“EN HIJ ZAL ZIJN ENGELEN UITZENDEN, MET LUID BAZUINGESCHAL...”

Bazuinen en trompetten in het Oude- en het Nieuwe Testament

Eindscriptie 1e graads van de
HBO-Theologie
Windesheim
te Zwolle, van de hand van

Albert Metselaar

Copyright: Albert Metselaar, Hoogeveen 2001.
Niets uit deze publikatie mag worden vermenigvuldigd of openbaar gemaakt, op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur. ***Met dank aan Akkelies, Beatrix, Janneke en Esther voor de vele tijd die nodig was om de studie af te kunnen ronden.***

“EN HIJ ZAL ZIJN ENGELEN UITZENDEN, MET LUID BAZUINGESCHAL...”

1. Voorwoord en vraagstelling

Sinds ik in de zomer van 1989 een demonstratie van een midwinterhoorn meemaakte, en zelf bij de blazer een ‘rouphoorn’ kocht, hebben de signaalhoorns van natuurlijk materiaal me niet meer losgelaten. Zowel mijn verzameling hoorns als de berg kopieën en boeken met achtergrondinformatie groeiden zienderogen. Gaandeweg ontdekte ik meer en meer de interessante gegevens die ook de bijbel me op dit gebied kond bieden. Zowel het Oude als het Nieuwe Testament rijken de lezer een schat aan symbolen aan, waaruit geput werd en wordt door Joden, Christenen, Moslims en diverse stromingen binnen deze wereldgodsdiensten.

Eén van de voorwerpen met een sterke symbolische betekenis binnen het Jodendom is de sjofar, de ramshoorn. Er wordt nog steeds op geblazen, tijdens het Joodse Nieuwjaar en op Grote Verzoendag. Deze hoorn speelt een rol in zowel de Joodse, de Christelijke als de Islamitische theologie. Daarnaast is er in het Oude Testament sprake van zilveren trompetten, die gemaakt moesten worden ten behoeve van de eredienst. De Islam en het Christendom doen in praktisch opzicht maar weinig met de sjofar, al worden wel de teksten waarin ze een rol spelen gelezen en uitgelegd. Dat neemt niet weg dat ik bij Christenen openheid heb geconstateerd, als het gaat over het zoeken naar mogelijkheden om de bazuin binnen vieringen af en toe dan een functie te geven[1]. Zo nu en dan horen we de sjofar nog schallen, als er op televisie aandacht wordt besteed aan Israël of gebruiken van het Joodse volk. Door het kleiner worden van het aantal Joodse gemeenschappen, in en na de Tweede Wereldoorlog, en het vertrek van Joodse inwoners naar Israël, is het gebruik van de sjofar in Nederland sterk afgenomen. Maar wie weet hoe dit tij kan keren, als ook binnen de kerken de betekenis van het instrument door begint te dringen. Want dat het instrument een grote symbolische waarde vertegenwoordigt, is tijdens dit onderzoek steeds duidelijker geworden.

Het woord ‘sjofar’ zal niet iedereen bekend in de oren klinken. In het Hebreeuwse grondtekst van het Oude Testament lezen we over de ‘sjofar’, in de betekenis van ‘hoorn’, wat de hoorn van ieder dier kan zijn. Slechts een enkele maal is er een woord aan toegevoegd, waardoor duidelijk wordt over welke hoorn het gaat[2]. In Jozua 6: 4, 6, 8 en 13 is er sprake van de ‘sjofar hajoweel’, wat letterlijk ‘hoorn van de ram’ betekent. In theorie zou het dus op diverse plaatsen in het Oude Testament waar sprake is van de sjofar, kunnen gaan om een geite- of runderhoorn, in plaats van een ramshoorn. Sjofar betekent dus niet letterlijk ramshoorn, al wordt deze hoorn er wel vaak mee bedoeld. Het kan echter ook een runderhoorn zijn. Omgekeerd is ‘ramshoorn’ inmiddels

zo'n algemeen begrip geworden, dat men er ook hoorns mee aanduidt die in feite niet van een ram, maar van een ander kosjer dier zijn gemaakt. Maar de spraakverwarring is nog groter. Er zijn namelijk ook andere woorden gangbaar bij blaasinstrumenten en in de grondtekst. De "keren" (hoorn of cornet) werd gemaakt van de hoorn van een dier en bespeeld zoals nu een trompet. De "hazozra" was een zilveren trompet. Nog moeilijker wordt het als we gebruik moeten maken van vertalingen. In sommige vertalingen blijkt er helemaal geen onderscheid tussen 'sjofar', 'hazozra' en 'keren' gemaakt te worden. De lezer krijgt slechts de trompet of de bazuin onder ogen en mist zo de achtergronden en diepere betekenissen.

In de Statenvertaling, een woord-voor-woord-vertaling, werd er gelukkig nauwlettend op toe gezien dat er verschillende woorden werden gebruikt. Ik gebruik bij deze studie dan ook de Staten Vertaling om een goed beeld te kunnen krijgen van het instrument en zijn context. Om te voorkomen dat de studie vast zou lopen in een spraakverwarring, heb ik voor mezelf enige begrippen gedefinieerd, welke konsekwent worden doorgevoerd. Een hoorn kan in dit onderzoek iedere hoorn zijn, van ieder dier. Als ik spreek over een blaashoorn, dan bedoel ik specifiek een hoorn welke dusdanig geprepareerd is, dat er op geblazen kan worden om geluid te produceren. De Statenvertaling noemt dit doorlopend een bazuin, de Joodse vertalingen een sjofar. Een bazuin is dan ook een blaashoorn en een sjofar, en is vervaardigd van natuurlijk, dierlijk, materiaal. In de meeste gevallen zal het gaan om een ramshoorn. Wanneer ik het heb over een trompet, dan is het steeds een metalen blaasinstrument. Het gaat hier dan niet om een modern muziekinstrument, maar om een korte metalen signaalhoorn met een rechte buis. De trompet is in symboliek en gebruik iets heel anders dan de sjofar. In de loop van deze studie hoop ik duidelijk te maken waarom het van belang is om dit onderscheid te maken.

Ik hoop met de studie in een behoefte te voorzien. Opvallend is namelijk dat er in het Nederlandse taalgebied vrijwel geen enkel uitvoerig onderzoek bekend is, dat zich omvattend bezig houdt met de sjofar, de bazuin, of de zilveren trompet. Er is vooral sprake van korte artikeltjes in diverse boeken over het Jodendom[3], waarbij de nadruk vooral ligt op het gebruik van de sjofar tijdens hedendaagse Joodse rituelen. Christelijke theologen hielden zich hier en daar ook bezig met de sjofar of de trompet, maar het kwam niet tot een uitvoerige studie[4]. Het enige boek dat ogenschijnlijk alle aandacht heeft voor deze instrumenten ('De zeven sjofarim in de apocalyps' van Dr. A.A.Leenhouts) bouwt een mijns inziens manke theologie op, omdat ik op goede gronden denk te kunnen stellen dat daarin instrumenten door elkaar worden gehaald[5]. Literatuuronderzoek heeft me dan ook vooral kunnen steunen daar waar het gaat om de duiding van de context waar binnen de sjofar of de trompet functioneert.

Onderzoek via internet leerde me dat er internationaal veel meer gepubliceerd is, uitgebreider dan in het Nederlandse taalgebied, maar deze via internet gepubliceerde studies richten zich eveneens vooral op de Joodse visie op de sjofar, daarbij uitgaande van de hedendaagse rituelen en de rabbijnse tradities. Na bestudering hiervan kwam ik tot de conclusie dat deze rabbijnse uitleg en de hedendaagse Joodse rituelen behoorlijk veel kleuring geven aan de visie op het signaalinstrument, waardoor de indruk zou kunnen ontstaan dat het alleen maar zou gaan om een instrument uit de Joodse traditie. En dat terwijl het instrument, dat regelmatig in de kerken bezongen wordt, een betekenis heeft gekregen in de Christelijke traditie, anders zou het niet logisch zijn geweest dat het zover gekomen was. Ik besloot dan ook tot een eigen onderzoek, waarvan u hier het resultaat onder ogen heeft. Dit onderzoek richt zich op de volgende vraagstelling:

Wat is de betekenis van de sjofar in het Oude en het Nieuwe Testament, en hoe verhoudt zich dit met de zilveren trompetten?

Het werd me al snel duidelijk dat ik, om deze vraag op een verantwoorde wijze te kunnen beantwoorden, detailonderzoek zou moeten doen op diverse gebieden. Daarbij zou ik ook buiten de tekst van het Oude en het Nieuwe Testament moeten treden, omdat we de betekenis van de hoorn in de cultuur van het volk Israël niet los kunnen zien van de betekenis van dit attribuut in de omringende culturen. Het onderzoek is dan ook uiteindelijk uitgevoerd rondom de volgende deelvragen:

Wat is een hoorn?
Welke betekenis werd er in de oude culturen gehecht aan de hoorn?
Wat is de ontstaansgeschiedenis van de hoorn als blaasinstrument? (Dit is noodzakelijkerwijs een theoretische beschouwing, omdat daar feitelijk veel onduidelijkheden over zijn.)
Waar is in het Oude- en het Nieuwe Testament sprake van bazuinen en trompetten?
Wat zegt het Oude Testament over de sjofar?
Wat zegt het Oude Testament over de trompet?
Wat vinden we voor inzichten rondom de sjofar en de trompet in de teksten uit de periode tussen het Oude en het Nieuwe Testament, de apocriefen en de boeken van Qumran?
Welke teksten van Flavius Josefus zijn van belang voor het begrip van de instrumenten?
Wat weten we van de tot standkoming van de Septuaginta, en de daarin gebruikte terminologie, ten aanzien van de sjofar en de trompet?
Wat lezen we in het Nieuwe Testament over de sjofar en de trompet?
Wat zeggen bekende Christelijke theologen over de sjofar en de trompet?

De studie is deels literatuuronderzoek geworden, deels onderzoek naar achtergrondstudies op internet (waarbij de adresverwijzingen in de noten werden opgenomen), deels correspondentie via email met rabbijnen van het Ohr Somayach-instituut en het Aish HaTorah-instituut te Jeruzalem, deels reflectie op op- en aanmerkingen van dr.Otto Mulder, mijn begeleider van de HBO-theologie Windesheim, deels kritische bijbellezen en deels proefondervindelijk onderzoek. De ervaringen met het zelf maken van blaashoorns van dierenhoorns, en het er zelf op blazen in verschillende situaties, bleken zo waardevol, dat ze niet buiten beschouwing gelaten konden worden. Ik besef dat men mij, als ik een beroep doe op eigen ervaringen, moeilijk kan controleren. Daar waar dit aan de orde komt, en de lezer dit toch zou willen doen, staat het natuurlijk vrij om zelf te experimenteren en resultaten te vergelijken. Deze studie is tevens een onderdeel van een veel breder onderzoek, waarbij ook de blaashoorns van Kelten en Germanen betrokken zijn. Hier en daar zal ik daar naar verwijzen.

Het gaat er in dit onderzoek vooral om hoe de sjofar en de zilveren trompet tot ons komen, en wat de bijbelboeken er van willen zeggen. Omdat ik mij ervan bewust ben dat niet iedereen de bijbelteksten kent, en ik getracht heb om - voor zover dit bij een diepgaand onderzoek als dit kan - de studie zo laagdrempelig mogelijk te houden, heb ik de bijbelteksten voluit opgenomen. Waar mogelijk en nodig zijn ze geplaatst binnen een kader van belanghebbende omringende teksten.

Omdat ik in de eerste plaats schrijf voor een Christelijk publiek, voor wie sjofar en tempeltrompet geen gangbare begrippen en instrumenten zijn, heb ik ook Christelijke terminologie als Oude- en Nieuwe Testament vastgehouden, en tevens de daarin gebruikte volgorde van de bijbelboeken gehanteerd. Ik hecht er belang bij om te zeggen dat deze termen en de specifieke volgorde van het Oude Testament voor mijzelf geen bijzondere extra-waarde vertegenwoordigen. Oud en Nieuw zijn me even waardevol. En dat we ze beide hard nodig hebben, zal ook in deze studie naar voren komen: zonder Oud zullen we denk ik helemaal niets begrijpen van de bazuinen in Nieuw.....

Wat betreft de bijbelstudie is het misschien goed om te vermelden dat ik de tekst neem zoals deze er ligt, en daarmee aan het werk ga. Ik ben me ervan bewust dat diverse in de bijbel beschreven gebeurtenissen lang niet meer door alle onderzoekers als historisch worden gezien. Waar het mij in deze om gaat is niet de vraag of een gebeurtenis exact historisch juist omschreven wordt, maar de vraag welke rol de sjofar of de trompet binnen het verhaal heeft, en in welk opzicht hierin een ontwikkeling te zien is, als we de diverse vermeldingen van sjofarim en trompetten naast elkaar leggen. In deze narratieve benadering wil ik de praktische, theologische, culturele en symbolische betekenis van zowel sjofar als trompet leren kennen. Ik heb, om daar achter te komen, de vragen met betrekking tot de bijbelteksten breed - geïnterpreteerd, en ga tevens - waar mogelijk - in op de vraag wat de tekst zegt van de blazer van de sjofar, de context waarin geblazen wordt, waarom er geblazen wordt en wat dit dan bewerkstelligt. Gezien de toch al uitvoerige omvang van deze studie, heb ik mijn exegese oppervlakkig moeten houden. Per slot van rekening gaat het hier in totaal over maar liefst 105 bazuin- en trompetteksten! Daar waar een nadere duiding moeilijk werd, of teksten en interpretaties elkaar tegen lijken te spreken, is, werd overigens wel degelijk de toenadering gezocht tot diepgaander tekstkritisch onderzoek, om in deze tot een mogelijke uitspraak te kunnen komen.

En wat betreft de titel: die komt uit Mattheus 24, waarin Jezus spreekt over de eindtijd. Deze tekst, en de aanvullende teksten in de brieven van Paulus, zijn van groot belang gebleken voor de beeldvorming rondom de bazuin binnen het Christendom. Mij sprak het zeer aan dat het beeld van de bazuin bij de de komst van de Zoon des Mensen en de opstanding der doden ook door Jezus werd gebruikt. Het werkte als een soort legitimering voor het doorgaan met het onderzoek, nadat ik er eigenlijk al spelenderwijs mee begonnen was. Ik besef dat er soms aan getwijfeld wordt of Jezus deze rede ooit wel zo heeft uitgesproken. Persoonlijk ben ik er van overtuigd dat hij er wel over heeft gesproken, in ieder geval over de sjofar had *kunnen* spreken. Hij plaatste zich daarmee in een eschatologsiche profetische traditie, zoals we deze ook bij de profeten vinden.

Hoewel ik ter verduidelijking hier en daar zijwegen bewandel, heb ik vele discussies en achtergrondinformatie in deze tekst niet mee kunnen nemen, vanwege de al maar groeiende omvang van het onderzoek en het gevaar om af te dwalen van de vraagstelling. Enkele voorbeelden van wat is blijven liggen: Wat weten we van de kroning van de koningen van Israëls buurlanden, en werden daarbij ook sjofarim of trompetten gebruikt? Binnen de Christelijke belevingswereld raken de sjofar en de trompet direct aan onze voorstelling van engelen, het oordeel en de opstanding van de doden, maar wat bedoelen we daar precies mee, en hoe hebben deze beelden zich ontwikeld?. Binnen Joods perspectief zou een nadere interpretatie van de functie van de profeten en hun uitspraken van belang zijn, terwijl een diepgaander onderzoek van

de eschatologische teksten voor het begrip van zowel Jodendom als Christendom van belang kan zijn. Over het boek Openbaringen van Johannes is al zoveel geschreven, dat een vergelijkend onderzoek over de interpretaties van de gehele tekst van het boek zeer interessant zou zijn. Tijdens het onderzoek gingen boek na boek door mijn handen, en allemaal leken ze de 'enige juiste uitleg' van deze Openbaringen te kennen.... En hoe te denken over het Chiliasme, de gedachte van een Duizendjarig Rijk? Ik heb al deze zaken, en nog veel, veel meer gewoonweg moeten laten liggen. Kortom, deze studie is voor mij ook een aanzet voor vervolg-onderzoek.....

Albert Metselaar, 31 maart 2001.

2. De betekenis van de hoorn in de oudheid. Een wereldwijde oriëntatie op het gebied van de oude muziek en de mythologie.

2.1. EEN THEORETISCHE BESCHOUWING OVER DE HOORN ALS MUZIEKINSTRUMENT

WAT IS EEN HOORN?

We spreken bij een dier van horens als er sprake is van blijvende uitstulpingen van het schedeldak, omgeven door een bekleding van hoornstof[6]. Wanneer deze uitstulpingen worden afgeworpen en weer aangroeien, spreken we van gewei. Een neushoorn heeft geen hoorn in de eigenlijke betekenis van het woord, omdat het hier gaat om een verklitte uitgroeiing van haar. De neushoorn-kever heeft eveneens eigenlijk geen hoorn, omdat het gaat om een uitstulping van het chitine-pantsertje. Dat er in beide gevallen toch gesproken wordt van hoorns, is vanwege de gelijkende vorm. Maar dat doen we ook in andere situaties. De 'Hoorn van Afrika' noemen we zo vanwege de vorm ten opzichte van de rest van het continent, die alleen te zien is op kaarten. Ook bergen worden soms 'hoorns' genoemd, zoals onder meer de Matterhorn. Diverse landtongen, aan het water gelegen, of hoornvormige stukken land, kennen we ook onder een naam met de aanduiding 'hoorn' erin. En zo zijn er meer voorbeelden te vinden waarbij er feitelijk geen sprake is van een hoorn, maar de vorm wel aanleiding geeft tot gebruik van dit woord.

De aan al deze verschillende hoorns gehechte betekenissen zijn nogal eens gelijksoortig. Dat de neushoorn zo geliefd is bij stropers, heeft alles te maken met zijn 'hoorn', want ook de hoorn van de neushoorn wordt net als andere hoorns psycho-analytisch gezien een fallus-symbool. Tot poeder vermalen wordt hij in het Verre Oosten verwerkt in medicijnen, en dan vooral in middelen die de potentie zouden verhogen. In Arabische landen worden neushoorn-hoorns verwerkt tot heften van dolken, de Arabische symbolen van manlijkheid. Neushoorn-hoorns zijn hun gewicht in goud waard. Toen donderdag 18 februari 1999 zeven neushoorn-hoorns, op Schiphol in beslag genomen door de Nederlandse douane en de Algemene Inspectie Dienst, afgeleverd werden bij het museum Ecodrome te Zwolle, werden de hoorns dan ook afgeleverd onder politie-bewaking[7]. Sommige hoorns, bijvoorbeeld de hoorns van diverse soorten runderen, zijn losgemaakt van de pit zowel fallus- als vaginale symbolen. Dit laatste vanwege de schedevormige binnenkant. Bij een hoorn kunnen we het dus hebben over zowel het hele uitsteeksel op het schedeldak als de 'huid' ervan.

De horens van een dier zijn omgeven door hoorn, een bijzondere vorm van huid, en bestaan uit het zogenaamde hoornstof[8]. Hoornstof, keratine, is een eiwit dat overal voorkomt in de buitenste huidlaag (hoornlaag) van gewervelde dieren en de mens, in horens, veren, klauwen, hoeven, haren en nagels. Het is deze hoornstof, die in een harde laag om een benen hoornpit zit, met er

tussen een laagje vet, en zo deel uitmaakt van de beide uitsteeksels op de linker en de rechterzijde van de schedels van runderachtigen en andere diersoorten. Alle van oorsprong in Nederland voorkomende runderrassen waren hoorn dragend. Sommige buitenlandse rassen, waarvan inmiddels ook exemplaren in Nederland rondlopen, waren hoornloos.

De mens leerde al vroeg dat van een geslacht dier zo min mogelijk weggegooid moest worden, en vrijwel alles bruikbaar was. Onder de naam 'hoorn' heeft de harde laag hoornstof al duizenden jaren deel uitgemaakt van de menselijke cultuur. Als beker, reservoir of signaalinstrument. Als inkthoorn (gaatje in de bank om hem rechtop te houden), kruithoorn (het bleef er mooi droog in, mits aan beide zijden goed afgedicht), bij het naaien van zeilen (vet in een koeien hoorn, naalden erin en ze blijven goed bruikbaar) en als hulpmiddel bij het vlechten van bijenkorven (gaten er door boren, trek een doorntak erdoor, en de doorns gaan er af). De hoorn kon ook na flink verhit te zijn geplet worden, waarna er bijvoorbeeld knopen, kammen en brilmonturen van gemaakt konden worden.

We richten ons in het nu volgende vooral op de hoorn als blaasinstrument. De moderne hoorn, is een koperen blaasinstrument, voortgekomen uit de jachthoorn, en bestaand uit een gecompliceerd gewonden, meterslange buis, uitlopend in een brede klankbeker. Ventielen, voor het eerst toegepast in de 19de eeuw, maken het mogelijk alle toonsoorten te spelen. Voordien was dit slechts beperkt mogelijk door verwisselbare beugels. De moderen hoorn staat in bes of F en bezit 3 of 4 ventielen. De dubbelhoorn is een combinatie van beide, en bezit naast een dubbel buizenstel een extra ventiel, waardoor al naar gewenst een F of bes-h ontstaat. In een orkest varieert het aantal hoorns van 2 tot 8. De klank is van laag tot hoog: donker sonoor schetterend[9].

Wat hier de jachthoorn wordt genoemd, is van zichzelf weer een gewonden koperen buis met een brede klankbeker, zonder ventielen. Zonder deze winding, als een langgerekte buis met klankbeker, hebben we de bazuin, zoals we deze aantreffen als attribuut van engelen en engeltjes, op decoraties in parken en in kerken. Het woord is afgeleid van het Latijnse 'bucina', dat wel als 'jachthoorn' wordt vertaald[10]. De vorm van 'onze' engelen-bazuin is echter niet die van de oorspronkelijke bucina, maar meer die van de Griekse salpinx of de lange Romeinse tuba. De bazuin, de tuba en de salpinx zijn te zien als de klassieke metalen vervangers van de 'echte' jachthoorn, de hoorn gemaakt van de hoorn van een dier, bijvoorbeeld een rund. We gaan langs deze weg van het huidige blaasinstrument met de naam 'hoorn' terug naar de oer-moeder: de hoornen blaashoorn[11]. Als we vanuit deze dierenhoorn zouden zien wat voor blaasinstrumenten daar met tussenstappen vanaf zijn geleid, dan komen we uit op een breed scala van muziekinstrumenten.

Wanneer is de mens begonnen met het maken van muziek-instrumenten? Antropologen en archeologen moeten het exacte antwoord schuldig blijven, al zijn er gissingen genoeg. Ergens in het prille begin van de mensheid, ontdekte iemand dat een hoorn van een dier gebruikt kon worden om geluid voort te brengen. Helemaal 'toevallig' kan dit niet zijn gegaan. Het materiaal is zo sterk dat de punt er niet 'zomaar' afbreekt, terwijl er ook niet 'zomaar' een blaasgat in de zijkant kan vallen. En zelfs al zou een punt van een hoorn afbreken, dan is het door het onregelmatige breukvlak niet mogelijk om erop te blazen. Dit los van het feit dat de techniek ertoe niet 'zomaar' ontstaan kan zijn. Zelfs al zou er sprake zijn van een 'toevallig' afgebroken punt, dan nog zou de mens door enkel lucht door de hoorn te blazen er geen geluid uit krijgen.

Aannemelijker is dat de mens in de grijze oudheid aan het experimenteren is geslagen. Men trachtte alle 'onderdelen' van de jachtbuit te benutten. Tijdens één van deze experimenten ontdekte iemand dat men geluid kon maken met een hoorn, waarvan de punt op zodanige wijze verwijderd was, dat er een opening ontstond naar de holte in de hoorn zelf. Misschien dat dit geluid eerst gemaakt werd door er met een stokje op te slaan of over te raspen. In ieder geval leidden de experimenten er toe dat men leerde de hoorn met behulp van de lippen aan het vibreren te krijgen. De blaashoorn was geboren[12]. Het is trouwens maar de vraag hoe de hoorn oorspronkelijk precies geblazen werd. Gebeurde dit via een opening op een uiteinde, na verwijdering van de punt, of gebeurde dit oorspronkelijk door een opening op de zijkant van de hoorn?

BLIES MEN MISSCHIEN OORSPRONKELIJK OP 'DWARSHOORNS'?

Diverse observaties uit Afrika geven aan dat de oude volkeren daar voor het laatste kozen. In Kenya blazen jonge Masai-krijgers op de kudu-hoorn, tijdens een ceremonie waarbij jongens de status van man verkrijgen. De kudu-hoorn is voorzien van een blaasgat op de zijkant. De krijger wordt door het geluid in trance gebracht. Als strijdhoorn werd de kudu-hoorn berucht. Toen de Matabele-krijgers in de 19de eeuw strijd voerden tegen Engelse troepen, bleken de Matabele-krijgers onderling over grote afstanden met elkaar in contact te staan. Hoe dat kon werd duidelijk toen men zich realiseerde dat het ver dragende vermogen van de kudu-hoorn daarvoor verantwoordelijk was. Men blies signalen in een voor de Engelsen onbekende code[13]. De strijdhoorn bracht klanken voort door met trillende lippen in een gat op de zijkant te blazen, dicht bij de punt.

Een soortgelijke manier van blazen op een hoorn treffen we aan in een reisverslag van dr.A. Melchior door Oost-Afrika[14]. Deze dr.Melchior maakte tijdens zijn reis, waarschijnlijk tussen de beide Wereldoorlogen, tekeningen van alles wat hij zag en wat hij van belang achtte om vast te leggen voor zijn West-Europese publiek. Hij beschrijft dat na een kerkdienst een 'ngoma', een dansfeest werd georganiseerd. De bevolking werd tot dit dansfeest opgeroepen door een hoornblazer, die op een grote (ibex?)hoorn blies, net als de Drentse bevolking voor gemeenschappelijke activiteiten met de boerhoorn bij elkaar werd geroepen. De tekening van de hoornblazer is verrassend. Hij toont een enkel in een lendendoek geklede afrikaan, die een omhoog gerichte hoorn met beide handen vasthoudt, bij het puntige uiteinde, en zijn lippen tussen zijn beide handen op de zijkant van de hoorn duwt. Als hij zo heeft geblazen, heeft dat allen gekund als hij een blaasgat op de zijkant van de hoorn had, even voor de punt. De hoorn heeft een ruw afgewerkte kelkrand. De lengte van de hoorn is iets meer dan tweemaal de onderarm van de blazer, en bedraagt daarmee naar schatting 60-70 centimeter.

Als dr.Melchior een illustrator in de arm had genomen, had het plaatje een fantasieprodukt kunnen zijn. Het boek geeft echter de indruk dat we hier van doen hebben met een natuurgetrouwe impressie van een 'boerhoornblazer' op zijn Afrikaans. De hoorns van de ibex en de kudu gingen later ook een rol spelen in de Joodse cultuur, toen ze gebruikt werden voor het maken van sjofars. De sjofar van kudu-hoorn werd wereldwijd bekend als de 'Yemenitic long horn', vanwege het sierlijke karakter en de overweldigende klank van de hoorn[15]. Als sjofar wordt deze hoorn echter niet via een gat op de zijkant geblazen, maar via een opening op de punt. Een 28.000 jaar oude prehistorische rotssculptuur, de zogenaamde Venus van Laussel uit

Périgard, stelt een vrouw voor met een hoorn in haar hand. Deze hoorn wordt wel aangeduid als een jachthoorn[16]. Anderen hebben het over een vrouw "die op een hoorn schijnt te blazen, vermoedelijk die van een bizon", maar het blijft een geblazen hoorn[17]. in dat geval moet het gaan om een dwars geblazen hoorn, met het gat in de zijkant, want de punt van de hoorn zit er nog aan. Maar weer anderen interpreteren de hoorn als een soort maan-kalender, vanwege de kerven in de hoorn, of een instrument waar men met een stokje over streek om zo een raspend geluid op te wekken. Er is echter ander archeologisch materiaal dat eveneens wijst op prehistorische dwarshoorns, en dit keer is het boven alle twijfels verheven dat het moet gaan om een blaashoorn.

In de Keltische streken van het huidige Groot-Brittannië en Ierland werden al sinds eeuwen bronzen hoorns gevonden[18]. Het gaat om hoorns in diverse soorten en maten, zij het lang niet zo groot als de luren en de wolvenhoorns. In totaal waren er 104 bronzen hoorns bekend, alle afkomstig uit de Ierse bronstijd. Bijzonder is, dat de hoorns niet werden geblazen via een gat in de punt, maar via een gat in de zijkant van de hoorn. Daarmee sluiten de bronzen hoorns aan bij een traditie welke we ook kennen uit Afrika. Waarschijnlijk werden de bronzen hoorns gegoten als duurzame metalen varianten van hoorns van natuurlijk materiaal, en werden in het oude Ierland oorspronkelijk ook grote runderhoons geblazen via een gat in de zijkant[19]. Professor Peter Holmes uit Londen is van mening dat de eerste bronzen hoorns geplaatst moeten worden in het noordoosten van Ierland, en afkomstig zijn uit ongeveer 1500 voor Christus. Dit waren vrij kleine, relatief zware en amper bewerkte hoorns. Ze doen aan als bronzen replica's van runderhoorns. Toen daarna de vaardigheid en het gebruik van de hoorns zich over Ierland verspreidde, werden de hoorns wat groter, ze kregen diverse vormen en meer bewerking. Het lijkt erop dat de uitvoering en de klank van de hoorns specifiek waren voor een streek. De jongste instrumenten zijn afkomstig uit het zuidwesten, en stammen uit ongeveer 800 voor Christus[20].

WAAROM BLIES MEN OP DE HOORN?

We weten dus niet zeker of men de hoorn oorspronkelijk via de punt of als 'dwarshoorn' blies, met een gat in de zijkant. Beide vormen zijn ouder dan onze meetbare kennis. Er is wel een idee waarom men blies. De zoektocht naar het ontstaan van muziekinstrumenten brengt ons bij de wind[21]. Wind en storm gelden wereldwijd als in de mythologie en de symboliek als een uiting van de goddelijke wil of een gewelddadige uiting van hogerhand. De verwoestende kracht van de stormwind, zoals van de Japanse godheid Soesano-o of van Huracan bij de Maya's van het hoogland, leidde tot bezweringsrythen. Maar omdat de storm ook vaak regen bracht, kregen zijn personificaties een ambivalent karakter. Zo was bijvoorbeeld de Babylonische regen- en stormgod Adad (voor de Syriërs: Hadad) tevens de 'Heer van de Overvloed', omdat hij ook voor de vruchtbaarheid van het land zou zorgen. Stormgoden waren vaak tevens bliksem- en dondergoden. De verwoestende werking van de storm op een stuk bos, een eenvoudige van hout en riet gebouwde boerderij, of een akker met opgaand graan, kon zo groot zijn, dat leven en dood, welzijn, honger en armoede, van de storm en de stormgod af konden hangen. Om de windgeesten te kalmeren, strooiden de Germanen wel meel en broodkruimels in de lucht. Dit 'windvoeren', het aan de geesten offeren van voedsel, werd later door de kerk streng veroordeeld[22].

De zo wereldwijde verspreiding van de ontmoeting met de goden of de wil van de goden in wind en storm, of juist in de stilte tussen de stormen en de winden, geeft aan dat we met de wind een zeer oude vorm van godservaring gevonden hebben. De goden of geesten, lieten zich volgens de prehistorische mens kennen in de wind. Het imiteren van deze wind, door op een loeierige manier met variërende kracht op de hoorn te blazen, was een gewoonte van de Germaanse stammen in de Midwintertijd. Het werd door de kerk verboden, onder de noemer 'stormen en hoornblazen'[23]. Opvallend is dat ook andere muziekinstrumenten, waarvan bekend is dat ze een hoge ouderdom bezitten, een loeiend geluid maken, dat vergeleken kan worden met de stem van de wind, de donder, of de kreten van goden. Dit laatste wordt namelijk ook gezegd van het zogenaamde snorrebot[24].

Een snorrebot is een langwerpige platte schijf van been of hout. Aan één zijde zit een gaatje, waardoor een koord van 1,5 tot 2 meter bevestigd wordt. De schijf is vaak versierd met symbolen. Door het koord met één hand boven het hoofd in het rond te slingeren, met de platteschijf aan het losse uiteinde, gaat de schijf rondom zijn lengteas rondwentelen. Er ontstaat een loeiend geluid, dat van toonhoogte verandert als men de schijf langzamer of sneller rond laat draaien. De voornaamste functie van dit geluid is steeds het rituele object geweest, omdat het instrument geen echt muzikaal of ritmisch geluid produceert. De geschiedenis van het snorrebot is meer dan 25.000 jaar. Het werd aangetroffen bij alle primitieve volkeren over de gehele wereld.

Het onderzoek naar de ouderdom en het gebruik van het snorrebot maakt deel uit van een veel breder onderzoek. De oorsprong van de muziekinstrumenten in het algemeen valt te herleiden tot het vermogen dat de mens (als Homo Faber) bezit om waarnemingen van zijn natuurlijke omgeving te verbinden met zijn eigen handelen, en op basis daarvan een klankbron te fabriceren[25]. Met andere woorden: de mens plukte een geluid gewoon uit zijn omgeving, en ging dat daarna zelf opwekken. Het snorrebot kan dan afkomstig zijn uit de oude jagerscultuur, waar men een slinger ronddraaide boven het hoofd. Het zoevende geluid van de ronddraaiende slinger wekte een psychische spanning bij de jager op. Het snorrebot imiteerde en vervolmaakte het zoeven en de opgeroepen spanning. De jachtboog wekte eveneens een psychische spanning op. De mens werd superieur over het dier. De snelheid van de pijl compenseerde het gebrek aan snelheid van de mens. Het zoeven van de pees werd de bron van het snaarinstrument. Het geknakte riet uit zijn woonomgeving, waar de wind door speelde, werd nagebootst en leidde tot fluiten. Op elkaar vallende stenen maakten een ketsend geluid, dat nagedaan kon worden door ze op te pakken en ritmisch tegen elkaar te slaan. Toen de stenen duizenden jaren later vervangen werden door bronzen plaatjes werden de bekkens en cimbalen geboren. Een stuk hout, waar op geslagen werd, gaf aanleiding tot het gebruik van de eerste trommels: een boomstam met een stok.

Zo zien we dat in de algemene muziektheorie de oorsprong van instrumenten teruggevoerd wordt de spirituele beleving van de wind, waarvan men de geluiden ontdekte bij verbetering van jachttechnieken (slinger, pijl en boog) en de daarbij opgedane ervaringen. Ook het praktisch gebruik van de hoorn zal teruggaan op de jacht. Via de hoorn van een dier bleek het mogelijk om over grotere afstanden met elkaar te communiceren dan met de menselijke stem het geval was. Dit kwam goed uit, zowel bij de jacht als bij het krijgsbedrijf, wat in zijn oorsprong ook niets anders is dan de jacht; jacht op de medemens. Het verzamelen van de gemeenschap met de blaashoorn, bekend van het volk Israël toen ze door de woestijn trokken[26] en van de Drentse

boerhoorn[27], zal terug gaan op het allereerste hoorngebruik, toen men nog als stammen van jagers/verzamelaars over vlakten en door bossen trok. Bij de jacht moet nog een ander aspect opgevallen zijn, waardoor de hoorn als 'jachtwapen' ingezet kon worden.

Hongaarse boerenmeisjes in de steppen gebruiken grote runderhoorns om het vee bijeen te roepen, zo is uit recenter perioden bekend[28]. In Drenthe gebeurde dit ook. De hoorn van de veehoeder schijnt een vrij algemeen gebruikt middel te zijn geweest, om het vee op de gemeenschappelijke weiden bij elkaar te roepen, en 's morgens van de stallen naar deze weiden te lokken. We lezen in een tekst uit 1847[29]: *'De Drentse landman is in 't algemeen zeer spaarzaam. (---) Zijn vee weidt hij overdag kostenloos in de marke en het wordt 's avonds door het geluid des hoorns weder dorpswaarts geroepen, gelijk het 's morgens was uitgeleid.'* Tijdens het oefenen in het blazen op runderhoons begonnen in de nazomer van 1998 overal in de weilanden rondom het 3de Zandwijkje bij Hollandscheveld koeien te loeien. Een 'experiment' op 7 augustus 1998 aan de Trekgatenweg, ten zuiden van Hoogeveen, leverde het volgende op: bij een 'blaasproef', waarbij vooraf niet de aandacht van de koeien getrokken was, bleken 50 van de ongeveer 55 koeien bij het horen van de hoge toon van een korte blaashoorn, vrijwel direct op het geluid af te gaan, sjokkend of op een drafje. Ook hier weer was er sprake van koeiengeloei tussendoor[30]. Het lijkt erop dat het blazen op een hoorn een imitatie van het eigen geluid van het rund teweeg kan brengen, of kan werken als een soort lokroep, waardoor het dier reageert. Voor de prehistorische mens was dit zeer praktisch. Als door het blazen op een hoorn het oerrund reageerde, verried het beest daarmee zijn verblijfplaats in het woud aan de jagers.

In de zin van magische- en religieuze ervaringen heeft het voorgaande nog veel meer ingehouden: de runderhoorn, het zo gevreesde wapen van een machtig, respect afdwingend of zelfs vergoddelijkt dier, bleek na verwerving door de jager, diezelfde jager in staat te stellen om macht uit te oefenen op het dier zelf. In een wereld waarin men de hele omgeving als bezield ervoer, waarbij de ziel los van de mens, de plant of het dier kon voortbestaan, was dit een zeer diepgaande gewaarwording. Het betekende dat de mens met de blaashoorn een krachtbron in handen had, waarmee de bezielde en zelfs vergoddelijkte wezens en krachten uit de omgeving naar zijn hand te zetten leken. Daarmee werd de blaashoorn een magisch object. Zoals hiervoor beschreven is, 'plukte' de mens zijn eerste instrumenten uit zijn omgeving, als imitaties van natuurlijke geluiden, met behulp van zelfgemaakte instrumenten. In dit opzicht moet zich bij de blaashoorn nog een ander fenomeen hebben voorgedaan. De goden en geesten, de grote oerossen, leverden tijdens de jacht zélf een instrument aan, waarop deze goden en geesten, zoals we zagen, ook nog eens reageerden. De hoorn werd zo een door de geesten en goden zelf aangereikt instrument om met de geesten en goden te communiceren, en om het door de goden en geesten gemaakte geluid (het loeien van de oeros) te imiteren. De blaashoorn steeg derhalve in aanzien uit boven de andere instrumenten[31].

De hoorn als vruchtbaarheidssymbool, wel heel sterk naar voren gebracht in de Hoorn des Overvloeds, kan in beginsel teruggaan op voorgaande jachtervaringen. Daarmee samenhangend zien we de hoorn als bescherming tegen boze geesten. De gedachtengang is als volgt[32]: Vruchtbaarheid betekent in beginsel niets anders dan scheppende kracht, overvloed en uitbreiding. Met de hoorn werd al blazende contact gelegd met goden en geesten, waardoor deze hielpen bij de jacht en de jacht succesvol maakten. Veel buit betekende overvloed aan vlees en materialen om gebruiksvoorwerpen van te maken. Overvloed aan voedsel betekende ook: krachtiger mannen en gezonde vrouwen, krachtiger kinderen, meer overlevingskansen van de kinderen en zieke

volwassenen, uitbreiding van de stam. Goede geesten deden zich kennen in deze overvloed en vermenigvuldiging. Boze geesten deden zich kennen in ziekte, dood, onderlinge spanningen, kortom het tegenovergestelde van overvloed en vermenigvuldigen, namelijk kleiner worden van de groep, inboeten aan kracht, verlies van sterke mannen en vrouwen, schaarste en gebrek.

Met de krachten van de hoorn, en de daarmee opgeroepen krachten van de goede geesten die de vruchtbaarheid en overvloed brachten, konden in een met geesten doordrenkte belevingswereld, de boze geesten en negatieve krachten bestreden worden. Dit gebeurde wereldwijd, gezien de wereldwijde verspreiding van de hoorn als verdrijver van boze krachten en boze geesten[33]. De blaashoorn werd zowel door de voorouders van het huidige Joodse volk[34] als door de oude Germanen[35] gebruikt om boze geesten te verjagen. Dit gebeurde bijvoorbeeld als de zon of de maan leek te verdwijnen, en zo bij nieuwe maan of tijdens de Midwinterzonnewende de boze geesten de macht over de wereld leken te krijgen. Voorgaande is geen puur prehistorisch gegeven. Er zijn in de oude geschreven bronnen van het oude Oosten nog enkele frappante voorbeelden bekend, waarbij men de geesten en goden, goede en slechte, in het natuurgeweld leek te herkennen. De bekendste oude godennamen lijken terug te gaan op stormervaringen tijdens het natuurgeweld[36]. En daarmee werd de hoorn, in zijn functie als stem van of symbool van de goden en geesten nog eens flink bevestigd.

PREHISTORISCHE MUZIEK

De hoorn van een dier werd een instrument voor praktisch gebruik en rituelen, voor signalen in het veld en voor muziek. Deze muziek was geen luxe-produkt, maar maakte deel uit van het leven van alledag, om dit alledaagse leven en het voortbestaan van de stam te garanderen. Als de hoorn geblazen werd, werd de stem van de goden en geesten gehoord. Daar waar de hoorn geblazen werd in combinatie met andere instrumenten, bijvoorbeeld tijdens een jachtritueel, werd de overwinning op de prooi gevierd, of werd de prooi voor een volgende jachtpartij bezworen. Dat er niet zoveel tonen mee voort te brengen waren, was geen probleem. De toenmalige mens was muzikaal met weinig tevreden, al moeten we dit ‘weinig’ niet onderschatten. Als we de mogelijkheden van de dierenhoorn als blaashoorn afzetten tegenover onze huidige muzikale mogelijkheden, dan valt deze hoorn daarbij in het niet. Daar waar muzikanten oude muziek ten gehore brengen, is een runderhoorn als blaasinstrument hooguit interessant om de aandacht van het publiek te trekken, maar wordt er verder vrijwel niets mee gedaan[37]. In het Archeon heeft men echter aangetoond dat simpele prehistorische instrumenten, gebruikt op een bij het instrument zelf passende manier, een vorm van muziek ten gehore kunnen brengen, die mensen in vervoering kan brengen.

De natuurhoorn als blaasinstrument maakt sinds oktober 1994 deel uit van Archeon Prehistoric Sound, een ensemble met een wisselende bezetting, van 10-15, voornamelijk bij het Archeon in Alphen aan de Rijn werkzame Archeon-tolken. In prehistorische kledij en in een gereconstrueerde prehistorische omgeving tracht men iets op te roepen van de sfeer van het verre verleden. De hoorn en de andere daar gebruikte instrumenten zijn ontworpen door de Italiaan Walter Maioli (Milaan 1950); musicus, performancekunstenaar en specialist op het gebied van prehistorische en etnische muziek en archeologie[38]. Hij trainde de eerste Archeon-tolken, acteurs die zich helemaal inleven in hun prehistorische rol. Vanaf het seizoen 1995 werden met de hoorn en andere gereconstrueerde instrumenten in het Archeon demonstraties gegeven.

Opvallend is dat Maioli er onder meer voor koos om de grote runderhoorn niet van de punt te ontdoen, maar een blaasgat te maken in de zijkant van de hoorn, in de buurt van het puntige uiteinde. Aan de ene kant van dit blaasgat, van ongeveer een centimeter hoog en twee centimeter lang, loopt de holte van de hoorn nog ongeveer 15 centimeter door, alvorens dood te lopen in de punt van de hoorn. Aan de andere kant vinden we de kelk, waardoor het geluid aan de hoorn weet te ontsnappen. Het blaasgat op de zijkant maakte hij aanvankelijk bij wijze van experiment. Hij kende dit soort instrumenten door zijn studies van Afrikaanse instrumenten. Hij deed het ook om te zien of de hoorn bespeeld kon worden als een soort fluit, door er overheen te blazen, zoals ook gebeurt bij de dwarsfluit. Dit laatste lukte echter niet. Het lukte wel om de zelfde hoorn een zwaar geluid voort te laten brengen, als in het gat geblazen werd, zoals men ook doet op het mondstuk van een blaasinstrument. Deze grote hoorn wordt in het Archeon nog steeds gebruikt, en is afkomstig uit Afrika. Het is de hoorn van het Watoessi-rund. Deze dwarshoorn herinnert aan wat in Afrika nog steeds wordt gedaan, en wat - gezien de vondsten van bronzen Keltische dwarshoorns - ook ooit gebruikelijk was in Europa.

Een tweede Watoessi-hoorn werd bespeelbaar gemaakt door op de 'gewone' manier de punt er af te halen, zodat er een opening ontstaat tot in de kelk, en op dit primitieve mondstuk-loze uiteinde te blazen. Deze hoorn blies veel gemakkelijker dan de nog gebruikte hoorn met het gat op de zijkant, zo wisten de muzikanten van het Archeon zich te herinneren. Helaas werd het exemplaar met de afgezaagde punt gestolen, en aldus onttrokken aan de demonstraties binnen het Archeon. Hoorns met blaasgaten op de zijkant zijn minder bekend dan hoorns met het blaasgat op de punt, en gezien de ervaringen van het Archeon, met blaasgaten op twee verschillende plaatsen bij twee identieke hoorns, ook minder goed bespeelbaar. Het geeft een indicatie waarom uiteindelijk de dwarshoorn wereldwijd werd overvleugeld door het andere type. Het huidige exemplaar in het Archeon is en blijft echter een deel van één van de weinige praktische experimenten met prehistorische muziek, en als zodanig waardevol. De hoorn van het Watoessi-rund kan in sommige gevallen meer dan 1,50 meter lang worden. Experimenteren met dergelijke grote exemplaren is op zich interessant, maar geeft geen reëel beeld als het gaat om een reconstructie van de prehistorie. Het exemplaar van het Archeon is dan ook kleiner. Maioli maakte ook kerven op de zijkant van een hoorn, streek erover met een stok, en bespeelde hem zo als een soort wasbord. Daarbij liet hij zich inspireren door de gekerfde hoorn van de 'Venus van Laussel'[39].

SAMENVATTING EN CONCLUSIES

We spreken bij een dier van horens als er sprake is van blijvende uitstulpingen van het schedeldak, omgeven door een bekleding van hoornstof, met een benen hoornpit, welke niet kan worden afgeworpen. Deze hoorns kwamen in het bezit van de mens, toen deze tijdens de jacht hoorndragende dieren wist te bemachtigen. Vooral het oerrund heeft veel indruk gemaakt. Ergens in het prille begin van de mensheid, ontdekte iemand dat een hoorn van een dier, gebruikt kon worden om geluid voort te brengen. Aannemelijk is dat de mens in de grijze oudheid aan het experimenteren is geslagen. Tijdens één van deze experimenten ontdekte iemand dat men geluid kon maken met een hoorn. We weten niet zeker of men de hoorn oorspronkelijk via de punt of als 'dwarshoorn' blies, met een gat in de zijkant. Beide vormen zijn ouder dan onze meetbare kennis. Wind en storm gelden wereldwijd in de mythologie en de symboliek als een uiting van

de goddelijke wil of een gewelddadige uiting van hogerhand. Het imiteren van deze wind, door op een loeierige manier met variërende kracht op de hoorn te blazen, was een van de mogelijkheden om via de hoorn in contact te treden met de goden. De runderhoorn, het zo gevreesde wapen van een machtig, respect afdwingend of zelfs vergoddelijkt dier, bleek na verwerving door de jager, diezelfde jager in staat te stellen om te ‘communiceren’ met het dier zelf. Het betekende dat de mens met de blaashoorn een krachtbron in handen had, waarmee de bezielde en zelfs vergoddelijkte wezens en krachten uit de omgeving naar zijn hand te zetten leken. Daarmee werd de blaashoorn een magisch en een cultisch object.

2.2 DE OEROS EN DE HOORNGODEN

IN BIJBEL, ARCHEOLOGIE EN MYTHOLOGIE

OUDE CULTUREN EN HUN BLAASHOORNS

Als de archeologie de eerste informatie over het blazen op hoorns aanlevert, is de runderhoorn als blaashoorn al wijd verspreid. De oudste afbeeldingen van een blaashoorn zijn van ver voor het begin van onze jaartelling. Op een reliëf in Karkemisj[40] uit 1000 voor Christus zien we iemand blazen op een licht gebogen hoorn, ter lengte van een onderarm en een hand, waarbij de hoorn vanaf het mondgedeelte langzaam wijder uitloopt. Het moet hier gaan om een blaashoorn van een vrij rechte hoorn van een rund, zoals we die nu nog wel aantreffen bij het Afrikaanse vee. In India blies men al ver voor onze jaartelling op de 'sringa', een blaasinstrument gemaakt van een buffelhoorn[41]. In de Griek-Romeinse wereld blies men eveneens op runderhoorns, ondanks het hoge peil van cultuur, zoals bekend is door de afbeelding van een hoornblazer op een Attische vaas van omstreeks 500 voor Christus[42].

Het is trouwens niet altijd het dier geweest, dat het grondprodukt van de blaashoorn leverde. Ook menselijke produkten bleken waardevol. Een wel heel opvallende grondstof voor het maken van dergelijke trompetten vinden we in Tibet. Daar neemt men soms een bot van een heilige lama mee naar huis, om er een religieus voorwerp van te maken. Beenderverering speelt in Tibet en belangrijke rol. Bijna alle monniken van bepaalde sekten bezaten en bespeelden trompetten van dijbenen gemaakt, die meestal met leer en vaak ook met mensenvel waren bekleed, en in het midden met en zwart koord of zilverdraad waren omwonden. Aan een oog hing dan nog een koord, en daarmee sloeg men in de richting waar men boze geesten en demonen vermoede.

Ook bij een duiveluitdrijving sloeg men naar alle kanten, in dat geval met de yakharen die aan zo'n trompet hangen. Dat instrument bestond in zo'n geval niet uit het bot van een heilige, maar uit het dijbeen van een misdadiger, of van iemand die een gewelddadige dood was gestorven. Soms had men die trompetten zo gemaakt dat ze de drie ogen, de neus en de opengesperde mond van een boze demon vertoonden. Eveneens uit menselijke botten, uit de hersenpannen, maakte men de dubbele trommels, die men dagelijks gebruikte, zowel om de verschillende pauzes tussen de diverse rituele handelingen aan te duiden, als wel om de aandacht van de goden te trekken. Ook dit instrument was met mensenhuid bekleed, want vel en been staan voor een Tibetaan gelijk met amuletten[43]. Maar de belangrijkste leverancier van hoorns bleef de oeros.

HET OERRUND EN ANDERE HOORNLEVERANCIER[44]

Het gebruik van hoorns, als grondstof voor huishoudelijke artikelen of als signaalinstrument, kan nooit los worden gezien van de dieren die de hoorns voortbrengen. Een wezen dat grote indruk heeft gemaakt op zijn omgeving was het rund. Volgen de ontwikkelingsgang van het rund, zoals dit wordt gezien binnen het evolutie-model, was de oudst bekende voorouder van het rund hoornloos. De hoorn kwam pas later in het evolutie-proces, als ook de andere kentekenen van het rund zich beginnen te ontwikkelen. Volgens de gangbare tijdsindeling moet ongeveer 25 tot 7 miljoen jaar geleden de Eotragus hebben geleefd, het eerste rund. Daaruit ontwikkelde zich een rund, dat qua vorm het midden hield tussen het huidige rund en de antilope, en dat tot ongeveer een miljoen jaar geleden in de Sinalik-heuvels in India leefde. Het dier kon ook bij Tegelen, in

Limburg, worden aangetoond. Bij deze soort waren de koeien hoornloos, doch de stieren droegen wel horens. Vervolgens ontwikkelden zich diverse soorten runderachtigen, zelf weer onder te verdelen in sub-groepen. In Afrika kennen we de Kaapse buffel en de Woudbuffel. De Aziatische buffels vormen een eigen groep. Dan is er die van de bizon en de wisent. De yak kent een eigen tak, evenals de 'bibos-runderen, zoals de banteng en het balirund. Van belang voor de Europese en Noord-Afrikaanse hoorn-cultuur was vooral het Oerrund, in het Latijn de Bos primigenius Bojanus 1827. Dit was het rund dat beeld gaf aan de Griekse en Egyptische goden, de Minotaurus en Baäl.

Meestal spreekt men van Oeros, maar deze naam is niet juist. Een os is een gecastreerde stier, en als alle oerrunderen uit ossen hadden bestaan, was de soort direct al uitgestorven. De Oeros-stier kon een schouderhoogte bereiken van twee meter en was ongeveer drie meter lang. Hij had grote horens, tot 80 centimeter, die enigszins zijwaarts stonden en verder naar voren waren gericht. Toch kon het dier bij zijn kop nog een mogelijke spanwijdte van een meter bereiken. De Oeros-stier had een gewicht van 1000 kilogram en was van kleur zwartbruin tot zwart, met een lichte streep over de rug, de aalstreep. De koeien waren veel kleiner, 150-170 centimeter, en slanker en hadden, net als de kalveren, een roodbruine kleur. In de periode van de ijstijden leefde het dier in warmere perioden overal in Europa, en trok het zich weer terug als de kou het noorden ervan weer duizenden jaren in zijn macht had. De oudst bekende tekeningen van de Oeros komen voor als rotstekeningen in de grot van Lascaux in Dordogne (Zuid-Frankrijk), en hebben een ouderdom van 17.000 tot 12.000 jaar. Na het eind van de laatste ijstijd, ongeveer 10.000 jaar geleden, vond de Oeros een woongebied in de bossen en open velden van gematigd warm Europa (tot in Zuid-Noorwegen en Zuid-Zweden), Azië (niet in het koude noorden, en ook niet in het voor hem te warme zuiden van India en Indo-China) en Noord-Afrika. Omstreeks 6000 voor Christus was de Oeros al in India, Iran en Egypte. Omstreeks 4000 voor Christus waren er Oerossen in Sleeswijk-Holstein, en even later ook in Denemarken.

De natuurlijke vijanden van het rund waren onder andere de wolven. De koeien leefden in kleine kudden in de uitgestrekte wouden. In de paartijd (augustus, september) voegden de stieren zich hierbij. De rest van het jaar leefden de stieren afzonderlijk in kleine groepjes of zwierven alleen. De dieren voedden zich met de ondergroei van het bos, bestaand uit grassen en kruiden. De Oeros was uiterst prikkelbaar en agressief, en kende een formidabele kracht. De bosbewoner brak door alle wouden, op zoek naar voedsel en eventuele soortgenoten, en was slechts te stuiten door bedreven, ervaren en dappere jagers. Wie er in slaagde om het Oerrund te doden, had meteen een flinke berg vlees, ingewanden, huid, botten en hoorns. Van alles kon wel wat worden gemaakt, of het nu een smakelijke biefstuk was, naaigerei, worst, knopen, vet, kleding, of wat dan ook. Het is dan ook niet verwonderlijk dat men getracht heeft het beest binnen handbereik te krijgen, in plaats van het altijd maar te moeten najagen. Ongeveer 9000 jaar geleden is de mens begonnen met het domesticeren van de Oeros, door het omheinen van drinkplaatsen. Zo gauw de oerrunderen binnen waren, werden de hekken gesloten. Eenmaal achter slot en grendel waren ze wat hun voedsel betreft afhankelijk van de mens. Deze afhankelijkheid bleek het machtigste middel bij het temmen van wilde beesten. Kalveren werden gevangen en bleken gemakkelijk aan de mens te wennen, wanneer deze de dieren grootbracht.

Dit domesticeren van de Oeros (7000 jaar voor Christus, Midden-Steentijd), werd voor het eerst gedaan in het Midden-Oosten en Turkije. Omstreeks 4000 voor Christus vond bij de Sumeriërs al melkwinning en boterbereiding plaats. In Ur werd kaas gemaakt in zuivelbedrijven bij de tempel.

Omstreeks 3000 voor Christus kenden de Egyptenaren melkwinning en duizend jaar later vermeldden de Indische Veda's, oude geschriften, de boterbereiding. Voor 2000 voor Christus was het rund ook in Europa gedomesticeerd. Het oude Egypte kende speciale ambtenaren voor de belasting op het tamme rundvee. In 1959 werd de tombe van Kiki ontdekt, de hoogste ambtenaar voor de belasting op vee onder Ramses II. De tombe bestaat uit een smalle hal, via een korte, nauwe gang verbonden met de dodenkamer. Kiki zelf is op verschillende plaatsen in de tombe afgebeeld. We zien hem onder meer samen met zijn vrouw, als ze zichzelf voorstellen aan Osiris, de god van de dodenwereld. De condities van de muurschilderingen zijn niet al te best. Een restauratie-poging in het midden van de 60'er jaren, met slecht materiaal en verkeerde technieken, maakte het geheel alleen maar slechter. In oktober 1990 begon een speciaal conservatie-programma, uitgevoerd door vijf conservators van de EAO, onder supervisie van twee Europese conservators, Eudald Guillamet van het Patrimoni Artistic Nacional uit Andorra en Eduardo Porta, van het Museo Arqueologico uit Barcelona. Onder de vele afbeeldingen vinden we ook een wandschildering van het Egyptische vee uit de tijd van Ramses II[45].

Tam of niet, het bleef een dier om rekening mee te houden. De echo's daarvan vinden we terug in de bijbel. In de wetgeving van het oude Israël werden passages opgenomen, waarin de gedomesticeerde oeros centraal staat, en waarin onder meer gelet is op de risico's in de omgang met het dier en . We lezen in Exodus 21:28:36 en 22:1-15:

"En wanneer een os een man of een vrouw stoot, dat hij sterft, zal de os zekerlijk gestenigd worden, en zijn vlees zal niet gegeten worden; maar de heer van den os zal onschuldig zijn. Maar indien de os te voren stotig geweest is, en zijn heer is daarvan overtuigd geweest, en hij hem niet bewaard heeft, en hij doodt een man of een vrouw, zo zal die os gestenigd worden, en zijn heer zal ook gedood worden. Indien hem losgeld opgelegd wordt, zo zal hij tot lossing zijner ziel geven naar alles, wat hem zal opgelegd worden; Hetzij dat hij een zoon gestoten heeft, of een dochter gestoten heeft, naar dat recht zal hem gedaan worden. Indien de os een knecht of een dienstmaagd stoot, hij zal zijn heer dertig zilverlingen geven, en de os zal gestenigd worden. En wanneer iemand een kuil opent, of wanneer iemand een kuil graaft, en hij dekt hem niet toe, en een os of ezel valt daarin; De heer des kuils zal het vergelden; hij zal aan deszelfs heer het geld wederkeren; doch dat dode zal zijns wezen. Wanneer nu iemands os den os van zijn naaste kwetst, dat hij sterft, zo zal men den levenden os verkopen, en het geld daarvan half en half delen, en den dode zal men ook half en half delen. Of is het kennelijk geweest, dat die os van te voren stotig was, en zijn heer heeft hem niet bewaard, zo zal hij in alle manier os voor os vergelden; doch de dode zal zijns wezen.

Wanneer iemand een os, of klein vee steelt, en slacht het, of verkoopt het, die zal vijf runderen voor een os wedergeven, en vier schapen voor een [stuk] klein vee. Indien een dief gevonden wordt in het doorgraven, en hij wordt geslagen, dat hij sterft, het zal hem geen bloedschuld zijn. Indien de zon over hem opgegaan is, zo zal het hem een bloedschuld zijn; hij zal het volkomen wedergeven; heeft hij niet, zo zal hij verkocht worden voor zijn dieverij. Indien de diefstal levend in zijn hand voorzeker gevonden wordt, hetzij os, of ezel, of klein vee, hij zal het dubbel wedergeven. Wanneer iemand een veld, of een wijngaard laat afweiden, en hij zijn beest [daarin] drijft, dat het in eens anders veld weidt, die zal het van het beste zijns velds en van het beste zijns wijngaards wedergeven. Wanneer een vuur uitgaat, en vat de doornen, zodat de koornhoop verteerd wordt, of het staande koorn, of het veld; hij, die de brand heeft aangestoken, zal het volkomen wedergeven. Wanneer iemand zijn naaste geld of vaten te bewaren geeft, en het

wordt uit diens mans huis gestolen; indien de dief gevonden wordt, hij zal het dubbel wedergeven. Indien de dief niet gevonden wordt, zo zal de heer des huizes tot de goden gebracht worden, of hij niet zijn hand aan zijns naasten have gelegd heeft.

Over alle zaak van onrecht, over een os, over een ezel, over klein vee, over kleding, over al het verlorene, hetwelk iemand zegt, dat het zijn is, beider zaak zal voor de goden komen; wien goden verwijzen, die zal het aan zijn naaste dubbel wedergeven. Wanneer iemand aan zijn naaste een ezel, of os, of klein vee, of enig beest te bewaren geeft, en het sterft, of het wordt verzeerd, of weggedreven, dat het niemand ziet; Zo zal des HEEREN eed tussen hen beiden zijn, of hij niet zijn hand aan zijns naasten have geslagen heeft; en derzelver heer zal [dien] aannemen; en hij zal het niet wedergeven. Maar indien het van hem zekerlijk gestolen is, hij zal het zijn heer wedergeven. Is het gewisselijk verscheurd, dat hij het brenge tot getuige, zo zal hij het verscheurde niet wedergeven. En wanneer iemand van zijn naaste wat begeert, en het wordt beschadigd, of het sterft; zijn heer daar niet bij zijnde, zal hij het volkomen wedergeven. Indien zijn heer daarbij geweest is, hij zal het niet wedergeven; indien het gehuurd is, zo is het voor zijn huur gekomen."

Langzamerhand, van generatie op generatie, veranderde het karakter van het Oerrund. De onstuimige woudreus werd een goedmoedige koe. De tamme Oeros werkte waarschijnlijk mee aan de bouw van de hunebedden, door met zijn grote krachten de stenen te slepen. Omstreeks 800 na Christus kwam in Nederland hoofdzakelijk één runderras voor, bestaand uit nazaten van de Oeros, dat éénkleurig was. Deze rode runderen werden na 1750 verdrongen door het tegenwoordige zwartbonte, roodbonte en blaarkop vee. De oorzaak daarvan moet gezocht worden in het fokken met ingevoerd vee. Het Europese tamme rund wordt wel aangeduid als Bos taurus Linnaeus 1758. In Azië ontwikkelde zich uit de plaatselijke variant van de Oeros de zeboe, Bos indicus Linnaeus 1758. Minstens 600 runderrassen gaan via deze beide ondersoorten terug op de voorvader Oeros. De Oeros zelf is uitgestorven. Omstreeks 1200 was de soort in de meeste delen van Europa al verdwenen. Op 3 september 1464 werd bij Bennebroek het laatste Nederlandse oerrund geschoten, als we tenminste afgaan op de schriftelijke bronnen. Misschien dat elders nog enkele exemplaren enige tijd stand wisten te houden. In 1627 werd, voor zover bekend, het allerlaatste exemplaar van dit runderras in Polen gedood. Mogelijk dat in geïsoleerde en afgelegen gebieden van Europa of Azië nog enige tijd Oerossen hebben rondgelopen, maar daarvan is geen melding meer gemaakt.

Het Engelse Park-rund, de Schotse Hooglander en het Hongaarse Steppen-rund zijn als vrijwel zuivere afstammelingen van de Europese oeros te beschouwen. De gebroeders Heinz en Lutz Heck, zonen van een bekende Berlijnse dierentuin-directeur, zijn sinds 1920 aan het kruisen geweest met het Park-rund, de Schotse Hooglander, het Steppe-rund, Camarquerunderen en Spaanse vechtrunderen, met als doel de Oeros terug te fokken. Dit is niet geheel gelukt. Het rund is nog wat te klein en het verschil in grote tussen de stieren en de koeien is nog te gering, maar het resultaat is toch zeer bemoedigend. Wat betreft zijn sociale gedrag en eetpatroon lijkt de teruggefokte Oeros weer volledig op de wilde runderrassen. Deze teruggefokte Oeros wordt, naar zijn fokkers, Heckrund genoemd. De Heckrunderen zijn niet gemakkelijk te benaderen en gevaarlijk voor mensen, gezien hun eveneens teruggekeerde agressiviteit. Ze kregen in Nederland een functie in het natuurlijke beheer van natuurgebieden, op de slikken van Goere-Overflakke (ter hoogte van Melissant) en in de Flevopolder, bij de Oostvaardersplassen.

DE MYTHOLOGISCHE EN SYMBOLISCHE BETEKENISSEN VAN DE HOORN

In de bijbel vinden we de hoorn van de ram en van de stier op tal van plaatsen gebruikt als teken van kracht en macht, wat terug gaat op de van de hoorn van een dier uitgaande dreiging. Dat de hoorn van een mens wordt verhoogd, betekent dat hij sterk is. De hoorn verhogen of een hoorn doen ontspruiten, wil zeggen: macht en eer verlenen. De hoorn afhouwen of breken, stelt de vernietiging van de macht voor. De vernederde moet zijn hoorn in het stof steken, zo wordt gezegd. De 'hoorn mijns heils' duidt de macht van de reddende God aan. Zo zijn de horens van de dieren in de gezichten van Daniël 7, de zeven horens van het Lam (Openb.5:6), de tien horens van de draak (Openb.12:3) zinnebeeld van macht. Horens van dieren, in het bijzonder van runderen, dienden tot beker (1 Sam.16:1; 1 Kon. 1:39) en tot blaasinstrument (Joz.6:5). In 1 Samuël 16:1 krijgt Samuël van de Heer opdracht zijn hoorn met olie te vullen en een koning te zalven, in plaats van Saul. Daardoor zijn David, de gezalfde, en de hoorn, kracht en macht, met elkaar verbonden.

Hoorns als offerbekers voor drank- of plengoffers waren mogelijk al in de prehistorie bekend, getuige een afbeelding uit de steentijd die als de 'Venus van Laussel' bekend is geworden. Deze Venus-figuur, een blote dame, uitgehakt op een rotswand, heeft een hoorn in de hand, waarop 13 kerven te herkennen zijn. De hoorn heeft de punt nog, en er is dus geen sprake van een blaashoorn, maar van een drinkhoorn. De 13 kerven kunnen hebben gestaan voor de dertien manen, welke in een jaar tijd te zien zijn. Met de hoorn kunnen plengoffers zijn gebracht, ritueel uitgieten van waardevol vocht op de grond of op een altaar. Deze hoorn is echter ook wel aangeduid als een jachthoorn[46]. De hoorn is een van oudsher bekend symbool in de zogenaamde 'hoorn des overvloeds'[47]. Daarbij wordt gedacht aan een soort gedraaide drinkhoorn, overvloeiend van vruchten, korenaren en andere lavende gaven of bloemen. De hoorn vulde zichzelf steeds weer. De hoorn staat hier voor welvaart, vruchtbaarheid. Als zodanig komt de hoorn onder meer voor op afbeeldingen van Nahelennia, Flora, Cybele, Gaea, Persephone en de geluksgodin Fortuna. Zeus zou de hoorn des overvloeds vervaardigd hebben van de hoorn van de geit Amalthea.

De Hoorn des Overvloeds, heeft binnen de Keltische wereld een gelijkend object gehad in een mythische ketel of schotel, het zogenaamde Vat des Overvloeds. Bij de Kelten was het aanrichten van feestgelagen een geliefd gebruik, dat in hun religieuze beleving ook in ere werd gehouden in het hiernamaals. De helden konden na hun dood in het gezelschap van de goden de eeuwigheid in goed vertier doorbrengen. Er werd verteld dat zo'n vat, zo'n kookpot uit het hiernamaals ook ergens in de wereld van de levenden moest zijn. Dit Vat des Overvloeds had toverkracht en kon onbeperkte hoeveelheden van de heerlijkste spijzen en dranken verstrekken. Wie ervan at zou eeuwig leven! Dit vruchtbaarheidssymbool kan mogelijk ook te maken hebben met de potten die in diverse veengebieden werden terug gevonden, waaronder in het Bargeroosterveld. Bij het offer aan de goden ging het dan niet alleen om de inhoud. Ook het vaatwerk zelf had symbolische waarde. Het Vat des Overvloeds zou na de christianisering met nieuwe verhalen er omheen voortleven in de Heilige Graal. De Heilige Graal, zo zei men, was de schaal of de kom waarin tijdens het Laatste Avondmaal het paaslam werd opgediend. Na Jezus' kruisiging werden in deze kom zijn laatste bloeddruppels opgevangen. In de loop der tijden veranderde het verhaal zodanig, dat de Heilige Graal de drinkbeker van het Laatste Avondmaal zou zijn, eveneens gebruikt om de laatste bloeddruppels op te vangen[48].

De overgang van vat naar beker is niet zo'n grote stap als we bedenken dat ook het vat een vruchtbaarheidssymbool bij uitstek is. Psychoanalytisch is het vat, de kookpot, de kruik, of hoe het vaatwerk waarmee de maaltijd kon worden bereikt ook maar werd genoemd, de symbolisering van de uterus en de vruchtbaarheid. C.G.Jung haalt in dit verband tal van voorbeelden aan. In Exodus 16:33 lezen we: *"En Mozes zei tot Aäron: Neem een kruik en doe een gomer vol manna daarin, en zet die voor het aangezicht des Heeren, opdat het bewaard blijve voor het nageslacht".* Ambrosius zei over Jezus geboorte: *"Niet van de aarde, maar uit de hemel heeft hij zich het vat uitverkoren waarin hij nederdaalde, en het tot tempel der kuisheid gewijd."* Mozes' biezen mandje was een symbool voor de baarmoeder en tot in onze eeuw staat de baarmoedersymboliek nog in dienst van de verwekking van regen en vruchtbaarheid. Jung acht het Hooglied bol van de verwijzingen naar de vrouwelijke geslachtskenmerken en de vruchtbaarheid. Hooglied 7:2 vertaalt hij als: *"Uw schoot (de Statenvertaling en het NBG zeggen hier navel) is als een ronde beker, die nooit zonder drank is; Uw schoot is als een hoop tarwe, rondom bezit met lelies".*[49]

Zo lijken de Hoorn des Overvloeds en het Vat des Overvloeds voort te komen uit dezelfde vruchtbaarheidssymboliek. Een prehistorisch gegeven, uiteindelijk overgaand op de eeuwig leven schenkende Graal als beker van het Laatste Avondmaal. Een archetypisch gegeven en een symboliek die bij de huidige Avondmaalsvieringen een nieuwe praktische en theologische invulling hebben gekregen. Uit het archetypische vruchtbaarheidssymbool van de vulva of de uterus drinken degenen die deel uit willen maken van het Eeuwige Leven, van het Koninkrijk der Hemelen, ter nagedachtenis van de dood en de opstanding - de overwinning van het leven op de dood - van Christus. Net als bij de prehistorische voorouders is dit samen drinken ook een vorm van het uitdrukking van gemeenschap, verbroedering, samen een groep vormen. Voor degenen die er niet bij horen heeft de kerkorde als maatregel: uitsluiten van het avondmaal. De beker, de hedendaagse variant van de drinkhoorn, is alleen voor wie echt deel uitmaakt van de gemeenschap.

De zon, in de oudheid beschouwd als levensbrenger bij uitstek, werd in Noord-Afrika en Egypte afgebeeld als zonneschijf boven de hoofden van de zonnegoden, met aan weerszijden een hoorn. Deze cultische afbeeldingen worden ook wel zonnerammen of zonnerunderen genoemd. In dit verband kan aan de verbeelding van macht en kracht worden gedacht, maar ook aan de met de zon in verband staande vruchtbaarheidscyclus, steeds weer terugkerend in het wisselen van de seizoenen. Hoorns zijn vruchtbaarheidssymbolen, waarin psychoanalytisch zowel de fallus (in de buitenvorm) als de vulva (in de kelk, de beker) vertegenwoordigd zijn. De dertien kerven op de hoorn van de 'Venus van Laussel' kunnen in dit verband ook in verband hebben gestaan met de vrouwelijke cyclus, welke wel in verband werd gebracht met de maancyclus. De hoorn en de vruchtbaarheid worden nog steeds aan elkaar gekoppeld in de biologisch-dynamische landbouw. Daar is men van mening dat runderhoorns veel kosmische energie opvangen[50]. In een hoorn wordt koemest gedaan, deze wordt in het najaar in de grond gestopt, en in het voorjaar wordt deze mest verwerkt tot koemestpreparaten, welke sterk verdund over het land worden gebracht (300 gram per hectare). Op de functie van de hoorn binnen de vruchtbaarheidsgebruiken komen we nog terug als we ingaan op plaats van de hoorn in de Drentse prehistorie.

Tegenover dit mythologische en rituele denken over de hoorn staat het nuchtere verhaal van de verwerking ervan, zoals dat al in de oudheid gebeurde, en tot in de twintigste eeuw plaatsvond.

De hoorns van runderen werden verwerkt tot knopen, kammen, schoenlepels, brilmonturen en allerlei snuisterijen. Uit de horens kan langs fysisch-chemische weg beendervet, beenderolie, papierlijm, gelatine (o.a. voor de bereiding van pudding) en humagsolan worden bereid. Ook uit de klauwen van runderen, die eveneens uit hoorn bestaan, werd gelatine bereid. Afval van hoorns werd hoornmeel van gemaakt. Dit produkt werd wel als zeer langzaam werkende stikstof-meststof in de tuinbouw gebruikt. Soms werd het meel voor een betere werkzaamheid eerst gestoomd en heette dan gestoomd hoornmeel. In grote lijnen was de mechanische verwerking van hoorn als volgt: weken, in de lengte opensnijden en warm vlakpersen. Troebele plaatsen met olie bestrijken, verwarmen, persen, en op deze wijze doorschijnend maken. Om hoorn zwart te kleuren werd het ontvet met benzine of ether en vervolgens behandeld met campeche houtextrakt, bichromaat, ijzerzouten en tannine. Hoorn wordt wit als het behandeld wordt met loodzouten en zoutzuur. Maar dit procede vindt vrijwel niet meer plaats. Tegenwoordig gaan hoorns met het slachtafval naar de destructor. De industrie kan gemakkelijker en aan zuiverder hoorn komen, door kunsthoorn te vervaardigen. Ook de grondstoffen daarvoor levert het rund een bijdrage aan, namelijk in de vorm van bloed, lijm en caseïne[51].

HOORNS, GODEN, GODINNEN EN DEMONEN

De hoorn was een zeer gewilde trofee, waarbij de macht en kracht over zouden gaan op de nieuwe eigenaar. Als machts- en krachtsymbool komt hij niet alleen voor in het Oude Testament, maar ook op de helmen van de oude krijgers in Europa, zoals blijkt uit Scandinavische rotstekeningen uit de bronstijd, op de helmen van de Vikingen, in de hoofdtooien van de Indianen en de hoofddeksels van andere oude volken. Daarmee werden de dieren waar de hoorns van afkomstig waren geïmiteerd. Ook hun hoorns hadden een afschrikwekkende functie, en konden gebruikt worden bij onderlinge gevechten. Daarnaast werd ook de kracht van goden, godinnen en demonen gesymboliseerd door hun horens, of namen ze volgens de oude verhalen zelfs in hun geheel de vorm van een rund aan. De Arabieren kennen Al Jassasa, een monsterachtig beest met de kop van een stier, dat zijn macht onder meer ontleent aan zijn gruwelijke hoorns. De Minotaurus was een gruwelijke door Poseidon gezonden stier, in het doolhof van koning Minos. Hij spietste iedereen aan zijn horens, tot slimheid het van kracht won.

De Hindoes kennen Aditi, de hemelgodin, voorgesteld als een vergoddelijkte voedende koe. De koe zelf, manlijk en vrouwelijk, is voor de Hindoes heilig. Het rund wordt in India al 5000 jaar vereerd als god van de vruchtbaarheid en het onweer. Het is Hindoes nog steeds verboden een rund te doden of te eten. Ze geloven dat iemand die een koe slacht of eet, evenveel jaren in de hel zal moeten lijden als het aantal haren van het gedode rund. De melk mag wel worden gedronken of weggegeven, als een gift van de goden, maar niet verkocht. De Griekse en Romeinse riviergod Achelous veranderde zich in een stier, maar verloor zijn kracht toen Heracles hem de hoorns van de kop afbrak. De Egyptenaren vereerden te Memphis de stier, waarin de god Apis zich openbaarde. De god-stier Apis was de vleesgeworden schepper en het symbool van het koningschap. De Farao dankte aan hem zijn kracht, en het volk de vruchtbaarheid van het land. Baäl, de godheid van de vruchtbaarheid en de regen, waar tegen de profeten ageerden, werd door zijn volgelingen voorgesteld als een stier, of als een mens met ramshorens. In Egypte kende men eveneens Bakha, een heilige stier, als incarnatie van Menthu. Aan de godin Isis, ook Egyptisch, werd de koe gewijd, als symbool van de aarde en de landbouw. Als Isis wordt verbeeld is dat onder meer met korenaren en een ‘hoorn des overvloeds’. De Griekse oppergod Zeus werd

grootgebracht met melk en honing. Aanvankelijk was hij god der vegetatie. Hij veranderde zich onder andere in een sneeuwwitte stier. De Kelten kenden Cernunnos, letterlijk 'De Gehoornde', als hun belangrijkste god. Hij werd wel voorgesteld als een gehoornde hert-god, en werd door de Romeinen later gelijk gesteld aan Mars en Mercurius[52].

Een zoektocht tussen de bodemschatten die bewaard worden in het Louvre geeft een uitgebreide verzameling gehoornde goden te zien, in verschillende vormen. Een Baäl-kop uit Djabbul heeft aan beide zijden vierhoorns, welke min of meer om het hoofd gewonden zijn[53]. Een onbekende god, die een vijand vertrapt, draagt een hoofddeksel met twee uitstekende hoorns[54]. 'Terafim', godenbeeldjes uit Tello, tonen goden met meerdere hoorns, als een soort hoofddeksel om hun hoofd gewonden[55]. We zien het ook bij een Baäl-kop uit Djabbul[56] en een god uit Mishrife[57]. Een Baäl uit Rash Shamra heeft weer een hoofddeksel met uitstekende hoorns[58]. Een strijdende god Resheph[59], een god uit de Perzische tijd[60], oppergod Teshub uit Tell Ahmar[61], Baälmet een bliksemschicht uit Ras Shamra[62], de god Melqart uit Amrit[63], Hadad uit Arslan-Tash[64], Ishtar uit Tell Ahmar[65], een goddelijke Sumerische stier met een mensenhoofd[66], allemaal hebben ze uitstekende hoorns of meerdere hoorns als een soort tulband om het hoofd gekruld. En dit zijn maar enkele voorbeelden. Goden en horens hoorden zo duidelijk bij elkaar, dat men in de archeologie er min of meer van uit gaat dat iedere gevonden beeltenis van een individu met horens een godheid voorstelt. Ook Abraham heeft ze gekend. Het meest populaire thema op cilinderzegels in Ur, een soort op weke klei te stempelen handtekening, was een scène waarbij de gelovige door een god van lage rang naar een god van hoge rang werd gebracht. Beide goden droegen een gehoornd hoofddeksel. Ur was de omgeving waar Abraham opgroeide. De maangod van Ur heette Nannar-Sir. Hij werd afgebeeld met een hoofddeksel van om zijn hoofd gewonden hoorns[67].

Uiteindelijk zouden de aartsvaders naar Kanaän trekken. De Kanaänitische hoofdgod El droeg eveneens een hoofddeksel met horens[68]. Hij leeft nog voort in één van de bekendste godsnamen uit Genesis en daarop volgende geschriften. Zijn naam vinden we momenteel overal over de wereld op christelijke vergaderruimten en kerken, als onderdeel van de naam Bethel. Beth-El. Huis van God, zeggen we vaak. Feitelijk is het: Huis van El. De naam El werd tevens opgenomen in de aanduidingen die men op JHWH van toepassing achtte: Elohim (God, goden, geest, hemelse wezens rondom JHWH's troon), Eljon (de Allerhoogste) en El Saddai (de Berg)[69]. De oudtestamentiscus prof. dr. Th.C.Vriezen over El[70]: *"Het merkwaardige van de El-figuur is niet alleen, dat zijn naam (behalve op zichzelf) vaak ook in een adem, als synoniem met Jahwe wordt gebezigd, maar dat El ook vele trekken vertoont, die Jahwe karakteriseren. El geldt o.a. als Vader van de schepselen, is de God der goden, de Schepper, de goede heilige en eeuwige, de rechter en de wijze God."* In Kanaän kende men eveneens de godheid Baäl, en werd bijzondere waarde toegekend aan ramshorens en de aan het kleinvee afgeleidde symboliek. Een beeldje van terracotta van de Kanaänieten toont Baäl zittend, met *ramshorens*, terwijl hij links en rechts van hem twee *lammeren* over het hoofd streelt[71].

DE HOORN-KRACHT BENUT OM DEMONEN AF TE WENDEN

In het volksgeloof waren de hoorns op zich al voldoende om demonen af te schrikken. Daarvoor hoefde er niet eens een godheid aan vast te zitten. We komen dan terecht in de wereld van de geveltekens en gevelversieringen. Zowel in Europa als in de rest van de wereld, schreef men aan

de gevel van een huis een bijzondere betekenis toe. Van het hele huis staat de gevel het meest bloot aan stormen, weer en wind, aan voorbijvliegende geesten en demonische luchtelementen. Als gevolg hiervan gaf men het houtwerk dat de nok tegen stormen en slecht weer moest beschermen, een vorm die meteen bescherming tegen bovenaardse machten moest verlenen. De gevel en de nok van de woning demonstreerde daarmee de geloofsovertuiging en de levenshouding van de bewoners. Symmetrische, tegenover elkaar staande gevel-figuren komen in allerlei vormen voor. In Friesland zijn dat de zwanen, vertegenwoordigers van de moeder-godin[72], afgebeeld op de zogenaamde uileborden. Zuid-Tirol kent de arendskoppen, Ijsland uitslaande vlammen, en in alle christelijke landen vindt men kruisen, met één, twee of drie dwarsbalken. Vanaf Scandinavië tot in het dal van de Munster in Zwitserland, via de noordelijke Oostzee-eilanden, Gotland, Pommeren, het voormalige Oost-Pruisen, Nedersaksen en Westfalen worden de daken van de huizen versierd met houtsnijwerk in de vorm van gekruiste paardekoppen. In Stiermarken vinden we stierenkoppen als geveltekens op het houtwerk[73]. Paarden waren gewijd aan de goden. Odin/Wodan reed op een achtbenig paard, Sleipnir genaamd, door de lucht.

De stier zal zijn afschrikwekkende functie moeten ontlenen aan de magische werking van zijn krachtige horens. Hij werd gezien als een magisch wezen, dat de krachten van het water en het vuur wist te beheersten, zodat een stier op de gevel stortvloeden van water, donder en bliksem zou kunnen weerstaan. Ook complete schedels van stieren werden aan de gevel gehangen. Heinrich Harrer hield zich bezig met de belevingswereld rond geesten en demonen. Hij vond een oude, vermolmde stierenschedel, hoog in de gebinten van een door de tijd zwart verkleurd houten huis in het Zwarte Woud. Een oud vrouwtje was in het tuintje voor de woning aan de gang. Toen hij haar over die stierenkop aansprak, keek ze hem verbaasd aan. ‘Wilt u die vermolmde kop voor uw verzameling?’ Ze wist waarachtig niet wat ze moest doen, zozeer maakte deze talisman, die van oudsher naast een crucifix aan de gevel hing, een onderdeel van haar beperkte omgeving uit. Tot zijn verbazing kreeg Harrer de schedel mee. Net toen hij hem stralend van genoegen in de kofferbak van zijn auto wilde stoppen, riep het oude vrouwtje hem nog na dat, nu hij de kop had, het zijn schuld zou zijn, wanneer het huis iets overkwam. Hij aarzelde een ogenblik, maar bedacht voldoende vertrouwen te hebben in het kruisbeeld, dat boven de deur van het oude huis hing[74].

Een soortgelijke geschiedenis berichtte Franz Meierhofer uit Irrsee in Salzkammergut. Op één van zijn vele strooptochten voor zijn streekmuseum, zag hij op zekere dag dat er aan de schoorsteen van een boerderij, net onder de nok van het dak, een koeienkop was opgehangen. De Heilige Drievuldigheid, Sint Florianus en het Christusmonogram terzijde ten spijt, hoopte men dat ook die de voortdurend dreigende gevaren zou neutraliseren. Het was voor Franz Meierhofer niet gemakkelijk om aan de stierenkop te komen. Omdat hij een vaardig houtsnijder was, bood hij de boer aan als tegenprestatie een beeldje van Maria met kind voor hem te snijden. Op die manier kwam de kop toch in het streekmuseum van Irrsee terecht[75]. Horens, van allerlei grootte, gelden wereldwijd als middel tegen onheil. Het is amper van belang waar de horens van afkomstig zijn. Ook twee bokkehorens op een gevel konden het onheil weren, zo bleek tijdens Harrer’s zoektochten[76]. Op de Filippijnen vindt men grote, kromme en met de punten naar binnen geboren karbouwehorens op de gevels of boven de deurposten, eveneens om het onheil af te weren. Variaties op de Europese uileborden[77]. In Tibet werden met stro opgestopte huiden van een wilde hond, een beer, een slang en een complete yak hangend aan een vooruitspringende dakrand aangetroffen[78]. In Indonesië werden witgeschilderde stierenkoppen aan de nok van het

dak gehangen. Het ging hier niet zozeer om het afweren van onheil, als wel om het onder bescherming van Sjiwa stellen van het huis. De Hindoe-god Sjiwa draagt op veel afbeeldingen zelf karbouwehorens. Nandi, de liggende, witte stier, geldt als troeteldier en beste vriend van Sjiwa[79]. Maar ook het onder bescherming stellen van een godheid, heeft in feite indirect een zelfde bedoeling. Waar heil verworven wordt, wordt onheil afgeweerd.

VELIKOVSKY EN DE BAZUIN VAN DE SINAÏ

De aanwezigheid van hoorns en de bijbehorende dieren (koeien, stieren, rammen) als onderdeel van over de hele wereld verspreide godsdiensten, wordt nogal eens in verband gebracht met het opkomen van de zon in het sterrenbeeld Stier, tussen 4520 en 2360 voor Christus, en het sterrenbeeld Ram, van 2360 tot 200 voor Christus[80]. Wie zich ook met overeenkomsten tussen godsdiensten en mogelijke kosmische verklaringen heeft bezig gehouden, is de Joodse wetenschapper Immanuel Velikovsky. Hij heeft een grootschalig onderzoek opgezet, dat begon met een verklaring voor de in de bijbel beschreven gebeurtenissen tijdens de uittocht uit Egypte en de gebeurtenissen in de Sinaï-woestijn, waarbij de bazuin werd gehoord. We worden door hem op een spoor gezet door een combinatie van bijbeluitleg, geologie en kennis van ons zonnestelsel. Wat is daar gebeurd, daar bij de berg Sinaï, dat mensen de bazuin hoorden klinken, bijzondere natuurverschijnselen zagen en de aarde voelden trillen? Vrome verzinsels? Een verhaal achteraf, waar de bazuin bij werd gehaald omdat dit instrument nu eenmaal een rituele functie had?

Immanuel Velikovsky bestudeerde oude geschriften, inscripties, ons planetenstelsel, oude talen, overleveringen, geologische structuren en nog veel meer. Zijn onderzoek leidde tot een ander inzicht dan veel onderzoekers voor hem. In 1445 voor Christus kwam de aarde bijna in botsing met een komeet, die we nu kennen als de planeet Venus, zo stelde hij[81]. De Egyptische plagen en de vele in Exodus beschreven natuurverschijnselen, waaronder aardbevingen, vuur en het openscheuren van de aarde, bracht hij in verband met deze bijna-botsing en het effect dat de langs razende komeet had op de oude, dit alles niet begrijpende bevolking van het Midden-Oosten. Gedurende deze bijna-botsing trok het volk Israël weg uit Egypte. Aan Venus waren in die dagen hoornachtige uitsteeksels te zien, waardoor men associaties kreeg met een stiergod. Vandaar dat men, volgens Velikovsky, het gouden kalf maakte, om de stiergod, Venus, tevreden te stellen. Venus wordt door diverse oude volkeren gesymboliseerd door wat we nu kennen als de Davidster. Deze werd mogelijk al meegedragen in de woestijn. De profeet Amos zei ervan: *“Hebt gij Mij veertig jaren in de woestijn slachtofferen en spijsoffer toegebracht, o huis Israels? Ja, gij droegt de tent van uw Melech, en den Kijun, uw beelden, de ster uws gods, dien gij uzelf hadt gemaakt (Amos 5:25 en 26).”* Dit teken van Venus, de Davidster, zou volgens overleveringen ook de tempel van Salomo hebben gesierd, en werd later het wereldwijde symbool van de Joden. Er was ten tijde van de uittocht sprake van loeiharde stormen in de bovenste lagen van de atmosfeer, en tijdens het beven van de aarde hoorde het volk de bazuinen. Velikovsky brengt dit beven van de aarde, de geluiden en de Godsnaam met elkaar in verband. De zware geluiden, door het hele volk te horen, werden geassocieerd met de bazuin.

Als het ‘aaaaaaaoeoeoeoeoeoeoeoe’ van de bazuin klinkt, wordt in feite de Godsnaam weergegeven, zo stelt Velikovsky min of meer. JHWH, zoals we het lezen in de oude Hebreeuwse manuscripten, kan zowel Jahweh als Jahwoeh c.q. Jahoe betekenen. Jo of Jahoe is

verkorte vorm van de naam, ook wel aangetroffen als Yahu of Yah. We vinden deze Godsnaam terug in de Hebreeuwse naam van Jezus, die we ook vinden als Yahshua, Yahushua, Yahoshua en Yahshuah. Over de hele wereld wordt de oude Godsnaam uitgeroepen of gezongen als onderdeel van het woord 'Hallelujah', loof de Heer, oftewel: 'Jah'. Gelijktijdig hoorden ook andere volkeren de wereldwijd verspreide geluiden, overal waar de aarde en de lucht door het natuurgeweld in beweging was. Over de hele wereld ontstonden namen met de 'aaaaoeoeoe'-klank, als aanduidingen voor goden en belangrijke heersers. Velikovsky noemt de Chinese keizer Jahoe, de Mexicaanse oorlogsgod Jau of Jautl. De Indianen vertelden over veranderingen in de atmosfeer, toen 'de hemel omhoog werd geduwd en iedereen op de maat Jahoe! riep'. Daaraan kunnen worden toegevoegd de namen van de Assyrische oppergod Anoe, de Assyrische vruchtbaarheids- en oorlogsgod Assoer, de Perzische god Ahoera Mazda, de Babylonische oppergod Mardoek en de Babylonische vegetatiegod Tammoez.

Een heilige naam, uitgesproken door de Hindoes om als een vorm van mystieke vibratie, bedoeld om meditatie te verdiepen is het bekende langgerekt aangehouden 'Aaaaaoeoeoeoem', kortweg wel geschreven als 'Aum'. Met dit 'Aum' wordt Brahma, de schepper-god, de hoogste allesdoordringende entiteit van het universum, aangeroepen. De stamvader van alle mensen heette volgens de Hindoes Manu, uitgesproken als 'Manoe'. Het is een willekeurige reeks voorbeelden[82], maar onderstreept Velikovsky's theorie. De mens raakte diep onder de indruk van het natuurgeweld, met de daarbij horende geluiden. Men beleefde dit als een gods-ervaring. De geluiden werden nagebootst in de naam van het goddelijke, de godheid, en door de associaties met het blazen op de hoorn werd deze hoorn de verkondiger van het goddelijke. In feite wordt iedere keer als op de hoorn wordt geblazen de Godsnaam uitgesproken, zo zouden we op basis van Velikovsky's onderzoek kunnen stellen. Daarnaast is het stierenkop-achtige voorkomen van Venus volgens dit inzicht verantwoordelijk voor de vooraanstaande plaats van stieren- en koeiengoden in de antieke wereld, voor zover ze die nog niet hadden. In dat geval werd hun status flink bekrachtigd.

Uit de geloofswereld van de Hindoes is een verhaal overgeleverd, waarin we de oeros aantreffen, en dat mogelijk eveneens terug gaat op de rampen die de aarde troffen, tijdens de bijna-botsing met Venus[83]. In Vrndavana, een dorp waar iedereen onophoudelijk verwijlde in een oceaan van bovenzinnelijke gelukzaligheid, vanwege het altijd opgaan in gedachten in Krishna, kwam een vreselijke demon de rust verstoren. De demoon, genaamt Aristasura, drong het dorp binnen in de gedaante van een grote stier met een enorm lijf en geweldige horens, en woelde de aarde met zijn hoeven om. We zien hier in feite een weergave van de oeros. Toen de demon Vrndavana binnen kwam, leek het hele land te trillen alsof er een aardbeving was. Hij stier een woest gebrul uit en , en nadat hij de grond aan de waterkant omgewoeld had, ging hij het dorp binnen. Het gruwelijke gebrul van de stier was zo doordringend, dat sommige zwangere koeien en vrouwen een miskraam kregen. Zijn lichaam was zo groot, zwaar en sterk, dat er een wolk boven hing, zoals de wolken boven de bergen hangen. Nu wordt het wel heel bijzonder. Aardbevingen, een wolk boven een berg, een brullend geluid.... Het geluid van een hoorn wordt soms vergeleken met het loeien van een rund, net zo goed als runderen - zoals we zagen - het blazen op een hoorn als lokroep kunnen herkennen[84]. Bij de berg Sinaï deden zich gelijksoortige verschijnselen voor, al sprak men daar niet van een brullend geluid van een stier, maar van het geluid van een sjofar. Bij de berg Sinaï was er sprake van een positieve godservaring, en niet van een bedreiging, zoals bij Aristasura.

De demon Aristasura zag er voor de inwoners van Vrndavana zo schrikwekkend uit, dat alle mannen en vrouwen door hevige angst bevangen raakten, toen ze hem zagen, en de koeien en andere dieren ijlden het dorp uit. De toestand werd aller afschuwelijkst en alle inwoners van Vrndavana begonnen te roepen: “Krishna, Krishna! Red ons!” Krishna had al gezien dat de koeien een goed heenkomen zochten en antwoordde onmiddellijk: “Niet bang zijn! Niet bang zijn!” Vervolgens verscheen hij voor Aristasura en zei: “Jij bent het laaghartigste wezen dat ik ken. Waarom jaag je de inwoners angst aan? Wat denk je daarmee te bereiken? Als je hierheen bent gekomen om Mij te tarten, sta ik klaar om met je te vechten.” Op deze wijze daagde Krishna de demoon uit, en de demoon werd bij het horen van zijn woorden razend. Krishna stond voor de stier met zijn arm om de schouder van een vriend. Woedend bewoog de stier zich op Krishna toe.

De aarde omwoelend met zijn hoeven, hief Aristasura zijn staart op en het leek alsof daar ook wolken boven hingen. Zijn ogen waren rood en draaiden rond van razernij. hij velde zijn horens en schoot op Krishna af als de bliksem van Heer Indra. Onmiddellijk echter vatte Krishna de horens beet en slingerde hem weg, zoals een grote olifant een kleine aanvaller opzij smijt. Hoewel de demoon er afgemat uitzag en het zweet hem van de flanken liep, klemde hij zijn tanden op elkaar en kwam overeind. Weer viel hij Krishna aan met grote kracht en woede. Terwijl hij op Krishna toesnelde, hijgde hij zwaar. Weer greep Krishna hem bij de horens en smeet hem tegen de vlakte. Krishna begon toen met zijn voeten op hem heen en weer te stampen, zoals men op natte was stampt. Aldus door Krishna’s voeten bewerkt, rolde Aristasura zich op zijn rug en schopte wild met zijn poten in het rond. Terwijl er bloed, ontlasting en urine uit zijn lijf kwam en zijn ogen uit hun kassen puilden verhuisde hij naar het rijk des doods.

Een mooi vroom verhaal, ter ere van Krishna, beschermer van de mensheid? Of is ook hierin een langs de aarde razende komeet Venus verwerkt. Venus met de stierenkop, als een dolle op het domein van Krishna, de mensheid, afrazend, en uiteindelijk weer verdwijnend in het duister, het heelal, het rijk des doods? Gaat de mythe van de hoorn van Heimdal[85], geblazen in de Germaanse eindstrijd, voor de ondergang van de wereld, eveneens terug op een vernietigende ervaring in een ver verleden, die nu op de toekomst geprojecteerd wordt? De hoorn als instrument om de aanwezigheid van het goddelijke aan te geven, zal in dat geval teruggaan op feitelijke ervaringen met de vernietigende natuurkrachten en de bijkomende geluiden.

JHWH, CHRISTUS, EENHOORN EN OERRUND

Hoe zeer het oerrund indruk maakte op het Joodse volk, blijkt wel uit de wijze waarop hij naar voren wordt gehaald in de bijbelse geschriften. In tegenstelling tot de buurlanden, heeft het wetsgetrouwe Israël nooit afbeeldingen gemaakt van de door hen aanbeden godheid. Volgens de grondprincipes van de Joodse religie, verwoord in de Torah, had JHWH zelfs uitdrukkelijk verboden om een beeld van hem te maken. Het ‘Gij zult u geen gesneden beeld maken’ gold echter niet voor beeldspraak. In deze beeldspraak is JHWH nooit vastgezet op één wijze van spreken. Er waren meerdere manieren om het geloof onder woorden te brengen, en één daarvan vinden we terug in de ‘eenhoorn-teksten’. De eenhoorn is een fabeldier. Het lichaam is dat van een paard-achtig wezen, met gespleten hoeven, en het dier heeft de staart van een leeuw, een geitebaard en een lange, dunne, gedraaide hoorn op zijn voorhoofd. Vaak wordt de eenhoorn echter afgebeeld als een ‘gewoon’ paard met een lange, dunne hoorn. Het geloof aan het bestaan

van de eenhoorn was in de oudheid vrij algemeen. De lange stoottand van de Narwal, een dolfijn-achtige, is lang aangezien voor de hoorn van de eenhoorn en het bewijs van het bestaan van dit wezen. Aan het dier werden bijzondere krachten toegeschreven. De eenhoorn zou in de toekomst kunnen kijken. Wie in het water keek, als de hoorn van de eenhoorn licht gaf of brandde, zou eveneens de toekomst kunnen zien.

In het westen werd voor het eerst van de eenhoorn melding gemaakt in een boek over India, geschreven door de Griek Ctesias, omstreeks 398 voor Christus. Een gedeelte uit zijn beschrijving luidt: *'Er bestaan in India wilde ezels die zo groot zijn als paarden, zelfs nog groter. Hun lichamen zijn wit, hun koppen donkerrood en hun ogen donkerblauw. Ze hebben een hoorn op hun voorhoofd die ongeveer een halve meter lang is.'* De beschrijving schijnt te steunen op gissingen en reisverhalen. De eenhoorn zou een mengeling zijn van de neushoorn, de Himalaya-antilope en de wilde ezel. Zijn hoorn zou uitlopen in een lange scherpe punt, wit aan de wortel, zwart in het midden en karmijnrood aan het uiteinde. Waarschijnlijk heeft Ctesias drinkbekers gezien die van hoorn waren gemaakt en versierd waren in deze kleuren, aangezien dergelijke drinkbekers vaak werden gebruikt door Indiase prinsen. Hij weet te melden dat het stof dat van de hoorn werd geschraapt een middel vormde tegen vergiftigingen en dat degenen die uit de hoorn dronken, beschermd werden tegen krampen en vergiftigingen. Dat geloof bleef tot in de Middeleeuwen bestaan. De rijken en machtigen betaalden enorme prijzen voor drinkbekers waarvan men beweerde, dat ze van de hoorn van de eenhoorn waren gemaakt. Apothekers zeiden nogal eens dat ze de hoorn van een eenhoorn in hun winkel bewaarden om kwalen te genezen. Sommigen dachten zelfs dat hij de kracht bezat om doden op te wekken. In de 17de en de 18de eeuw kwam alicorn, een geneeskrachtig poeder dat van zulke hoorns werd gemaakt, nog voor op de geneesmiddelenlijst die door de English Royal Society of Physicians werd uitgegeven[86].

Met het vermeerderen van wetenschappelijke kennis werd na de middeleeuwen de twijfel over het bestaan van de eenhoorns steeds groter. Jonathan Curling hield hierover in 1949 een uiteenzetting voor de BBC, welke later op schrift is verschenen[87]: *"In de herfst van het verleden jaar* (= 1948) *vond ik te Parijs op een van die onweerstaanbare boekenstalletjes langs de Seine een oud en sierlijk werk, dat in 1582 te Florence was gedrukt en getiteld was 'Discorso dell' Arnico', door de geleerde doctor en wijsgeer Andrea Bacci. Deze gelukkige vondst leidde mij naar de Bibliothèque Nationale, waar ik meer dan dertig ernstige verhandelingen aantrof over de eenhorn en het nut van dit dier. De voornaamste daarvan was de 'Unicornu Observationes Novae' (1645) door Thomas Bartholinus de Oudere, professor in de anatomie te Kopenhagen, wiens vader Caspar, zowel als zijn gelijknamige zoon, eveneens boeken over ditzelfde onderwerp hebben geschreven. Zelfs in de lichtgelovige 17de eeuw werd er hier en daar openlijk aan het bestaan van de eenhoorn getwijfeld. Maar tegenover iedere ongelovige Thomas stond er een drom van getuigen. Voor professor Caspar Kirchmayer te Wittenberg stond deze twijfel gelijk met atheïsme. "Overal op de wereld", zo schrijft hij, "hoort men de mening verkondigen, dat de eenhoorn met de zondvloed is verdwenen....Wij zullen dit lichtvaardige oordeel rechtzetten en met Gods hulp een middel vinden om aan deze godslastering een einde te maken."*

De eenhoorn was in het dierenrijk vooral van nut bij het opsporen van water. Op een ets van de vader der Franse etsers, Jean Duvet, die het dier als zijn symbool verkoos, zien wij de eenhoorn met zijn hoorn in de aarde wroeten om een verborgen waterbron aan het daglicht te brengen. Non vi sed virtute, zo luidt het onderschrift. Waarom de deugd er bij gehaald? Omdat de eenhoorn eeuwenlang heeft gegolden als het symbool van zuiverheid en kuisheid en zelfs, als

gevolg daarvan, als een beeld van Christus zelf. Een maagd met een duif wordt vaak afgebeeld als de gezellin van de eenhoorn of gebruikt om hem in de val te lokken. "De eenhoorn", aldus de schrijver uit de 15de eeuw, "is zo sterk, dat geen jager hem vermag te vangen. Maar een maagd wordt geplaatst op een punt waar hij verwacht wordt, zij opent haar schoot en de eenhoorn legt zijn kop daarin. Hij verliest nu zijn woeste aard, valt in slaap en wordt verrast als een weerloos dier en gedood door de werpschichten der jagers". Elizabeth, de maagdelijke koningin van Engeland, droeg een zware gouden ring, waarop een eenhoorn stond gegraveerd. Het dier was trouwens altijd de lieveling van vorsten en koningen. Reizigers berichten het bestaan er van aan de hoven van de sultan van Mekka, de vorst van Sicilië, de koning van Spanje, en de keurvorst van Saksen in de 16de en 17de eeuw. En vroeg in de 17de eeuw verluidde het, dat er een eenhoorn was gestorven in de menagerie van de radja van Nepal, en dat zijn huid en hoorn waren gezonden naar Calcutta.

"Al de kracht van de eenhoorn schuilt in zijn hoorn", zo schreef in de 6de eeuw een koopman in Alexandrië, en hij beschrijft dan, hoe een eenhoorn zich, als hij vervolgd wordt, van een nabijgelegen rots omlaag stort, en daarbij zo handig keert en wentelt, dat hij zonder zich te bezeren op zijn hoorn terecht komt. Bovendien werd de hoorn nog op prijs gesteld om zijn veronderstelde eigenschap om onrein en vergiftigd drinkwater te ontdekken, en vanaf de klassieke tijden tot de 18de eeuw toe werd de hoorn bij koninklijke gastmalen gebezigd. Lennertus, die in 1630 professor in de medicijnen was te Wittenberg, spreekt van de invloed van deze poreuze hoorn bij de genezing van vallende ziekte, koortsen, pest, ingewandsaandoeningen van kinderen, en dergelijke meer. Gordels en laarzen van eenhoornhuid werden in de 12de eeuw aangeboden als voorbehoedsmiddel tegen koorts door de abdis Hildegarde van Bingen. "De dooier van een ei", zo vervolgt zij, "vermengd met enig poeder van een eenhoornlever, vormt een zalf, die aan leprozen verlichting brengt, tenzij de dood hen als zijn slachtoffer heeft uitverkoren of het Gods wil is, dat zij niet zullen genezen." Tot zover Jonathan Curling.

Het openen van de schoot door een maagd, opdat de eenhoorn er zijn hoofd in legt, om hem zo van zijn krachten te ontdoen, komt wel zeer opmerkelijk voor als we beseffen dat de hoorn een fallussymbool is. De eenhoorn als beeld van Christus is ook wel verbonden met een - middeleeuwse sage, waarbij een eenhoorn door zijn hoorn in een bron met vergiftigd water te steken, het water weer drinkbaar maakte[88]. De hoorn gold dan als een symbool van het kruis en het water als de poel der zonden. Zoals de hoorn het water zuiverde, zuiverde het kruis van alle zonden. Zelfs het verhaal van de maagd en de gevangen eenhoorn werd met Christus verbonden. In dat geval was de maagd Maria, de eenhoorn werd Christus en de hoorn stelde de eenheid van de Vader en de Zoon voor. Christus, belichaamd in de eenhoorn, werd gedood terwille van een zondige wereld, zo redeneerde men dan[89]. Dit brengt ons bij het belangrijkste boek van het Nederlandse protestantisme. Toen in de 17de eeuw de Statenvertaling klaar kwam, waren enkele Hebreeuwse teksten niet duidelijk, omdat er sprake was van een dier dat niet meer bekend was. Omdat hier sprake was van beeldvorming rondom JHWH, en de eenhoorn als beeld van Christus ook een puur, zuiver beeld van JHWH zou kunnen vormen, leek het vertaalwerk niet zo moeilijk te zijn. Zo ontstonden de 'eenhoorn-teksten', die nog steeds voorkomen in de Statenvertaling, ook in de nieuwere 20ste-eeuwse edities ervan. JHWH bleek, volgens deze teksten, nogal eens vergeleken te worden met een eenhoorn, of met dit dier in verband gebracht te worden. We lezen mee:

Numeri 23:22: *"God heeft hen uit Egypte uitgevoerd; zijn krachten zijn als van een eenhoorn."*

Numeri 24:8: *"God heeft hem uit Egypte uitgevoerd; zijn krachten zijn als van een eenhoorn; hij zal de heidenen, zijn vijanden, verteren, en hun gebeente breken, en met zijn pijlen doorschieten."*

Deuteronomium 33:17: *"Hij heeft de heerlijkheid des eerstgeborenen zijns osses, en zijn hoornen zijn hoornen des eenhoorns; met dezelve zal hij de volken te zamen stoten tot aan de einden des lands."*

Job 39:12/13: *"Zal de eenhoorn u willen dienen? Zal hij vernachten aan uw kribbe? Zult gij den eenhoorn met zijn touw aan de voren binden? Zal hij de laagten achter u eggen?"*

Psalm 22:20-23: *"Maar Gij, HEERE! wees niet verre; mijn Sterkte! haast U tot mijn hulp. Red mijn ziel van het zwaard, mijn eenzame van het geweld des honds. Verlos mij uit des leeuwen muil; en verhoor mij van de hoornen der eenhoornen. Zo zal ik Uw Naam mijn broederen vertellen; in het midden der gemeente zal ik U prijzen."*

Psalm 29: 5-7: *"De stem des HEEREN breekt de cederen; ja, de HEERE verbreekt de cederen van Libanon. En Hij doet ze huppelen als een kalf, de Libanon en Sirjon als een jongen eenhoorn."*

Psalm 92: 10/11: *"Want zie, Uw vijanden, o HEERE! want zie, Uw vijanden zullen vergaan; al de werkers der ongerechtigheid zullen verstrooid worden. Maar Gij zult mijn hoorn verhogen, gelijk eens eenhoorns; ik ben met verse olie overgoten."*

Jesaja 34:6/7: *"Het zwaard des HEEREN is vol van bloed, het is vet geworden van smeer, van het bloed der lammeren en der bokken, van het smeer der nieren van de rammen; want de HEERE heeft een slachtoffer te Bozra, en een grote slachting in het land der Edomieten. En de eenhoornen zullen met hen afgaan, en de varren met de stieren; en hun land zal doordronken zijn van het bloed, en hun stof zal van het smeer vet gemaakt worden."*

In latere vertalingen werd de eenhoorn weggelaten. Inmiddels is men het er vrij unaniem over eens dat in de oude bijbelteksten geen sprake is van de eenhoorn, maar van het oerrund, en vooral van de indrukwekkende stier van dit dier. In nieuwere vertalingen lezen we op alle voornoemde plaatsen niet meer 'eenhoorn', maar 'woudos' of 'wilde stier'. Daarmee is de bijbel een van de oudste geschreven bronnen waarin we het oerrund aantreffen. Het oerrund leefde in de dagen van de koningen en profeten van Israël nog in het wild in de bossen en de bergen van het Midden-Oosten. De 'woudos-teksten' geven aan dat enerzijds het rund misschien als herinnering aan het Gouden Kalf een nare bijklank had, maar dat anderzijds de beeldvorming rondom het dier positief was gebleven, en vooral zijn kracht en hoorns aanzien genoten, zonder JHWH met dit dier gelijk te stellen. Het werd nooit een "JHWH *is*", het bleef bij "JHWH is *als*".

SAMENVATTING EN CONCLUSIES

Als de archeologie de eerste informatie over het blazen op hoorns aanlevert, is de runderhoorn als blaashoorn al wijd verspreid. In de oude culturen van India, het Midden-Oosten, Griekenland,

het oude Rome, de Germaanse wereld en Egypte werden afbeeldingen en andere aanwijzingen gevonden, waaruit op te maken viel dat deze hoorn een rol speelde bij de godsdienstige beleving. Goden en hoorns hoorden zo duidelijk bij elkaar, dat men in de archeologie er min of meer van uit gaat dat iedere gevonden beeltenis van een individu met horens een godheid voorstelt. Het kon hier gaan om de hoorn van het oerrund, maar ook om die van een schaap, een ram. Voorbeelden daarvan vormen de Kanaänitische goden El en Baäl. De naam van de eerste werd opgenomen in aanduidingen van JHWH. Bij afbeeldingen van de tweede vinden we de ramshoorn en lammeren binnen een religieus perspectief, in een tijd dat de godsdienst van Israël hier nog niet bekend is. De hoorns werden opgenomen in het taalgebruik, waarbij de hoorn stond voor macht, kracht, welvaart, voorspoed of vruchtbaarheid. Voorbeelden daarvan kennen we ook uit de bijbel. JHWH werd in zijn kracht wel met het oerrund vergeleken. Het werd echter nooit een "JHWH *is*", het bleef bij "JHWH is *als*". In de Statenvertaling vinden we deze teksten terug waar de eenhoorn, een fabeldier, naar voren komt. Later onderzoek wees uit dat het hier moest gaan om de 'woudos', het oerrund.

3. De sjofar in het Oude Testament

3.1. DE SJOFAR IN DE TORAH

VAN DE PREHISTORIE TOT DE SJOFAR

Een zo oud instrument als het snorrebot, met het loeiende 'geluid van de goden', en een zo wereldwijde verspreiding, kan er op duiden dat al minstens 25.000 jaar geleden de stem van de goden werd herkend in de wind en in de storm, zo zagen we in het voorgaande. De overgang naar het blazen op de hoorn kan een volgende fase van het opwekken van dit geluid zijn geweest. De blaashoorn kan ook al evenoud of ouder zijn geweest. We weten het niet, maar wat wel bekend is maakt dit zeer waarschijnlijk. Het was nu mogelijk om met de goden en geesten te communiceren, op een door henzelf aangereikt instrument en met hun eigen geluid. Dit

instrument van de jagers/verzamelaars uit de oudheid werd overgedragen op de herdersstammen waar de aartsvaders en hun voorouders deel van uitmaakten. De ramshoorns, de sjofarim of - shofroth (meervoud van sjofar) konden verworven worden van het eigen vee, en werden geblazen door de herders in het veld. Zo konden ze over enige afstand met elkaar communiceren, als de mensen bij elkaar geroepen moesten worden en bij naderend onheil[90]. Ze volgden daarmee een gebruik dat al duizenden jaren oud was. Zo vloeien prehistorie en de verhalen uit Genesis in elkaar over.

De herdershoorns waren tevens de krijgshoorns van de stam. Als enige communicatiemiddel op afstand, konden ze hulp bieden als de stam belaagd werd. Ramshoorns of geitenhoorns, daar moet het in eerste instantie om gegaan hebben. De herders hielden voornamelijk schapen en geiten. Runderen waren meer iets voor de landbouwers. Van Abraham en zijn eerste runderen horen we pas iets in Genesis 12:16, als hij kostbare geschenken, waaronder runderen, ontvangt van de farao van Egypte. Later had Abraham grote kudden runderen (Genesis 18:7 en 21:27). Vanaf dat moment is het ook mogelijk dat er - in navolging van de omliggende volkeren - op runderhoorns werd geblazen, al is het natuurlijk niet uitgesloten dat men daarvoor ook gebruik heeft gemaakt van een door ruilhandel of jacht verworven hoorn van een tam of een wild rund. In dit denken wordt er van uit gegaan dat de sjofar c.q. de bazuin een oeroud instrument is, dat al eeuwen voor het bezoek van het Joodse volk de Sinaï aan de voorouders van de Joden bekend was. De grond daarvoor wordt gevonden in Genesis.

JUBAL EN DE SJOFAR

Er is een bijbelse traditie, die in het nageslacht van Kaïn, de moordenaar van Abel, de eerste musicus aanwijst. In Genesis 4:17-22 lezen we: *"En Kaïn bekende zijn huisvrouw, en zij werd bevrucht en baarde Henoch; en hij bouwde een stad, en noemde den naam dier stad naar den naam zijns zoons, Henoch. En aan Henoch werd Hirad geboren; en Hirad gewon Mechujael; en Mechujael gewon Methusael; en Methusael gewon Lamech. En Lamech nam zich twee vrouwen; de naam van de eerste was Ada, en de naam van de andere Zilla. En Ada baarde Jabal; deze is geweest een vader dergenen, die tenten bewoonden, en vee [hadden]. En de naam zijns broeders was Jubal; deze werd de vader van allen, die harpen en orgelen handelen. En Zilla baarde ook Tubal-Kaïn, een leermeester van allen werker in koper en ijzer; en de zuster van Tubal-Kaïn was Naema."*

De tekst is afkomstig uit de Statenvertaling. Vooral Jubal heeft hier onze aandacht. De kanttekeningen bij de Statenvertaling maken duidelijk dat met 'vader van allen' wordt bedoeld dat iemand degene was die het eerste met iets begonnen is. De anderen die hetzelfde deden, waren in feite navolgers, 'kinderen'. De kanttekening bij vers 21 maakt duidelijk dat de vertalers van de Statenvertaling een beetje in hun maag zaten met de muziekinstrumenten. Wat werden daar nu precies voor instrumenten genoemd? We lezen: "Hoedanig eertijds de muziekinstrumenten geweest zijn, is onzeker, maar hier is gevolgd het gevoelen van het merendeel der geleerden.[91]"

Laat de Statenvertaling Jubal al ver voor de zondvloed in harpen en orgels handelen, de NBG-vertaling-1951 doet dat anders. De versen 20 en 21 luiden daar: *"En Ada baarde Jabal; hij is de vader geworden van hen, die in tenten en bij de kudde wonen. En de naam van zijn broeder was*

Jubal; hij is de vader geworden van allen, die citer en fluit bespelen." De harp werd hier een citer en het orgel werd een fluit. Dit doet meer recht aan de historische ontwikkeling van muziekinstrumenten, maar de tekst is dan ook ruim meer dan drie eeuwen jonger. De harp is uit de citer ontstaan, en orgels kende men niet in de dagen van het Oude Testament, zo wist men inmiddels. De Leidse Vertaling van 1912 had het nog over citer en schalmei. De Lutherse Vertaling van 1933 was in deze een voorloper van de NBG-vertaling van 1951, want deze noemde ook de citer en de fluit.

Wat er oorspronkelijk in de grondtekst ook gelezen mocht worden, bedoeld zal zijn dat Jubal hier voorgesteld wordt als de eerste musicus, die het snaar- en het blaasinstrument maakte en gebruikte, en dat al in de periode dat er nog geen sprake was van het Joodse volk of de roeping van Abraham. Het feit dat de eerste muzikant en instrumentenbouwer een broer wordt genoemd van Jabal, de man die als eerste in tenten bij zijn kudden ging wonen, de eerste herdersvorst in de trand van Abraham, geeft binnen het verhalende kader van Genesis aan dat er verwantschap is tussen de muziek en het herdersleven. Het muziek maken werd in de bijbel beschouwd als een edele kunst. Het woord sjofar (spreek uit: sjofaar, met de klemtoon op de laatste lettergreep) is afkomstig van de stam van een Hebreeuws woord, dat schoonheid betekent[92]. Ook hierin zien we de waardering voor het muzikale terug.

Het is interessant te constateren dat de naam Jubal, in de vertaling van Jitschak Dasberg op meer Joodse wijze weergegeven als Joewal, herinnert aan jôbel of jovel, dat is de lang aanhoudende toon van de hoorn[93] of de zilveren trompet[94]. Jovel is tevens een ander woord voor ramshoorn[95]. Er is verband met het woord dat op stoten duidt, wat we terugvinden in klanken uitstoten, signalen uitstoten. Daarnaast vinden we de naam ook terug in het jubeljaar, waarover zo meer, en het woord jovel, een andere naam voor de sjofar. Er is ook verwantschap met andere, minder voor de hand liggende woorden. Zo is er een Hebreeuws woord dat duidt op een kanaal of een waterloop, wat er mee verwant is. Er is waarschijnlijk ook verband met het woord jubab, woestijn, en een Hebreeuwse uitdrukking die inhoudt dat men zich voorbereid op de strijd[96]. Jabal of Jaw-bal gaat terug op een woord dat ongeveer een zelfde betekenis moet hebben gehad als ons werkwoord 'vloeien'[97], waarbij we het verband met het kanaal kunnen begrijpen, en waarmee ook het verband met het blaasinstrument gezien kan worden. Zoals het water door het kanaal vloeide, vloeide de lucht door het instrument. De taalboom heeft takken tot in het Nederlandse taalgebied. In het woord 'jubileum' vinden we het 'jubelen' terug, dat terug gaat op het zelfde woord dat we in 'jubeljaar' vinden. Dit is via het Latijn tot ons gekomen. In het Latijn kenden we 'jubilus', gejubel bij de kerkzang, maar ook 'jubilum'. Dat laatste woord betekent 'herderszang'[98]. En daarmee zijn we weer heel dicht bij instrumentenmaker Jubal en zijn in tenten wonende broer Jabal gekomen. Jubal leidt ons echter ook naar iets anders. Er is namelijk ook verwantschap met jobol of jabol, in de betekenis van verzoening of terugkeer[99]. Dit zijn kernbegrippen van Rosh Hashanah (Joods Nieuwjaar) en Yom Kippoer (Grote Verzoendag), waarbij de sjofar vandaag de dag nog steeds een belangrijke rol speelt[100].

Dr. G.Ch. Aalders, hoogleraar van de VU over Jabal en Jubal[101]: *"Ada baarde twee zonen: Jabal en Jubal. Deze beide namen komen weer nergens elders voor, en zijn ook moeilijk uit het Hebreeuws te verklaren. Jabal wordt opgevat als 'spruit' (in verband met een Hebreeuws woord voor 'opbrengst'), 'pelgrim' of 'herder'; het kan ook 'stroom' betekenen. Jubal verstaat men als 'geluid', ook wel 'bazuin'; het kan bovendien 'kanaal' zijn. Wanneer ze 'vader' heten, moet men dat niet in eigenlijke zin verstaan met sommigen, die daar dan uit concluderen dat hier met de*

zondvloed geen rekening zou worden gehouden[102]*. Het spreekt toch vanzelf, dat geen schrijver ooit op het denkbeeld zou komen om alle musici met elkaar in genealogisch verband te brengen. De bedoeling is natuurlijk dat zij de eersten geweest zijn om bepaalde bedrijven of kunsten te beoefenen. Overigens ligt het voor de hand, dat de kennis van dergelijke dingen met de zondvloed niet behoeft te zijn teloor gegaan. Die kennis kan in het gezin van Noach hebben voortgeleefd. (....) Jubal is de 'vader' van allen die 'cither en fluit hanteren'. Het spreekt vanzelf dat wij hierbij nog aan zeer primitieve muziekinstrumenten zullen moeten denken. Maar al zijn deze in later tijden verre overtroffen, in Jubal hebben we toch de eerste te zien, die instrumenten vervaardigde om muzikale tonen voort te brengen."*

Dr. A. Van Selms over Genesis 4:20 en 21, de teksten over Jabal en Jubal: *"De naam Jabal hangt samen met het werkwoord 'yabal', 'brengen', beter uit* het ugaritsch dan uit het *hebreeuws bekend. Vermoedelijk is het ook een afkorting, bijvoorbeeld van 'El heeft gebracht'. NBG's* (vertaling) *'die in tenten en bij de kudden wonen' omzeilt de moeilijkheid van het hebreeuws, dat naar analogie van 2 Koningen 14:14+15 beter gelezen kan worden: 'die tenten van vee (hoeders) bewonen'. Hier hebben wij dus de eerste groep van zwervers: zij die met geiten en schapen rondtrekken langs de rand van het cultuurgebied. Jubal ('Er is gebracht')* vertegenwoordigt de tweede groep: rondreizende muzikanten, vergelijk de zigeuners in *Hongarije, die in ruil voor hun spel hun kost tijdelijk opscharrelen en dan weer verder gaan. Vooral in aansluiting bij dit vers heeft men er zich dikwijls over verwonderd, dat juist in Kaïns nageslacht de cultuur opbloeide. Maar voor onze boerenauteur* (de verder onbekende 'Jahvist', auteur van dit deel van Genesis) *is zulk een bestaan juist het tegengestelde van werkelijke cultuur, die immers ook volgens de etymologie van het woord in de eerste plaats het bebouwen van de akkergrond is."*

Dr. C. Westermann over Jubal en Jabal[103]: *"Op de boeren- en stedenbouwerscultuur - met vaste woonplaatsen - (Genesis 4:17,18) volgt die van de nomaden; de tentbewoners gaan terug tot op Jabal (nomaden); de muzikanten tot op Jubal, de metaal bewoners tot op Tubal-Kaïn. De uitvinding van muziekinstrumenten wordt toegeschreven aan de nomaden; het is bekend dat bij vele volken muziekinstrumenten met herders in verband gebracht worden (de fluit van Pan). In de twee namen Ada en Silla ligt misschien een toespeling op het zingen. In het profane gebruik behoorden fluit en lier (of citer) bij elkaar; het snaarinstrument vond later ingang in de religieuze samenkomsten; op vele plaatsen in de Oude Wereld komen rondtrekkende smeden voor."*

Terwijl in Genesis nergens direct melding wordt gemaakt van de sjofar, de ramshoorn, of het jubeljaar, vinden we zo indirect taalkundige verwijzingen naar een zeer oude traditie, welke op velerlei wijze benaderd kan worden, maar waar steeds weer de 'uitvinder' van het blaasinstrument centraal stelt. Daarin vinden we tevens verwijzingen naar het zwervende karakter van muzikanten, in tegenstelling tot de aan de aarde verbonden vaste bewoners, de boeren. Theologisch is er binnen de Joodse visie geen verbinding tussen de sjofar en Jubal, uit het geslacht van Kaïn. Het betreft hier echter een godsdienstwetenschappelijke en muziektheoretische constatering, welke wel in de christelijke theologie opgenomen kan worden, maar niet gedragen wordt vanuit de Joodse theologie.

De vraag of er verband is tussen Jubal en de sjofar werd voorgelegd aan het Ohr Somayach Instituut te Jeruzalem. Rabbi Eli Schwartz reageerde op deze gedachte en de vraag of er in de

Talmoed of de Midrasj iets werd gezegd over de vermoede verbindingen. Zijn antwoord was kort maar krachtig: *"There is no connection between the Shofar also called Yovel and the sons of Cain*[104]*"*. En daarmee had hij, vanuit zijn Joods religieuze standpunt gezien, helemaal gelijk. De sjofar als religieus instrument, gebruikt binnen de Joodse context van inkeer en verzoening, zoals we deze momenteel kennen, staat in het Joodse denken volledig los van de afvallige stam van Jubal en de oude herdersvolkeren. Maar dan gaat het enkel om de sjofar als religieus instrument, in de huidige context. De ramshoorn als herdersinstrument was al ver voor het ontstaan van het Joodse volk in gebruik, net zoals bij andere oude volkeren dierenhoorns als blaasinstrumenten in gebruik waren.

Dat er in het Christelijke denken alle openheid is voor de oeroude geschiedenis van het blaasinstrument, blijkt uit het gebruik van de naam 'Jubal' door christelijke muziekverenigingen, toen in de eerste helft van de 20ste eeuw deze overal in Nederland van de grond kwamen. Daarmee werd aangegeven dat er waardering voor hem leefde onder christelijke gelovigen in den lande, terwijl christelijke theologen en musicologen genuanceerder naar hem keken. Hoe dan - ook, de erkenning voor de traditie was er. D.W.L. Milo publiceerde in 1946 een studie over de muziek binnen erediensten in het algemeen, inclusief die uit de klassieke oudheid, en de Calvinistische eredienst in het bijzonder. Daarin lijkt hij te worstelen met waardering voor Jubal's zoeken naar schoonheid en het afkeuren ervan, omdat het musiceren een scheppingsdrang is, die een bekeerd mens niet nodig heeft, omdat hij in Christus al voldoende schoonheid ervaart. Hij schreef over Jubal[105]:

'Het is een grappig misverstand, dat muziekverenigingen van thans, die hun merkteken van christendom in een bijbelse naam trachten te vinden, bij deze Jubal aankloppen. Want hij was geen langlokkige artist, en zeker geen halve David. Hij was broer van een huidenkoopman en van een smid, zoon van een moordenaar, overspeler en bruut, nakomeling van de getekende broedermoordenaar Kaïn. Zijn 'harpen' waren de primitiefste snaarinstrumenten, zijn 'orgelen' waren dwarsfluiten of rietfluitjes. Het was de eerste keer in de geschiedenis, dat de afvallige mens sterker scheppersimpulsen toonde dan de gehoorzame mens - en 't was de laatste keer niet. Wij moeten er hier aan denken, dat kunst niet Goddelijk, maar menselijk is. De schoonheid is Goddelijk. Naar de Goddelijke schoonheid streeft slechts de gevallen mens; de volmaakte mens heeft daar geen aanleiding toe, want hij baadt in schoonheid. Intussen is deze kunstdrang, ook in de gevallen mens, gave Gods. "Calvijn wijst er ons met nadruk op, dat hier gehandeld wordt van treffelijke gaven van de Heilige Geest", dat God "in deze kunstzin Jubals geslacht heeft verrijkt met uitnemende talenten" zegt dr.A.Kuyper. Zoveel "herinnering" aan schoonheid Gods was wel in de primitieve mens overgebleven, dat hij wist, slechts met "ontbonden schoenen" voor zijn godheid te mogen verschijnen, met achterlating van alles wat onrein en lelijk is.'

DE SJOFAR EN DE ONTMOETING MET JHWH OP DE BERG

De volgende bijbelplaats waar we de sjofar vinden, ligt in het verhaal van de Torah vele en vele generaties later. We doorlopen dan de geschiedenissen van Noach, de aardsvaders, en het verblijf in Egypte. We vinden de sjofar pas vermeld als de uittocht een feit is, in het boek Exodus. De sjofar is onlosmakelijk verbonden met het geven van de wet. Dit is de eerste plaats in de bijbel waar letterlijk over de sjofar (in de Statenvertaling de 'bazuinen' gesproken wordt). We lezen in Exodus 19, vanaf vers 10, in het gedeelte voorafgaand aan de tekst van de Tien Geboden:

“En de Here zeide tot Mozes: Ga tot het volk; heilig hen heden en morgen, en laten zij hun klederen wassen. En tegen de derde dag zullen zij gereed zijn, want op de derde dag zal de Here nederdalen voor de ogen van het gehele volk op de berg Sinaï. Daarom zult gij het volk buiten een bepaalde kring houden en zeggen: Wacht er u voor de berg te bestijgen, of maar de voet ervan aan te raken; ieder die de berg aanraakt, zal zeker ter dood gebracht worden. Geen hand zal hem aanraken, want dan zal men zeker gestenigd of met pijlen doorschoten worden; hetzij dier hetzij mens, hij zal niet blijven leven. Eerst bij de langgerekte toon van de hoorn mogen zij de berg bestijgen. Toen daalde Mozes de berg af naar het volk; hij heiligde het volk en zij wiesen hun klederen. En hij zeide tot het volk: Weest over drie dagen gereed, nadert niet tot een vrouw. En het geschiedde op de derde dag, toen het morgen werd, dat er donderslagen en bliksemstralen en een zware wolk op de berg waren en zeer sterk bazuingeschal, zodat al het volk dat in de legerplaats was, beefde. Toen leidde Mozes het volk uit de legerplaats God tegemoet en zij stelden zich op onder aan de berg. En de berg Sinaï stond geheel in rook, omdat de Here daarop nederdaalde in vuur; de rook daarvan steeg op als de rook van een oven, en de gehele berg beefde zeer. Het geluid van de bazuin werd gaandeweg zeer sterk. Mozes sprak, en God antwoordde hem in de donder.”

De woorden komen uit de NBG-1951 vertaling. We staan hier even stil bij de zinsnede: “ *Eerst bij de langgerekte toon van de hoorn mogen zij de berg bestijgen.*” De Statenvertaling zegt hier nog duidelijker: “*Als de ramshoorn langzaam gaat, zullen zij op den berg klimmen”*. Deze tekst veronderstelt dat het geluid van een ramshoorn aan Mozes bekend was, anders zou hij het niet herkent hebben. Dit sluit aan bij de conclusie dat de ramshoorn als herdershoorn al langer bekend was bij het volk Israël. Ook bij Mozes, ondanks zijn Egyptische opvoeding, anders zou de vraag om te reageren op het geluid van een ramshoorn niet voor de hand liggen. Mozes kan hebben leren omgaan met de ramshoorn c.q. herdershoorn in de tijd dat hij uit Egypte was gevlucht, en onderdak had gezocht in de woestijn. We lezen in Exodus 3, vanaf vers 1: “*En Mozes hoedde de kudde van Jethro, zijn schoonvader, de priester in Midian; en hij leidde de kudde achter de woestijn, en hij kwam aan den berg Gods, aan Horeb. En de Engel des HEEREN verscheen hem in een vuurvlam uit het midden van een braambos; en hij zag, en ziet, het braambos brandde in het vuur, en het braambos werd niet verteerd.”* Het is het verhaal van de ontmoeting van Mozes met JHWH in de brandende braamstruik, waarbij JHWH aan hem duidelijk maakt dat hij, Mozes, een belangrijke taak heeft in de bevrijding van het volk van de Heer.

Terug naar de tweede ontmoeting met JHWH op de berg, de ontmoeting van de wetgeving. Dat het hier niet gaat om ‘zomaar’ een hoorn, maar om een sjofar, een ramshoorn, wordt nog duidelijker als we een Nederlandse vertaling uit Joodse kringen hanteren, zoals bijvoorbeeld die van Jitschak Dasberg: *“Hierop zei de Eeuwige tot Moshé: ‘Ga naar het volk, bereid hen voor, vandaag en morgen, laten zij hun kleren wassen en tegen de derde dag gereed zijn, want op de derde dag zal de Eeuwige ten aanschouwen van het gehele volk op de Vergadering neerdalen. En het volk rondom, zul je binnen de perken houden, door hun te zeggen; ‘Passen jullie op om de berg te bestijgen, zelfs de voet er van aan te raken; ieder die de berg aanraakt zal zeker gedood worden. Geen hand rake hem aan, want dan wordt men onherroepelijk gestenigd of doodgeschoten, of het vee of mens betreft, hij blijft niet in leven. Eerst bij de langgerekte toon van de ramshoorn mogen zij de berg bestijgen.’ Moshé ging van de berg af naar het volk toe; hij bereidde het volk voor en zij wasten hun kleren. En hij zei tegen het volk: ‘Wees gereed op de derde dag, hebt geen gemeenschap met een vrouw.’ Nu gebeurde het op de derde dag bij het*

ochtend worden, dat er donderslagen en bliksemschichten waren, dat er een zware wolk over de berg hing, en het geluid van de shofar - bazuin - zeer sterk was, zodat het hele volk dat in de legerplaats was beefde van angst. En Moshé leidde het volk uit de legerplaats, God tegemoet; zij stelden zich op onderaan de berg. De berg Sinaï was geheel in een rookwolk gehuld, omdat de Eeuwige in vuur er op was neergedaald; de rook ervan steeg op als rook uit een kalkoven, de berg stond ontzettend te beven. Het geluid van de shofar werd voortdurend sterker, Moshé sprak en de Eeuwige antwoordde hem met luider stem."

In het verlengde hiervan vinden we de bekende woorden van de Tien Geboden. Voor wie er nog mocht twijfelen aan de sjofar bij het geven van de Wet, wordt er verderop in Exodus als extra bevestiging nog eens aan toegevoegd. In Exodus 20:15 lezen we: *"Heel het volk nam de donderslagen waar, de vlammen, het bazuingeschal en de brandende berg."* Alsof de lezer overtuigd moest worden van de bazuin en het natuurgeweld, werd 'heel het volk' als getuige opgevoerd. In latere geschriften werd het natuurgeweld nog verder uitgebreid. We lezen bijvoorbeeld in een herschreven versie van dit bijbelverhaal, uit de tweede helft van de eerste eeuw van onze jaartelling[106]: *"En zie, de bergen brandden van vuur, en de aarde beefde, en de afgronden kwamen omhoog, en de hele bewoonde wereld bewoog zich, en de hemelen vouwden zich samen, en de wolken schepten water, en vuurvlammen brandden, en er waren veelvuldige donderslagen en bliksemschichten, en winden en stormen raasden, en de sterren verzamelden zich, en de engelen liepen voorop, totdat God de Wet van zijn altijddurend verbond met de zonen van Israël zou stellen en de eeuwige geboden die niet zullen voorbijgaan, zou geven."*

De zelfde bron meldt ook nog een feest, dat niet uit de bijbel bekend is[107]: *"En op het feest van de weken zullen jullie voor mijn aangezicht een brood neerzetten en jullie zullen mij een offer brengen voor jullie vruchten. Maar het feest van de trompetten zal zijn voor het offer voor jullie wachters."* Wat met het feest van de wachters bedoeld werd, is onduidelijk. Er is wel gedacht aan beschermengelen, maar daar mochten eigenlijk geen offers voor worden gebracht[108].

DE RABBIJNSE TRADITIE OVER DE SJOFAR VAN DE SINAÏ

Wat ontving Mozes op de berg? Waren het alleen de tien geboden? Was het de hele Joodse Wet, met alles wat we in de eerste vijf bijbelboeken daarover terug kunnen vinden? Of was het zelfs nog veel meer? In de Joodse visie ontving Mozes inderdaad nog veel en veel meer. Rabbijn J.S.Jacobs vertelde eens[109]: *"De Torah, zo zien wij dat, is in bepaalde opzichten onvolledig en dat wordt door de mondelinge leer aangevuld. Wij geloven, dat G.d in het jaar 2448, dat wil zeggen zo'n drieduizend jaar geleden, aan het joodse volk op de berg Sinaï de totaliteit van de Torah heeft gegeven via bemiddeling van Mozes. De totaliteit: zowel de schriftelijke als de mondelinge leer. Na zijn verblijf op de Sinaï heeft Mozes de Torah opgeschreven, maar daarnaast ook de mondelinge leer overgedragen aan Jozua. En zo is de mondelinge leer overgeleverd van generatie tot generatie, totdat men die is gaan opschrijven, omdat men zag dat het zo geen stand meer zou houden door de druk der omstandigheden. Door mondelinge overlevering kunnen dingen vervagen - vandaar dat men de mondelinge leer uiteindelijk schriftelijk heeft vastgelegd - maar aan de andere kant kan de zaak door de mondelinge overlevering ook veel duidelijker worden."* De mondelinge leer werd omstreeks 200 voor Christus op schrift vastgelegd in wat we kennen als de Misjna. De Misjna was zo gecomprimeerd, dat er opnieuw uitleg nodig was. Deze uitleg werd uiteindelijk ook op schrift

vastgelegd. Dit werd de Gemara. Misjna en Gemara vormen samen de Talmoed. Dit geeft aan dat het Oude Testament door christenen en Joden nogal verschillend gezien kan worden. Bij de Joden wordt het Oude Testament gelezen in samenhang met de Misjna, de Gemara en dus de Talmoed, bij de christenen in samenhang met het Nieuwe Testament. Dit kan gemakkelijk leiden tot verschillende interpretaties en inzichten.

De mondelinge leer hield zich ook bezig met het sjofargeschal bij de berg Sinaï. Er is hier in de grondtekst sprake van een instrument dat men vertaalde als ramshoorn. In dit blazen op de ramshoorn, de sjofar, zag men later een verwijzing naar Genesis 22. Abraham moest zijn zoon Izaak offeren. Dit binden van Izaak, de Akedah, heeft volgens de traditie plaatsgevonden op Rosh Hashanah, Joods nieuwjaar, op de plaats waar later de tempel van Jeruzalem werd gebouwd. Op het laatste moment kwam er een vervangend offer, in de vorm van een ram[110]. Er is hier sprake van een plaatsvervangend offer, net zoals later ook in de tempeldienst het geval zou zijn. Ramshoorn, verzoening en verbond, hoorden bij elkaar als JHWH, Abraham, Izaak en Jacob. Zo hebben in deze voorstellingen binnen de Joodse eredienst rondom de sjofar de belangrijkste facetten van het Joodse geloof elkaar gevonden.

We lezen hieromtrent in Genesis 22, vanaf vers 1: *"En het geschiedde na deze dingen, dat God Abraham verzocht; en Hij zeide tot hem: Abraham! En hij zeide: Zie, [hier] ben ik! Hij zeide: Neem nu uw zoon, uw enige, dien gij liefhebt, Izak, en ga heen naar het land Moria, en offer hem aldaar tot een brandoffer, op een van de bergen, dien Ik u zeggen zal. Toen stond Abraham des morgens vroeg op, en zadelde zijn ezel, en nam twee van zijn jongeren met zich, en Izak zijn zoon; en hij kloofde hout tot het brandoffer, en maakte zich op, en ging naar de plaats, die God hem gezegd had. Aan den derden dag, toen hief Abraham zijn ogen op, en zag die plaats van verre. En Abraham zeide tot zijn jongeren: Blijft gij hier met den ezel, en ik en de jongen zullen heengaan tot daar; als wij aangebeden zullen hebben, dan zullen wij tot u wederkeren. En Abraham nam het hout des brandoffers, en legde het op Izak, zijn zoon; en hij nam het vuur en het mes in zijn hand, en zij beiden gingen samen. Toen sprak Izak tot Abraham, zijn vader, en zeide: Mijn vader! En hij zeide: Zie, [hier] ben ik, mijn zoon! En hij zeide: Zie het vuur en het hout; maar waar is het lam tot het brandoffer? Abraham zeide: God zal Zichzelven een lam ten brandoffer voorzien, mijn zoon! Zo gingen zij beiden samen. En zij kwamen ter plaatse, die hem God gezegd had; en Abraham bouwde aldaar een altaar, en hij schikte het hout, en bond zijn zoon Izak, en legde hem op het altaar boven op het hout. En Abraham strekte zijn hand uit, en nam het mes om zijn zoon te slachten. Maar de Engel des HEEREN riep tot hem van den hemel en zeide: Abraham, Abraham! En hij zeide: Zie, [hier] ben ik! Toen zeide Hij: Strek uw hand niet uit aan den jongen, en doe hem niets! want nu weet Ik, dat gij God vrezende zijt, en uw zoon, uw enige, van Mij niet hebt onthouden. Toen hief Abraham zijn ogen op, en zag om, en ziet, achter was een ram in de verwarde struiken vast met zijn hoornen; en Abraham ging, en nam dien ram, en offerde hem ten brandoffer in zijns zoons plaats. En Abraham noemde den naam van die plaats: De HEERE zal het voorzien! Waarom heden ten dage gezegd wordt: Op den berg des HEEREN zal het voorzien worden!"*

Volgens de rabbijnse mondelinge traditie ligt hierin de wortel van het klinken van de sjofar op de Sinaï. De ramshoorn die bij de berg Sinaï geklonken heeft, was één van de horens van dit plaatsvervangende offer, de ram van Abraham, geofferd voor Izaak. Rabbi Hanina ben Dosa vertelde dat niets van dit dier onbenut is gebleven. De as was grondbestanddeel van het vuur dat eeuwen later op het binnenaltaar van de tempel gloeide. De tempel, zo stelde men, stond op de

plaats waar Abraham de ram had geofferd, en waar God Adam en Eva uit aarde had vervaardigd. De ram van de Akedah had tien pezen, en daarom had de harp van David tien snaren, gemaakt van deze pezen. Uit de vacht werd de gordel van Elia gemaakt. De linkerhoorn van de ram werd door de Heer gebruikt om op te blazen in de Sinaï. De rechterhoorn was groter dan de linker. Eens zal de Heer hierop blazen, als hij de in de ballingschap verstrooide Joden zal verzamelen[111].

Rabbi Eli Schwartz, die wereldwijd voorlichting geeft over Joodse religieuze gebruiken en theologische vraagstukken, lichtte het als volgt toe[112]: *"De geweldige geluiden die klonken worden 'Sjofar' genoemd, omdat ze op het geluid van de Sjofar leken. Ze werden echter voortgebracht door een goddelijke, geestelijke bron. De Midrash Pirkei van Rabbi Eliezer (hoofdstuk 35, geciteerd in Rashi Exodus 19:13) verklaart dat de stoten klonken door het gebruik van een Sjofar, gemaakt van een van de hoorns van het ram, dat geofferd werd in plaats van Izaak. De Ramban (Nachmanides) legt dit uit als beeldspraak."* Kortom, er is in Joodse kringen geen eensluidende visie op de sjofar van de Sinaï. Het gaat tot zover al over een letterlijk blazen van God op de linkerhoorn van de ram van de Akedah, geluiden die 'leken' op een sjofar, afkomstig uit een geestelijke bron, en over beeldspraak. Dat neemt niet weg dat de context waarin de sjofar klonk, de wetgeving op de Sinaï, voor het Jodendom het belangrijkste moment van haar oude geschiedenis was. Het criterium voor het beoefenen van Torah-uitleg en omgaan met Misjna en Midrash zou steeds zijn[113]: *"Is dit een regel die teruggaat op Mozes die hem ontving op de Sinaï?"*

In de Midrasj vinden we verder over Abraham, de ram, en de Sinaï[114]: *Midrash Rabbah - Genesis LVI:9 AND ABRAHAM LIFTED UP HIS EYES, AND LOOKED, AND BEHOLD BEHIND HIM (AHAR) A RAM (XXII, 13). What does A H A R mean? Said R. Judan: After all that happened, Israel still fall into the clutches of sin and [in consequence] become the victims of persecution; yet they will be ultimately redeemed by the ram's horn, as it says, And the Lord God will blow the horn, etc. (Zech. IX, 14). R. Judah b. R. Simon interpreted: At the end of [after] all generations Israel will all into the clutches of sin and be the victims of persecution; yet eventually they will be redeemed by the ram's horn, as it says, 'And the Lord God will blow the horn,' etc. R. Hanina b. R. Isaac said: Throughout the year Israel are in sin's clutches and led astray by their troubles, but on New Year they take the shofar and blow on it, and eventually they will be redeemed by the ram's horn, as it says, ' And the Lord God will blow the horn.' R. Abba b. R. Pappi and R. Joshua of Siknin in R. Levi's name said: Because the Patriarch Abraham saw and blow on it, and eventually they will be redeemed by the ram's horn, as it says, ' And the Lord God will blow the horn.' R. Abba b. R. Pappi and R. Joshua of Siknin in R. Levi's name said: Because the Patriarch Abraham saw the ram extricate himself from one thicket and go and become entangled in another, the Holy One, blessed be He, said to him: ' So will thy children be entangled in countries, changing from Babylon to Media, from Media to Greece, and from Greece to Edom; yet they will eventually be redeemed by the ram's horn,' as it is written, And the Lord God will blow the horn... the Lord of hosts will defend them (ib. 14 f.). AND ABRAHAM WENT AND TOOK THE RAM, AND OFFERED HIM UP FOR A BURNT-OFFERING IN THE STEAD OF HIS SON (ib.). R. Judan said in R. Banai's name: He prayed to him: 'Sovereign of the Universe! Look upon the blood of this ram as though it were the blood of my son Isaac; its emurim as though they were my son's emurim, even as we learned: When a man declares: This animal be instead of this one, in exchange for that, or a substitute for this, it is a valid exchange.*

DE HOORNS VAN MOZES, HET ALTAAR EN HET JUBELJAAR

In het voorgaande hebben we gezien dat blaashoorns hoorden bij de oudste muziekcultuur van de mens. De hoorn werd vereenzelvigd met de goden, en tal van godenbeelden waren daaraan herkenbaar. Een zeer oude bijbelse traditie rondom Jubal lijkt erop te wijzen dat de sjofar als blaasinstrument, met een andere betekenis dan de huidige Joodse religieuze beleving aangeeft, eveneens bekend was. De indruk bestaat dan ook dat het Joodse volk toen men het doordringende geluid bij de berg Sinaï hoorde een bekende klank daarin herkende, en als zodanig de associatie met de sjofar, de bazuin direct voor de hand lag. Wat er precies gebeurd is, is een mysterie, waarover verschillend gedacht wordt. Maar in het vervolg van deze ontmoeting komen we nog tweemaal 'hoorns' tegen, op plaatsen waar ze ogenschijnlijk niet direct verwacht zouden worden. Binnen het hier geschetste beeld is er een visie op te geven.

Tot verontwaardiging van Mozes dansten de Israëlieten bij zijn terugkeer van de berg Sinaï rondom een gouden kalf, toen ze het vertrouwen in JHWH waren verloren. Het was een terugkeer naar de goden en de goddelijke stieren van Egypte, naar de Apis-verering. Mogelijk vinden we de hoorn als symbool van het goddelijke ook terug in een nogal omstreden tekst rond Mozes zelf. Het gaat dan om een ontmoeting met JHWH, waarbij iets opvallends aan Mozes te zien was. De huid van zijn gelaat straalde, zo lezen we enkele malen in Exodus 34. We lezen bijvoorbeeld in Exodus 34:35: *"Zo zagen dan de kinderen Israels het aangezicht van Mozes, dat het vel van het aangezicht van Mozes glinsterde; derhalve deed Mozes het deksel weder op zijn aangezicht, totdat hij inging om met Hem te spreken."* Dit was de Statenvertaling. De NBG-Vertaling 1951 geeft hier: *"Wanneer de Israëlieten aan het gelaat van Mozes zagen, dat de huid van zijn gelaat straalde, deed Mozes den doek weer voor zijn gelaat, totdat hij naar binnen ging, om met Hem te spreken."* Een stralende huid, een glinsterend vel, het gaat terug op één en het zelfde vertalingsprobleem.

In de grondtekst staat hier 'krn'. Het Hebreeuws gaf oorspronkelijk alleen de medeklinkers. De klinkers konden verschillend ingevuld worden. Eén versie, hier weergegeven, vertaald 'krn' in lichtstraal. Het 'krn' kan echter ook 'keren' zijn geweest, hoorn! De Vulgata, de Latijnse vertaling van de middeleeuwse kerk, vertaalde het inderdaad als hoorn. Gevolg was dat Michelangelo zijn beroemde beeld van Mozes, geplaatst bij de San Pietro in Vincolini te Rome, uitvoerde met twee hoorntjes op zijn hoofd[115]. Van deze vertaling werd later afgestapt, omdat een man met een omstraald gelaat voor de mens van na de middeleeuwen waarschijnlijker leek dan een Mozes met hoorntjes. De grote vraag is echter wat er oorspronkelijk met dit 'krn' werd bedoeld. De Israëlieten waren eraan gewend dat de goden van hun buren met hoorns werden afgebeeld. Een voorstelling van een gehoornde Mozes zou dan ook niet onmogelijk zijn. Het was een manier om aan te geven dat Mozes tijdens de ontmoeting met JHWH en het ontvangen van de Wet tijdelijk zelf een goddelijke status verkreeg?

Bij de richtlijnen die Mozes uit deed gaan rondom het opzetten van de eredienst, was ook het maken van een altaren met hoorns op de hoeken. Exodus 27: 1 e.v. maakt melding van een brandofferaltaar met horens, dat voor de tabernakel stond. Het was gemaakt van acacia-hout, ongeveer 2,5 x 2,5 x 1,5 meter groot, met koper overtrokken en van ringen voor de draagstokken voorzien. Ook het altaar voor de reukoffers, binnen in de tent, had volgens Exodus 30: 1 e.v. hoorns op de hoeken. Het mat 0,5 x 0,5 x 1 meter. Het was een draagbaar altaar, gemaakt van met goud overtrokken acacia-hout. In Ezechiël 43: 13-17 vinden we een beschrijving van een

groot brandofferaltaar, dat bij de tempel na de ballingschap hoorde. Ook hier stonden er horens op de hoeken.

Deze 'hoorns van het altaar' zouden volgens sommige verklaringen afgeleid zijn van masseben. Masseben waren opgerichte gedenkstenen, zonder inscriptie of afbeelding[116]. Dit is natuurlijk heel goed mogelijk. Maar men spreekt in de tekst overduidelijk van hoorns. Ze zouden deze benaming gekregen kunnen hebben omdat de masseben op hoorns leken, en hun oorspronkelijke betekenis verloren gegaan is, zoals de masseben-verklaring veronderstelt. Dat is inderdaad heel goed mogelijk. Maar in de context van de Gods-ontmoeting op de Sinaï, onder het geluid van een sjofar, in een tijd waarin goden en hoorns onlosmakelijk met elkaar verbonden leken, is het eveneens mogelijk dat er inderdaad aan hoorns gedacht moet worden, en niet aan masseben. Het Joodse volk had geen voorstelling van JHWH. De hoorns op de hoeken van het altaar kunnen dan de ontvangende God gesymboliseerd hebben, die via deze hoorns symbolisch de offers tot zich nam.

De sjofar, waarmee JHWH zich op de Sinaï openbaarde, werd volgens de Mozaïsche traditie direct meegenomen in de vieringen van het volk. We lezen over de instelling van het Jubeljaar in Leviticus 25: 9+10: *"Daarna zult gij in de zevende maand, op den tienden der maand, de bazuin des geklanks doen doorgaan; op den verzoendag zult gij de bazuin doen doorgaan in uw ganse land. En gij zult dat vijftigste jaar heiligen, en vrijheid uitroepen in het land, voor al zijn inwoners; het zal u een jubeljaar zijn; en gij zult wederkeren een ieder tot zijn bezittingen, en zult wederkeren een ieder tot zijn geslacht."*

In de Midrasj wordt ook ingegaan op Leviticus[117]: *Midrash Rabbah - Leviticus XXIX:1 IN THE SEVENTH MONTH, IN THE FIRST DAY OF THE MONTH SHALL BE A SOLEMN REST (XXIII, 24). This bears on what is written in Scripture: For ever, O Lord, Thy word standeth fast in heaven (Ps. CXIX, 89). It was taught in the name of R. Eliezer: The world was created on the twenty-fifth of Elul. The view of Rab agrees with the teaching of R. Eliezer. For we have learned in the Shofar Benediction composed by Rab: 'This day, on which was the beginning of work, is a memorial of the first day, for it is a statute for Israel, a decree of the God of Jacob. Thereon also sentence is pronounced upon countries, which of them is destined to the sword and which to peace, which to famine and which to plenty; and each separate creature is visited thereon, and recorded for life or for death.' Thus you are left to conclude that on New Year's Day, in the first hour the idea of creating man entered His mind, in the second He took counsel with the Ministering Angels, in the third He assembled Adam's dust, in the fourth He kneaded it, in the fifth He shaped him, in the sixth He made him into a lifeless body, in the seventh He breathed a soul into him, in the eighth He brought him into the Garden of Eden, in the ninth he was commanded [against eating of the fruit of the tree of knowledge], in the tenth he transgressed, in the eleventh he was judged, in the twelfth he was pardoned. 'This,' said the Holy One, blessed be He, to Adam, 'will be a sign to your children. As you stood in judgment before Me this day and came out with a free pardon, so will your children in the future stand in judgment before Me on this day and will come out from My presence with a free pardon.' When will that be? IN THE SEVENTH MONTH, IN THE FIRST DAY OF THE MONTH.*

DE SJOFAR EN DE BRONNEN VAN DE TORAH

Terwijl de traditie Mozes aanwees als schrijver van de Torah, bleken er in de tekst zelf zoveel verschillende invalshoeken, herhalingen en ongerijmdheden te zijn, dat bijbelwetenschappers op zoek gingen naar specifieke verklaringen voor deze fenomenen, en uiteindelijk uitkwamen op een samengesteld werk. Het is de verdienste van Jean Astruc (1684-1766), lijfarts van Lodewijk XV en professor aan de medische faculteit van de universiteit van Parijs dat dit uiteindelijk duidelijk werd. Hij zelf hield nog vast aan Mozes als redacteur van dit samengestelde werk, maar in zijn boek uit 1753 over dit onderwerp wees hij op verschillende bronnen die Mozes daarbij gebruikt zou hebben, die hij woordelijk zou hebben overgenomen. Deze bronnen zouden uiteindelijk in elkaar geschoven zijn. De navolgers van Astruc hebben de werkzaamheid van Mozes geheel en al buitengesloten, en aan de verschillende 'bronnen' zelfs een latere datum toegeschreven. Achtereenvolgens werden als verklaring voor deze bronnen aangegeven 1. De 'oudere oorkonden-hypothese' (Eichhorn en Ilgen); 2. De 'fragmenten-hypothese' (Geddes, Vater e.a.); 3. De 'aanvullings-hypothese' (Tuch); 4. De 'nieuwere oorkonden-hypothese' of de 'vierbronnen-theorie' van Hupfeld[118].

De laatste theorie is min of meer blijven staan, al heeft men ten aanzien van de ouderdom en de volgorde van deze bronnen de meningen in de loop der jaren wel herzien. De opvatting wordt momenteel gehuldigd dat de Torah werd samengesteld uit de vier volgende bronnen: 1. De Jahvist, aangeduid met de letter J uit de 10de of de 9de eeuw voor Christus.; 2. De Elohist, aangeduid door de letter E, uit de 9de of de 8ste eeuw voor Christus; 3. Deuteronomium, aangeduid door de letter D, uit omstreeks 620 voor Christus; en 4. De Priestercodex, aangeduid door de letter P, ontstaan omstreeks 450 voor Christus[119]. De bronnen, als ze al werkelijk hebben bestaan, bestonden van zichzelf weer uit oudere geschriften en/of overleveringen. Binnen deze bronnentheorie wordt Genesis 4, waarin we de tekst over Jubal vonden, toegeschreven aan J, de Jahvist[120], de oudste bron. De godsopenbaring, verbondssluiting en wetgeving op de Sinaï uit het boek Exodus (de hoofdstukken 19-23) horen bij de oudste tradities van E en J[121]. De instelling van Grote Verzoendag en het Jubeljaar in Leviticus 25: 9+10 komen uit P[122]. Uit dit overzicht blijkt dat de oudste tekst met betrekking tot Jubal, welke inhoudelijk verhaalt over zeer ver vervlogen tijden, ook feitelijk uit een oude bron afkomstig is, terwijl ook de sjofar-teksten van de godsopenbaring van de Sinaï hier mee in verband gebracht kunnen worden. Maar het overzicht toont tevens aan dat er geen eenduidige bron is, waarin alle sjofar-teksten geplaatst kunnen worden. De sjofar maakte deel uit van drie van de vier bronnen van de Torah, en daarmee blijkbaar tevens van een breed over het Jodendom verspreide culturele traditie. De bronnen zouden na de Babylonische ballingschap voor een onbekende redacteur bij elkaar zijn gevoegd.

ENKELE CHRISTELIJKE THEOLOGEN OVER DE SINAÏ

Er is door Christelijke theologen weinig geschreven over de schallende bazuin, tijdens de godsopenbaring op de Sinaï. De bazuin zelf is hier misschien op de achtergrond gezet, maar de context waarbinnen hij gehoord werd heeft een centrale plaats gekregen. We zullen ingaan op enkele voorbeelden, terwijl verderop in de studie hier nog anderen aan toegevoegd zullen worden. De Gereformeerde theoloog Wilhelmus Brakel (1635-1711) was een volgeling van Voetius. Hij wist dienst theologie uit te werken en op een dusdanige wijze onder het volk te brengen, dat hij momenteel in confessionele kringen nog steeds geld als een toonaangevend theoloog. In diens theologie was van groot belang dat de Heere een verbond had gesloten met de mens. Dit verbond werd allereerst gesloten met Adam, en er was op dat moment sprake van het

Verbond der Werken. Adam kende misschien niet letterlijk de Tien Geboden, maar hij kende wel de volmaaktste wet, de wet der liefde. En omdat deze wet der liefde volgens Mattheus 22:37-38 in feite de Tien Geboden omhelst, had Adam de tien geboden, zo redeneerde Wilhelmus Brakel[123]. Dit verbond had als belofte de eeuwige zaligheid[124], maar kende ook een bijgevoegd dreigement: bij het verbreken ervan volgde de dood[125]. Adam nam het verbond aan, maar verbrak het in de zondeval[126]. De Heere vernieuwde dit verbond, wat uiteindelijk zijn beslag en een hoogtepunt vond in het Verbond der Genade, dat op de Sinaï gesloten werd[127]. Dit verbond werd niet alleen gesloten met Israël, het werd tevens gesloten tussen God en de kerk, op dat moment[128]. Als uitvloeisel van dit verbond werden de Tien Geboden geopenbaard.

In het standaardwerk van Wilhelmus Brakel, zijn 'Redelijke Godsdienst', is ruim plaats gemaakt voor de Tien Geboden[129] en de uitwerking daarvan. In het derde deel van zijn standaardwerk gaat hij nog eens weer in op *'de bedelinge des verbonds'*, en hij zet nogmaals de openbaring van de wet op de berg Sinaï centraal[130]. Dit verbond was, zo redeneerde hij, in alle opzichten uiterlijk, met uiterlijke kenmerken in eredienst en geloof. Dit in tegenstelling tot het verbond van het Nieuwe Testament, dat niet meer uiterlijk, maar innerlijk was[131]. Binnen deze verbonds-theologie is de Godsopenbaring op de Sinaï dus van zeer groot belang geweest voor zowel Israël als de kerk, en ging het geheel gepaard met een uiterlijk verbond, en toch horen we Wilhelmus Brakel niets zeggen over het uiterlijke symbool van de sjofar. Hij geeft met zijn theologie een grote bekrachtiging aan de context waar binnen de sjofar te horen was, maar zegt daar op zich niets van. Elders, in een andere context, noemt hij echter de sjofar een uitwendig teken, dat door God gebruikt word om wonderen kracht bij te zetten[132].

De in Bremen geboren Johannes Coccejus (1603-1669) was in de 17de eeuw niet alleen een bekend theoloog in Nederland, maar verwierf faam tot ver over onze grenzen, ook in Amerika. Hij staat te boek als foederaaltheoloog, een verbondstheoloog die de leer van het verbond uitwerkte tot in de details, als spil van het hele theologische denken. Daarin ging hij dus verder dan de Voetianen. Voor hem en zijn navolgers was het verbond de hoofdweg van de Schrift, en om de Schrift goed te kunnen verstaan, moeten we deze hoofdweg uitvoerig kennen, zo is de gedachtengang. Hij werkte dit in 1660 uit in zijn boek[133] 'Summa doctrinae de foedere et testamento Dei'. Binnen deze foederaaltheologie hebben zowel het op de Sinaï gesloten verbond als de Tien Geboden een centrale plaats gekregen, al is de insteek van Coccejus evenals die van andere Gereformeerde theologen uit zijn tijd sterk christologisch. Hoewel hij met theologen uit de Voetiaanse school doorlopend in discussie was, hebben al deze discussies eigenlijk de centrale plaats van de Sinaï in de geloofsleer alleen maar bevestigd. In de Protestantse theologie was het verbond en de verbondssluiting op de Sinaï, hoe men ook over het Joodse volk mocht denken, daarmee een hoofdmoment uit de geschiedenis van de kerk.

Dr.H.Berkhof over het verbondsleven in Israël[134]: *"Dit leven omspande alles, van de uiterlijke structuren tot het innerlijk van de enkeling. Met het oog op die structuren wordt het verbondsleven van Israël vaak gekarakteriseerd als een theocratie; recht, cultus, de sociale verhoudingen, de politiek en het ethos - alle bedoelen ze uitdrukking te geven aan de grote waarheid dat Jahweh de God van Israël is en dat Israël zijn volk is. Maar dit beslag reikt tot in de diepste kern van het individuele leven: 'Hij heeft u bekend gemaakt, o mens, wat goed is en wat de Here van u vraagt: niet anders dan recht te doen en getrouwheid lief te hebben, en ootmoedig te wandleen met uw God' (Micha 6:8)."*

Prof. dr. Th.C. Vriezen hield zich bezig met de hoofdlijnen van de theologie, zoals deze te vinden zijn in het Oude Testament. Een citaat aangaande de Sinaï[135]: "*Het verhaal van de verlossing van Israël uit Egypte verheerlijkt Jahwe als de God, die de volkeren en de natuurkrachten, tot de zee toe, beheerst en zijn macht ten dienste van Israël stelt, om het te redden en zo zijn Woord aan Abraham te volbrengen. Ook hierin ligt de klemtoon weer op Gods daden en trouw en op de zwakheid en ellende van het volk , dat in slavernij onder de Egyptenaren zucht. De historie wordt niet van nationalistische, maar van geestelijke kant bezien, en wil het geloof in Israëls bijzondere roeping wekken; deze roeping is niet gegrond in Israëls bijzondere geestelijke aanleg; integendeel, het volk toont telkens weer trouw en ongeloof. In het middelpunt van de verlossingsgeschiedenis, tussen de verhalen van de redding uit Egypte en die van de woestijnreis, wordt de geschiedenis der Godsopenbaring op de Sinaï en het verbond Gods gesteld. Dit moment is vanaf het begin een der centrale punten der Israëlitische historiebeschrijving geweest; het is steeds meer het concentratiepunt van verschillende oudere en jongere tradities geworden; deze werden zo doorheen gewerkt, dat zij literair nauwelijks meer te analyseren zijn, ook al is de samengesteldheid der verhalen op bepaalde punten met de handen te grijpen.*

Prof. dr. Th.C. Vriezen gaat in zijn studie ook in op verschillende vormen van openbaring. De meest indrukwekkende en centrale vorm daarvan is de zelfopenbaring van God, zoals we deze vinden in de gebeurtenissen tijdens de godsontmoeting op de Sinaï, onder het schallen van de bazuin. Het is een bijzondere godsopenbaring en godsontmoeting, omdat deze geheel in de ik-vorm is gesteld. Hij zegt daarvan[136]: *".....dat de verhalen van de zelfopenbaring van Jahwe die op meer dan één wijze in het boek Exodus worden gegeven, geheel door dit 'Ik (ben)' worden beheerst (.....); de openbaring van zijn wet aan het volk (Exodus 20) wordt ingeleid met de bekende woorden: 'Ik ben Jahwe, uw God'. Steeds weer opnieuw wordt dus in de tradities van Israël over de Jahwe-Openbaring de zelfvoorstellingsvorm als inleiding tot het Godswoord gebezigd; de conclusie is dan ook gewettigd, dat zij de gehele theologische visie van de openbaring in het Oude Testament beheerst."* De godsontmoeting en godsopenbaring op de Sinaï als fundament van de theologische visie van het Oude Testament, met daarbij de bazuin op de achtergrond, als auditieve beleving.

Wie wel volop aandacht heeft voor de sjofar en de theofanie (godsopenbaring) op de Sinaï is Dr. C. Houtman. In zijn studie gaat hij tevens in op wat anderen over dit onderwerp zeiden, om vervolgens eigen conclusies te trekken. Hij heeft in zijn tekst zoveel verwijzingen en Hebreeuws opgenomen, dat er hier voor gekozen is om voor de leesbaarheid een uittreksel weer te geven[137]: *"Het is nodig nader op de aard van de theofaniebeschrijving in te gaan. Opvallend is dat niet alleen kosmische fenomenen genoemd worden, maar ook hoorngeschal. (....) Moet gedacht worden aan hoorngeschal van hemelse herkomst (.....) of is de door de bergengten fluitende en gierende wind bedoeld ? (.....) Geopperd is dat de theofaniebeschrijving van Exodus 19 beïnvloed is door de cultische representatie van de theofanie van de Sinaï binnen het kader van een gepostuleerd verbondsvernieuwingsfeest. Ten tijde daarvan zou de verschijning van JHWH op de Sinaï zijn aangekondigd door hoorngeschal en zijn aanwezigheid zijn uitgebeeld door middel van een wierookwolk boven de ark (.....). Voortgaande op dit spoor zijn (.....) de brandende fakkels, de brekende kruiken en het geschal van de hoorns (vergelijk ook Jozua 6) van richteren 7;16 beschreven als elementen van de representatie van de theofanie van JHWH in de JHWH-oorlog, die van gelijke aard zou zijn geweest als de rituele representatie van de theofanie van de Sinaï in de cultus van de amfictyonie. In dit verband is het vermeldenswaardig dat*

B.D.Eerdmans (.....), binnen het raam van zijn these dat Mozes' schoonfamilie, de Kenieten, rondtrekkende woestijnnomaden waren en hun god de god van vuur en donder van de Sinaï was, de opvatting verdedigde dat de theofanie op de Sinaï in scene was gezet door de Kenieten in samenwerking met Mozes: zij staken grote, sterk rokende vuren aan; zij sloegen op metalen platen; zij bewogen fakkels in de rook en wanneer Mozes sprak, werd geantwoord met het geluid van gongs. (....)

De vraag of cultische representatie van de theofanie van de Sinaï - het boven geschetste beeld is een reconstructie met bouwstenen van her en der - werkelijk in Israëls cultus heeft plaatsgevonden, kan hier buiten beschouwing blijven. Ook wanneer elementen van cultische representatie in Exodus 19 verwerkt zijn, en zij historisch gezien 'Urbild' van de theofanie van de Sinaï is, is daarmee geen oordeel verkregen voer de voorstelling, die het hoorngeschal in Exodus 19 bedoelt op te roepen. Immers de veronderstelling is gewettigd dat voor de schrijver de theofanie van Exodus 19 'Urbild' was. Al met al ligt het voor de hand dat hij aan hoorngeschal van hemelse herkomst heeft gedacht. Dat JHWH zelf naar zijn idee de hoorn aan de mond heeft gezet (....) of dat het hoorngeschal het spreken van JHWH belichaamt (.....) lijkt niet waarschijnlijk. Meer waarschijnlijk is dat verondersteld is dat een hemels dienaar de hoorn heeft geblazen en op de achtergrond de voorstelling staat dat JHWH bij zijn komst vergezeld was van een hemelse legerschare, die mede verantwoordelijk was voor de opschudding van de kosmos (.....). Volgens rabbijnse uitleg begeleidden engelen in groten getale de theofanie."

Houtman schreef verder over het hoorngeschal van de Sinaï: *"Niet aangeduid wordt wie het hoornsignaal geeft. Mozes na de opdracht van God? (.....) Een niet door mensen gegeven signaal? (.....) Het hoorngeschal behoort tot de theofanie en is daarmee feitelijk een signaal voor het volk om afstand te bewaren; Exodus 19:13 slot veronderstelt dat de theofanie voorbij is en daarmee het hoorngeschal afgelopen. Daarnaast bestaat de opvatting dat het geschal van de ramshoorn de theofanie aankondigt en het signaal is voor het volk om te naderen (.....) en de opvatting dat het geschal signaal is van het einde van de aanwezigheid van God op de berg (.....); in Joodse uitleg geniet de opvatting aanzien: het hoorngeschal van de theofanie sluit af met een langgerekte toon als teken van het vertrek van JHWH.*[138]"

SAMENVATTING EN CONCLUSIES

Het blaasinstrument van de jagers/verzamelaars uit de oudheid werd overgedragen op de herdersstammen waar de aartsvaders en hun voorouders deel van uitmaakten. De sjofar kan binnen de geschriften van de Torah in verband worden gebracht met Jubal, volgens Genesis degene die het blaasinstrument uitvond. De rabbijnse traditie brengt de sjofar tevens in verband met de Akedah, de binding, waarbij Abraham zijn zoon Izak moet offeren en er door de Heer een ram als vervanger wordt gezonden. De indruk bestaat dat het Joodse volk, toen men het doordringende geluid bij de berg Sinaï hoorde, daarin de hen al langer bekende sjofar herkende. De sjofar was vanaf dat moment voor altijd gekoppeld aan de Godsopenbaring en Godsontmoeting van de Sinaï, waarbij de Heer de belangrijkste grondregels van de Joodse - en de Christelijke religie aan Mozes openbaarde. De sjofar (de dierenhoorn, in dit onderzoek gelijk aan de bazuin) werd sindsdien als onderdeel van godsdienstige rituelen opgenomen in de wetgeving (Grote Verzoendag, Jubeljaar), terwijl we de hoorn ook vinden in de uiterlijke vormen van altaren. Dit sluit aan bij wat in de omringende landen en culturen gebruikelijk was. Het beeld

dat de Torah geeft is echter een terugplaatsing van gegevens in een verre oudheid, wat in zijn huidige vorm gebeurd is toen een redacteur oudere bronnen rangschikte en samenvoegde. Dit kan van invloed zijn geweest op het beeld dat hier in deze samenvatting wordt geschetst. Dat neemt echter niet weg dat ook binnen de ontstaansgeschiedenis van de Torah de sjofar herkenbaar is in de oudste bronnen, de Jahwist en de Elohist, zodat aannemelijk is dat de sjofar deel heeft uitgemaakt van de oudste culturele aspecten, welke later werden opgenomen in de godsdienstige cultus van het volk Israël. Hoewel Christelijke theologen weinig aandacht besteden aan het bazuingeschal tijdens de godsontmoeting op de Sinaï, wordt het moment zelf breed erkend als een van de hoofdmomenten uit de godsdienstige geschiedenis van Israël en de kerk.

3.2. DE SJOFAR IN DE HISTORISCHE BOEKEN

DE BOEKEN

De historische boeken van de bijbel vormen een divers geheel, zijn van de hand van auteurs met uiteenlopende uitgangspunten, zijn in zichzelf al samenvoegingen van ouder materiaal van diverse oorsprong, en staan in de Christelijke bijbel in een indeling die niet overeenkomt met auteurschap en oorspronkelijke opzet van de werken, omdat soms werd opgedeeld wat oorspronkelijk één geheel was. Zo lijkt de stof uit de boeken Jozua, Richteren, Ruth en Koningen zo sterk in elkaar over te lopen, dat het oorspronkelijk waarschijnlijk moet gaan om één groot historisch werk. Dit werk wordt - vanwege de aansluitpunten met Deuteronomium - het ‘deuteronomistische geschiedwerk’ genoemd. Het werd, net als Deuteronomium, waarschijnlijk samengesteld omstreeks 620 voor Christus[139]. Er wordt echter ook verondersteld dat er met betrekking tot Jozua en de boeken van de Koningen redacties hebben plaatsgevonden omstreeks 585/580 en 560/550 voor Christus[140]. De boeken zijn ontstaan uit oudere en vaak officiële bronnen, welke verloren gingen toen Israël als koninkrijk werd vernietigd. Een moeilijkheid is dat sommigen boeken dezelfde perioden uit de geschiedenis van Israël beschrijven, en toch weer niet gelijke informatie verstrekken. Het gaat dan bij dat laatste om de boeken van Samuel, de Koningen, en de Kronieken. De boeken van Samuel houden zich veel bezig met koningskwesties, en hebben hun laatste redactie waarschijnlijk gehad in de 9de eeuw voor Christus[141].

De boeken van de Kronieken, Ezra en Nehemia vormden oorspronkelijk eveneens één geheel, samengesteld door wat in gebruikelijke termen ‘de Kronist’ wordt genoemd, omstreeks 350 voor

Christus[142]. Volgens een latere rabijnse traditie zou Ezra de auteur zijn geweest, maar met enige zekerheid valt alleen te zeggen dat de auteur(s) gezocht moet(en) worden in Levitische kringen van na de ballingschap[143]. In de theologie van de Kronist staat de figuur van David centraal, waarbij hij een David-beeld geeft dat afwijkt van dat in de boeken Samuël en Koningen[144]. Veel aandacht is er voor liturgie en Levieten, waarbij de opvatting is dat de latere taak der levieten op de instelling door David teruggaat[145]. In de lijn van de verkiezing van David en zijn geslacht ligt voor de Kronist de eschatologische en het messiaanse uitzicht[146]. De Kronist staat in tijd al ver af van de gebeurtenissen welke beschreven worden. Dat geldt nog meer voor Flavius Josefus, die in de eerste eeuw van onze jaartelling eveneens aan Joodse geschiedschrijving deed, en wiens geschriften hier ook worden aangehaald.

DE SJOFARIM VOOR DE MUREN VAN JERICHO

Bij de godsopenbaring op de berg Sinaï is er nog sprake van het geluid van de bazuin, de sjofar, en het instellen van het blazen bij diverse feesten. Het heeft iets afstandelijks. De sjofar zelf is niet als instrument aanwezig, en wie er blaast of zal gaan blazen blijft open. Als het Joodse volk hun nieuwe land binnentrekt is er voor het eerst overduidelijk sprake van het instrument zelf, in handen van de priesters. De priesters waren de middelaars, tussenpersonen tussen God en mens. In Jozua 6 lezen we over de inname van Jericho:

"(Jericho nu sloot [de] [poorten] toe, en was gesloten, voor het aangezicht van de kinderen Israels; er ging niemand uit, en er ging niemand in.) Toen zeide de HEERE tot Jozua: Zie, Ik heb Jericho met haar koning [en] strijdbare helden in uw hand gegeven. Gij dan allen, die krijgslieden zijt, zult rondom de stad gaan, de stad omringende eenmaal; alzo zult gij doen zes dagen lang. En zeven priesters zullen zeven ramsbazuinen dragen, voor de ark; en gijlieden zult op den zevenden dag de stad zevenmaal omgaan; en de priesters zullen met de bazuinen blazen. En het zal geschieden, als men langzaam met den ramshoorn blaast, als gijlieden het geluid der bazuin hoort, zo zal al het volk juichen met een groot gejuich; dan zal de stadsmuur onder zich vallen, en het volk zal daarin klimmen, een iegelijk tegenover zich. Toen riep Jozua, de zoon van Nun, de priesters, en zeide tot hen: Draagt de ark des verbonds, en dat zeven priesters zeven ramsbazuinen dragen, voor de ark des HEEREN. En tot het volk zeide hij: Trekt door en gaat rondom deze stad; en wie toegerust is, die ga door voor de ark des HEEREN. En het geschiedde, gelijk Jozua tot het volk gesproken had, zo gingen de zeven priesters, dragende zeven ramsbazuinen, voor het aangezicht des HEEREN; zij trokken door en bliezen met de bazuinen; en de ark des verbonds des HEEREN volgde hen na; En wie toegerust was, ging voor het aangezicht der priesteren, die de bazuinen bliezen; en de achtertocht volgde de ark na, terwijl men ging en blies met de bazuinen."

De uitkomst is bekend: Jericho's muren vielen en de stad werd ingenomen. De sjofarim werden hier gebruikt tijdens een aardse strijd, maar bleven een religieus instrument, omdat er geen sprake was van militaire communicatie met de troepen, in die zin dat er gebruikelijke bevelen of signalen mee werden doorgegeven. De sjofarim en de ark brachten de herinneringen van de godsontmoeting op de berg Sinaï weer helemaal tot leven, waarbij de ark de aanwezigheid van JHWH symboliseerde en de sjofarim het bij de berg Sinaï zo overduidelijk gehoorde geluid, waardoor eveneens JHWH's aanwezigheid werd weergegeven. De sjofarim werden hierdoor bij Jericho een actant, benodigd om JHWH's aanwezigheid te verduidelijken, en benodigd om het

signaal voor het juichen van het volk te geven. De gevolgen zouden onvoorstelbaar zijn: *'En het zal geschieden, als men langzaam met den ramshoorn blaast, als gijlieden het geluid der bazuin hoort, zo zal al het volk juichen met een groot gejuich; dan zal de stadsmuur onder zich vallen*.' Net als tijdens de ontmoeting met JHWH bij de berg Sinaï deden zich bij Jericho opvallende en ogenschijnlijk ongewone en onnatuurlijke verschijnselen voor: de muren van de stad vielen zonder strijd. In Exodus 19:12-13 lezen we dat het volk de berg pas mocht betreden bij het klinken van de sjofar. Zo ging het ook bij Jericho, dat na het klinken van de sjofar betreden kon worden[147]. Het heeft er veel van weg dat bij het betreden van het land Kanaän voor de muren van Jericho, door de presentatie van de God van de Sinaï, afgerekend werd met de godsdienst van de Kanaänieten, met name met Baäl[148].

Waarom werd hier geblazen op de sjofar, en niet op de trompet? In de behandeling van de trompet zullen we zien dat volgens Numeri 10 al in de woestijn aan Mozes de opdracht wordt gegeven om zilveren trompetten te maken, en deze in oorlogstijd door de priesters te laten blazen, zodat de Heer de overwinning zou geven. Men zou kunnen verwachten dat deze trompetten ook in Jozua 6 geblazen zouden worden, maar de opdracht van de Heer luidde anders, zo lezen we. Op de vraag waarom er geen trompetten werden gebruikt, werd vanuit de rabbinale traditie door rabbi Mordechai Becher geantwoord: *'De trompetten werden gebruikt om de bevolking te verzamelen voor de oorlog, maar de shofarot bij Jericho werden gebruikt om de muren om te laten vallen. Omdat dit een eenmalige, unieke gebeurtenis was, zijn er geen wetten die bepalen hoe je dat moet doen.*[149]*'* Deze kwestie wordt uitvoeriger besproken als de trompetten in de Torah behandeld worden. Daar zal dan, op basis van het historische perspectief, uiteen worden gezet dat de tekst uit Numeri 10 van veel latere datum is. De priesters bliezen, vanuit dit historische perspectief, op de sjofar, omdat dit toentertijd hun enige instrument was. Misschien dat de tekst niet werd bijgeschaafd door latere redacteuren, vanwege de bedoelde overeenkomsten met de godsontmoeting op de berg Sinaï, waar eveneens de sjofar klonk. We krijgen tevens min of meer te horen hoe men blies: '*als men langzaam met den ramshoorn - blaast....*' Dit duidt op langgerekte tonen.

In dit tekstgedeelte zit ook nog iets bijzonders, wat nogmaals een band geeft met Numeri 10. Het zit in de Hebreeuwse tekst van *'En het zal geschieden, als men langzaam met den ramshoorn blaast, als gijlieden het geluid der bazuin hoort, zo zal al het volk juichen met een groot gejuich*'. Het 'juichen met groot gejuich' is een poging om het woord 'teruah' te vertalen, dat nu nog steeds een rol speelt in het hedendaagse Jodendom, waar het gaat om de klanken van de sjofar. Dit 'teruah' vinden we in Numeri 10:9, waar staat: 'wanneer jullie de teruah blazen'. In de uitleg daarbij zegt dr. H. Jagersma[150]: *"Het woord teru'a betekent letterlijk 'lawaai' en duidt het 'signaal' aan, dat door middel van een sjofar of trompet onder meer wordt gegeven bij het begin van de strijd (Amos 1:14), bij een cultisch feest (2 Samuel 6:15), op een feestdag (Leviticus 23:24), het brengen van een offer (Psalm 27:7) en bij het aanbreken van het jubeljaar (Leviticus 25:9)."* Het woord 'teruah' wordt ook wel vertaald met 'geschal' (Ps.27:6; 33:3; 47:6; 150;5, NBG-vertaling 1951) of 'jubelroep' (Ps. 89:16). De term wordt in ieder geval nooit neutraal gebruikt. Hij heeft een godsdienstige betekenis en er wordt altijd ritueel gejuich mee aangeduid[151].

De beschrijving van de val van Jericho is vanuit de grondtekst moeilijk te analyseren. Dr. K. Spronk schreef hierover[152]: *"De vragen waarvoor met name de Hebreeuwse tekst ons stelt, hebben vooral te maken met het blazen van de ramshoorn: moesten de hoorns nu alleen op de*

laatste dag geblazen worden (vers 4-5, 16 en 20) of ook al tijdens de eerdere rondvangen (vers 8-9, 13)? Wie blaast er nu aan het slot van vers 13 op de hoorns, en wie aan het begin van vers 20? Verder lijken de dubbele vermeldingen en wisselende volgorde van het hoorngeschal en het mensen geschreeuw in vers 16 en 20 met elkaar te botsen. Daarbij valt dan ook nog op dat de tussenliggende verzen 17-19 de lijn van het verhaal doorbreken. Tevens kan er verwarring ontstaan over de in vers 7-9 herhaaldelijk beschreven volgorde in de stoet. Daarnaast kan dan nog gewezen worden op zaken die in de vertaling vaak moeilijk weer te geven zijn, zoals de onverwachte wisselingen in de persoonsvorm en gewoonlijk veel variatie in het woordgebruik, bij voorbeeld in de aanduiding van de ramshoorns. Dit alles leidt tot de veronderstelling dat we hier (.....) te maken hebben met een tekst die de sporen draagt van een ontwikkelingsproces. Helaas is dat niet meer tot in details te achterhalen. De geschiedenis van het onderzoek laat een waar slagveld zien van opeenvolgende, elkaar bestrijdende theorieën, waarbij er tot op heden geen enkele als overtuigende winnaar uit de bus is gekomen. (.....) Het oorspronkelijke verhaal zal beperkt zijn geweest tot de weergave van de feitelijke gebeurtenissen: de gesloten stad, de omsingeling, het hoorngeschal gevolgd door het gejuich, het instorten van de muren de mogelijk ook de vervloeking door Jozua."

Hoe dat instorten van de muren precies gebeurd is, zal wel altijd een mysterie blijven. De archeologen hebben vanaf de eerste opgravingen van het oude Jericho getwist over welke muren de sporen zouden tonen van de hier beschreven wonderbaarlijke verwoesting[153]. Waar de één de muurresten met zekerheid dacht aan te wijzen, dateerde de ander de gevonden muurgedeelten weer op een zodanige ouderdom, dat ze niets met het volk Israël te maken konden hebben. Het meest verhelderend werd het onderzoek van Kathleen Kenyon, gepubliceerd in 1959. Ze concludeerde dat alles wat gevonden was, veel te oud was om aan te sluiten bij het bijbelverhaal, en dat ten gevolge van de erosie de stad Jericho uit de dagen van Jozua geheel was verdwenen[154]. Een citaat[155]:

'De opgraving van Jericho heeft dus geen licht geworpen op de muren van Jericho, waarvan de verwoesting zo levendig is beschreven in het boek Jozua. Men ziet de kinderen Israëls marcheren rondom de stad van meer dan drie hectaren oppervlakte, terwijl zij de bewoners een panische angst aanjagen, totdat elke wil om te strijden verdwenen is uit hun harten wanneer op de zevende dag het bazuingeschal in hun oren klinkt. Maar wat toen de muren heeft doen instorten is uit niets gebleken. Men kan denken aan een aardbeving, zoals naar onze bevindingen zovele muren daarvoor door een aardbeving zijn verwoest, maar dit blijft gissen. De Israëlieten zouden zulk een gebeurtenis natuurlijk hebben uitgelegd als goddelijke tussenkomst in hun voordeel, en zo kan men het inderdaad zien.'

Het was in de tijd van de richteren, na de dood van Jozua, dat de sjofar, de bazuin, een rol speelde bij de herovering van Jericho, nadat deze plaats werd ingenomen door de Moabieten. Eglon, de koning van Moab had van Jericho de hoofdstad van zijn rijk gemaakt. Heel Israël was verslagen en zuchtte onder de druk van zijn bewind. We vinden hierover iets vermeld in Richteren 3. Dit deel van Iraëls geschiedenis werd uitvoeriger en hier en daar ook anders weergegeven door Flavius Josefus, in de eerste eeuw na Christus. Flavius Josefus beschreef ook hoe de stad Jericho weer Israëlitisch werd[156]:

"In de stam Benjamin was een jongeman, Judes genaamd, zoon van Gera, die een fiere inborst had en over een grote lichaamskracht beschikte, waardoor hij in staat was al zijn doelen te

bereiken. Hij was het sterkst met zijn linkerhand en daaraan ontleende hij al zijn kracht. Hij woonde eveneens in Jericho en had het vertrouwen gewonnen van Eglon, door hem geschenken te geven en hem te vleien, waardoor hij ook bij de mensen uit zijn naaste omgeving zeer geliefd was. Op een dag, toen hij samen met twee dienaren geschenken naar de koning bracht, bond hij onder zijn kleren een dolk op zijn rechterdij en ging zo naar hem toe. Het was hoofzomer en midden op de dag. De bewakers letten niet goed op, vanwege de hitte en omdat ze waren gaan eten. De jongeman gaf de geschenken aan Eglon, die in een koele kamer zat, en raakte met hem in gesprek. Ze waren alleen, want de koning had de dienaren die de kamer wilden binnenkomen weggestuurd omdat hij met Judes wilde praten. Hij zat op een troon en de angst sloeg Judes om het hart dat hij hem niet goed zou raken en hem geen dodelijke steek zou toebrengen. Door de koning te vertellen dat hij een droom had die hij hem in opdracht van God wilde verklaren kreeg hij het voor elkaar dat de koning opstond. Uit blijdschap dat hem een droom zou worden verteld sprong de koning op van zijn troon. En direct stootte Judes hem in zijn hart. Hij liet de dolk in het lichaam achter, ging naar buiten en sloot de deur.

De dienaren bleven rustig zitten, in de veronderstelling dat de koning in een diepe slaap was verzonken. Judes deelde de bewoners van Jericho in het diepste geheim mee wat hij had gedaan en riep hen op om hun vrijheid te herwinnen. Verheugd over dit nieuws snelden ze te wapen en zonden herauten door het land om door het geschat van hun ramshoorns te vertellen wat er was gebeurd. Van oudsher bestond bij hen namelijk de gewoonte om het volk met deze hoorns bijeen te roepen. Eglons naaste medewerkers bleven lange tijd onkundig van wat er met hem was gebeurd. Maar tegen de avond begonnen ze toch te vrezen dat hem iets ernstigs was overkomen en gingen ze de kamer binnen. Toen ze zijn lichaam vonden, waren ze compleet radeloos. En voordat ze het bezettingsgarnizoen bijeen hadden kunnen roepen, zat het volk van de Israëlieten hun al op de huid. Een aantal werd ter plekke omgebracht, de rest sloeg op de vlucht om zich in het land van Moab in veiligheid te brengen. Dat waren er meer dan tienduizend. De Israëlieten, die van tevoren de plaats waar de Jordaan gewoonlijk wordt overgestoken hadden bezet, doodden hen tijdens de achtervolging. Vooral bij de doorwaadbare plaats brachten zij velen van hen om. Zo werden de Israëlieten bevrijd van het juk van de Moabieten. Judes zelf werd voor zijn daad geëerd met het leiderschap over het hele volk. Hij stierf na een regeringsperiode van tachtig jaar. Hij was een man die ook afgezien van bovengenoemde heldendaad alle lof verdient."

DE SJOFARIM IN HANDEN VAN HET LEGER

De sjofar, bazuin, als verzamelaar van het volk vinden we tevens in een aansluitende verhaal, dat we wel weer in Richteren aantreffen. We laten de context daar even voor wat die is. We lezen in Richteren 3: 26+27: *"En Ehud ontkwam, terwijl zij vertoefden; want hij ging voorbij de gesneden beelden, en ontkwam naar Sehirath. En het geschiedde, als hij aankwam, zo blies hij met de bazuin op het gebergte van Efraim; en de kinderen Israels togen met hem af van het gebergte, en hij zelf voor hun aangezicht heen."* Wat hier gebeurt is eigenlijk het zelfde als wat er in de tekst van Flavius Josefus werd voorgesteld, en als volgt werd toegelicht: *"Verheugd over dit nieuws snelden ze te wapen en zonden herauten door het land om door het geschat van hun ramshoorns te vertellen wat er was gebeurd. Van oudsher bestond bij hen namelijk de gewoonte om het volk met deze hoorns bijeen te roepen.*" De ramshoorn, de bazuin, was niet of niet meer het instrument dat in handen van de priesters de aanwezigheid van JHWH verkondige. Het was

een volledig ‘aards’ singaalinstrument geworden, bedoeld om de gemeenschap bij elkaar te roepen. Hoewel dit beeld volledig aansluit bij wat er in het muziektheoretische gedeelte over de blaashoorn en zijn functie werd beschreven, is dit wel een van de eerste keren dat het instrument als zodanig in de bijbel naar voren komt, geheel ontdaan van enige godsdienstige achtergrond. De sjofar heeft hier dezelfde functie als de Drentse boerhoorn[157]. Maar onder wiens gezag wordt hij geblazen?

De bekende richter Gideon riep eveneens met de sjofar zijn mannen bij elkaar. Richteren 6:34: *“Toen toog de Geest des HEEREN Gideon aan, en hij blies met de bazuin, en de Abi-ezrieten werden achter hem bijeengeroepen.”* De sjofar is in de tijd van de richteren in handen van degenen die namens de Heer het volk Israël leidden. Ze blazen niet zelf, ze laten blazen, op het moment dat zij dat goed achten. Gideon presteerde het om met 300 man de Midianieten te verslaan. De sjofarim hadden daarbij een hoofdrol. Ze werden in de tekst beschouwd als signaalinstrumenten waarmee legercommandanten hun soldaten ten strijde voerden. We lezen in Richteren 7:8: *“En het volk nam den teerkost in hun hand, en hun bazuinen; en hij liet al die mannen van Israël gaan, een iegelijk naar zijn tent; maar die driehonderd man behield hij.”* Dit waren de driehonderd mannen waarmee Gideon de strijd aan zou gaan, geselecteerd uit alle beschikbare soldaten. De rest kon naar huis. Dan lezen we vanaf vers 16:

“En hij deelde de driehonderd man in drie hopen; en hij gaf een iegelijk een bazuin in zijn hand, en ledige kruiken, en fakkelen in het midden der kruiken. En hij zeide tot hen: Ziet naar mij en doet alzo; en ziet, als ik zal komen aan het uiterste des legers, zo zal het geschieden, gelijk als ik zal doen, alzo zult gij doen. Als ik met de bazuin zal blazen, ik en allen, die met mij zijn, dan zult gijlieden ook met de bazuin blazen, rondom het ganse leger, en gij zult zeggen: Voor den HEERE en voor Gideon! Alzo kwam Gideon, en honderd mannen, die met hem waren, in het uiterste des legers, in het begin van de middelste nachtwaak, als zij maar even de wachters gesteld hadden; en zij bliezen met de bazuinen, ook sloegen zij de kruiken, die in hun hand waren, in stukken. Alzo bliezen de drie hopen met de bazuinen, en braken de kruiken; en zij hielden met de linkerhand de fakkelen, en met hun rechterhand de bazuinen om te blazen; en zij riepen: Het zwaard van den HEERE, en van Gideon! En zij stonden, een iegelijk in zijn plaats, rondom het leger. Toen verliep het ganse leger, en zij schreeuwden en vloden. Als de driehonderd met de bazuinen bliezen, zo zette de HEERE het zwaard des een tegen den anderen, en [dat] in het ganse leger; en het leger vluchtte tot Beth-Sitta toe naar Tseredath, tot aan de grens van Abel-Mehola, boven Tabbath.”

Flavius Josefus geeft een uitgebreider versie[158] van deze slag, hier en daar afwijkend van wat Richteren er van zegt: “*En rond de vierde nachtwake voerde Gideon zijn leger, dat hij in drie groepen van elk honderd man had verdeeld, naar de vijand. Ze hadden allemaal een lege kruik bij zich met daarin een brandende fakkel. De vijand mocht namelijk niet merken dat ze naderden. In hun rechterhand hadden ze een ramshoorn die moest dienen als trompet. Het kamp van de vijanden nam veel terrein in beslag, omdat ze daar een groot aantal kamelen hadden; ze waren verdeeld naar etnische groeperingen en het geheel was omsloten door één cirkelvormige omheining. De Hebreeërs hadden de opdracht gekregen om als ze dicht bij de vijanden waren op een afgesproken teken op hun trompet te blazen, de kruiken stuk te slaan en niet de fakkels in de hand onder het schreeuwen van kreten als 'Overwinning' en 'God helpt Gideon' op de vijanden af te stormen. Zo deden ze ook. Verwarring en paniek maakten zich meester van de vijanden die in hun slaap werden verrast. Het was immers nacht en God had het zo gewild. Slechts een klein*

aantal van hen werd door de vijanden gedood, de meesten door hun bondgenoten omdat er zoveel verschillende talen werden gesproken. Toen de verwarring eenmaal toegeslagen had, doodden ze alles wat ze tegenkwamen, in de mening dat het vijanden waren. Er ontstond een geweldige slachtpartij. Het gerucht van de overwinning van Gideon bereikte de Israëlieten. Ook zij bewapenden zich, zetten de achtervolging in en haalden de vijanden in in een vallei die was omgeven door onbegaanbare bergkloven. Ze omsingelden hen en doodden allen, ook de twee koningen Oreb en Zeb. De overige aanvoerders praatten in op de rest van de soldaten, ongeveer achttienduizend man, en sloegen hun kamp op grote afstand van de Israëlieten op. Maar Gideon was nog niet klaar met zijn werk. Hij zette met zijn hele leger de achtervolging in, ging de strijd aan en vernietigde de vijand. De overgebleven leiders Zebes en Zarmunes voerde hij als gevangenen mee terug. In dat gevecht vielen aan de zijde van de Madianieten en hun Arabische medestrijders ongeveer twaalfduizend slachtoffers. Een onnoemelijke hoeveelheid goud, zilver, geweven stoffen, kamelen en lastdieren werd door de Hebreeërs buitgemaakt. Na zijn terugkeer naar Ephra, zijn vaderstad, liet hij de koningen van de Madianieten ter dood brengen."

Zo maakte een krijgslist een einde aan het leger van de Midianieten. Het beslissende moment, waarin de sjofar als één van de belangrijkste actanten wordt opgevoerd, zit hem in het volgende: *"De Hebreeërs hadden de opdracht gekregen om als ze dicht bij de vijanden waren op een afgesproken teken op hun trompet te blazen, de kruiken stuk te slaan en niet de fakkels in de hand onder het schreeuwen van kreten als 'Overwinning' en 'God helpt Gideon' op de vijanden af te stormen. Zo deden ze ook. Verwarring en paniek maakten zich meester van de vijanden die in hun slaap werden verrast.*" De sjofar (waar Josefus van trompet spreekt moeten we dus sjofar lezen) leidde het leger, maar er waren er wel 300 van. En dat gaf een zeer bijzonder effect.

De vijand zag 300 fakkels, hoorde 300 sjofarim, een schreeuwende menigte, en raakte in paniek. Wat gebeurde er? Het staat er niet letterlijk, maar wat de gebeurtenis begrijpelijker maakt, is de voorstelling dat men bij 300 sjofarim en 300 fakkels dacht aan 300 commandanten van 300 legeronderdelen - de sjofar was per slot van rekening het instrument waarmee een commandant zijn troepen controleerde - die een reusachtig leger moesten vertegenwoordigen. De sjofar was hier in de eerste plaats duidelijk een krijgshoorn. Maar niet zonder de Heer, die de troepen via Gideon leidde de overwinning bracht. *'God helpt Gideon'*, schreef Flavius Josefus. '*Het zwaard van den HEERE, en van Gideon!*', lazen we in het boek Jozua.

Zo werd de sjofar, hoe 'aards' ook ingezet, indirect toch weer het instrument dat Gods aanwezigheid en steun in de strijd aangaf. En dat in een tekst waarin omstreeks 620 voor Christus, toen de Deuteronomist deze samenstelde, enige veel oudere overleveringen of teksten werden samengevoegd tot één geheel, zodat het verhaal zelf veel en veel ouder moet zijn, zo vernemen we van dr. M.A. Beek[159]:

"Degenen, die hier nauwkeurig de bijbeltekst lezen, krijgen de indruk van een dubbele overlevering. De eerste overlevering deelt ons mede, dat Gideon zijn vijanden wilde verslaan, enkel door gebruik te maken van bazuinen. Het leger der Midianieten moest dus verschrikt worden door het geweldige geluid van driehonderd bazuinen, die tegelijk geblazen zouden worden. Van een uitrusting met kruiken en fakkels is dan nog geen sprake. Deze duikt eerst later op in een tweede overlevering, die vertelt, dat de Gideonsbende door het tegen elkaar slaan van kruiken en het zwaaien van fakkels verwarring bracht in het vijandelijk legerkamp. Dergelijke kleinigheden kunnen er ons op attent maken, hoe een redacteur verschillende overleveringen

heeft gekend, getracht heeft ze tot een harmonische eenheid te verbinden, maar juist door zijn nauwkeurigheid de naden van de aaneenrijging niet onzichtbaar doet verdwijnen. Het verhaal zelf van de overwinning door list kan zeer goed berusten op historisch betrouwbare overlevering. Wie tegenwoordig door Israël reist en ter plaatse kennis neemt van allerlei episoden uit de oorlog tegen de Arabieren in 1948, wordt dikwijls aan dergelijke Gideonsoverwinningen herinnerd. Zo zag ik buiten Jeruzalem een heuvel, die strategisch belangrijk was en bezet werd door de Arabieren. Deze heuvel is door slechts enkele Israëlieten veroverd doordat men, evenals in Gideons dagen het geluid van een groot, voorttrekkend leger had nagebootst. Men had het echter niet gedaan met behulp van ouderwetse bazuinen, maar op meer moderne wijze door het opstellen van drie..... luidsprekers! Ik zou deze anekdote uit de kleine oorlog in Palestina kunnen vermeerderen met vele andere. Ik moet daarbij opmerken, dat het bergland van Judea zich voor dergelijke krijgslisten meer leent dan de vlakte van Jizreël. Het is, alsof de natuurlijke gesteldheid van het krijgstoneel het optreden van Gideon tegenover zulk een overmacht nog wonderbaarlijker maakt."

DE SJOFARIM TEN TIJDE VAN DE KONINGEN

1 Samuel 13 begint aldus: *"Saul was een jaar in zijn regering geweest, en het tweede jaar regeerde hij over Israël. Toen verkoos zich Saul drie duizend [mannen] uit Israël; en er waren bij Saul twee duizend te Michmas en op het gebergte van Beth-El, en duizend waren er bij Jonathan te Gibea-Benjamins; en het overige des volks liet hij gaan, een iegelijk naar zijn tent. Doch Jonathan sloeg de bezetting der Filistijnen, die te Geba was, hetwelk de Filistijnen hoorden. Daarom blies Saul met de bazuin in het ganse land, zeggende: Laat het de Hebreen horen. Toen hoorde het ganse Israël zeggen: Saul heeft de bezetting der Filistijnen geslagen, en ook is Israël stinkende geworden bij de Filistijnen. Toen werd het volk samengeroepen achter Saul, naar Gilgal."* Israël had inmiddels een koning gekregen. Saul, de zoon van Kis, een gezalfde, een verlosser, die het volk uit de hand van de Filistijnen verloste (1 Samuel 9:16), door God aangewezen om namens Hem over Zijn volk te heersten (1 Samuel 9:17). De sjofar werd door hem gebruikt als een communicatiemiddel tussen de koning en de bevolking. In het hele land werd de sjofar geblazen, en werd vervolgens mededeling gedaan van Sauls overwinning. Saul blies de sjofar, zo zegt de tekst, maar hij zal niet zelf overal hebben geblazen. Hij liet blazen.

1 Samuel 16:13 toont ons een ander gebruik van de hoorn: *"Toen nam Samuel den oliehoorn, en hij zalfde hem in het midden zijner broederen. En de Geest des HEEREN werd vaardig over David van dien dag af en voortaan."* na de zalving, met olie uit Samuels hoorn, was er nog een lange weg te gaan voor David de nieuwe koning van Israël zou worden. Als we de hoorn voor het eerst in de boeken van Samuel als blaashoorn aantreffen, zijn we een eind verder in de geschiedenis. Inmiddels is David's regering begonnen. In 2 Samuel 2 vinden we Israël verwikkeld in een burgeroorlog. De krijgsheren Joab en Abner staan tegenover elkaar. We lezen vanaf vers 25:

" En de kinderen van Benjamin verzamelden zich achter Abner, en werden tot een hoop; en zij stonden op de spits van een heuvel. Toen riep Abner tot Joab, en zeide: Zal dan het zwaard eeuwiglijk verteren? Weet gij niet, dat het in het laatste bitterheid zal zijn? En hoe lang zult gij het volk niet zeggen, dat zij wederkeren van hun broederen te vervolgen? En Joab zeide: [Zo]

[waarachtig] [als] God leeft, ten ware dat gij gesproken hadt, zekerlijk het volk zou al toen van den morgen af weggevoerd zijn geweest, een iegelijk van zijn broeder te vervolgen! Toen blies Joab met de bazuin; en al het volk stond stil, en zij jaagden Israël niet meer achterna, en voeren niet wijders voort te strijden." De sjofar is hier de krijgshoorn, de militaire trompet, waarmee het leger van bevelen wordt voorzien. En er is ook een volgende stap in een proces te zien. Op de Sinaï hoorde men de sjofar toen de ontmoeting met de Heer plaatsvond, in de volgende fase bliezen de door de Heer gewilde vertegenwoordigers (priesters, richteren, de gezalfde koning) en vervolgens lieten die hun eigen vertegenwoordigers blazen. Maar hoe ver de afgeleiding ook mocht gaan, en of Joab nu wel zelf geblazen heeft of dat hij *liet* blazen, de sjofar bleef het instrument van wie het gezag uiteindelijk moesten afleiden van de Heer.

Verderop in het tweede boek van Samuel lezen we in hoofdstuk 6 over de terugkeer van de ark naar Jeruzalem: *"Toen boodschapte men den koning David, zeggende: De HEERE heeft het huis van Obed-Edom, en al wat hij heeft, gezegend om der ark Gods wil; zo ging David heen en haalde de ark Gods uit het huis van Obed-Edom opwaarts in de stad Davids, met vreugde. En het geschiedde, als zij, die de ark des HEEREN droegen, zes treden voortgetreden waren, dat hij ossen en gemest [vee] offerde. En David huppelde met alle macht voor het aangezicht des HEEREN; en David was omgord met een linnen lijfrok. Alzo brachten David en het ganse huis Israels de ark des HEEREN op, met gejuich en met geluid der bazuinen. En het geschiedde, als de ark des HEEREN in de stad Davids kwam, dat Michal, Sauls dochter, door het venster uitzag. Als zij nu den koning David zag, springende en huppelende voor het aangezicht des HEEREN, verachtte zij hem in haar hart."* In 1 Kronieken 15 vinden we deze intocht van een dansende David eveneens beschreven, maar dan is de beschrijving van de muziek veel uitgebreider. We lezen vanaf vers 27: *"David nu was gekleed met een mantel van fijn linnen; ook al de Levieten, die de ark droegen, en de zangers, en Chenanja, de overste van het opheffen der zangers; ook had David een lijfrok aan van linnen. Alzo bracht gans Israël de ark des verbonds des HEEREN op, met gejuich, en met geluid der bazuin, en met trompetten, en met cimbalen, makende geluid met luiten en met harpen. Het geschiedde nu, toen de ark des verbonds des HEEREN tot aan de stad Davids gekomen was, dat Michal, de dochter van Saul, door een venster keek, en den koning David zag, springende en spelende; zo verachtte zij hem in haar hart."*

De uitbreiding zal verband hebben gehouden met de hiervoor beschreven insteek van de Kronist, die sterker gericht was op de Levieten dan de auteur(s) van Koningen. Het hoornblazen is hier een uiting van vreugde. Een uitgelaten gevoel van blijdschap, dat men deelde met elkaar en - via de sjofarim - met de wijde omgeving. De sjofarim hebben hier ook weer een functie als verkondigers van de aanwezigheid van het spirituele, het goddelijke, net als bij de berg Sinaï. Het ging hier niet om gewone blijdschap, maar om blijdschap in combinatie met het arriveren van de ark, en daarom om blijdschap vanwege het symbolisch arriveren van God in Jeruzalem. Waar de ark ook kwam, de mensen waren van te voren door het bazuingeschal er al van op de hoogte dat er iets bijzonders aan kwam. Hoe het ook zij, Michal, de dochter van Saul, was niet geamuseerd. Haar weerzin ging uit naar een in zijn ondergoed springende en dansende koning David, niet naar de feestelijke muziek en de schallende bazuinen. Over de trompetten uit deze tekst later meer.

De sjofar als communicatiemiddel tussen de heerser en het volk, vinden we ook in 2 Samuel 15:10, als Absalom tegen zijn vader David in opstand is gekomen: *"Absalom nu had verspieders uitgezonden in alle stammen van Israël, om te zeggen: Als gij het geluid der bazuin zult horen, zo*

zult gij zeggen: Absalom is koning te Hebron." Absalom laat hier de sjofarim optreden als verkondigers van zijn koningschap. Als deze verspieders, verspreid over alle stammen Absalom's koningschap zouden leren kennen door middel van het blazen op de sjofar, dan kan dit alleen als er meerdere bazuinblazers zijn, die als een soort lopend vuurtje een boodschap en het bazuingeschal over het hele land doorgeven. Dit was volgens de rabbijnse traditie de gewoonte in die dagen, waarbij men zich baseert op 2 Samuel 15: 10. Het kan hier gegaan zijn om een netwerk van bazuinblazers, dat van bovenaf (de koning) tot in alle uithoeken van het land met elkaar in verbinding stond. Het kan echter ook gegaan zijn om enkele blazers, die door de koning uitgezonden werden, en het hele land door trokken. De teksten zijn hierover niet helemaal duidelijk[160].

Dit communiceren gebeurde natuurlijk ook als het leger bij elkaar geblazen werd, en in feite vallen de militaire context van de sjofar, het volks-communicatiemiddel en de verkondiging van het van God afgeleide koningschap hier met elkaar samen. Maar dit communicatie-systeem werkt uiteindelijk met een heel ander doel dan Absalom in gedachten had: het verkondigde zijn ondergang. Tijdens deze burgeroorlog werd Absalom verslagen, sloeg op de vlucht en raakte met zijn mooie lange haar verward in de takken van een eik. Overigens was de eik voor sommige volkeren een heilige boom. Zijn achtervolger, Joab, maakte in 2 Samuel 18 korte metten met hem: *"Toen zeide Joab: Ik zal hier bij u alzo niet vertoeven; en hij nam drie pijlen, en stak ze in Absaloms hart, daar hij nog levend was in het midden van den eik. En tien jongens, wapendragers van Joab, omringden [hem], en zij sloegen Absalom, en doodden hem. Toen blies Joab met de bazuin, en al het volk keerde af van Israël achterna te jagen, want Joab hield het volk terug. En zij namen Absalom, en wierpen hem in het woud, in een groten kuil, en stelden op hem een zeer groten steenhoop; en gans Israël vluchtte, een iegelijk naar zijn tent."*

SEBA, DE OPSTANDIGE BAZUINBLAZER

Een uitloper van de burgeroorlog vinden we in 2 Samuel 20. De tekst laat ons zien dat de legeroversten en koningen niet zelf bliezen, maar daarvoor speciale bazuinblazers in dienst hadden. Voor het eerst horen we de naam van zo'n bazuinblazer. Eén van de bazuinblazers komt namelijk in opstand tegen David. Het loopt slecht met hem af. Het verhaal van Seba, de opstandige bazuinblazer, wordt in zijn geheel opgenomen, om een beeld te krijgen van deze man en de omstandigheden waarbinnen hij in de bijbel naar voren wordt gebracht:

"Toen was daar bij geval een Belials man, wiens naam was Seba, een zoon van Bichri, een man van Jemini; die blies met de bazuin, en zeide: Wij hebben geen deel aan David, en wij hebben geen erfenis aan den zoon van Isai, een iegelijk naar zijn tenten, o Israël! Toen toog alle man van Israël op van achter David, Seba, den zoon van Bichri, achterna; maar de mannen van Juda kleefden hun koning aan, van de Jordaan af tot aan Jeruzalem. Toen nu David in zijn huis te Jeruzalem kwam, nam de koning de tien vrouwen, [zijn] bijwijven, die hij gelaten had, om het huis te bewaren, en deed ze in een huis van bewaring, en onderhield ze, maar ging tot haar niet in. En zij waren opgesloten tot op den dag van haarlieder dood, levende als weduwen. Voorts zeide de koning tot Amasa: Roep mij de mannen van Juda te zamen, tegen den derden dag; en gij, stel u [dan] hier. En Amasa ging heen, om Juda bijeen te roepen; maar hij bleef achter, boven den gezetten tijd, dien hij hem gezet had. Toen zeide David tot Abisai: Nu zal ons Seba, de zoon van Bichri, meer kwaads doen, dan Absalom; neem gij de knechten uws heren, en jaag hem

achterna, opdat hij niet misschien vaste steden voor zich vinde, en zich aan onze ogen onttrekke. Toen togen uit, hem achterna, de mannen van Joab, en de Krethi, en de Plethi, en al de helden. Dezen togen uit van Jeruzalem, om Seba, den zoon van Bichri, achterna te jagen. Als zij nu waren bij den groten steen, die bij Gibeon is, zo kwam Amasa voor hun aangezicht.

En Joab was omgord over zijn kleed, dat hij aan had, en daarop was een gordel, daar het zwaard aan vastgemaakt was op zijn lenden in zijn schede; en als hij voortging, zo viel het uit. En Joab zeide tot Amasa: Is het wel met u, mijn broeder? En Joab vatte met de rechterhand den baard van Amasa, om hem te kussen. En Amasa hoedde zich niet voor het zwaard, dat in Joabs hand was; zo sloeg hij hem daarmede aan de vijfde rib, en hij stortte zijn ingewand ter aarde uit, en hij sloeg hem niet ten tweeden male, en hij stierf. Toen jaagden Joab en zijn broeder Abisai, Seba, den zoon van Bichri, achterna. Maar een man, van Joabs jongens, bleef bij hem staan, en hij zeide: Wie is er, die lust heeft aan Joab, en wie is er, die voor David is, die volge Joab na! Amasa nu lag in het bloed gewenteld, midden op de straat. Als die man zag, dat al het volk staan bleef, zo deed hij Amasa weg van de straat in het veld, en wierp een kleed op hem, dewijl hij zag, dat al wie bij hem kwam, bleef staan.

Toen hij nu van de straat weggenomen was, toog alle man voort, Joab na, om Seba, den zoon van Bichri, achterna te jagen. En hij toog heen door alle stammen van Israël, naar Abel, te weten, Beth-Maacha, en het ganse Berim; en zij verzamelden zich, en kwamen hem ook na. En zij kwamen en belegerden hem in Abel Beth-Maacha, en zij wierpen een wal op tegen de stad, dat hij aan den buitenmuur stond; en al het volk, dat met Joab was, verdorven den muur, om dien neder te vellen. Toen riep een wijze vrouw uit de stad: Hoort, hoort, zegt toch tot Joab: Nader tot hiertoe, dat ik tot u spreke. Toen hij nu tot haar naderde, zeide de vrouw: Zijt gij Joab? En hij zeide: Ik ben het; en zij zeide tot hem: Hoor de woorden uwer dienstmaagd; en hij zeide: Ik hoor. Toen sprak zij, zeggende: In voortijden spraken zij gemeenlijk, zeggende: Zij zullen zonder twijfel te Abel vragen; en alzo volbrachten zij het. Ik ben een van de vreedzamen, van de getrouwen in Israël, en gij zoekt te doden een stad, die een moeder is in Israël; waarom zoudt gij het erfdeel des HEEREN verslinden?

Toen antwoordde Joab, en zeide: Het zij verre, het zij verre van mij, dat ik zou verslinden, en dat ik zou verderven. De zaak is niet alzo; maar een man van het gebergte van Efraim, wiens naam is Seba, de zoon van Bichri, heeft zijn hand opgeheven tegen den koning, tegen David; lever hem alleen, zo zal ik van deze stad aftrekken. Toen zeide de vrouw tot Joab: Zie, zijn hoofd zal tot u over den muur geworpen worden. En de vrouw kwam in tot al het volk, met haar wijsheid; en zij hieuwen Seba, den zoon van Bichri, het hoofd af, en wierpen het tot Joab. Toen blies hij met de bazuin, en zij verstrooiden zich van de stad, een iegelijk naar zijn tenten; en Joab keerde weder naar Jeruzalem tot den koning."

Tot zover het tragische verhaal van Seba, de zoon van Bichri, de bazuinblazer die in opstand kwam, en wiens dood uiteindelijk met bazuingeschal werd bekend gemaakt, opdat de legers weer naar huis konden. Deze tekst was afkomstig uit het Oude Testament, uit de Statenvertaling. We vinden zijn verhaal eveneens vermeld, in een uitgebreider versie, in de "Historie der Joden" van Flavius Josefus. Daar wordt het aldus verwoord:

"295 Toen David te Gilgal aangekomen was, kwamen de ganse stam Juda, en bijkans de helft van al de andere bij hem. Doch de voornaamsten des lands, verzeld van een groot getal

ingezetenen, deden hun beklag dat die van Juda de Koning te gemoet gegaan waren, zonder hen daarvan verwittigd te hebben; dewijl zij, zo ze het geweten hadden, niet in gebreke zouden gebleven zijn van zich ook aldaar te hebben laten vinden. De Vorsten van de stam Juda antwoordden, dat er geen reden was om zich daarover gebelgd te zijn, vermits zij van dezelfde stam zijnde als de Koning, meer dan anderen verplicht waren hem die bijzonderen eerbied te bewijzen: en dat zij er geen voordeel mede beoogden, maar zich van hun plicht wilden kwijten. Dewijl deze verschoning de Vorsten der andere stammen niet voldeed, gaven zij daarop dit antwoord: "Wij kunnen ons niet genoeg verwonderen, o broeders, dat gijlieden u verbeeldt dat de Koning u nader zij dan ons, nademaal God hem aan ons allen gegeven hebbende, uw stam deswege boven de andere niets vooruit kan hebben: zodat gijlieden daarom ongelijk hebt, te denken dat het u toekwam de Koning te gaan ontmoeten, zonder ons kennis daarvan te geven." (2 Samuel 20). Terwijl nu deze twist hoe langer hoe meer ontstak, begon Seba, zoon van Bichri, uit de stam van Benjamin, een zeer oproerig en boosaardig mens, uit al zijn macht te roepen: "Wij hebben met David niets te maken, en wij kennen geen zoon van Isaï." En daarop deed hij de bazuin blazen, om door dat teken te kennen te geven, dat hij David de oorlog aankondigde. Terstond verlieten al de stammen David, uitgenomen die van Juda, welke hem naar Jeruzalem geleidde.

296 Daar gekomen zijnde deed hij zijn bijwijven, die door Absalom misbruikt waren, uit zijn paleis gaan, en in een huis brengen, alwaar zij van onderhoud voorzien werden, zonder dat hij haar sedert ooit meer zag.

297 Hij gaf aan Amasa, volgens zijn belofte, het ambt van veldoverste, hetwelk Joab te voren bekleed had, en beval hem zoveel krijgsvolk, als hij kon, uit de stam Juda bijeen te verzamelen, en binnen drie dagen bij hem te brengen, om Seba spoedig na te trekken. De derde dag verstreken, en Amasa niet terug gekomen zijnde, wilde David niet langer wachten, uit vreze dat Seba zich versterken, en hem meer gevaar veroorzaken mocht, dan hij van Absalom gelopen had. Dies beval hij Joab al de krijgsmacht, die deze bij zich had, nevens zijn bende van zeshonderd mannen te nemen, en verzeld van zijnen broeder Abisaï, met spoed Seba na te trekken, en hem te bevechten in welke plaats of staat hij hem ook aantrof; opdat hij niet, zo men hem tijdgave, zich van enige sterke plaats meester maakte, en hun alzo meer werk gaf. Joab met zijn pantsier gewapend, en van zijn broeder verzeld, vertrok op staanden voet met de bende van zeshonderd mannen, die David altoos gevolgd was, en al de andere troepen, die er binnen Jeruzalem waren.

Joab bij het vlek Gibeon, veertig stadiën van Jeruzalem liggende, gekomen zijnde, ontmoette Amasa met een grote menigte krijgsvolk. Hij naderde tot hem, en met voordacht zijn zwaard uit de schede hebbende laten vallen, raapte hij het op, en het aldus als zonder opzet in de hand houdende, vatte hij Amasa bij de baard, onder de schijn van hem te willen omhelzen, en doodde hem met een steek dwars door het lijf. Hoe snood ook het bedrijf van Joab was, toen hij Abner vermoordde, dit laatste was nog veel verfoeilijker; want het eerste kon voor een gedeelte toegeschreven worden aan zijn groot hartzeer over de dood van Asahel, zijnen broeder, terwijl dit alleen uit naijver geschiedde; want ziende dat de Koning aan Amasa het ambt van veldheer gegeven, en hem een grote genegenheid betoond had, liet hij zich daardoor bewegen, om zijn handen te wassen in het bloed van een man van verdienste en van grote verwachting, die hem nooit enig leed gedaan had, en die daarenboven zijn bloedverwant was. Na het begaan van dit feit toog hij voort tegen Seba, en liet bij het lijk een man staan met het bevel, om overluid te roepen tot al de benden, welke met Amasa gekomen waren, dat deze naar verdienste gestraft

was, en dat indien zij hun genegenheid tot de Koning wilden tonen, zij zijnen veldoverste Joab en deszelfs broeder Abisaï moesten volgen. Deze man volbracht zijnen last, en toen elk met verbaasdheid bij het dode lichaam staan bleef, deed hij het met een mantel bedekken, en naar een plaats, die van de weg af lag, dragen.

298 Al deze benden volgden daarop Joab, die Seba lang vervolgd hebbende, eindelijk vernam dat hij zich binnen Abelmacha, een sterke stad, ophield. Hij toog daarop heen om hem daar te vatten; maar de inwoners weigerden hem de ingang tot de stad. Dit vertoornde hem dermate, dat hij haar belegerde, met het doel om niet één van hen te verschonen, maar de stad ganselijk te verdelgen. Zekere verstandige vrouw, het gevaar ziende, waarin zij zich door hun onvoorzichtigheid gewikkeld hadden, en door liefde tot haar vaderland gedreven, klom op de muur, en riep de voorwacht der belegeraars toe, dat zij hun veldheer Joab begeerde te spreken. Joab kwam daarop te voorschijn, en zij zei tot hem: "God heeft de Koning over de volken gesteld, om hen tegen hun vijanden te beschermen, en hen een gelukkigen vrede te doen genieten. Maar gij daarentegen wilt 's Konings wapenen gebruiken om ééne zijner voornaamste steden te verdelgen, schoon wij hem nooit beledigd hebben." Joab antwoordde, dat verre van zodanig een voornemen te hebben, hij hun alle geluk en voorspoed toewenste, en alleen begeerde dat men hem Seba, de zoon van Bichri, die tegen de Koning opgestaan was, in handen geven, en dat hij dan het beleg aanstonds opbreken zou. De vrouw verzocht hem een weinig geduld te hebben, zeggende dat men hem genoegen zou geven. Thans deed zij de inwoners te samen komen, en zei tot hen: "Hebt gijlieden dan voorgenomen met uw vrouwen en kinderen om te komen, en dat om een ondeugend mens, die gij niet kent, en hem te beschermen tegen de Koning, die u zovele weldaden bewezen heeft? en beeldt gij u in, sterk genoeg te zijn om zo groot een leger te weerstaan?" Deze woorden overtuigden hen, zodat zij Seba het hoofd afhieuwen, en het over de muren in Joabs leger wierpen, die terstond het beleg opbrak, en weer naar Jeruzalem keerde. Deze grote dienst verplichtte David hem in het ambt van veldoverste te bevestigen; daarna maakte hij Benaja hoofdman van zijn lijfwacht en van zijn bende van zeshonderd mannen. Hij stelde Adoram aan tot ontvanger der schattingen, gaf het opzicht over 's lands gedenkschriften aan Sabathes en Achileus, maakte Susa schrijver, en behield Zadok en Abjathar in het Hogepriester-ambt."

Terug naar enkele zinsneden uit de tekst, eerst uit de Statenvertaling: *'Seba, een zoon van Bichri, een man van Jemini; die blies met de bazuin, en zeide: Wij hebben geen deel aan David, en wij hebben geen erfenis aan den zoon van Isai, een iegelijk naar zijn tenten, o Israël!'* Een citaat uit de tekst van Flavius Josefus: '*Terwijl nu deze twist hoe langer hoe meer ontstak, begon Seba, zoon van Bichri, uit de stam van Benjamin, een zeer oproerig en boosaardig mens, uit al zijn macht te roepen: "Wij hebben met David niets te maken, en wij kennen geen zoon van Isaï." En daarop deed hij de bazuin blazen, om door dat teken te kennen te geven, dat hij David de oorlog aankondigde. Terstond verlieten al de stammen David, uitgenomen die van Juda, welke hem naar Jeruzalem geleidde.*'

De teksten zetten ons met beide voeten op de grond. Werd op basis van voorgaande teksten over de sjofar geopperd dat er een afdalende lijn te zien was, waarin de sjofar steeds weer op een lagere trap in de rangorde van autoriteitsverhoudingen geblazen werd, hier zien we met Seba geen enkele verheerlijking of verhoging meer. De sjofar is in handen van het 'gewone volk'. Een slechterik, een zeer oproerig en boosaardig mens. Dat neemt niet weg dat in Davids leger - net als in de Romeinse legers - de bazuinblazer een hoge rang gehad zal hebben, want als Seba zich

tegen zijn koning keert staat hij niet alleen, en staat er meteen een opstandig leger klaar. Verder valt op dat hij zijn eigen leiding en opstand wel weer aankondigde met de sjofar, het instrument dat het signaal gaf dat de leider sprak, indirect dat degene sprak die door God als leider was aangesteld. Maar net als met Absalom, liep het ook slecht met Seba af.

DE SJOFAR EN DE KONINGEN

Davids leven bleef tot het eind toe omgeven door intriges. In 1 Koningen 1, vanaf vers 33, geeft David opdracht om de sjofar te laten schallen ter ere van de kroning van zijn zoon Salomo, op het moment dat een andere zoon, Adonia, de macht wil grijpen. De sjofar verkondigt de aanwezigheid van de koning, de namens de Heer regerende vorst van Israël: *"En de koning zeide tot hen: Neemt met u de knechten uws heren, en doet mijn zoon Salomo rijden op de muilezelin, die voor mij is; en voert hem af naar Gihon. En dat Zadok, de priester, met Nathan, den profeet, hem aldaar tot koning over Israël zalven. Daarna zult gij met de bazuin blazen, en zeggen: De koning Salomo leve! Dan zult gij achter hem optrekken, en hij zal komen, en zal op mijn troon zitten, en hij zal koning zijn in mijn plaats; want ik heb geboden, dat hij een voorganger zou zijn over Israël en over Juda."*

Vanaf vers 38 lezen we hoe het afliep: *"Toen ging Zadok, de priester, af, met Nathan, den profeet, en Benaja, den zoon van Jojada, en de Krethi en de Plethi, en zij deden Salomo rijden op de muilezelin van den koning David, en geleidden hem naar Gihon. En Zadok, de priester, nam den oliehoorn uit de tent, en zalfde Salomo; en zij bliezen met de bazuin, en al het volk zeide: De koning Salomo leve!" Het geluid drong door tot de andere troonpretendent, die zichzelf inmiddels al tot koning had laten uitroepen. Samen met de overgelopen krijgsheer Joab zat Adonia aan een feestmaal: "En Adonia hoorde het, en al de genoden, die met hem waren, die nu geëindigd hadden te eten; ook hoorde Joab het geluid der bazuinen, en zeide: Waarom is het geroep dier stad, die in roer is?"*

Toen Adonia te horen kreeg dat zijn vader David Salomo tot koning had laten kronen, was het feest voorbij, zo lezen we in het vervolg van het verhaal. Salomo, in al zijn wijsheid, liet Adonia leven, omdat hij tot inkeer kwam en bescherming zocht bij het altaar in de tempel. Wie de hoornvormige uitsteeksels van het altaar in handen wist te nemen, viel onder de alomvatende genade van de Heer, en mocht geen kwaad meer worden gedaan. Er van uitgaande dat deze hoorns, in een wereld waarin goden werden uitgebeeld met hoorns, de godheid zelf konden symboliseren, werd Adonai met het aanraken van de hoorns door de Heer zelf beschermd. De interpretatie van de sjofar in dit hoofdstuk hangt verder weer helemaal af van de interpretatie van de figuur Salomo, en zijn intocht als koning. Wordt er 'enkel' een wereldlijke koning begroet, dan is de sjofar de verkondiger van een wereldlijke overheid. Als we hierin een voorafspiegeling zien van de intocht van Jezus in Jeruzalem, dan is het bazuingeschal tevens de verkondiging van het goddelijke, zoals op de Sinaï gebeurde, en zien we tevens een beeld dat ons doet denken aan de sjofar bij de wederkomst van Christus. De sjofar en de komst van de koning, de gezalfde (Messias), lijken namelijk helemaal bij elkaar te passen.

In 2 Koningen 9 vinden we de sjofar opnieuw als verkondiger van een nieuwe koning. Jehu moet koning worden, om Achab te verslaan. De sjofar is wel de verkondiger, maar eigenlijk ook niet meer dan dat. Het is de zalving met olie die hem tot koning maakt: *"Toen riep de profeet Elisa*

een van de zonen der profeten, en hij zeide tot hem: Gord uw lenden, en neem deze oliekruik in uw hand, en ga heen naar Ramoth in Gilead. Als gij daar zult gekomen zijn, zo zie, waar Jehu, de zoon van Josafat, den zoon van Nimsi, is; en ga in, en doe hem opstaan uit het midden zijner broederen, en breng hem in een binnenste kamer. En neem de oliekruik, en giet ze uit op zijn hoofd, en zeg: Zo zegt de HEERE: Ik heb u tot koning gezalfd over Israël. Doe daarna de deur open, en vlied, en vertoef niet. Zo ging de jongeling, die jongeling van den profeet, naar Ramoth in Gilead. En toen hij inkwam, ziet, daar zaten de hoofdmannen van het heir, en hij zeide: Ik heb een woord aan u, o hoofdman! En Jehu zeide: Tot wien van ons allen? En hij zeide: Tot u, o hoofdman! Toen stond hij op, en ging in huis; hij dan goot de olie op zijn hoofd, en hij zeide tot hem:

Zo zegt de HEERE, de God Israels: Ik heb u gezalfd tot koning over het volk des HEEREN, over Israël. En gij zult het huis van Achab, uw heer, slaan, opdat Ik het bloed van Mijn knechten, de profeten, en het bloed van alle knechten des HEEREN, wreke van de hand van Izebel. En het ganse huis van Achab zal omkomen; en Ik zal van Achab uitroeien, wat mannelijk is, ook den beslotene en verlatene in Israël. Want Ik zal het huis van Achab maken als het huis van Jerobeam, den zoon van Nebat, en als het huis van Baesa, den zoon van Ahia. Ook zullen de honden Izebel eten op het stuk [lands] van Jizreel, en er zal niemand zijn, die [haar] begrave. Toen deed hij de deur open en vlood. En als Jehu uitging tot de knechten zijns heren, zeide men tot hem: Is het al wel? Waarom is deze onzinnige tot u gekomen? En hij zeide tot hen: Gij kent den man en zijn spraak. Maar zij zeiden: Het is leugen; geef het ons nu te kennen. En hij zeide: Zo en zo heeft hij tot mij gesproken, zeggende: Zo zegt de HEERE: Ik heb u gezalfd tot koning over Israël. Toen haastten zij zich, en een iegelijk nam zijn kleed, en legde het onder hem, op den hoogsten trap; en zij bliezen met de bazuin, en zeiden: Jehu is koning geworden!"

In 2 Kronieken 15 ontmoeten we koning Asa, die na een profetie terugkeert naar de Heer van Israël: *"Als nu Asa deze woorden hoorde, en de profetie van den profeet Oded, sterkte hij zich, en hij deed weg de verfoeiselen uit het ganse land van Juda en Benjamin, en uit de steden, die hij van het gebergte van Efraim genomen had, en vernieuwde het altaar des HEEREN, dat voor het voorhuis des HEEREN was. En hij vergaderde het ganse Juda en Benjamin, en de vreemdelingen met hen uit Efraim, en Manasse, en uit Simeon; want uit Israël vielen zij tot hem in menigte, als zij zagen, dat de HEERE, zijn God, met hem was. En zij vergaderden zich te Jeruzalem, in de derde maand, in het vijftiende jaar van het koninkrijk van Asa. En zij offerden den HEERE ten zelfden dage van den roof, [dien] zij gebracht hadden, zevenhonderd runderen en zeven duizend schapen. En zij traden in een verbond, dat zij den HEERE, den God hunner vaderen, zoeken zouden met hun ganse hart en met hun ganse ziel. En al wie den HEERE, den God Israels, niet zou zoeken, zou gedood worden, van den kleine tot den grote, en van den man tot de vrouw toe. En zij zwoeren den HEERE met luider stem en met gejuich, desgelijks met trompetten en met bazuinen. En gans Juda was verblijd over dezen eed; want zij hadden met hun ganse hart gezworen, en met hun gansen wil Hem gezocht; en Hij werd van hen gevonden, en de HEERE gaf hun rust rondom henen."* De trompetten en sjofarim lijken hier gebruikt te worden om hun eed aan de Heere te bekrachtigen. Hun vermelding is na de mededeling van het gejuich, waarmee de sjofarim en trompetten tevens blijk geven van de blijdschap die over de mensen is gekomen, net zoals toen die keer toen David dansend voor de ark uit ging.

DE SJOFAR BIJ DANIEL EN NEHEMIA

Daniël en Nehemia vallen volgens de gebruikelijke Christelijke indelingen van de bijbel niet onder de historische boeken. We vinden hier echter wel heel wat, wat als historie verteld wordt, los van de vraag of het dat ook is geweest. In het boek Daniël zitten we midden in de ballingschap, als we op hoorns horen blazen. Gezien het woord dat hiervoor gebruikt wordt, gaat het niet specifiek om de ramshoorn. Er zal dan ook sprake zijn geweest van grote runderhoorns, waar Daniël op hoorde blazen. Ook buiten Israël werd namelijk bij officiële gelegenheden op hoorns geblazen. Voor de Joden was het daarbij niet van belang dat er geblazen werd, maar in welke context dit gebeurde. In Daniël 3, lezen we vanaf vers 1 over het door Daniël te aanbidden beeld, dat Nebukadnezar had opgericht. Hoeveel waarde men ook hechte aan de hoorn, voor een gesneden beeld, van een door hen afgewezen godsdienst, werd niet gebogen. We lezen:

"De koning Nebukadnezar maakte een beeld van goud, welks hoogte was zestig ellen, zijn breedte zes ellen; hij richtte het op in het dal Dura, in het landschap van Babel. En de koning Nebukadnezar zond henen, om te verzamelen, de stadhouders, overheden, en de landvoogden, de wethouders, de schatmeesters, de raadsheren, de ambtlieden, en al de heerschappers der landschappen, dat zij komen zouden tot de inwijding van het beeld, hetwelk de koning Nebukadnezar had opgericht. Toen verzamelden zich de stadhouders, de overheden, de landvoogden, de wethouders, de schatmeesters, de raadsheren, de ambtlieden, en al de heerschappers der landschappen, tot inwijding van het beeld, hetwelk de koning Nebukadnezar had opgericht; en zij stonden voor het beeld, dat Nebukadnezar had opgericht. En een heraut riep met kracht: Men zegt u aan, gij volken, gij natien, en tongen! Ten tijde als gij horen zult het geluid des hoorns, der pijp, der citer, der vedel, der psalteren, des akkoordgezangs, en allerlei soorten van muziek, zo zult gijlieden nedervallen, en aanbidden het gouden beeld, hetwelk de koning Nebukadnezar heeft opgericht; En wie niet nedervalt en aanbidt, die zal te dierzelfder ure in het midden van den oven des brandenden vuurs geworpen worden. Daarom te dier tijd, als al die volken hoorden het geluid des hoorns, der pijp, der citer, der vedel, der psalteren, en allerlei soorten der muziek, alle volken, natien, en tongen nedervallende, aanbaden het gouden beeld, hetwelk de koning Nebukadnezar had opgericht.

Daarom naderden even ter zelfder tijd Chaldeeuwse mannen, die de Joden openlijk beschuldigden; Zij antwoordden en zeiden tot den koning Nebukadnezar: O koning! leef in der eeuwigheid! Gij, o koning! hebt een bevel gegeven, dat alle mensen, die horen zouden het geluid des hoorns, der pijp, der citer, der vedel, der psalteren, en des akkoordgezangs, en allerlei soorten van muziek, nedervallen, en het gouden beeld aanbidden zouden; En wie niet nederviel, en aanbad, die zou in het midden van den oven des brandenden vuurs geworpen worden. Er zijn Joodse mannen, die gij over de bediening van het landschap van Babel gesteld hebt, Sadrach, Mesach en Abed-nego; deze mannen hebben, o koning! op u geen acht gesteld; uw goden eren zij niet, en zij bidden het gouden beeld niet aan, hetwelk gij opgericht hebt. Toen zeide Nebukadnezar in toorn en grimmigheid, dat men Sadrach, Mesach en Abed-nego voorbrengen zou; toen werden die mannen voor den koning gebracht. Nebukadnezar antwoordde en zeide tot hen: Is het met opzet, Sadrach, Mesach en Abed-nego, dat gijlieden mijn goden niet eert, en het gouden beeld, dat ik opgericht heb, niet aanbidt? Nu dan, zo gijlieden gereed zijt, dat gij ten tijde, als gij horen zult het geluid des hoorns, der pijp, der citer, der vedel, der psalteren, en des akkoordgezangs, en allerlei soort der muziek, nedervalt, en aanbidt het beeld, dat ik gemaakt heb, [zo] [is] [het] [wel]; maar zo gijlieden het niet aanbidt; ter zelfder ure zult gijlieden geworpen worden in het midden van den oven des brandenden

vuurs; en wie is de God, Die ulieden uit mijn handen verlossen zou?" De mannen hielden voet bij stuk, bogen niet voor het beeld, en overleefden door een wonder de vurige oven.

De volgende sjofar vinden we in het boek Nehemia, in hoofdstuk 4. En dan is er wel weer specifiek sprake van een bazuin, een veronderstelde sjofar. Tussentijds is Jeruzalem verwoest, Israël in zijn geheel veroverd, en het Joodse volk weggevoerd in ballingschap. We vinden Nehemia en de zijnen bezig met het herstel van de muren van Jeruzalem, nadat een deel van het Joodse volk uit ballingschap is teruggekeerd naar de verwoeste hoofdstad. De vijand kan ieder moment opduiken. De arbeid aan de stadsmuren kan alleen plaatsvinden onder zeer abnormale omstandigheden. Hoe Nehemia deze arbeid uit laat voeren, dat lezen vanaf vers 16:

"En het geschiedde van dien dag af, dat de helft mijner jongens doende waren aan het werk, en de helft van hen hielden de spiesen, en de schilden, en de bogen, en de pantsiers; en de oversten waren achter het ganse huis van Juda. Die aan den muur bouwden, en die den last droegen, [en] die oplaadden, waren een ieder met zijn ene hand doende aan het werk, en de andere hield het geweer. En de bouwers hadden een iegelijk zijn zwaard aan zijn lenden gegord, en bouwden; maar die met de bazuin blies, was bij mij. En ik zeide tot de edelen, en tot de overheden, en tot het overige des volks: Het werk is groot en wijd; en wij zijn op den muur afgezonderd, de een ver van den ander; Ter plaatse, waar gij het geluid der bazuin zult horen, daarheen zult gij u tot ons verzamelen; onze God zal voor ons strijden."

De bouwlieden waren bewapend en de bazuinblazer liep mee met Nehemia. De sjofar was hier een krijgshoorn, bedoeld om de arbeid te staken en het leger bij elkaar te roepen, zo gauw de vijand in zicht was. We zien hier weer een direct aan een (geestelijk en wereldlijk) leider gekoppelde bazuinblazer. *'Maar die met de bazuin blies, was bij mij'*, zo lezen we. Uit deze woorden krijgen we de indruk dat er maar een enkeling, één persoon, de sjofar blies. Als dit beeld juist is, worden teksten uit het voorgaande verduidelijkt. Was Seba, de opstandige bazuinblazer, als hooggeplaatst militair direct gekoppeld aan leveroverste Joab? Dan verklaart het misschien ook waarom hij zoveel macht dacht te hebben dat hij in opstand kwam. De andere militairen waren altijd al gewend om zich te richten naar zijn sjofar, en niet naar Joab, al had Seba als bazuinblazer natuurlijk uit te voeren wat Joab hem beval. De tekst uit Nehemia lijkt tevens te bekrachtigen wat in het verhaal van Gideon en de 300 bazuinblazers naar voren werd gebracht: de bazuinblazer was gekoppeld aan een commandant, en zijn signaal vertegenwoordigde een complete legereenheid.

Hoe dan ook, de historische boeken van het Oude Testament, hier uitgebreid met het historische verhaal uit Nehemia, lijken een vrij eenduidig beeld te geven van het gebruik en de functie van de sjofar. Zeker als we dit plaatsen in een van de Heer zelf afgeleide autoriteit, en daarbij terugkijken naar de tijd van de richteren en de ontmoeting op de berg Sinaï. Daarbij is het zinvol dieper in te gaan op de positie van de koningen van Israël, omdat hun installatie zo duidelijk is gekoppeld aan het schallen van de sjofar. Omdat ook de trompetten daarbij een rol spelen, zal dit gebeuren tijdens de behandeling van de trompetten in de historische boeken.

DE KONING, DE SJOFAR EN DE TROMPET

De teksten laten chronologisch een afdalende lijn laten zien in, als het gaat om het gebruik van de sjofar. Klonk eerst de sjofar tijdens de godsontmoeting op de Sinaï, hij ging later over in handen van de priesters, waarna het een instrument van de koningen werd, om vervolgens af te dalen via legeroversten naar het volk. Tevens bleef de sjofar een instrument dat hoorde bij de inhuldiging van de koning. In het hoofdstuk waarin we de trompet zullen behandelen, zullen we zien dat ook dat instrument bij de inhuldiging werd genoemd, terwijl de trompetten tevens schalden bij door de koningen geleide rituelen. In de verbondstheologie van het Oude Testament heeft de koning een belangrijke rol. De band tussen de godsopenbaring op de Sinaï en de rest van Israëls geschiedenis, inclusief het koningschap, is niet altijd even duidelijk aangegeven, maar loopt in feite overal doorheen.

Prof.dr. Th.C. Vriezen hierover[161]: *"In het middelpunt van de verlossingsgeschiedenis, tussen de verhalen van de redding uit Egypte en die van de woestijnreis, wordt de geschiedenis der Godsopenbaring op de Sinaï en het verbond Gods gesteld. Dit moment is vanaf het begin een der centrale punten der Israëlitische historiebeschrijvingen geweest; het is steeds meer het concentratiepunt van verschillende oudere en jongere tradities geworden; deze werden zo dooreengewerkt, dat zij literair nauwelijks meer te analyseren zijn, ook al is de samengesteldheid der verhalen op bepaalde punten met de handen te grijpen."*

In de verbondsgeschiedenis was een centrale rol toebedeeld aan de koning. Dr. H. Berkhof daarover[162]: *"Een zeer centrale plaats kreeg in het verbondsverkeer de koning. Het vorstenhuis van David had de zorg voor de cultus in Jeruzalem. De koning werd de verbondsbemiddelaar tussen God en het volk. Zelf was hij dus als eerste aan de verbondswet onderworpen. Voor een absolute monarchie was in het kader van het verbond geen plaats. En de deuteronomistische geschiedschrijving, zoals we die in de boeken Koningen vinden, heeft ervoor gezorgd, dat over de koningen van Israël en Juda in de herinnering alleen of hoofdzakelijk de daden van hun verbondstrouw of ontrouw bewaard werden."*

Uiteindelijk kwam men in Israël tot het theologische denken dat de koning de plaatsbekleder van God op aarde was, al was dat een lange weg, welke pas werd verwoord door de Kronist, de schrijver van Kronieken. Prof.dr. Th.C. Vriezen[163]: *"De Godsgemeenschap, waarin het volk deelt is in de koningstijd behalve in de cultusplaatsen in het bijzonder in de relatie God en koning geconcentreerd. Daarom mag de koning als zodanig (Ps.110) priesterlijke waardigheid uitoefenen; hij is een bemiddelende gestalte tussen God en mens; hij kan als levenwekkende kracht gelden (Klaagl. 4:20), en wordt met bijzondere, bovennormale wijsheid begaafd geacht (2 Sam.14:17, 1 Kon 3:10; Salomo als wijsheidsdichter in de latere traditie), nog meer in het bijzonder is hij de rechtverschaffer, vooral van armen en ellendigen (Ps.72). De koning heeft in Israël (trouwens dit geldt mutatis mutandis voor alle oosterse vorsten) een centrale plaats in het godsdienstig leven. Hij is ten enen malen aan het recht en de wet van de Jahwe-gemeenschap gebonden en in alle opzichten haar meest op de voorgrond tredende exponent. Terwijl dit bij de andere volken vooral in cultisch-ritualistische ceremoniën tot uitdrukking wordt gebracht, komt het in Israël duidelijk in zedelijke en sociale verhoudingen uit (2 Sam.11, Hos.7:3vv, Jes.1:23, Jer.22). Hoewel de gedachte van een theocratisch koningschap in de zin dat de aardse koning als vertegenwoordiger van Gods koningschap op aarde geldt, niet of nauwelijks voorkomt, zal men moeten erkennen, dat het oudtestamentische koningschap hier wel heel dicht toe nadert. De enige plaatsen, waar het aardse en het goddelijke koningschap direct worden verbonden, zijn de bekende teksten uit Richteren 8:23 (tegenstellend) en 1 Kronieken 17:14 en 38:5. In de laatste*

teksten blijkt het davidische koningschap inderdaad door de Kroniekschrijver geheel in theocratisch licht te zijn gezien. (□.) Er is in elk geval een lange weg nodig geweest om van het geloof in de heerschappij Gods over Israël te komen tot de theologisch-politieke uitspraak, dat de koning van Jeruzalem de plaatsbekleder op aarde van God als koning was."

Godsopenbaring en verbondssluiting op de Sinaï en het koningschap van Israël. Twee zaken welke nauw met elkaar verstrengeld raakten in de geschiedenis en de cultus van het land. En juist hier vinden we als instrument ook steeds de sjofar terug. Twee onderwerpen, welke eveneens van belang zullen zijn bij onze analyse van de sjofar in de boeken van de profeten. Opvallend genoeg betreft het ook twee onderwerpen welke al een rol speelden rondom de god El, die we in een voorgaand hoofdstuk als een gehoornde god aantroffen, en waarvan bekend is dat hij van belang was voor de beeldvorming rondom JHWH. Daarover schreef Vriezen[164]: *"Van El neemt Jahwe allerlei functies over, zoals de koningswaardigheid, zodat Jahwe als Koning der goden en Heer der heren wordt vereerd."* Vervolgens werd deze koningswaardigheid, zoals we hiervoor in Vriezen's studies lazen, overgedragen aan een sterveling, welke een bemiddelende rol zou gaan vervullen.

SAMENVATTING EN CONCLUSIES

Als het Joodse volk hun nieuwe land binnentrekt is er voor het eerst na het *klinken* van de sjofar op de Sinaï sprake van het gebruik van instrument *zelf*, in handen van de priesters, rond de muren van Jericho. In tegenstelling tot wat op grond van Numeri 10 verwacht mocht worden, bliezen de priesters hier namelijk op de sjofar, en niet op de trompet. Hierna wordt de sjofar beschreven als het instrument van de legeroversten, die het volk tot de strijd opriepen. Aanvankelijk waren het de richters, met als bekendste Gideon, die door een krijgslist met 300 sjofaroth een groot vijandelijk leger deed vluchten. De sjofar was hier in de eerste plaats duidelijk een krijgshoorn. Maar niet zonder de Heer, die de troepen via Gideon leidde de overwinning bracht. De Heer bleef in het heel proces aanwezig, in een voor hem en onder zijn toezicht gevoerde strijd, al is er een dalende trap te zien in de autoriteit van de blazers. Op de Sinaï hoorde men de sjofar toen de ontmoeting met de Heer zelf plaatsvond, in de volgende fase bliezen de door de Heer gewilde vertegenwoordigers (priesters, richteren, de gezalfde koning) en vervolgens lieten die hun eigen vertegenwoordigers blazen. Maar hoe ver de afgeleiding ook mocht gaan, de sjofar bleef het instrument van wie het gezag uiteindelijk moesten afleiden van de Heer. We zien dit ook bij de inhuldigingen van de koningen, waar het schallen van de sjofar onderdeel uitmaakte van de ceremonie. Aan de andere kant lijken de teksten ons met beide voeten op de grond te plaatsen. Uiteindelijk zijn de blazers mensen zonder enige verheerlijking of verhoging. De sjofar is in handen van het 'gewone volk' gekomen, zoals de sjofar-blazer Seba, 'een zeer oproerig en boosaardig mens.' Maar ook hun sjofar, geblazen op een commando van de heer waar de blazer onder diende, bleef een communicatiemiddel om het volk en het leger bijeen te roepen, in een samenleving welke zich direct geleid voelde door de Heer, waardoor de sjofar geacht werd Zijn wil te verkondigen, met als middelaars de priesters en de met de sjofar ingehuldigde koning.

3.3. DE SJOFAR IN DE POËTISCHE BOEKEN

JOB EN DE SJOFAR

In Job 39 vinden we een bespiegeling rondom een paard. Vanaf vers 22 lezen we: *"Zult gij het paard sterkte geven? Kunt gij zijn hals met donder bekleden? Zult gij het beroeren als een sprinkhaan? De pracht van zijn gesnuif is een verschrikking. Het graaft in den grond, en het is vrolijk in zijn kracht; en trekt uit, den geharnaste tegemoet. Het belacht de vreze, en wordt niet ontsteld, en keert niet wederom vanwege het zwaard. Tegen hem ratelt de pijlkoker, het vlammig ijzer des spies en der lans. Met schudding en beroering slokt het de aarde op, en gelooft niet, dat het is het geluid der bazuin. In het volle geklank der bazuin, zegt het: Heah! en ruikt den krijg van verre, den donder der vorsten en het gejuich. Vliegt de sperwer door uw verstand, [en] breidt hij zijn vleugelen uit naar het zuiden? Is het naar uw bevel, dat de arend zich omhoog verheft, en dat hij zijn nest in de hoogte maakt? Hij woont en vernacht in de steenrots, op de scherpte der steenrots en der vaste plaats. Van daar speurt hij de spijze op; zijn ogen zien van verre af. Ook zuipen zijn jongen bloed; en waar verslagenen zijn, daar is hij."*

De geschriften maken gebruik van beeldende taal, bedoeld om een onderliggende boodschap over te brengen. De sjofar uit de tekst is omlijst door zinsneden waar militaire attributen in naar voren komen. Er wordt hier dan ook ogenschijnlijk een krijgshoorn in de beeldvorming naar voren gebracht. Opmerkelijk is de zinsnede *'en gelooft niet, dat het is het geluid der bazuin'*, nadat gesproken wordt van een schuddende, en opslokkende aarde. De tekst maakt duidelijk dat het *niet* gaat om een sjofar. Het gaat om het *geluid* ervan. Hier kunnen herinneringen aan het sjofar-geluid en de geologische verschijnselen rondom de godsontmoeting op de Sinaï verwerkt zijn, maar het hoeft natuurlijk niet.

DE SJOFAR IN DE PSALMEN

In het boek der Psalmen vinden we de bazuinen met regelmaat vermeld. Psalm 47: *"God vaart op met gejuich, de HEERE met geklank der bazuin."* De bazuin vergezelt hier de Heere, zoals ze de ark vergezelden, en zoals ze op de Sinaï met de Heere waren. Psalm 81 doet het anders: *"Heft een psalm op, en geeft de trommel; de liefelijke harp met de luit. Blaast de bazuin in de nieuwe maan, ter bestemder tijd, op onzen feestdag."* Welke feestdag hier bedoeld wordt, is niet helemaal duidelijk. Bekend is echter dat de nieuwe maan in Israël met gejuich begroet werd. De

bazuin was het volksinstrument. Er werd op die dag ook op de trompetten geblazen, door de priesters, bij de tempel. Daaruit weten we dat het vreugdekarakter van deze dag samenhing met de Wet. Uit Numeri 28: 11-15 weten we dat op die dag een offer werd gebracht. In de Koningstijd werd dit feest aan het hof gevierd met een maaltijd, die meerdere dagen in beslag nam. Het ging hier niet om maanverering. Eerder was dit nieuwe-maan-feest het begin van één van de andere Joodse feesten. Het Paasfeest en het Loofhuttenfeest werden namelijk volgens de wetgeving nadrukkelijk gevierd veertien dagen na nieuwe maan. Nieuwe maan, als de maan even helemaal weg is en opnieuw begint te groeien, is een nieuw begin, telkens opnieuw. Net zoals Israël in het verbond met JHWH steeds opnieuw mocht beginnen. De profeten gingen ageren tegen dit Nieuwe-maans-feest. Waarschijnlijk omdat dit feest door gelijktijdige nieuwe-maans-feesten bij de vele natuurgodsdiensten in de landen rondom Israël, en bij de in Israël wonende niet-Joden, gemakkelijk aanleiding gaf tot vermengingen van belevingen en cultussen. Uiteindelijk is dit nieuwe-maan-feest uit de Joodse feesten-cyclus verdwenen[165]. Het blazen bij nieuwe maan heeft trouwens opvallende overeenkomsten in de Germaanse cultuur. Daar werd geblazen als de zon de donkerste dagen liet zien, het Joodse volk blies als de maan verdwenen leek[166]. Zijn het misschien allebei herinneringen aan een zeer oude breed verspreide religieuze gewoonte, om op een hoorn te blazen als de lichtpunten in ons zonnestelsel ons in de steek dreigen te laten? Gaat het hoornblazen bij het verschijnen van een godheid of vorst misschien terug op het blazen om een vergoddelijkte zon of maan opnieuw te doen verschijnen? In dat geval is het geen wonder dat men bij de Sinaï-ervaring, bij het horen van de grote onzichtbare bazuin, de beleving had van een Godsontmoeting en Godsopenbaring.

Vanuit Leviticus wordt ook al vooruit gekeken naar de Psalmen en het blazen bij nieuwe maan, als we uitgaan van de Midrasj[167]: *'Midrash Rabbah - Leviticus XXIX:6 R. Berekiah opened his discourse with the text, Blow the horn at the new moon when it is concealed for our feast-day (Ps. LXXXI, 4). But is there not new moon every month? Or will you answer, 'When it is concealed'? And are not all new moons concealed? Or will you answer, 'For our feast-day'? Is not Nisan a month in which the moon is concealed and has a festival of its own? The meaning can only be as follows: which month is it where the moon is concealed and has a festival, and the festival falls on that very day [of new moon]? You will not find any other except the month of Tishri. In this month then you shall turn over a new leaf with the blowing of the horn (shofar). In this month you shall amend (shapperu) your deeds. The Holy One, blessed be He, said to Israel: 'If you will amend (shippartem) your deeds I shall become unto you like a horn (shofar). As the horn takes in [the breath] at one end and sends out at the other, so will I rise from the Throne of Judgment and sit upon the Throne of Mercy and will change for you the Attribute of Justice into the Attribute of Mercy. When? IN THE SEVENTH MONTH.*' Zo werd vanuit Leviticus, via het blazen bij de nieuwe maan, het fundament gelegd voor het blazen op het Joodse Nieuwjaar. Dit blazen bij het huidige Joodse nieuwjaar blijft hier verder buiten beschouwing, omdat dit feest in zijn huidige vorm niet in het Oude Testament terug te vinden is. De Midrasj-tekst moet dan ook vooral gezien worden als een poging om dit hiaat te overbruggen.

In Psalm 98 is de bazuin één van de instrumenten waarmee blijdschap wordt uitgedrukt. Blijdschap in relatie met wat God voor de mensen heeft gedaan: *"Juicht den HEERE, gij ganse aarde! roept uit van vreugde, en zingt vrolijk, en psalmzingt. Psalmzingt den HEERE met de harp, met de harp en met de stem des gezangs, Met trompetten en bazuinengeklank; juicht voor het aangezicht des Konings, des HEEREN."* Hier zien we ook nog eens duidelijk

de relatie tussen de Heere en de koning, waarbij de Heere als een goddelijke Koning wordt voorgesteld. De trompetten waren de instrumenten van het muziekkorps van de tempel. Dit is de enige plaats in de Psalmen waar sprake is van trompetten, de instrumenten van de priesters. Elders is steeds sprake van bazuinen, de instrumenten van het volk, dat voor iedere schapenhouder binnen handbereik was. Het geeft aan hoe dicht ook de Psalmen stonden bij de 'gewone' mensen. In Psalm 150 is de bazuin één van de vele instrumenten waarmee men lof tot uitdrukking brengt: *"Hallelujah! Looft God in Zijn heiligdom; looft Hem in het uitspansel Zijner sterkte! Looft Hem vanwege Zijn mogendheden; looft Hem naar de menigvuldigheid Zijner grootheid! Looft Hem met geklank der bazuin; looft Hem met de luit en met de harp!"*

SAMENVATTING EN CONCLUSIES

In het boek Job klinkt eenmaal het geluid door van de krijgshoorn, maar plaats is er daar niet voor de sjofar. De sjofar, de bazuin is in de Psalmen een instrument om vreugde, feestgevoel en lofklanken voor de Heer kracht bij te zetten. *Wie* er blaast, is in deze teksten niet meer van belang, en wordt niet vermeld. De sjofar is slechts een van de vele instrumenten, zo lezen we in Psalm 150, en heeft onder hen geen bijzondere plaats.

3.4. DE SJOFAR EN DE PROFETEN

EEN STEM ALS EEN BAZUIN

De profeet Jesaja kreeg van de Heer de volgende opdracht, volgens Jesaja 58:1: *"Roep uit de keel, houd niet in, verhef uw stem als een bazuin, en verkondig Mijn volk hun overtreding, en het huis Jakobs hun zonden."* Het 'de stem verheffen als een bazuin' krijgt op basis van voorgaande teksten een dubbele betekenis. We kunnen het zo zien, dat Jesaja met luide stem de boodschap van de Heer aan het volk verkondigd. Maar de 'stem als een bazuin' is tevens de verkondiger van Gods aanwezigheid, en de boodschap die Hij voor zijn volk heeft, net zoals de bazuinen op de berg Sinaï aanwezigheid en boodschap (de Wet) aankondigden. Er zijn meer bazuin-teksten van Jesaja bekend. Ze zijn gericht op de eindtijd, op het wereldgericht. Deze en gelijksoortige teksten van andere profeten worden afzonderlijk behandeld.

Daar waar stem en bazuin gelijk worden benoemd, doet zich iets voor, wat misschien het best te begrijpen is als we letten op het praktisch gebruik van een bazuin. Daar waar mensen op korte afstand van elkaar contact hebben, is de menselijke stem voldoende. Als er een iets grotere afstand overbrugd moet worden, kunnen we gaan roepen. Tot er een punt komt, dat de afstand zo groot is, dat roepen niet meer communiceert. In dat geval werd er, in oude tijden, geblazen op een signaalinstrument, waarbij de vastgestelde toonlengten en het ritme een boodschap in konden houden. Dit geluid was hard, verrijkend, overduidelijk (want de korte boodschap van een beperkt signaal liet geen twijfel toe over de inhoud) en in feite een verlengstuk van de menselijke stem. Een 'stem als een bazuin' kunnen we dan ook, mede gelet op de godservaring die de bazuin sinds de Sinaï met zich meebracht, vertalen als een duidelijke, verrijkende boodschap, gesproken vanuit de gedachte dat het een boodschap van de Heer verkondigde[168]. In volgende teksten zullen we deze 'stem als een bazuin' nog vaker ontmoeten, tot in Openbaringen.

VRIEZEN OVER DE ESCHATOLOGIE

Met de profetische teksten, waarin we de sjofar een rol zien hebben, zijn we gearriveerd bij de eschatologie, een in de toekomst gelegde heilsverwachting. Prof. Dr. Th. C. Vriezen schreef over het ontstaan van de eschatologie[169]:*"De eschatologie ontstond niet toen men aan de werkelijkheid van het koningschap Gods in de cultus ging twijfelen, maar toen men in de diepste nood in geloof alleen moest leren steunen op God als enige vaste grond, en dit geloofsrealisme*

kritisch op het eigen volksleven werd gericht, zodat de komende catastrofe als rechtvaardig goddelijk handelen werd erkend, maar tevens de heilige God in zijn onveranderlijke liefde en trouw tegenover Israël werd beleden."

Hoe werd dit mogelijk? Prof. Dr. Vriezen[170]: *"De eschatologische visie was mogelijk, doordat Israël zijn God kende als de nabije, levende Heer, die in zijn heiligheid op deze wereld beslag blijft leggen en in de geschiedenis zijn werk doorzet; deze visie werd werkelijkheid, doordat de profetie, in de kennis van Gods heilig Wezen doordringende, steeds meer de breuk ervoeren tussen wat was en wat moest zijn.*"

Wat was de essentie? Prof. Dr. Vriezen[171]: *"Het is geen nationaal optimisme, noch mythisch denken, dat tot de heilsverwachtingen leidde; maar alleen de zekerheid van Gods werkelijkheid, en wel van die God, die als heilig God zich van den beginne aan het volk had verbonden, van die God die zijn werk volbrengt ondanks de menselijke zonden. Door dit geloofsvertrouwen heeft Israëls grootste profeet, Jesaja, niet alleen in een der kritiekste momenten van Israëls geschiedenis Jeruzalem van onheil bewaard, maar ook die wending in de religie van zijn volk bewerkt, waardoor het, op grond van de genade, die God in het Verbond had geopenbaard, en in de loop van de geschiedenis had bevestigd, leerde eschatologisch te denken, zodat het in de vreselijkste catastrofe leerde óók de toekomst volkomen in Gods handen te stellen. Zo werd uit het geloof alleen de prediking van het rijk Gods der toekomst geboren, van dat rijk, dat God in Israël gaat openbaren ten behoeve van de gehele wereld. In het geloof vond deze haar oorsprong en in het geloof alleen kan ze worden beaamd. Door de overste leidsman des geloofs, Jezus Christus, vond ze haar verwerkelijking (Hebr.12:2) en door hem verwacht het geloof haar volkomen vervulling."*

Eschatologie stoelt in deze gedachtengang op een onwankelbaar geloof en vertrouwen in het Koningschap van God, dat naar voren kwam in de geschiedenis, met het Verbond (Abraham, Sinaï) en de daaruit voortvloeiende genade in een centrale rol, op basis waarvan in de toekomst een zelfde handelen, regeren en ondersteunen van God verwacht wordt, ondergebracht in een algehele heilsverwachting voor volk en persoon. De volkomen vervulling van de heilsverwachting wordt verwerkelijkt door Jezus Christus, terwijl een volkomen vervulling wordt verwacht bij zijn wederkomst. Zo zouden we de woorden van Vriezen in het kort kunnen samenvatten. Daarmee heeft hij niet alleen centrale punten in Israëls theologie samengevoegd (Sinaï, koningschap, en het komende Koninkrijk van God), maar ook de momenten waar omheen de sjofarteksten functioneren. Anders gezegd: de bazuin, de sjofar, is steeds aanwezig op de hoofdmomenten van de theologie van het Oude Testament.

DE SJOFAR EN DE TOEKOMSTIGE STRIJD

Vooral bij Jeremia vinden we profetische teksten over de sjofar, de bazuinen. In Jeremia 4:5 vinden we: *"Verkondigt in Juda, en laat het horen te Jeruzalem, en zegt het; ja, blaast de bazuin in het land; roept met volle [stem] en zegt: Verzamelt ulieden, en laat ons ingaan in de vaste steden!"* Er lijkt geen sprake te zijn van een echte, daadwerkelijk geblazen bazuin. Er is hier sprake van een geestelijke oproep, beeldend taalgebruik en een oproep tot een verwachte toekomstige strijd, want we lezen vanaf Jeremia 4:19: *"O mijn ingewand, mijn ingewand! ik heb barenswee, o wanden mijns harten! mijn hart maakt getier in mij, ik kan niet zwijgen; want gij,*

mijn ziel! hoort het geluid der bazuin [en] het krijgsgeschrei. Breuk op breuk wordt er uitgeroepen; want het ganse land is verstoord; haastelijk zijn mijn tenten verstoord, mijn gordijnen in een ogenblik! Hoe lang zal ik de banier zien, het geluid der bazuin horen?" Jeremia 6:1 *"Vlucht met hopen, gij kinderen van Benjamin! uit het midden van Jeruzalem, en blaast de bazuin te Thekoa, en heft een vuurteken op te Beth-Cherem; want er kijkt een kwaad uit van het noorden, en een grote breuk."* Ook hier gaan geestelijke oproep en beelden van een verwachte grote strijd hand in hand.

Vanaf Jeremia 6:17 lezen we: *"Ik heb ook wachters over ulieden gesteld, [zeggende]: Luistert naar het geluid der bazuin; maar zij zeggen: Wij zullen niet luisteren."* In Jeremia 42:13 en verder vinden we al weer bazuin en strijd gepaard: *"Maar zo gijlieden zult zeggen: Wij zullen in dit land niet blijven; opdat gij der stem des HEEREN, uws Gods, niet gehoorzaam zijt, Zeggende: Neen, maar wij zullen gaan in Egypteland, alwaar wij geen krijg zullen zien, noch het geluid der bazuin horen, noch naar brood hongeren, en daar zullen wij blijven".* Dat de strijd een duidelijk geestelijk karakter heeft, en de oproep tot bekering en tot strijd hand in hand gaan, lezen we in Jeremia 51:27: *"Verheft de banier in het land, blaast de bazuin onder de heidenen, heiligt de heidenen tegen haar, roept tegen haar bijeen de koninkrijken van Ararat, Minni en Askenaz; bestelt een krijgsoverste tegen haar, brengt paarden opwaarts, als ruige kevers!"*

De toekomstige strijd vinden we ook uitgewerkt in Ezechiël 33: *"En des HEEREN woord geschiedde tot mij, zeggende: Mensenkind! spreek tot de kinderen uws volks, en zeg tot hen: Wanneer Ik het zwaard over enig land breng, en het volk des lands een man uit hun einden nemen, en dien voor zich tot een wachter stellen; En hij het zwaard ziet komen over het land, en blaast met de bazuin, en waarschuwt het volk; En een, die het geluid der bazuin hoort, [wel] hoort, maar zich niet laat waarschuwen; en het zwaard komt, en neemt hem weg, diens bloed is op zijn hoofd. Hij hoorde het geluid der bazuin, maar liet zich niet waarschuwen, zijn bloed is op hem; maar hij, die zich laat waarschuwen, behoudt zijn ziel."* Hier geeft de sjofar een alarmsignaal van naderend onheil. Er is sprake van een komend zwaard. De sjofar heeft tevens het karakter van een krijgshoorn. De sjofar moet waarschuwen voor een naderende vijand, opdat men spoedig aktie kan ondernemen.

Het zelfde lezen we in Hosea 5:8 en verder: *"Blaast de bazuin te Gibea, de trompet te Rama; roept luide [te] Beth-Aven; achter u, Benjamin! Efraim zal tot verwoesting worden, ten dage der straf; onder de stammen Israels heb Ik bekend gemaakt, dat gewis is. De vorsten van Juda zijn geworden, gelijk die de landpalen verrukken; Ik zal Mijn verbolgenheid, als water, over hen uitgieten."* Hosea gebruikt het alarmsignaal ook in hoofdstuk 8:1: *"De bazuin aan uw mond; [hij] [komt] als een arend tegen het huis des HEEREN; omdat zij Mijn verbond hebben overtreden, en zijn tegen Mijn wet afvallig geworden."* Dit alarmsignaal van Ezechiël en Hosea is tevens een signaal in een geestelijke strijd. Het onheil komt, omdat de Wet niet meer wordt nageleefd.

Voor Amos is de sjofar de krijgshoorn en de vreugdehoorn, waarmee de overwinning op Moab wordt gevierd. Amos 2:1-2: *"Alzo zegt de HEERE: Om drie overtredingen van Moab, en om vier zal Ik dat niet afwenden; omdat hij de beenderen des konings van Edom tot kalk verbrand heeft. Daarom zal Ik een vuur in Moab zenden, dat zal de paleizen van Kerioth verteren; en Moab zal sterven met groot gedruis, met gejuich, met geluid der bazuin."* Maar het blijft ook de hoorn van het algemene alarm. Een alarm dat ook het toekomstige onheil in Israël kan verkondigen. Amos

3:6-7: *"Zal de bazuin in de stad geblazen worden, dat het volk niet siddere? zal er een kwaad in de stad zijn, dat de HEERE niet doet? Gewisselijk, de Heere HEERE zal geen ding doen, tenzij Hij Zijn verborgenheid aan Zijn knechten, de profeten, geopenbaard hebbe."*

DE SJOFAR EN HET EINDGERICHT

De eerste die de sjofar aan het eindgericht en het herstel van Israël koppelde was Jesaja. Het gaat om een tekst uit Jesaja 18 en 27. De gedeelten Jesaja 13-27 worden gekoppeld aan de regering van koning Hizkia, welke regeerde van 720-690 voor Christus[172], dus ruim voor de verwoesting van Jeruzalem en de wegvoering van het volk in de Babylonische Ballingschap (586 voor Christus). De hoofdstukken Jesaja 40-66 worden toegeschreven aan een zogenaamde Deutero-Jesaja, en zijn geschreven ten tijde van deze ballingschap[173]. Hier zou men woorden van eindgericht en herstel nog eerder verwachten, maar blijkens de tekst zijn ze dus ouder, horen ze niet bij de Deutero-Jesaja maar bij het oorspronkelijke boek Jesaja. Jesaja 18:3 en verder:

"Allen gij ingezetenen der wereld, en gij inwoners der aarde! als men de banier zal oprichten [op] de bergen, zult gijlieden [het] zien, en als de bazuin zal blazen, zult gijlieden [het] horen. Want alzo heeft de HEERE tot mij gezegd: Ik zal stil zijn, en zien in Mijn woning, als de glinsterende hitte op den regen, als een wolk des dauws in de hitte des oogstes; Want voor den oogst, als de botte volkomen is, en de onrijpe druif rijp wordt [na] den bloesem, zo zal Hij de ranken met snoeimessen afsnijden, en de takken wegdoen, [en] afkappen."

We lezen in Jesaja 27: 12/13: *"En het zal te dien dage geschieden, dat de HEERE dorsen zal, van den stroom der rivier af tot aan de rivier van Egypte; doch gijlieden zult opgelezen worden, een bij een, o gij kinderen Israels! En het zal te dien dage geschieden, dat er met een grote bazuin geblazen zal worden; dan zullen die komen, die in het land van Assur verloren zijn, en de heen gedrevenen in het land van Egypte; en zij zullen den HEERE aanbidden op den heiligen berg te Jeruzalem."*

Andere profeten gaan verder in deze lijn. In Joël 2:1 vinden we: *"Blaast de bazuin te Sion, en roept luide op de berg Mijner heiligheid; laat alle inwoners des lands beroerd zijn, want de dag des Heeren komt, want hij is nabij."* Jesaja was de eerste die sprak van de 'Dag des Heeren', in Jesaja 2:12. Joël was de eerste welke deze uitdrukking en de sjofar in één adem noemde, in combinatie met het evenzeer bekende 'blaas de bazuin te Sion'. Even verderop, in Joël 2:15-16 is de sjofar een oproep tot reiniging, tot terugkeer van de Wet: *"Blaast de bazuin te Sion, heiligt een vasten, roept een verbodsdag uit. Verzamelt het volk, heiligt de gemeente, vergadert de oudsten, verzamelt de kinderkens, en die de borsten zuigen; de bruidegom ga uit zijn binnenkamer, en de bruid uit haar slaapkamer."* De sjofar van Joël inspireerde in 1853 bij de oprichting van een toonaangevend blad in Gereformeerde kring tot de naamgeving 'De Bazuin'. Men ging daarbij uit van Joël 2:1. Men vatte daarbij het woord 'bazuin' op als een zinnebeeldige voorstelling. Met 'de bazuin blazen' werd dan bedoeld: alarm slaan, waarschuwen, wijzen op de noodzaak van bekering en wijzen op de Dag des Heeren[174].

In Zacharias 9:14 lezen we over een sjofar-blazende Heere, pijlen bliksemend over zijn vijanden: *"En de HEERE zal over henlieden verschijnen, en Zijn pijlen zullen uitvaren als een bliksem; en de Heere HEERE zal met de bazuin blazen, en Hij zal voorttreden met stormen uit het zuiden."*

De sjofar is hier het instrument van de Heere zelf geworden, tijdens een door Hem zelf uitgevoerde vernietiging van Israëls vijanden.

De profeet Zefanja beperkt zijn beschrijving van het eindgericht voornamelijk tot de gebeurtenissen in Juda. Zefania1:1-18: *"Het woord des HEEREN, hetwelk geschied is tot Zefanja, den zoon van Cuschi, den zoon van Gedalja, den zoon van Amarja, den zoon van Hizkia; in de dagen van Josia, den zoon van Amon, den koning van Juda. Ik zal ganselijk alles wegrapen uit dit land, spreekt de HEERE. Ik zal wegrapen mensen en beesten; Ik zal wegrapen de vogelen des hemels, en de vissen der zee, en de ergernissen met de goddelozen; ja, Ik zal de mensen uit dit land uitroeien, spreekt de HEERE. En Ik zal Mijn hand uitstrekken tegen Juda, en tegen alle inwoners van Jeruzalem; en Ik zal uit deze plaats uitroeien het overblijfsel van Baal, [en] den naam der Chemarim met de priesters; En die zich nederbuigen op de daken voor het heir des hemels, en die zich nederbuigende zweren bij den HEERE, en zweren bij Malcham; En die terugkeren van achter den HEERE; en die den HEERE niet zoeken, en vragen naar Hem niet. Zwijgt voor het aangezicht des Heeren HEEREN; want de dag des HEEREN is nabij; want de HEERE heeft een slachtoffer bereid, Hij heeft Zijn genoden geheiligd. En het zal geschieden in den dag van het slachtoffer des HEEREN, dat Ik bezoeking zal doen over de vorsten, en over de kinderen des konings, en over allen, die zich kleden met vreemde kleding. Ook zal Ik ten zelven dage bezoeking doen over al wie over den dorpel springt; die het huis hunner heren vullen met geweld en bedrog. En er zal te dien dage, spreekt de HEERE, een stem des gekrijts zijn van de Vispoort af, en een gehuil van het tweede gedeelte, en een grote breuk van de heuvelen af. Huilt, gij inwoners der laagte!*

Want al het volk van koophandel is uitgehouwen, al de gelddragers zijn uitgeroeid. En het zal geschieden te dien tijde, Ik zal Jeruzalem met lantaarnen doorzoeken; en Ik zal bezoeking doen over de mannen, die stijf geworden zijn op hun droesem, die in hun hart zeggen: De HEERE doet geen goed, en Hij doet geen kwaad. Daarom zal hun vermogen ten roof worden, en hun huizen tot verwoesting; zij bouwen wel huizen, maar zij zullen ze niet bewonen; en zij planten wijngaarden, maar zij zullen derzelver wijn niet drinken. De grote dag des HEEREN is nabij; hij is nabij, en zeer haastende; de stem van den dag des HEEREN; de held zal aldaar bitterlijk schreeuwen. Die dag zal een dag der verbolgenheid zijn; een dag der benauwdheid en des angstes, een dag der woestheid en verwoesting, een dag der duisternis en der donkerheid, een dag der wolk en der dikke donkerheid; Een dag der bazuin en des geklanks tegen de vaste steden en tegen de hoge hoeken. En Ik zal de mensen bang maken, dat zij zullen gaan als de blinden; want zij hebben tegen den HEERE gezondigd; en hun bloed zal vergoten worden als stof, en hun vlees zal worden als drek. Noch hun zilver, noch hun goud zal hen kunnen redden ten dage der verbolgenheid des HEEREN; maar door het vuur Zijns ijvers zal dit ganse land verteerd worden; want Hij zal een voleinding maken, gewisselijk, een haastige, met al de inwoners dezes lands."

Prof.dr.Th.C.Vriezen onderscheidt in de eschatologische verwachtingen van Israël vier perioden. De voorgaande profetische bazuin-teksten maken deel uit van wat hij de vierde periode noemt[175]: *"…die van de apocalyptiek, waarin een dualistische eschatologie geboren wordt. Door verschillende oorzaken, allereerst ten gevolge van de teleurstellingen na de hooggespannen verwachtingen, voorts in gevolge een doorwerking van een sterker distantiebesef in het religieuze leven, maar mede onder invloed van het perzische dualisme en het hellinistische denken, ontstaat de scheiding tussen de eeuwige wereld Gods, die boven is, en de ten ondergang*

gedoemde aardse werkelijkheid beneden. De transcendering van het goddelijke gaat steeds meer door, zodat ze niet alleen leidt tot een secularisering van de wereld, maar ook tot de idee dat deze wereld demonisch is; God en de wereld worden gescheiden. Het verschil tussen deze periode van eschatologie en de voorafgaande is niet alleen, dat de laatste in de tijd en de eerste buiten de tijd verwerkelijkt wordt, maar heeft ook betrekking op de plaats van handeling en de persoon.

Men zou bijna zeggen: in de klassiek-profetische tijd (dus ook de eerste tijd na de ballingschap) is er nog eenheid van plaats en tijd (deze wereld) en de handeling (persoon, God is de waarlijk handelende); maar in de apocalyptische periode is deze eenheid verbroken: de plaats van de verwerkelijking van het nieuwe rijk is een andere, want de wereld wordt vernietigd en er komt een nieuwe wereld; de tijd is een andere, want wij treden de eeuwigheid binnen, en de handeling is verschillend: God handelt niet meer alleen door de messiaanse figuur, maar er zijn talrijke handelende figuren, die voorbereidend werk doen (o.a. Elia), terwijl de Messias (Messiassen) de brenger van de heilstijd zelf wordt."

Hoewel er in deze bazuinteksten doorlopend sprake is van een eindgericht, geleid door de Heer, waarin hij Israël doet herstellen en de vijandige volkeren doet vernietigen, onder begeleiding van de sjofar, is er nog nergens sprake van een persoonlijk eindgericht en een opstanding van de doden. In de huidige Joodse geloofsbeleving is deze echter wel degelijk aanwezig, en ook dit wordt gebed in het Oude Testament. En het is daarbij niet de Heer die blaast, het is de Heer die laat blazen, door de profeet Elia.

Hoe dit wordt voorgesteld, vinden we bijvoorbeeld in relief uitgebeeld op de gevel van de synagoge in de Herzlstraat van Hadar-Hakarmel (Glorie van Karmel). De profeet Elia komt aanrijden op een triomfwagen, getrokken door stijgerende paarden, net zoals hij ooit door de Heer van de aarde is weggenomen. Hij heft zijn hoofd omhoog en blaast op een grote hoorn. Achter hem dragen de kinderen Israëls de gouden zevenarmige kandelaar, gestolen bij de verwoesting van de tempel, terug naar Jeruzalem[176]. Dit beeld is oudtestamentisch te funderen basis van een bij elkaar voegen van de laatste gedeelten van het Oude Testament, uit Maleachi, en de hiervoor aangegeven tekstgedeelten, waarbij de Dag des Heeren gepaard gaat met bazuingeschal. Dit bazuingeschal wordt in het denken van de gelovige in Maleachi ingevoegd. Hoewel er in de tekst op zich ook dan nog geen sprake is van de opstanding van de doden, wordt dit in de beeldvorming daaromtrent wel meegenomen. Daarbij baseert men zich onder meer op het visioen van Ezechiël (Ezechiël 37). We lezen in de tekst over de Dag des Heeren in Maleachi 4: 1 t/m 6:

"Want ziet, die dag komt, brandende als een oven, dan zullen alle hoogmoedigen, en al wie goddeloosheid doet, een stoppel zijn, en de toekomstige dag zal ze in brand zetten, zegt de HEERE der heirscharen, Die hun noch wortel, noch tak laten zal. Ulieden daarentegen, die Mijn Naam vreest, zal de Zon der gerechtigheid opgaan, en er zal genezing zijn onder Zijn vleugelen; en gij zult uitgaan, en toenemen, als mestkalveren. En gij zult de goddelozen vertreden; want zij zullen as worden onder de zolen uwer voeten, te dien dage, dien Ik maken zal, zegt de HEERE der heirscharen. Gedenk der wet van Mozes, Mijn knecht, die Ik hen bevolen heb op Horeb aan gans Israël, der inzettingen en rechten. Ziet, Ik zende ulieden den profeet Elia, eer dat die grote en die vreselijke dag des HEEREN komen zal. En hij zal het hart der vaderen tot de kinderen

wederbrengen, en het hart der kinderen tot hun vaderen; opdat Ik niet kome, en de aarde met den ban sla."

Het hoornblazen van Elia is geen in de bijbel, Talmoed of Midrasj terug te vinden traditie, en zal dus moeten worden gekoppeld aan het volksgeloof, dat het geluid van de sjofar en het proclameren van het arriveren van de Messias in één persoon aan elkaar heeft gekoppeld. Rabbi Eli Schwartz van het Ohr Somayach-instituut deed daar enig onderzoek naar, en constateerde: *"Ik heb geen verwijzing gevonden dat Elia de hoorn zal blazen, maar het zou waar kunnen zijn, omdat hij degene is die de aankomst van de Messias bekend zal maken.*[177]*"* Prof. Dr. Th.C. Vriezen over de opstanding, de context waarbinnen we de sjofar uiteindelijk zien functioneren[178]: *"Slechts in de latere apocalyptiek is er van overwinning over de dood en van opstanding uit de dood sprake (Jes.25:8, 26:19); de opstanding des lichaams is de enige mogelijke vorm, waarin het Israëlitische geloof op adequate wijze de individuele, eeuwige heilsverwachting kan kleden. De eenheid van lichaam en ziel, die in Israëls antropologie uitkomt, wordt in deze heilsverwachting opnieuw openbaar. Deze psycho-fysische eenheid van het menselijk wezen biedt overigens - hoe 'primitief' ze ook mogen schijnen - een bijzonder belangrijk gezichtspunt, dat in zijn totalitaire gericht-zijn ook voor een christelijke antropologie grote waarde heeft."*

Los van de vraag wie er zal blazen, kreeg de sjofar zelf een bijzondere betekenis. Hij werd een symbool van hoop, toekomst, verbond, trouw *aan* de Heer en *van* de Heer in moeilijke tijden - tot over de grenzen van de dood - en symbool van liefde van de Heer voor wie Hem dienen. De sjofar werd een symbool van zowel het onder de aandacht brengen van de gelovigen bij Hem, als het onder de aandacht brengen van Zijn aanwezigheid bij de gelovigen. De sjofar stond voor het brengen van koninklijke eer, waardoor duidelijk werd dat de zaak of de persoon waarvoor geblazen werd onder bescherming van de Heer stond, en als een aards verlengstuk van Hem functioneerde. Gelet op de woorden van de profeten, die hun uitspraken deden opdat mensen tot andere daden over zouden gaan, werd de sjofar tevens een symbool van waarschuwing, oproep tot inkeer en bekering, en het aanzeggen van de ondergang van alles wat als wetteloos en onrechtvaardig werd beschouwd.

DE RODE DRAAD

In het voorgaande zagen we de sjofar een afdaling op de trappen van de geestelijke en wereldlijke hiërarchie doormaken. De sjofar was duidelijk te horen bij de godsontmoeting op de Sinaï, werd geblazen door de priesters (middelaars tussen God en mens) voor Jericho, en werd geblazen ter aankondiging van de namens de Heer regerende koningen, of om de aanwezigheid van deze koningen of hun bevelen af te kondigen. Vervolgens werd de sjofar het instrument dat de legeroversten lieten blazen, of zelfs het gewone volk. De verhalen vertellen over blazen bij volle maan, als teken van blijdschap of om de Heer te eren. Wie er blaast, is in deze teksten niet meer van belang, en wordt niet vermeld. In de profetische teksten zien we de sjofar ineens weer stijgen in niveau. Er is nog steeds geen sprake van duidelijke blazers, maar het moment van blazen is cruciaal voor de geschiedenis van Israël, zo wordt verondersteld, ook al is er sprake van een blazen in een tijd die nog moet komen. Het is een blazen tijdens een grote strijd, ter vernietiging van de boze. In dit geval wie JHWH of Zijn volk wederstaat.

Dit alles in een periode dat Israël niet meer bestaat als één sterk rijk. Het land is uit elkaar gevallen en overgeleverd aan koningen die volgens de profeten de Heer niet meer dienen, waardoor deze profeten steeds weer in het geweer moeten komen, zo zouden we het in het kort kunnen zeggen. Tot slot zien we de profeten, met Jesaja als eerste, als Israël als macht wereldlijk gezien heeft afgedaan, de sjofar weer langzamerhand tot op het niveau van JHWH zelf tillen. Het wordt het instrument, geblazen door de Heere zelf, tijdens een eindgericht, de dag des Heeren, en het herstel van het aardse Israël als een grote wereldlijke macht, waarvoor de rest van de wereld buigen zal. De cirkel lijkt rond te zijn. Het is alsof de profeten aan wilden geven dat ze een Sinaï-ervaring verwachtten, waarbij de Heer zich net als toen weer aan hen zou openbaren met het alles overstemmende oorverdovende geluid van een alles overstemmende sjofar.

Dit laatste vinden we ook min of meer terug in het werk van prof. dr. Th. C. Vriezen, al heeft hij het weer niet over de bazuin zelf, maar over de context[179]: *"Wanneer men de geschriften der profeten van de achtste en zevende eeuw leest, valt het op, dat zij zich steeds beroepen op de openbaring van Jahwe in de verlossing uit Egypte en de wonderbare redding tijdens de woestijnreis. Het godsdienstig oerfenomeen van Israëls religie is de ervaring der verlossing door Jahwe."* En dat terwijl de profeten niet eens zoveel aandacht hebben voor het historische verhaal van de reis door de woestijn en de uitgevaardigde wetten. Het is de redding door God, die voor hen centraal bleef staan, en die men ook voor de toekomst verwachtte. Daarom werd er doorlopend opgeroepen tot bekering, in een context waarbinnen het beeld van de bazuin een rol kon spelen. Prof. Dr. Th. C. Vriezen nog een keer over de profeten en de geschiedenis[180]:

"Wel is het merkwaardig, dat in de profetische geschriften op betrekkelijk weinig historische en wettische stukken teruggegrepen wordt. De geschiedenissen van paradijs en zondvloed komen in de profetieën voor de balling niet voor - zelfs niet de naam van Abraham (behalve in twee onechte teksten, Micha 7 en Jes.29). Dit laatste frappeert ons sterk. Maar niet minder frappant is, dat de profeten niet reppen van en nauwelijks zinspelen op de gebeurtenissen bij de Sinaï. Aan de tien geboden wordt herinnerd (Hos 4:2, Jer.7:9) en het verbond genoemd (Hos.8:1), maar de Sinaï wordt niet met name genoemd. (....) De herinneringen concentreren zich bij de profeten in hoofdzaak op de verlossing door God in de bevrijding uit Egypte en de wonderbare redding in de woestijn. (....) De profeten hebben nu eenmaal een andere bedoeling dan de historieverhalers, die door Israël aan de geschiedenis te herinneren, het wilden brengen tot besef van hun roeping. De profeten leggen op grond van hun oordeelsprediking de nadruk op de bekering; daartoe moesten zij enerzijds op Gods heilsdaden wijzen, vandaar hun voortdurende hameren op dat ene aambeeld van Gods wondere redding uit Egypte en de woestijnreis, anderzijds het volk hun zonden voor ogen houden."

SAMENVATTING EN CONCLUSIES

De profeten beginnen de bazuin in beeldende zin te gebruiken. Jesaja 58:1 is de eerste tekst waar '*een stem als een bazuin*' wordt genoemd. We zien de sjofar, de bazuin weer stijgen in autoriteits-niveau. Er is nog steeds geen sprake van duidelijke blazers, maar het moment van blazen is cruciaal voor de geschiedenis van Israël, ook al is er sprake van een blazen in een tijd die nog moet komen. Het is een blazen in de eindfase van een grote strijd, ter vernietiging van wie JHWH of Zijn volk wederstaat. Dit alles in een periode dat Israël niet meer bestaat als één

sterk rijk. Het land is uit elkaar gevallen en overgeleverd aan koningen die volgens de profeten de Heer niet meer dienen.

Tot slot zien we de profeten, als Israël als macht wereldlijk gezien heeft afgedaan, de sjofar weer tot op het niveau van JHWH zelf tillen. Het wordt het instrument, geblazen door de Heere zelf, tijdens een eindgericht, de dag des Heeren, en het herstel van het aardse Israël als een grote wereldlijke macht, waarvoor de rest van de wereld buigen zal. Dit gaat gepaard met het moment waarop de rechtvaardigen, de doden, opnieuw tot leven zullen worden gebracht. De cirkel lijkt rond te zijn. De profeten verwachtten een nieuwe Sinaï-ervaring en Godsopenbaring, waarbij de Heer zich net als toen weer aan hen zou openbaren met het alles overstemmende oorverdovende geluid van een sjofar. De Joodse traditie voegde Elia als blazer toe. In de teksten van het Oude Testament lezen we hierover niet letterlijk, maar ze laten deze uitleg wel toe.

4. De trompet in het Oude Testament

4.1. DE TROMPET IN DE TORAH

NUMERI EN DE ZILVEREN TROMPETTEN

In het voorgaande werd geconstateerd dat in de religieuze geschiedenis van het volk Israël de ervaringen rond de berg Sinaï de grondslag legden voor het gebruik van de sjofar als cultisch instrument. De nadruk werd daarna gelegd op de plaats van de sjofar in de teksten van het Oude Testament. Naast de sjofar, de hoorn van een dier, werden er in het oude Israël ook een metalen blaasinstrument gebruikt. De "hazozra" was een zilveren trompet. Deze was, volgens de traditie, in gebruik sinds de godsopenbaring op de Sinaï. De trompet werd volgens de bijbeltekst gemaakt in opdracht van de Heer zelf, zo lezen we in Numeri 10:1-10:

"Verder sprak de HEERE tot Mozes, zeggende: Maak u twee zilveren trompetten; van dicht werk zult gij ze maken; en zij zullen u zijn tot de samenroeping der vergadering, en tot den optocht der legers. Als zij met dezelve blazen zullen, dan zal de gehele vergadering tot u vergaderd worden, aan de deur van de tent der samenkomst. Maar als zij met de ene zullen blazen, dan zullen tot u vergaderd worden de oversten, de hoofden der duizenden van Israël. Als gij met een gebroken geklank blazen zult, dan zullen de legers, die tegen het oosten gelegerd zijn, optrekken. Maar als gij ten tweeden male met een gebroken klank blazen zult, zullen de legers, die tegen het zuiden legeren, optrekken; met een gebroken klank zullen zij blazen tot hun optochten. Maar in het verzamelen van de gemeente, zult gij blazen, doch geen gebroken geklank maken. En de zonen van Aaron, de priesters, zullen met die trompetten blazen; en zij zullen ulieden zijn tot een eeuwige inzetting bij uw geslachten. En wanneer gijlieden in uw land ten strijde zult trekken tegen den vijand, die u benauwt, zult gij ook met die trompetten een gebroken klank maken; zo zal uwer gedacht worden voor het aangezicht des HEEREN, uws Gods, en gij zult van uw vijanden verlost worden. Desgelijks ten dage uwer vrolijkheid, en in uw gezette hoogtijden, en in de beginselen uwer maanden, zult gij ook met de trompetten blazen over uw brandofferen, en over uw dankofferen; en zij zullen u ter gedachtenis zijn voor het aangezicht uws Gods; Ik ben de HEERE, uw God!"

Voorgaande tekst geeft tevens weer hoe op de trompetten geblazen moet worden. Wanneer men op twee trompetten tegelijk blies, betekende dit dat het gehele volk bij de 'tent der samenkomst', de tabernakel, moet komen. Dit kan betekent dat men er van uit ging dat beide trompetten niet helemaal gelijk gestemd waren, of niet helemaal gelijkop werden geblazen, anders was niet te horen dat het om twee trompetten ging. Als er één trompet geblazen werd, moesten alleen de

oversten bij de tabernakel komen. Blijkbaar bedoelde men hier tevens het blazen in lang aangehouden tonen, gezien het vervolg op de tekst. Bij gebroken klanken, korte tonen achter elkaar, moesten de 'legers', de tentenkampen opgebroken worden en de mensen vertrekken. Bij dit 'leger' moet men niet denken aan een militaire strijdmacht, maar aan een oude benaming voor een algemeen tentenkamp.

De eerste gebroken signalen waren bedoeld voor de oostelijke tenten. Als er voor de tweede keer aldus werd geblazen, was dit bedoeld als signaal voor de zuidelijke tenten, om op te breken en te vertrekken. Om nog eens goed duidelijk te maken dat korte signalen voor vertrek bedoeld waren, en men dus een lang signaal in moest voeren voor een volksvergadering, werd er nog aan toegevoegd: *"in het verzamelen van de gemeente, zult gij blazen, doch geen gebroken geklank maken.*" In de diverse vertalingen bestaat er verschil van mening of er wel of niet sprake was van 'gebroken geklank', meerdere korte signalen. Er wordt dan verondersteld dat er in Numeri 10 sprake was van een kort en een langer signaal[181]. Als we er van uit gaan dat één enkel kort signaal in veel gevallen niet voldoende is om een compleet tentenkamp in de been te brengen, zodat er meerdere korte signalen achter elkaar gegeven zullen zijn, dan komen we weer heel dicht bij de 'gebroken klank' en de hier gegeven uitleg daarvan. Als blazers van de zilveren trompetten werden de zonen van Aaron en hun nageslacht aangewezen, de priesters.

Het blazen tijdens de doortocht van de woestijn, bij het opbreken van het kampement, was slechts een tijdelijke zaak, tot aan de dag dat het volk het beloofde land zou binnentrekken. Tot in alle eeuwigheid zou het nageslacht van Aaron blazen tijdens de door het volk gevoerde oorlogen, vanwege de volgende reden: "*En wanneer gijlieden in uw land ten strijde zult trekken tegen den vijand, die u benauwt, zult gij ook met die trompetten een gebroken klank maken; zo zal uwer gedacht worden voor het aangezicht des HEEREN, uws Gods, en gij zult van uw vijanden verlost worden.*" Dit maakt de zilveren trompetten boodschappers van het volk aan de Heer. De trompetten zullen de Heer aanroepen, de Heer zal dan aan het volk denken, en de vijanden worden door Hem verdreven. Daarmee krijgt de zilveren trompet ook de betekenis van strijdtrompet, gericht op het inschakelen van een aan de zijde van Israël meevechtende godheid. Tot slot volgden de woorden die de trompet maken tot een algemeen muziekinstrument. Geen instrument voor het volk, maar wel voor de priesters, tijdens bijzondere gelegenheden, want ze moesten geblazen worden: *"ten dage uwer vrolijkheid, en in uw gezette hoogtijden, en in de beginselen uwer maanden, zult gij ook met de trompetten blazen over uw brandofferen, en over uw dankofferen; en zij zullen u ter gedachtenis zijn voor het aangezicht uws Gods; Ik ben de HEERE, uw God!"*

Erg belangrijk is het *'en zij zullen u ter gedachtenis zijn voor het aangezicht uws Gods.'* Het blazen van de trompet is een manier om de Heer aan te roepen. De Heer geeft zelf de opdracht om dit bij bepaalde gelegenheden te doen, zo lezen we in Numeri, zodat we kunnen constateren dat de trompetten een door de Heer gewild communicatiemiddel tussen de mens en God zijn geworden. De trompet roept de Heer aan, en dan zal Hij de mens gedenken. Dit kan als er sprake is van 'vrolijkheid', blijdschap, bij de religieuze feesten, aan het begin van iedere maand, en bij het offeren.

HET UITERLIJK EN HET GEBRUIK VAN DE TROMPETTEN

We kennen helaas geen afbeelding van de trompetten, uit de periode dat Israël in de woestijn was, uit de periode van de Richteren of uit de tijd van de koningen. Het verbod om afbeeldingen te maken weerhield het volk er blijkbaar van, of we hebben de archeologische restanten van de afbeeldingen gewoon nog niet gevonden. Een waarschijnlijk min of meer gestileerde versie van deze trompetten vinden we op een Joodse munt uit de 2de eeuw na Christus, welke omstreeks het jaar 130 werden geslagen tijdens de opstand van Bar Kochba[182]. Gezien de grootte van het mondstuk, in verhouding met de rest van het instrument, moet het hier gegaan zijn om trompetten van hooguit 50-60 centimeter. Er is tevens een beschrijving van de zilveren trompetten bekend uit een latere periode. Flavius Josefus omschreef de trompetten en het gebruik er van als volgt[183]:

"Mozes vond ook een soort klaroen uit die hij van zilver liet maken en die er ongeveer zo uitzag: hij was iets minder dan een el lang (= iets minder dan 60 centimeter!)*, een nauwe pijp iets dikker dan een fluit, met een mondstuk dat ruim genoeg was om de adem op te vangen. Hij eindigde in een belvormig mondstuk, net zoals trompetten. In het Hebreeuws wordt dat blaasinstrument asosra genoemd er werden twee klaroenen gemaakt, waarvan men de tweede gebruikte om het volk op te roepen en voor vergaderingen bijeen te brengen. Wanneer er één klaroen klonk, moesten de stamhoofden zich verzamelen voor overleg over kwesties die henzelf betroffen. Klonken beide klaroenen tegelijk, dan kwam het volk bijeen. Dat gebeurde wanneer het tabernakel werd verplaatst. Bij de eerste klaroenstoot kwamen zij die hun tenten aan de oostkant hadden in actie, bij de tweede was het de beurt aan degenen die aan de zuidkant bivakkeerden. Vervolgens werd het tabernakel van zijn plaats gelicht en naar het midden van de stoet gebracht, tussen de zes stammen die vooraan gingen en de zes stammen die volgden. De Levieten bleven allen rond het tabernakel gegroepeerd. Bij het derde signaal zette het oostelijk deel van het kamp zich in beweging en bij het vierde teken de noordkant. Deze klaroenen werden ook gebruikt bij de offerplechtigheden wanneer de offerdieren werden voorgeleid, zowel op de dag van de sabbath als op andere dagen. Dit was de eerste keer sinds het vertrek uit Egypte dat Mozes in de woestijn het offer bracht dat Pascha wordt genoemd."*

Flavius Josefus gaf een lengte weer, zoals we deze ook op de munten aantroffen. In de beschrijving van het gebruik was hij ten aanzien van het optrekken van het volk Israël uitvoeriger dan Numeri. Deze toevoegingen van een derde en een vierde signaal zien we overigens ook in de Septuaginta, de eerste bijbelvertaling in het Grieks, en de Vulgaat, de latere Latijnse vertaling. Daar werd namelijk in de tekst van Numeri 10 ingevoegd: *"Blaast gij een derde signaal, dan zullen de legerplaatsen die aan de westzijde gelegerd zijn opbreken. Blaast gij een vierde signaal, dan zullen de legerplaatsen die aan de noordzijde gelegerd zijn, opbreken."* Het grootste verschil tussen Numeri en Flavius Josefus zien we echter in de beginwoorden: Volgens Numeri was het maken van de zilveren trompetten een opdracht van de Heer, volgens Flavius Josefus ging het 'gewoon' om een uitvinding van Mozes. In Numeri 31 vinden we de trompet al in gebruik, op een in voorgaande tekst bedoelde wijze: als strijdinstrument, in handen van de priesters. Numeri 31, vers 1 en verder:

"En de HEERE sprak tot Mozes, zeggende: Neem de wraak der kinderen Israels van de Midianieten; daarna zult gij verzameld worden tot uw volken. Mozes dan sprak tot het volk, zeggende: Dat zich mannen uit u ten strijde toerusten, en dat zij tegen de Midianieten zijn, om de wraak des HEEREN te doen aan de Midianieten. Van elken stam onder alle stammen Israels zult gij een duizend ten strijde zenden. Alzo werden geleverd uit de duizenden van Israël, duizend van

elken stam, twaalf duizend toegerusten ten strijde. En Mozes zond hen ten strijde, duizend van elken stam, hen en Pinehas, den zoon van Eleazar, den priester, ten strijde, met de heilige vaten, en de trompetten des geklanks in zijn hand. En zij streden tegen de Midianieten, gelijk als de HEERE Mozes geboden had, en zij doodden al wat mannelijk was. Daartoe doodden zij boven hun verslagenen, de koningen der Midianieten, Evi, en Rekem, en Zur, en Hur, en Reba, vijf koningen der Midianieten; ook doodden zij met het zwaard Bileam, den zoon van Beor. Maar de kinderen Israels namen de vrouwen der Midianieten, en hun kinderkens gevangen; zij roofden ook al hun beesten, en al hun vee, en al hun vermogen."

LEVITICUS EN DE TROMPET

In niet alle bazuin-teksten vinden we daadwerkelijk een bazuin, sjofar of trompet, met naam genoemd. Een enkeke keer volstaat de verwijzing er naar, via hun 'geklank', zoals bijvoorbeeld in Leviticus 23:24. We lezen vanaf vers 23: *"En de HEERE sprak tot Mozes, zeggende: Spreek tot de kinderen Israels, zeggende: In de zevende maand, op den eersten der maand, zult gij een rust hebben, een gedachtenis des geklanks, een heilige samenroeping. Geen dienstwerk zult gij doen; maar gij zult den HEERE vuuroffer offeren. Verder sprak de HEERE tot Mozes, zeggende: Doch op den tienden dezer zevende maand zal de verzoendag zijn, een heilige samenroeping zult gij hebben; dan zult gij uw zielen verootmoedigen, en zult den HEERE een vuuroffer offeren. En op dienzelven dag zult gij geen werk doen; want het is de verzoendag, om over u verzoening te doen voor het aangezicht des HEEREN uws Gods. Want alle ziel, welken op dienzelven dag niet zal verootmoedigd zijn geweest, die zal uitgeroeid worden uit haar volken. Ook alle ziel, die enig werk op dienzelven dag gedaan zal hebben, die ziel zal Ik uit het midden haars volks verderven. Gij zult geen werk doen; het is een eeuwige inzetting voor uw geslachten, in al uw woningen. Het zal u een sabbat der rust zijn; dan zult gij uw zielen verootmoedigen; op den negenden der maand in den avond, van den avond tot den avond, zult gij uw sabbat rusten.*"

Op de eerste van de zevende maand zou het volk een rustdag moeten houden, '*een gedachtenis des geklanks, een heilige samenroeping'.* Het samenroepen van de gelovigen en de gedachtenis, herinnert aan Numeri 10, waar de zilveren trompetten worden beschreven. Hier is dan ook sprake van het blazen op trompetten, zoals ook de Kanttekeningen bij de Staten Vertaling al aangaven[184]: *"Gedachtenis des geklanks, Of, een gedenkfeest des geklanks, of gelijk enigen, een geklank ter gedachtenis, hetwelk geschiedde door de priesters met het blazen van een trompet: I. Om het volk te waarschuwen dat nu het politieke jaar inging, naar hetwelk men alle burgerlijke contracten en handelingen moest bereiden en rekenen; II. Om het volk te vermanen dat zij God zouden danken voor de wel-daden, die zij het gehele jaar genoten hadden; III. Dat zij met erkentenis en leedwezen over hunne zonden zich zouden bereiden tegen den dag der verzoening, welke was de tiende dag van dezelfde maand."*

Een gedachtenis des geklanks, een 'zikkaron' van 'terua', ook wel geschreven als 'teruah'. Hierover schreef dr. B. Maarsingh[185]: *"In een aantal teksten van het Oude Testament heeft de 'teruca', het 'hoorngeschal', een plaats binnen het raam van de heilige oorlog. Hier echter niet meer. Het is een onderdeel van de cultus geworden. (.....) En wel verbonden met een 'zikkaron', een gedachtenis. Bij dit woord, afgeleid van 'zakar', gedenken', kan men twee kanten uit. Hetzij in die zin, dat men door het hoorngeschal een beroep op JHWH doet, teneinde hem te bewegen zijn volk te gedenken. Hetzij in die zin, dat het volk wordt opgewekt zich naar Hem te keren en*

zijn daden te gedenken. We kunnen beide gedachten ook zo verbinden, zodat de bedoeling is tegelijkertijd op JHWH en op het volk een beroep tot gedenken te doen. Dit alles gebeurt binnen het kader van een heilige samenkomst van het volk als gemeente van JHWH. Daarbij staat Hij in het middelpunt. Geen wonder dat er offers nodig zijn.''

Na het offer van de rustdag op de eerste dag van de zevende maand, is er het offer van Grote Verzoendag, op de tiende dag van die maand. In Leviticus 23 vinden we niets over het blazen van een sjofar of een trompet op die tiende dag. In Leviticus 25: 9 lazen we: *'Daarna zult gij in de zevende maand, op den tienden der maand, de bazuin des geklanks doen doorgaan; op den verzoendag zult gij de bazuin doen doorgaan in uw ganse land.'* Er werd dus, in ieder geval tijdens het Jubeljaar, op de tiende dag van de zevende maand, Grote Verzoendag, in het hele land op de sjofar geblazen. Maar wat lazen we in Numeri 10? De priesters waren gerechtigd tot het blazen van de zilveren trompetten, en moesten dit onder meer doen op de '*ten dage uwer vrolijkheid, en in uw gezette hoogtijden, en in de beginselen uwer maanden, zult gij ook met de trompetten blazen over uw brandofferen, en over uw dankofferen*' Welke 'hoogtijdagen' daar werden bedoeld, is niet bekend. Er zou gedacht kunnen worden aan Pesach, het Wekenfeest, het Feest van de inzameling (= Loofhuttenfeest), maar ook aan andere feesten[186]. Als we Leviticus 25:9 en Numeri 10 met elkaar combineren, dan krijgen we de indruk dat er op Grote Verzoendag in het Jubeljaar, een van deze hoogtijdagen waarop geofferd werd, op zowel de sjofar als de trompet geblazen kan zijn, waarbij de priesters op de trompet en het volk op de sjofar blies. Het staat nergens in de Torah, maar het is de regelgeving van de teksten zelf, die in deze richting wijst. Zijn de teksten met elkaar in evenwicht te brengen, of is hier sprake van tegenstrijdige informatie uit verschillende bronnen, die elkaar uitsluiten?

TROMPETTEN IN HISTORISCH PERSPECTIEF

Misschien dat er een oplossing voor deze vragen en ogenschijnlijke tegenstrijdigheden gezocht kan worden binnen een historisch perspectief. Zowel de tekst uit Leviticus als die die uit Numeri is volgens de vierbronnen-theorie afkomstig uit P, de Priestercodex, ontstaan omstreeks 450 voor Christus[187], zodat in dit opzicht er geen misverstand over kan bestaan: we hebben niet te maken met elkaar tegensprekende bronnen. Of er op Grote Verzoendag ook echt gelijktijdig door priesters en volk is geblazen, zowel met de trompet als met de sjofar, is echter niet feitelijk bekend. We zitten hier met een situatie waarin omstreeks 450 voor Christus iets op papier werd gezet (de regelgeving van Numeri 10) wat men liet gebeuren binnen de context van de uittocht uit Egypte, mogelijk 1000 jaar eerder, terwijl hier ook mee kan spelen dat de tempel van Salomo werd verwoest, en later weer werd opgebouwd, met alle mogelijke structurele veranderingen van dien, in organisatie en uitvoering van rituelen. De eerste tempel, de tempel van Salomo bestond van omstreeks 1000 voor Christus tot de verwoesting en de ballingschap uit het jaar 587 voor Christus. Als in 537 een deel van het volk terugkeert naar Jeruzalem, en tussen 520 en 516 wordt de tempel herbouwd, wordt opnieuw een tempeldienst ingesteld, met alles wat daarbij hoort, waaronder het gebruik van trompetten[188]. De Priestercodex wordt nog weer 70 jaar later gedateerd, zoals we zagen. Leviticus 25 en Numeri 10 komen dan misschien wel uit de zelfde priestertraditie (P), maar mogelijk werd in de totstandkoming van de Torah materiaal gebruikt dat specifiek betrekking had op 1. de priesterlijke inbreng gedurende de tocht door de woestijn; 2. de gang van zaken in de eerste tempel, en 3. de veranderende gebruiken uit de tweede, waardoor de hier geconstateerde onduidelijkheid kon ontstaan.

Hoe is dit historisch gezien te interpreteren? De trompet wordt door veel onderzoekers beschouwd als een laat verschijnsel, dat pas laat werd ingevoerd in de cultische traditie van het volk Israël[189]. Daarbij gaat men er dan van uit dat de trompet de sjofar verdrong, vooral bij de tempeldiensten[190]. Binnen deze gedachtengang moeten we er van uit gaan dat er ten tijde van de uittocht uit Egypte nog helemaal geen sprake was van trompetten, in handen van de priesters. We weten nu ook waarom er geen sprake was van trompetten in het boek Exodus. Die waren er nog niet, in ieder geval niet onder de Israëlieten, en ze werden er later niet alsnog 'tussen geschreven'. Daarmee is ook verklaard waarom er niet op trompetten werd geblazen in Jozua 6, bij de val van Jericho. Hier zal een oude traditie zijn weergegeven, welke niet door een redactor werd geharmoniseerd, waardoor tijdens de belegering van de stad de priesters als vanouds voor de ark uitgingen met de hen vertrouwde ramshoorns, in plaats van de nog niet bekende en pas veel later ingevoerde trompetten[191].

Ook de vraag of het blazen met de trompetten, volgens de omschrijving van Numeri 10, eveneens plaats had op Grote Verzoendag, zodat er door zowel volk als priesters werd geblazen, ieder op zijn eigen instrument, kan in dit licht een andere invalshoek krijgen. Als er oorspronkelijk alleen maar sprake was van het gebruik van sjofarim, is het probleem opgelost. De priesters bliezen dan oorspronkelijk gewoon op sjofarim tijdens Grote Verzoendag, evenals het 'gewone volk'. Pas later zou dan de scheiding gekomen zijn, toen de daartoe gerechtigde priesters trompetten gingen gebruiken[192]. Numeri 10 is in dit denken een samenvatting van een traditie, zoals deze omstreeks 450 voor Christus beleefd werd, welke vastgelegd werd in toen geredigeerde boekwerken. Denkend vanuit Numeri 10, hoefde de auteur van de Priestercodex de trompetten van de priesters niet in te voeren als regelgeving bij Grote Verzoendag, want Numeri 10 schreef al voor dat er bij offers op trompetten werd geblazen. De bevolking bleef op Grote Verzoendag gewoon blazen op de sjofar, zoals het altijd al had gedaan, en de bazuin-tekst van Leviticus 25:9 is in die zin een constatering van een gebruikelijke of een gewenste gang van zaken, zonder dat deze Numeri 10 of het klinken van trompetten op Grote Verzoendag tegen hoeft te spreken.

Ook de beschrijving van het blazen op de trompet, zowel die van Numeri 31 als die van Flavius Josefus, moet in dit historische perspectief betrekking hebben op het priesterlijk blazen op de sjofar, voor zover we er zeker van kunnen zijn dat hier sprake is van een beschrijving van een historische situatie. Dit alles houdt tevens in dat we in de studie van de trompet in de historische boeken van de bijbel er attent op moeten zijn, dat we niet van doen hebben met een blazen binnen de context van Numeri 10 en 31, maar met een in opbouw zijnde traditie, welke daarvan kan afwijken, om uiteindelijk uit te komen bij de samenvatting van Numeri 10. Omtrent de tekst van Numeri 10 kunnen we tenslotte constateren dat hierin niet in de eerste plaats van belang is of de opdracht aan Mozes tot het maken van zilveren trompetten een historische waarheid betreft, binnen het 20ste eeuwse westerse denken over feitelijke geschiedenis. Het gaat in de eerste plaats om de prediking die daar uit naar voren komt. De onderliggende boodschap. Deze werd door dr. H. Jagersma als volgt verwoord:

"Numeri 10: 1-10 is een compositie, die is samengesteld uit verschillende (oude) tradities, waarin richtlijnen worden gegeven voor de 'eda' onderweg. In het eerste gedeelte (vers 1-7) valt daarbij de nadruk op het onderkennen van de signalen, die gegeven worden voor het verzamelen en het opbreken. Dit impliceert, dat de gemeente van de Heer nooit statisch, maar altijd

dynamisch van aard behoort te zijn. Haar relatie met YHWH houdt in, dat zij voortdurend in beweging en op weg is (zie ook Psalm 89:16). De priesters fungeren hier duidelijk als voortrekkers, die de signalen telkens weer doorgeven (vers 8). Dat betekent, dat zij in de eerste plaats de opdracht hebben om de gemeente voortdurend aan haar dynamisch karakter te herinneren. Het blazen op de trompetten gebeurt niet alleen om een crisissituatie aan te kondigen (vers 9), maar ook om vreugde tot uiting te brengen (vers 10).”

Maar als we het zo willen zien, moeten we in een spanningsveld een keus maken. Dit spanningsveld is het spanningsveld tussen de rabbinale traditie en historisch onderzoek. Wie voor traditie kiest, heeft een probleem, want waarom werd er tussen het blazen van de zilveren trompetten in de woestijn en de bouw van de tempel niet meer over de trompetten gesproken, terwijl het gebruik ervan toch een opdracht van de Heer zelf was? Wie kiest voor een historische reconstructie, moet aanvaarden dat de trompetten niet ontstaan zijn door rechtstreeks contact tussen de Heer en Mozes, ondanks dat dit overduidelijk vermeld is in de Torah. Blijkbaar realiseerde Flavius Josefus zich ook dat er iets aan de hand was met de beschikbare teksten. Zijn oplossing was deze: Salomo liet de trompetten maken, maar dan wel volgens de opdracht uit Numeri. Kortom, Mozes kreeg de opdracht, maar deze werd pas uitgevoerd toen de tempel werd gebouwd..... Hierover meer als we spreken over de trompetten ten tijde van de koningen.

EGYPTE EN DE ZILVEREN TROMPET

Een andere invalshoek ten aanzien van het gebruik van trompetten vinden we als we onze blik richten op grafvondsten uit Egypte. In Egypte, het land dat de Israëlieten verlieten, werden eveneens zilveren trompetten gebruikt, zo is uit deze vondsten gebleken. Het gaat om één van de twee trompetten, die in 1922 aangetroffen werden in het graf van Toetanchamon, welke volgens de meest gangbare chronologie stammen uit 1323 voor Christus. Van een derde trompet kennen we een mondstuk, opgegraven te Bet-San, en stammend uit de tijd voor farao Amenofis III, regerend van 1391-1353 voor Christus[193]. Er wordt ook wel gebruik gemaakt van een verkorte Egyptische chronologie. In dat geval dateert men de regeerperiode van Amenofis III van 874-837 voor Christus, en de dood van Toetanchamon op 819 voor Christus[194]. Ze regeerden volgens deze chronologie ten tijde van de koningen van Israël. Bij de twee instrumenten uit het graf van Toetanchamon, moet het gaan om militaire trompetten, zo wordt aangenomen. Dit zegt echter niet zoveel, want in Numeri zagen we dat trompetten bij de troepen ook een religieuze betekenis konden hebben. De ene trompet uit het graf is van gedreven zilver, met een rand langs de beker en een met een ring afgewerkt gouden mondstuk. De andere trompet is van koper of brons en een goudlegering (electrum?) gedeeltelijk beslagen met bladgoud. Beide trompetten zijn voorzien van een beschilderde en bepleisterde houten kern, een houten binnenvorm, die precies in de beker en de buis van het instrument past. Deze kern is waarschijnlijk bedoelt om de kostbare en gemakkelijk te beschadigen trompet te beschermen tegen vervorming of breuk[195].

De beker en de buis van de zilveren trompet zijn vervaardigd van twee stukken gehamerd plaatmetaal. De randen zijn vierkant ingesneden, terug gevouwen en gesoldeerd met zilver. De lengte van het instrument is 58,2 centimeter. De doorsnede van de afgewerkte klankbeker is slechts 8,2 centimeter. Op de klankbeker vinden we een lotusvormige versiering en verticale cartouches, waarin we de namen van de farao afgebeeld vinden. Op de lotusversiering werd een rechthoekige lijst aangebracht, mogelijk na Toetanchamons dood, waarop we een voorstelling

zien van Amon-Re, Re-Horachti en Ptah, vertegenwoordigers van het gehele Egyptische goden-pantheon[196]. De koperlegering van de tweede trompet is slechts 0,2-0,25 millimeter dik. Hij heeft een kronkelige soldeernaad over de hele lengte van de buis. De buis en de electrum (?) klankbeker zijn verbonden door vier klinknagels, welke gemaskeerd worden door een gouden huls. Het mondstuk bestaat uit een eenvoudige electrum (?) ring, die over het uiteinde van de buis is geschoven en vast gesoldeerd. Deze ongeveer 50 centimeter lange trompet is al met al iets korter dan het zilveren exemplaar, en moet vanwege het lengteverschil ook een andere klank voortbrengen. De doorsnede van de beker is iets groter. Hij meet namelijk ongeveer 9 centimeter. De beker zelf is enkel versierd met een tafereel, dat wel wat lijkt op het tafereel op de zilveren trompet. Dit tafereel laat Toetanchamon zien, die de blauwe kroon draagt, met achter hem de god Ptah. De farao is afgebeeld terwijl hij de 'anch' , het leven, krijgt van Amon-Re, achter wie de valkkoppige god Re-Horachti staat[197].

De beide trompetten zijn zo verschillend, dat aangenomen wordt dat ze niet bij elkaar horen. Beide trompetten werden bespeeld. De zilveren trompet werd in 1939 geblazen tijdens een radio-uitzending van de BBC, waarbij het instrument helaas is gebarsten. In de trompet was bij dit experiment een modern mondstuk ingebracht. Dit experiment kan daarmee tevens gezien worden als een voorbeeld van hoe experimenteren met oude instrumenten absoluut ***niet*** zou moeten gebeuren. Door gebruik te maken van een modern mondstuk wordt namelijk bij voorbaat een andere klank voortgebracht dan wanneer men geen speciaal mondstuk zou gebruiken, terwijl de verbeterde kwaliteit van een modern mondstuk tevens extra krachten op de wand van het instrument zou kunnen loslaten. Het barsten van het instrument was dan ook misschien niet nodig geweest[198].

De bronzen trompet werd bespeeld in 1939 en 1941, de eerste keer met en de laatste keer zonder modern mondstuk. Beide trompetten bleken verschillend gestemd te zijn, wat gezien het lengteverschil niet verwonderlijk is. Het geluid dat ze voortbrachten werd door kenners omschreven als 'rauw en krachtig'. Wat betreft de klankkleur deed het meer denken aan een middeleeuwse trombone of een primitieve hoorn dan aan die van een moderne trompet of kornet. De zilveren trompet zat dus qua klankkleur nog dicht bij de natuurhoorn. Bij beide trompetten kostte het spelen van de hogere tonenreeks zoveel moeite, zelfs met een modern mondstuk, dat het onwaarschijnlijk is dat deze tonen ooit zijn gebruikt, terwijl de lagere tonen uitgesproken zwak klonken, zowel wat betreft de kwaliteit als de sterkte. Er werd door musicologen geconcludeerd dat de trompetten waren ontworpen voor het middenregister, waaruit men de gevolgtrekking trok dat de signaalcode van de Egyptische militaire trompet een ritmisch geblazen reeks van geluiden was, van een en dezelfde toon[199]. Dit is precies wat we ook lezen in Numeri, als we de voorgeschreven signalen analyseren. Er is daar namelijk nergens sprake van verschil in toonhoogte. Men spreekt enkel over een gebroken klank en een ononderbroken klank, zodat ritmiek het enige was wat met de zilveren trompet van het Joodse volk naar voren te brengen zou zijn.

Hoewel hier van militaire trompetten gesproken wordt, kunnen deze beide instrumenten ook een religieuze taak hebben gehad. In de Egyptische kunst en bij de vele grafvondsten werden goden afgebeeld op de meest uiteenlopende voorwerpen, zodat de religieuze voorstellingen op de trompetten niet direct tot een daarop gerichte conclusie kunnen leiden. Mens en goden afgebeeld op één trompet, waarbij de mens het leven ontvangt van de goden, roept echter onwillekeurig associaties op met het ontvangen van Mozes op de berg Sinaï, onder het geluid van een bazuin.

Militair en religieus hoeven elkaar niet tegen te spreken, als we zien dat de zilveren trompetten van de Israëlieten om godsdienstige redenen tijdens krijgstochten geblazen werden. Speelde zoiets misschien ook bij de Egyptische trompetten? In ieder geval was de onderzoekers duidelijk dat het aantal muziekinstrumenten dat men in de tombe van Toetanchamon aantrof slechts een zwakke afspiegeling was van de muziekinstrumenten die Egypte in zijn dagen allemaal kende, zodat vermoed wordt dat ook de trompetten van Toetanchamon een rituele functie hadden[200].

Deze archeologische gegevens laten de mogelijkheid open dat Mozes in de woestijn in de woestijn inderdaad de beschikking heeft gehad over trompetten, wanneer de langere Egyptische chronologie gehanteerd wordt. Er doet zich dan wel een probleem voor. In Numeri wordt de functie van de zilveren trompetten kant en klaar uitgelegd, zonder dat er een aanloopperiode is waarbij het gebruik ervan een ontwikkeling doormaakt. De aangegeven reden daarvan is, dat de Heer opdracht er toe gaf en het gebruik er van instrueerde. Daarna wordt er niet meer over de trompetten gesproken, tot het moment dat de koningen over Israël regeerden. De Heer gaf de opdracht om de trompetten te gebruiken in de strijd, maar in de vele gevechten die daarop volgden, zowel in de woestijn, bij de verovering van het Beloofde Land, tijdens de Richterentijd in de strijd tegen de Filistijnen en gedurende de oorlogen van Saul, werd daar (op één uitzondering na, in Numeri 31) geen gehoor aan gegeven, zo lijkt het. Sterker nog, het gebruik van de zilveren trompetten in de strijd, als instrument van de priesters om Gods aanwezigheid en de door Hem uitgevoerde vernietiging van de vijand te bewerkstelligen, zou verwacht mogen worden op het moment dat de priesters met de ark rondom Jericho liepen. En juist daar is sprake van de ramshoorn, de sjofar.

Dat neemt niet weg dat het zeer praktisch zou zijn geweest, als er in de woestijn gebruik gemaakt zou zijn van trompetten, al is het de vraag van welk materiaal deze dan werden gemaakt. In feite maakt het niet uit of ze van ijzer, brons of edelmetaal waren vervaardigd. Een metalen trompet heeft namelijk een groot voordeel op een hoorn, ongeacht de metaalsoort. Er zit een groot verschil in de hoeveelheid geluid die men voort kan brengen met een trompet, als we dit vergelijken met een geblazen dierenhoorn. Het geluid van een trompet is veel harder, en draagt veel verder. Daarbij hoeft het niet eens te gaan om een lange trompet. Sterker nog, een grotere lengte heeft wel tot voordeel dat er meerdere toonsoorten te blazen zijn, maar het kan heel goed zijn dat de hoeveelheid geluid zelfs minder is dan een korte trompet[201]. Als we ons proberen te verplaatsen in de situatie van het volk Israël in de woestijn, dan zien we een groot tentenkamp. Volgens Numeri 10 lagen aan alle zijden van de tabernakel afzonderlijke gedeelten daarvan. Om met een blaasinstrument commando's te kunnen geven, welke door het hele kamp in een zo'n kort mogelijke tijd gehoord zouden worden, was het veel praktischer om dit met een korte metalen trompet te doen, dan met een dierenhoorn. We kunnen er van uit gaan dat de Israëliten de trompet al kenden in de periode dat men in Egypte was. Het is dan ook waarschijnlijk dat er in de woestijn door het volk Israël gebruik werd gemaakt van de trompet, als we dit laatste gegeven en de praktische bruikbaarheid met elkaar combineren.

SAMENVATTING EN CONCLUSIES

De trompet, een metalen instrument, kan gezien worden als een door mensen vervaardigde verbetering van de dierenhoorn, waarvan het blazen in Israël gekoppeld werd aan de priesters. De opdracht om deze te maken werd, volgens Numeri 10, al aan Mozes gegeven. Hij moest twee

zilveren trompetten maken: '*van dicht werk (...) tot de samenroeping der vergadering, en tot den optocht der legers* (= het opbreken en vertrekken van het tentenkamp). (....) *En de zonen van Aaron, de priesters, zullen met die trompetten blazen; en zij zullen ulieden zijn tot een eeuwige inzetting bij uw geslachten. En wanneer gijlieden in uw land ten strijde zult trekken tegen den vijand, die u benauwt, zult gij ook met die trompetten een gebroken klank maken; zo zal uwer gedacht worden voor het aangezicht des HEEREN, uws Gods, en gij zult van uw vijanden verlost worden. Desgelijks ten dage uwer vrolijkheid, en in uw gezette hoogtijden, en in de beginselen uwer maanden, zult gij ook met de trompetten blazen over uw brandofferen, en over uw dankofferen; en zij zullen u ter gedachtenis zijn voor het aangezicht uws Gods; Ik ben de HEERE, uw God!"*

Hoewel de traditie vasthoudt aan opdracht van JHWH, aan Mozes gegeven, om trompetten te vervaardigen, geeft historisch onderzoek de indruk dat het gebruik van trompetten van later datum is. De trompet-teksten uit de Torah zijn dan ook allemaal afkomstig uit de Priestercodex, afgerond omstreeks 450 voor Christus, zodat op historische gronden aangegeven kan worden dat de opdracht van Numeri 10 pas veel later in deze afgeronde vorm op papier gezet kon worden. De tekst werd daarna toegeschreven aan Mozes, toen de Torah werd afgerond. Dat neemt niet weg dat het mogelijk is dat tijdens de doortocht van de woestijn inderdaad gebruik werd gemaakt van trompetten. Dit zou zeer praktisch zijn geweest, en vondsten uit Egypte geven aan dat daar al vroeg gebruik werd gemaakt van deze instrumenten.

4.2. DE TROMPET IN DE HISTORISCHE BOEKEN

DAVID EN DE TROMPETTEN

Voor onze informatie over trompetten in de historische boeken, zijn we vrijwel volledig aangewezen op de boeken van de Kronist, in dit geval de Kronieken, afgerond omstreeks 350 voor Christus[202]. Dit is een behoorlijke handicap, als we bedenken dat we in de studie over de trompetten in de Torah tot de conclusie kwamen dat een tekst als Numeri 10: 1-10, waarin het maken van de trompetten werd toegeschreven aan een opdracht van JHWH aan Mozes, omstreeks 450 voor Christus werd afgerond, als onderdeel van de Priestercodex. De te gebruiken historische boeken zijn dus nog 100 jaar jonger, terwijl de veel oudere boeken van Samuël absoluut geen melding maken van trompetten. We zullen zien wat de Kronieken, en een enkele keer ook de boeken van de Koningen, van de trompetten zeggen, en in hoeverre dit overeen komt met de voorschriften uit Numeri 10.

In 1 Kronieken 13 vinden we de trompetten voor het eerst vermeld, als echte muziekinstrumenten, op het moment dat de Ark naar Jeruzalem wordt gehaald: *"Toen toog David op met het ganse Israël naar Baala, dat is, Kirjath-Jearim, hetwelk in Juda is, dat hij van daar ophaalde de ark Gods, des HEEREN, Die tussen de cherubim woont, waar de Naam wordt aangeroepen. En zij voerden de ark Gods op een nieuwen wagen uit het huis van Abinadab. Uza nu en Ahio leidden den wagen. En David en gans Israël speelden voor het aangezicht Gods met alle macht, zo met liederen, als met harpen, en met luiten, en met trommelen, en met cimbalen, en met trompetten.*" Als verderop de intocht in Jeruzalem wordt beschreven, is er sprake van zowel sjofarim als trompetten, gezamenlijk geblazen. We lezen in 1 Kronieken 15: 28 over de intocht '*met geluid der bazuin, en met trompetten'* Blijkbaar werden ze beiden gebruikt. Dat 'gans Israël' op muziekinstrumenten speelde, waaronder trompetten, hoeft hier geen probleem op te leveren. Binnen de context van Numeri 10 kunnen we het ons zo voorstellen, dat de priesters op de trompetten bliezen, en de bevolking op de bazuin, de sjofar, of gebruik maakte van harpen, luiten, trommels en cimbalen. De tekst spreekt dit niet tegen, maar geeft ook geen enkele duidelijkheid. Er werd op trompetten geblazen, meer wordt er niet gezegd. Over de tempelliturgie is weinig concreet bekend.

David gaf volgens de Kronist opdracht om een koor en een groep begeleidende muzikanten in te stellen, voor bijeenkomsten rondom de Ark. In 1 Kronieken 15 lezen we daarover: *"En David zeide tot de oversten der Levieten, dat zij hun broeders, de zangers, stellen zouden met muziekinstrumenten, met luiten, en harpen, en cimbalen, dat zij zich zouden doen horen, verheffende de stem met blijdschap. Zo stelden dan de Levieten Heman, den zoon van Joel, en uit zijn broederen Asaf, den zoon van Berechja; en uit de zonen van Merari, hun broederen, Ethan, den zoon van Kusaja; En met hen hun broeders van de tweede orde: Zecharja, Ben en Jaaziel, en Semiramoth, en Jehiel, en Unni, Eliab, en Benaja, en Maaseja, en Mattithja, en Elifele, en Mikneja, en Obed-Edom, en Jeiel, de poortiers. De zangers nu, Heman, Asaf en Ethan, lieten zich horen met koperen cimbalen; En Zecharja, en Aziel, en Semiramoth, en Jehiel, en Unni, en Eliab, en Maaseja, en Benaja, met luiten op Alamoth. En Mattithja, en Elifele, en Mikneja, en Obed-Edom, en Jeiel, en Azazja, met harpen op de Scheminith, om den toon te versterken. En*

Chenanja, de overste der Levieten, was over het opheffen; hij onderwees hen in het opheffen; want hij was verstandig. En Berechja en Elkana waren poortiers der ark. En Sebanja, en Josafat, en Nethaneel, en Amasai, en Zecharja, en Benaja, en Eliezer, de priesters, trompetten met trompetten voor de ark Gods; en Obed-Edom en Jehia waren poortiers der ark. En het geschiedde nu, dat David en de oudsten van Israël, en de oversten der duizenden, henengingen, om de ark des verbonds des HEEREN op te halen, uit het huis van Obed-Edom, met vreugde; Zo geschiedde het, doordien dat God de Levieten hielp, die de ark des verbonds des HEEREN droegen, dat zij zeven varren en zeven rammen offerden. David nu was gekleed met een mantel van fijn linnen; ook al de Levieten, die de ark droegen, en de zangers, en Chenanja, de overste van het opheffen der zangers; ook had David een lijfrok aan van linnen. Alzo bracht gans Israël de ark des verbonds des HEEREN op, met gejuich, en met geluid der bazuin, en met trompetten, en met cimbalen, makende geluid met luiten en met harpen."

Bij de instelling van de muziekgroep werden priesters aangewezen om op de trompetten te blazen. Er werd tijdens de feestelijkheden ook geofferd. In deze opzichten komt de tekst overeen met Numeri 10. Andere bepalingen vinden we niet terug. Mozes ontving de opdracht om twee zilveren trompetten te maken. In voorgaande tekst vinden we zeven priesters, welke allen *'trompetten met trompetten voor de ark Gods'*. Van zilveren trompetten wordt niet gesproken. Dit laatste gedeelte van 1 Kronieken 15 is één van de weinige plaatsen in de bijbel waar we bazuinen en trompetten naast elkaar aantreffen. Het door David ingestelde tempelkoor en muziekkorps zullen we in de nu volgende teksten nog enkele malen terug vinden, waarbij regelmatig naar de ontstaansgeschiedenis in de dagen van David verwezen zal worden. De taken waren goed gescheiden. Het trompetten op de trompetten was - geheel volgens Numeri 10 - een bezigheid van de priesters.

In 1 Kronieken 16 vinden we een vervolg op voorgaande gebeurtenis, met in vers 6 wederom vermelding van de trompetten: *"Toen zij de ark Gods inbrachten, zo stelden zij ze in het midden der tent, welke David voor haar gespannen had; en zij offerden brandofferen en dankofferen voor het aangezicht Gods. Als David het brandoffer en de dankofferen geeindigd had te offeren, zo zegende hij het volk in den Naam des HEEREN. En hij deelde een iegelijk in Israël, van den man tot de vrouw, een iegelijk een bol broods, en een schoon stuk [vlees], en een fles [wijn]. En hij stelde voor de ark des HEEREN [sommigen] uit de Levieten tot dienaars, en dat, om den HEERE, den God Israels, te vermelden, en te loven, en te prijzen. Asaf was het hoofd, en Zecharja de tweede na hem; Jeiel, en Semiramoth, en Jehiel, en Mattithja, en Eliab, en Benaja, en Obed-Edom, en Jeiel, met instrumenten der luiten en met harpen; en Asaf liet zich horen met cimbalen; Maar Benaja en Jahaziel, de priesters, steeds met trompetten voor de ark des verbonds van God.*"

Dit keer vinden we twee priesters als trompetblazers vermeld. Benaja werd hiervoor ook al genoemd, Jahaziel nog niet in dit verband. Weer werd er geofferd. De hier genoemde zanger Asaf, welke tevens de cimbalen bespeelde, wordt in verband gebracht met de Psalmen 50 en 73-83, getuige de opschriften daar boven. Behalve namen, en het feit dat weer werd benadrukt dat het priesters waren die op trompetten bliezen, lezen we niets specifieks met betrekking tot het hier onderzochte instrument. Ook de namen waren blijkbaar van belang, voor de Kronist. Dat zien we ook aan het slot van 1 Kronieken 16, waar nog enkele blazers worden genoemd. We lezen in vers 41 en verder: *"En met hen Heman en Jeduthun, en de overige uitgelezenen, die met namen uitgedrukt zijn om den HEERE te loven; want Zijn goedertierenheid is tot in der*

eeuwigheid. Met hen dan waren Heman en Jeduthun, [met] trompetten en cimbalen voor degenen, die zich lieten horen, en [met] instrumenten der muziek Gods; maar de zonen van Jeduthun waren aan de poort."

SALOMO EN DE TROMPETTEN

Salomo zou uiteindelijk de tempel bouwen. Hij had voor de bouw daarvan geen bouwmeester in eigen land ter beschikking. Er bleek echter in het buitenland een bouwmeester te zijn, met Joods bloed, die niet alleen zijn tempel, maar ook alles wat er bij hoorde zou kunnen (laten) maken. Hierdoor krijgen we de indruk dat de eveneens gefabriceerde trompetten gemaakt zijn naar buitenlands voorbeeld. Dit maakt de beide trompetten in het graf van Toetanchamon extra interessant. Binnen de toenmalige wereld was de Egyptische cultuur sterk overheersend, en Salomo liet trompetten maken naar buitenlands voorbeeld, dus hoogst waarschijnlijk beïnvloed door het Egyptische type. Flavius Josefus vertelde erover, in de eerste eeuw van onze jaartelling[203]: *"Salomo liet uit Tyrus, van het hof van Eirom, een kunstenaar komen genaamd Cheirom. Van zijn moeders kant kwam hij uit Nephtalitis (zij behoorde namelijk tot die stam). Zijn vader, Urias, was van geboorte een Israëliet. Hij was op alle gebieden deskundig, hoewel hij toch in de eerste plaats een specialist was op het gebied van de bewerking van goud en zilver en brons. Hij was de man onder wiens leiding de hele bouw van de tempel overeenkomstig de wil van de koning plaatsvond."*.

Deze Cheirom zorgde ook voor tempel-trompetten en andere muzikale benodigdheden[204]: *"Aan trompetten overeenkomstig het gebod van Mozes liet hij* (= Salomo) *er tweehonderdduizend maken, alsmede tweehonderddduizend linnen gewaden voor de zangers onder de levieten, en veertigduizend muziekinstrumenten voor de begeleiding van de zangers. Deze instrumenten heetten 'nablai' en 'kinyrai' en waren gemaakt van een legering van goud en zilver."* De aantallen van de gemaakte wijnkannen, schalen, gouden en zilveren borden, en wat er al niet meer voor de tempel werd gemaakt, zijn volgens Flavius Josefus eveneens gigantisch geweest. Dit maakt het nauwelijks voorstelbaar dat de aangedragen hoeveelheden ook historisch zijn geweest[205]. Flavius Josefus schreef voor de Romeinen, overwinnaars van de Joodse staat, na de val van de tempel in 70 na Christus, en voor de verslagen Joden in ballingschap. De grote getallen zullen dan ook geen historisch betrouwbaar beeld geschapen hebben, maar vooral bedoeld zijn geweest om indruk te maken op zowel Romeinen als Joden. Hun functie was om aan te geven hoe groot de glorie van Israëls tempel was geweest, en niet om exacte geschiedenis te schrijven. Waren er werkelijk 200.000 zilveren trompetten gemaakt, dan waren er naar alle waarschijnlijkheid ook exemplaren van teruggevonden, tijdens de opgravingen in Israëls bodem, zo mogen we veronderstellen. Hiervoor werd al geconstateerd dat de Kronist helemaal geen melding maakt van zilveren trompetten. Deze meldde enkel 'trompetten', zodat de notities van Flavius Josefus of gebaseerd moeten zijn op een verloren gegane historische bron, of een nooit in werkelijkheid gefunctioneerd hebbend ideaalbeeld weer trachtten te geven.

Als de tempel eenmaal is gebouwd, wordt onder groot ceremonieel de ark des verbonds naar binnen gebracht. De Levieten en de priesters vormden een tempelkoor, begeleid door hun eigen trompetten. De Heer vervulde daarop de tempel met een wolk, als teken van Zijn aanwezigheid, zo vertelt de Kronist. We lezen erover in 2 Kronieken 5: *"Alzo werd al het werk volbracht, dat Salomo aan het huis des HEEREN maakte. Daarna bracht Salomo de geheiligde dingen van zijn*

vader David; en het zilver, en het goud, en al de vaten legde hij onder de schatten van het huis Gods. 2 Toen vergaderde Salomo de oudsten van Israël, en al de hoofden der stammen, de oversten der vaderen onder de kinderen Israels, te Jeruzalem, om de ark des verbonds des HEEREN op te brengen uit de stad Davids, dewelke is Sion. En alle mannen van Israël verzamelden zich tot de koning op het feest, hetwelk was [in] de zevende maand. En al de oudsten van Israël kwamen, en de Levieten namen de ark op. En zij brachten de ark, en de tent der samenkomst opwaarts, mitsgaders al de heilige vaten, die in de tent waren; deze brachten de priesters [en] Levieten opwaarts. De koning Salomo nu, en de ganse vergadering van Israël, die bij hem vergaderd waren voor de ark, offerden schapen en runderen, die vanwege de menigte niet konden geteld noch gerekend worden. Alzo brachten de priesters de ark des verbonds des HEEREN tot haar plaats, tot de aanspraakplaats van het huis, tot het heilige der heiligen, tot onder de vleugelen der cherubim. Want de cherubim spreidden de beide vleugelen over de plaats der ark; en de cherubim overdekten de ark en haar handbomen van boven.

Daarna schoven zij de handbomen verder uit, dat de hoofden der handbomen gezien werden uit de ark, voor aan de aanspraakplaats, maar buiten niet gezien werden; en zij was daar tot op dezen dag. Er was niets in de ark, dan alleen de twee tafelen, die Mozes bij Horeb [daarin] gedaan had als de HEERE [een] [verbond] maakte met de kinderen Israels, toen zij uit Egypte uitgetogen waren. En het geschiedde, als de priesters uit het heilige uitgingen; (want al de priesters, die gevonden werden, hadden zich geheiligd, zonder de verdelingen te houden; En de Levieten, die zangers waren van hen allen, van Asaf, van Heman, van Jeduthun, en van hun zonen, en van hun broederen, in fijn linnen gekleed, met cimbalen, en met luiten, en harpen, stonden tegen het oosten des altaars, en met hen tot honderd en twintig priesteren toe, trompettende met trompetten.) Het geschiedde dan, als zij eenpariglijk trompetten en zongen, om een eenparige stem te laten horen, prijzende en lovende den HEERE; en als zij de stem verhieven met trompetten, en met cimbalen, en [andere] muzikale instrumenten, en als zij den HEERE prezen, dat Hij goed is, dat Zijn weldadigheid is tot in eeuwigheid; dat het huis met een wolk vervuld werd, [namelijk] het huis des HEEREN. En de priesters konden, vanwege die wolk, niet staan, om te dienen; want de heerlijkheid des HEEREN had het huis Gods vervuld."

Weer wordt benadrukt dat de trompetblazers priesters waren. Dit keer maar liefst 120, trompettend met trompetten, zoals de tekst zo mooi weergeeft. Teksten als deze geven tevens een prachtige voorstelling van de toenmalige muzikale kwaliteiten en mogelijkheden. Het zou zeer de moeite waard zijn om op zodanige wijze oude lofpsalmen uit te gaan voeren, waarbij we dan geheel en al onze zo sterk door het kerkorgel gestuurde muzikale beleving los zullen moeten laten, om ook maar iets te kunnen snappen van de muzikale wereld waarin de oude liederen zijn ontstaan. We zouden dan een beter beeld kunnen krijgen van de mogelijkheden van sjofarim en trompetten. Dat neemt niet weg dat deze beschrijvingen nog tal van hiaten hebben, zodat een exacte weergave van de toenmalige muziek nog moeilijk zal zijn, zonder een diepgaander studie van de muziek uit die dagen. Het is alleen al de vraag in welke toonsoort er gezongen en gespeeld werd, en of er sprake is van melodieuze of ritmische muziek, of dat beide misschien gecombineerd werden[206].

In 2 Kronieken 7 lezen we over Salomo's offer in de tempel, dat door vuur uit de hemel werd aangestoken. Dit gebeurde terwijl de priesters op hun trompetten bliezen. De instrumenten waren gemaakt in opdracht van David, zo lezen we: *"Als nu Salomo voleind had te bidden, zo daalde het vuur van den hemel, en verteerde het brandoffer en de slachtofferen; en de heerlijkheid des*

HEEREN vervulde het huis. En de priesters konden niet ingaan in het huis des HEEREN; want de heerlijkheid des HEEREN had het huis des HEEREN vervuld. En als al de kinderen Israels dat vuur zagen afdalen, en de heerlijkheid des HEEREN over het huis, zo bukten zij met hun aangezichten ter aarde op den vloer, en aanbaden en loofden den HEERE, dat Hij goedig is, dat Zijn weldadigheid is tot in eeuwigheid. De koning nu en al het volk offerden slachtofferen voor het aangezicht des HEEREN. En de koning Salomo offerde slachtofferen van runderen, twee en twintig duizend, en van schapen, honderd en twintig duizend. Alzo hebben de koning en het ganse volk het huis Gods ingewijd. Ook stonden de priesters in hun wachten, en de Levieten met de muzikale instrumenten des HEEREN, die de koning David gemaakt had, om den HEERE te loven, dat Zijn weldadigheid is in eeuwigheid, als David door hun dienst [Hem] prees; en de priesters trompetten tegen hen over....."

DE TROMPETTEN EN 'AL HET VOLK'

In het tweede boek van de Koningen vinden we trompetten vermeld, waar we op basis van de regelgeving zo op het eerste gezicht sjofarim zouden kunnen verwachten. De tekst geeft een gebeurtenis weer, direct volgend op de dood van koning Jehu van Samaria, welke stierf omstreeks 814 voor Christus[207]. We lezen in 2 Koningen 11 vanaf vers 12: *"Daarna bracht hij des konings zoon voor, en zette hem de kroon op, en [gaf] [hem] de getuigenis; en zij maakten hem koning, en zalfden hem; daartoe klapten zij met de handen, en zeiden: De koning leve! Toen Athalia hoorde de stem der trawanten [en] des volks, zo kwam zij tot het volk in het huis des HEEREN. En zij zag toe, en ziet, de koning stond bij den pilaar, naar de wijze, en de oversten en de trompetten bij den koning; en al het volk des lands was blijde, en blies met trompetten. Toen verscheurde Athalia haar klederen, en zij riep: Verraad, verraad! Maar de priester Jojada gebood aan de oversten van honderd, die over het heir gesteld waren, en zeide tot hen: Brengt haar uit tot buiten de ordeningen, en doodt, wie haar volgt, met het zwaard; want de priester had gezegd: Laat ze in het huis des HEEREN niet gedood worden."* De tekst waar het probleem in zit, is vers 14: *'en al het volk des lands was blijde, en blies met trompetten'.*

Hier zou men sjofarim verwachten, omdat 'al het volk' blies. De trompetten waren voorbestemd voor de priesters en het volk bediende zich van bazuinen van dierenhoorns. Het is uitgesloten dat *'al het volk des lands'* in het bezit was van peperdure metalen blaasinstrumenten, tenzij we zouden aannemen dat Flavius Josefus gelijk had, toen hij over 200.000 zilveren trompetten schreef, wat onwaarschijnlijk is. De zaak werd voorgelegd aan enkele rabbijnen. Door rabbi Mordechai Becher, van Ohr Somayach-instituut in Jeruzalem wordt wel verondersteld dat onder 'trompet' alle mogelijke trompetten worden verstaan, en dus niet alleen zilveren trompetten of trompetten van het tempelkorps. Hij gaat er van uit dat er onder het gewone volk ook diverse personen waren die een trompet bezaten van een goedkoper materiaal, als hij zegt: "Trompetten is een algemene term voor iedere trompet, en verwijst niet alleen naar die welke gebruikt werden door de priesters. Waarschijnlijk hadden veel mensen ze, om te gebruiken bij gelegenheden van vreugde en geluk.[208]" Mogelijk waren ze gemaakt van brons, ijzer of hout. Dat er geen historisch of archeologisch bewijs is voor deze veelheid aan trompetten, is voor hem niet van belang. In de rabbinale traditie staat het gelijk van de Tenach voorop, en de andere gegevens worden daarbij aangepast[209]. Daarbij wordt er door rabbi P. Waldman van het Aish Ha Torah-instituut uit Jeruzalem in een aanvullende reactie tevens van uit gegaan dat het beschrevene niets van doen

had met de voorschriften uit Numeri 10, anders zouden meer dan twee of andersoortige trompetten niet toegestaan zijn[210].

De zaak staat niet op zichzelf. In 2 Kronieken 23 lezen we vanaf vers 1 eveneens over de aanstelling van een nieuwe koning. Het is een gedeelte dat de zelfde gebeurtenissen wil beschrijven als de hiervoor geciteerde tekst uit Koningen. Er doet zich hier eveneens het geconstateerde probleem voor, dat *'al het volk'* op de trompet geblazen zou hebben. We zouden een ontsnapping voor dit probleem kunnen bedenken door te stellen dat hier slechts al het *aanwezige* volk zou worden bedoeld, maar de tekst maakt duidelijk dat dit niet mogelijk is. Het gaat namelijk om *'al het volk des lands'*. Het blijft natuurlijk ook mogelijk om in de tekst een enigszins euforische overdrijving te zien. De priesters in het centrum van het gebeuren bliezen op de trompet, en de schrijver verbreedde dit, meegesleept door de alles overheersende emoties van dat moment, tot de heel gemeenschap. Het probleem dat daarbij ervaren kan worden is echter dat de Kronist in de Kronieken veel nadruk legt op de priesterlijke afstamming van trompetblazers, zodat we ook binnen het denken van deze Kronist moeten zien op een uitleg te komen die hem én Numeri 10 recht doet, tenzij we zouden willen aannemen dat de Kronist zich in zijn euforie vergist heeft. We komen er ook nu nog niet uit[211]. We lezen in de bedoelde tekst van de Kronist, 2 Kronieken 23 vanaf vers 1:

"Doch in het zevende jaar versterkte zich Jojada, en nam de oversten der honderden, Azarja, den zoon van Jeroham en Ismael, den zoon van Johanan, en Azarja, den zoon van Obed, en Maaseja, den zoon van Adaja en Elisafat, den zoon van Zichri, met zich in een verbond. Die togen om in Juda, en vergaderden de Levieten uit alle steden van Juda, en de hoofden der vaderen van Israël, en zij kwamen naar Jeruzalem. En die ganse gemeente maakte een verbond in het huis Gods, met den koning; en hij zeide tot hen: Ziet, de zoon des konings zal koning zijn, gelijk als de HEERE van de zonen van David gesproken heeft. Dit is de zaak, die gij doen zult: een derde deel van u, die op den sabbat ingaan, van de priesteren en van de Levieten, zullen tot poortiers der dorpelen zijn; En een derde deel zal zijn aan het huis des konings; en een derde deel aan de Fondamentpoort; en al het volk zal in de voorhoven zijn van het huis des HEEREN. Maar dat niemand kome in het huis des HEEREN, dan de priesteren en de Levieten, die dienen; die zullen ingaan, want zij zijn heilig; maar al het volk zal de wacht des HEEREN waarnemen. De Levieten nu zullen de koning rondom omsingelen, een ieder met zijn wapenen in zijn hand; en die tot het huis inkomt, zal gedood worden; doch weest gijlieden bij den koning, als hij inkomt en uitgaat. En de Levieten en gans Juda deden naar alles, wat de priester Jojada geboden had; en zij namen een ieder zijn mannen, die op den sabbat inkwamen, met degenen, die op den sabbat uitgingen; want de priester Jojada had aan de verdelingen geen verlof gegeven. Verder gaf de priester Jojada aan de oversten der honderden de spiesen, en de rondassen, en de schilden, die van den koning David geweest waren, die in het huis Gods waren.

En hij stelde al het volk, en een ieder met zijn geweer in zijn hand, van de rechterzijde van het huis tot de linkerzijde van het huis, naar het altaar, en naar het huis, bij den koning rondom. Toen brachten zij des Konings zoon voor, en zetten hem de kroon op, en [gaven] [hem] de getuigenis, en zij maakten hem koning; en Jojada en zijn zonen zalfden hem, en zeiden: De koning leve! Toen nu Athalia hoorde de stem des volks, dat toeliep en den koning roemde, kwam zij tot het volk in het huis des HEEREN. En zij zag toe; en ziet, de koning stond bij zijn pilaar, aan de ingang; en de oversten en de trompetten waren bij den koning; en al het volk des lands was blijde, en blies met de trompetten; en de zangers waren er met muzikale instrumenten, en

gaven te kennen, dat men lofzingen zou; toen verscheurde Athalia haar klederen, en zij riep: Verraad, verraad! Maar de priester Jojada bracht de oversten der honderden, die over het heir gesteld waren, uit, en zeide tot hen: Brengt ze uit tot buiten de ordeningen, en die haar volgt, zal met het zwaard gedood worden; want de priester had gezegd: Gij zult ze in het huis des HEEREN niet doden. En zij legden de handen aan haar, en zij ging naar den ingang van de Paardenpoort, naar het huis des konings; en zij doodden ze daar. En Jojada maakte een verbond tussen zich, en tussen al het volk, en tussen den koning, dat zij den HEERE tot een volk zouden zijn."

NOGMAALS 'AL HET VOLK'

2 Koningen 11: 14: *"En zij zag toe, en ziet, de koning stond bij den pilaar, naar de wijze, en de oversten en de trompetten bij den koning; en* ***al het volk des lands*** *was blijde, en* ***blies met trompetten****. Toen verscheurde Athalia haar klederen, en zij riep: Verraad, verraad!"*

2 Kronieken 23: 13: *"En zij zag toe; en ziet, de koning stond bij zijn pilaar, aan de ingang; en de oversten en de trompetten waren bij den koning; en* ***al het volk des lands was blijde****, en* ***blies met de trompetten****; en de zangers waren er met muzikale instrumenten, en gaven te kennen, dat men lofzingen zou; toen verscheurde Athalia haar klederen, en zij riep: Verraad, verraad!"*

Bovenstaande teksten zullen we nog eens nader onder de loep nemen. Lezing van de teksten na elkaar maakt duidelijk dat we geen twéé, maar eigenlijk slechts één probleem hebben. Ze zijn namelijk vrijwel identiek, met dat verschil dat in 2 Kronieken een tussenzin staat. Er wordt ook zangers met instrumenten aanwezig, meldt de Kronist, welke leiding gaven aan het lofzingen. Door deze accentuering wordt het probleem alleen maar groter. De tekst staat nu niet toe dat men in 2 Kronieken zou kunnen lezen dat er onder het volk leden van het tempelorkest waren, priesters, die daar op de trompetten bliezen. De tekst heeft het nu namelijk ***nog*** duidelijker over het volk dat op de trompet blies. En dat in een tekst, die waarschijnlijk 2 Koningen als bron heeft gebruikt. Misschien is er ook een gemeenschappelijke bron geweest, die wij niet meer kennen.

We zouden op basis van het historische perspectief kunnen stellen dat ten tijde dat de boeken van de Koningen werden samengesteld, de richtlijnen voor het blazen op trompetten nog niet zo duidelijk omschreven waren, en later - in een periode dat dit wel het geval was - door redacteuren van de bijbelboeken terug werden geplaatst in de tijd (retrojectie). 2 Koningen 11:14 zou daar dan een echo van kunnen zijn, welke door de Kronist in 2 Kronieken 23:13 over het hoofd zou zijn gezien[212]. Er is denk ik door middel van een historische en tekst-kritische reconstructie ook een andere oplossing mogelijk. In Numeri 10 werd gezegd dat er twee zilveren trompetten gemaakt moesten worden, waarop alleen het nageslacht van Aaron zou mogen blazen. De Kronist lijkt ons er steeds op te wijzen dat men zich duidelijk aan de richtlijnen van de blazers hield. Dat bleven priesters. Maar de teksten geven tevens aan dat het er veel meer waren dan twee. Er waren dus meerdere trompetten, gebruikt door priesters. Bij het *"al het volk des lands was blijde, en blies met trompetten*" van 2 Koningen 11:14 zouden we dan, om binnen de richtlijnen te blijven, eraan kunnen denken dat een deel van de priesters zich onder het volk gemengd hadden, en als geestelijke middelaars mede namens het volk bliezen.

Nog een overweging om mee te nemen: De boeken van de Koningen zijn ontstaan in de 7de eeuw voor Christus, maar er hebben redacties plaatsgevonden omstreeks 585/580 en 560/550 voor Christus[213]. De boeken van de Kronieken werden - samen met die van Ezra en Nehemia samengesteld door de Kronist, omstreeks 350 voor Christus[214], afkomstig uit Levitische kringen van na de ballingschap[215], welke veel aandacht heeft voor liturgie en Levieten[216]. Dit uitte zich onder meer in extra aandacht voor de trompetten. In de boeken van de Koningen is in slechts twee teksten sprake van trompetten, waaronder dus de problematische tekst van 2 Koningen 11:14, terwijl er in de boeken van de Kronieken sprake is van 16 teksten waarin trompetten naar voren komen. De Kronist kreeg met de boeken van de Koningen - en mogelijke andere, meer oorspronkelijke bronnen - enkele oude en in zijn ogen gezaghebbende teksten onder ogen. Door een aanvulling, een tussenzin, ontstond wat we nu kennen als 2 Kronieken 23:13. Deze aanvulling had niet tot doel de trompetten los te zetten van de priesters, al zouden we dit door de tussenzin - waarin leden van het tempelorkest naar voren werden geschoven - wel kunnen denken. De tussenzin had enkel tot doel de rol van de levieten uit het tempelorkest nog verder te benadrukken. Dat later door deze wending de tekst ook anders uitgelegd kon worden, was waarschijnlijk niet de bedoeling, want de Kronist bleef in alles overtuigd van de priesterlijke rol bij het blazen op de trompetten, getuige het totaal van zijn werk. Wat we daarom ook als uitleg naar voren schuiven, het is niet aannemelijk dat de Kronist bedoelde dat er door personen op trompetten werd geblazen die geen priesters waren[217]. En mogelijk heeft rabbi Becher gelijk, als hij stelt dat het hier niet ging om priesterlijke trompetten, maar om volksinstrumenten. Ik sta open voor iedere andere en betere oplossing.

DE TROMPETTEN EN DE LATERE KONINGEN

Verderop in 2 Koningen lezen we in hoofdstuk 12 over een grootscheepse fraude, uitgevoerd door de priesters van de tempel. De priesters gebruikten geld van giften voor een oneigenlijk doel, al kwam het wel ten goede van de tempel. De tempel moest namelijk flink worden opgeknapt. Het begrip 'trompet' wordt hier wel degelijk juist gebruikt, want het gaat om de tempeltrompetten: *"Toen riep de koning Joas den priester Jojada en de [andere] priesteren, en zeide tot hen: Waarom betert gijlieden niet de breuken van het huis? Nu dan, neemt geen geld van uw bekenden, dat gij het zoudt geven voor de breuken van het huis. En de priesters bewilligden van het volk geen geld te nemen, noch de breuken van het huis te verbeteren. Maar de priester Jojada nam een kist, en boorde een gat in haar deksel, en zette die bij het altaar ter rechterhand, als iemand inkwam in het huis des HEEREN; en de priesters, die den dorpel bewaarden, staken daarin al het geld, dat ten huize des HEEREN gebracht werd. Het geschiedde nu, als zij zagen, dat veel gelds in de kist was, dat des konings schrijver met den hogepriester opkwam, en zij bonden het samen, en telden het geld, dat in het huis des HEEREN gevonden werd. En zij gaven het geld wel gewogen in handen der verzorgers van dat werk, die gesteld waren over het huis des HEEREN; en zij besteedden het uit aan de timmerlieden en aan de bouwlieden, die het huis des HEEREN vermaakten; En aan de metselaren, en aan de steenhouwers, en om hout en gehouwen stenen te kopen, om de breuken van het huis des HEEREN te verbeteren, en voor al wat uitgegeven werd voor het huis, om [dat] te beteren. Evenwel werden niet gemaakt voor het huis des HEEREN zilveren schalen, gaffelen, sprengbekkens, trompetten, [noch] enig gouden vat, of zilveren vat, van het geld, dat ten huize des HEEREN gebracht werd. Maar zij gaven dat aan degenen, die het werk deden; en zij verbeterden daarmede het huis des HEEREN. Daartoe eisten zij geen rekening van de mannen,*

wien zij dat geld in hun handen gaven, om aan degenen, die het werk deden, te geven; want zij handelden trouwelijk. Het geld van schuldoffer, en het geld van zondofferen werd ten huize des HEEREN niet gebracht; het was voor de priesteren.

In 2 Kronieken 13 vinden we de trompetten vermeld bij een strijdend leger, als teken van Gods aanwezigheid, geheel volgens de inzetting van Numeri 10. Het eindigde dan ook in een overwinning, zoals op basis van Numeri 10 verwacht zou mogen worden. We lezen in 2 Kronieken 13 vanaf vers 1, om de draad van het verhaal te kunnen volgen: *"In het achttiende jaar van den koning Jerobeam, zo werd Abia koning over Juda. Hij regeerde drie jaren te Jeruzalem; en de naam zijner moeder was Michaja, de dochter van Uriel, van Gibea; en er was krijg tussen Abia en tussen Jerobeam. En Abia bond den strijd aan met een heir van strijdbare helden, vierhonderd duizend uitgelezen mannen; en Jerobeam stelde tegen hem de slagorde, met achthonderd duizend uitgelezen mannen, kloeke helden. En Abia maakte zich op van boven den berg Zemaraim, dewelke is in het gebergte van Efraim; en hij zeide: Hoort mij toe, Jerobeam, en gans Israël! Staat het u niet toe te weten, dat de HEERE, de God Israels, het koninkrijk over Israël aan David gegeven heeft, tot in eeuwigheid, hem en zijn zonen, met een zoutverbond? Evenwel is Jerobeam, de zoon van Nebat, de knecht van Salomo, den zoon van David, opgestaan, en heeft gerebelleerd tegen zijn heer. Daartoe hebben zich ijdele mannen, kinderen Belials, tot hem vergaderd, en hebben zich sterk gemaakt tegen Rehabeam, den zoon van Salomo, als Rehabeam jong was en teder van hart, dat hij zich tegen hen niet kon versterken.*

En nu, gij denkt u te versterken tegen het koninkrijk des HEEREN, [hetwelk] in de hand is der zonen van David; gij zijt wel een grote menigte, maar gij hebt gouden kalveren bij u, die u Jerobeam tot goden gemaakt heeft. Hebt gij niet de priesteren des HEEREN, de zonen van Aaron, en de Levieten uitgedreven, en hebt u priesteren gemaakt, gelijk de volken der landen? Een iegelijk, die komt om zijn hand te vullen met een jong rund en zeven rammen, die wordt priester dergenen, die geen goden zijn. Maar ons aangaande, de HEERE is onze God, en wij hebben Hem niet verlaten; en de priesters, die den HEERE dienen, zijn de zonen van Aaron, en de Levieten zijn in het werk. En zij steken aan voor den HEERE brandofferen, op elken morgen en op elken avond, ook reukwerk van welriekende specerijen, nevens de toerichting des broods op de reine tafel, en den gouden kandelaar en zijn lampen, om [die] op elken avond te doen branden; want wij nemen waar de wacht des HEEREN, onzes Gods; maar gij hebt Hem verlaten. Daarom ziet, God is met ons aan de spitse, en Zijn priesteren met de trompetten des geklanks, om tegen u alarmgeklank te maken; o kinderen Israels, strijdt niet tegen den HEERE, den God uwer vaderen, want gij zult geen voorspoed hebben. Maar Jerobeam deed een achterlage omwenden, om van achter hen te komen; zo waren zij voor het aangezicht van Juda, en de achterlage was achter hen. Toen nu Juda omzag, ziet, zo hadden zij den strijd voor en achter; en zij riepen tot den HEERE, en de priesters trompetten met de trompetten. En de mannen van Juda maakten een alarmgeschrei; en het geschiedde, als de mannen van Juda een alarmgeschrei maakten, dat God Jerobeam en het ganse Israël sloeg voor Abia en Juda."

De trompetten en de ramshoorns, de bazuinen, als begeleiders van offers, vinden we gezamenlijk vermeld in 2 Kronieken 15, waar we vanaf vers 1 lezen: *"Toen kwam de Geest Gods op Azaria, den zoon van Oded. En hij ging uit, Asa tegen, en hij zeide tot hem: Hoort mij, Asa, en gans Juda, en Benjamin! De HEERE is met ulieden, terwijl gij met Hem zijt; en zo gij Hem zoekt, Hij zal van u gevonden worden; maar zo gij Hem verlaat, Hij zal u verlaten. Israël nu is vele dagen geweest zonder den waren God, en zonder een lerenden priester, en zonder de wet. Maar als zij*

zich in hun nood bekeerden tot den HEERE, den God Israels, en Hem zochten, zo werd Hij van hen gevonden. En in die tijden was er geen vrede voor dengene, die uitging, en dengene, die inkwam; maar vele beroerten waren over al de inwoners van die landen; Dat volk tegen volk, en stad tegen stad in stukken gestoten werden; want God had hen met allen angst verschrikt. Daarom weest gij sterk, en laat uw handen niet verslappen; want er is loon naar uw werk. Als nu Asa deze woorden hoorde, en de profetie van den profeet Oded, sterkte hij zich, en hij deed weg de verfoeiselen uit het ganse land van Juda en Benjamin, en uit de steden, die hij van het gebergte van Efraim genomen had, en vernieuwde het altaar des HEEREN, dat voor het voorhuis des HEEREN was. En hij vergaderde het ganse Juda en Benjamin, en de vreemdelingen met hen uit Efraim, en Manasse, en uit Simeon; want uit Israël vielen zij tot hem in menigte, als zij zagen, dat de HEERE, zijn God, met hem was. En zij vergaderden zich te Jeruzalem, in de derde maand, in het vijftiende jaar van het koninkrijk van Asa. En zij offerden den HEERE ten zelfden dage van den roof, [dien] zij gebracht hadden, zevenhonderd runderen en zeven duizend schapen. En zij traden in een verbond, dat zij den HEERE, den God hunner vaderen, zoeken zouden met hun ganse hart en met hun ganse ziel. En al wie den HEERE, den God Israels, niet zou zoeken, zou gedood worden, van den kleine tot den grote, en van den man tot de vrouw toe. En zij zwoeren den HEERE met luider stem en met gejuich, desgelijks met trompetten en met bazuinen. En gans Juda was verblijd over dezen eed; want zij hadden met hun ganse hart gezworen, en met hun gansen wil Hem gezocht; en Hij werd van hen gevonden, en de HEERE gaf hun rust rondom henen. Aangaande ook Maacha, de moeder van den koning Asa, hij zette haar af, dat zij geen koningin ware, omdat zij een afgrijselijken afgod in een bos gemaakt had; ook roeide Asa haar afgrijselijken afgod uit, en verbrijzelde en verbrandde [hem] aan de beek Kidron."

In 2 Kronieken 20 lezen we vanaf vers 20 over een strijd, die na een overwinning gevolgd werd door een met trompetten begeleide dankzegging in de tempel: *"En zij maakten zich des morgens vroeg op, en togen uit naar de woestijn van Thekoa; en als zij uittogen, stond Josafat en zeide: Hoort mij, o Juda, en gij, inwoners van Jeruzalem! Gelooft in den HEERE, uw God, zo zult gij bevestigd worden; gelooft aan Zijn profeten, en gij zult voorspoedig zijn. Hij nu beraadslaagde zich met het volk, en hij stelde den HEERE zangers, die de heilige Majesteit prijzen zouden, voor de toegerusten uitgaande en zeggende: Looft den HEERE, want Zijn goedertierenheid is tot in eeuwigheid! Ter tijd nu, als aanhieven met een vreugdegeroep en lofzang, stelde de HEERE achterlagen tegen de kinderen Ammons, Moab, en die van het gebergte Seir, die tegen Juda gekomen waren; en zij werden geslagen. Want de kinderen Ammons en Moab stonden op tegen de inwoners van het gebergte Seir, om te verbannen en te verdelgen; en als zij met de inwoners van Seir een einde gemaakt hadden, hielpen zij de een den ander ten verderve. Als nu Juda tot den wachttoren in de woestijn gekomen was, wendden zij zich naar de menigte; en ziet, het waren dode lichamen, liggende op de aarde, en niemand was ontkomen. Josafat nu en zijn volk kwamen, om hun buit te roven, en zij vonden bij hen in menigte, zowel have en dode lichamen, als kostelijk gereedschap, en namen voor zich weg, totdat zij niet meer dragen konden; en zij roofden den buit drie dagen, want dies was veel. En op den vierden dag vergaderden zij zich in het dal van Beracha, want daar loofden zij den HEERE; daarom noemden zij den naam dierzelver plaats het dal van Beracha, tot op dezen dag. Daarna keerden alle mannen van Juda en Jeruzalem weder, en Josafat in de voorspitse van hen, om wederom met blijdschap tot Jeruzalem te komen; want de HEERE had hen verblijd over hun vijanden. En zij kwamen te Jeruzalem, met luiten, en met harpen, en met trompetten, tot het huis des HEEREN. En er werd een verschrikking Gods over alle koninkrijken dier landen, als zij hoorden, dat de HEERE tegen*

de vijanden van Israël gestreden had. Alzo was het koninkrijk van Josafat stil; en zijn God gaf hem rust rondom henen."

Het trompetten bij het brengen van offers vinden we opnieuw uitgewerkt in 2 Kronieken 29:24: *"En de priesteren slachtten ze, en ontzondigden met derzelver bloed op het altaar, om verzoening te doen voor het ganse Israël; want de koning had dat brandoffer en dat zondoffer voor gans Israël bevolen. En hij stelde de Levieten in het huis des HEEREN, met cimbalen, met luiten en harpen, naar het gebod van David, en van Gad, den ziener des konings, en van Nathan, den profeet; want dit gebod was van de hand des HEEREN, door de hand Zijner profeten. De Levieten nu stonden met de instrumenten van David, en de priesters met de trompetten. En Hizkia beval, dat men het brandoffer op het altaar zou offeren; ten tijde nu, als dat brandoffer begon, begon het gezang des HEEREN met de trompetten en met de instrumenten van David, den koning van Israël. De ganse gemeente nu boog zich neder, als men het gezang zong, en met trompetten trompette; dit alles totdat het brandoffer voleind was. Als men nu geëindigd had te offeren, bukten de koning en allen, die bij hem gevonden waren, en bogen zich neder. Daarna zeide de koning Jehizkia, en de oversten, tot de Levieten, dat zij den HEERE loven zouden, met de woorden van David en van Asaf, den ziener; en zij loofden tot blijdschap toe; en neigden hun hoofden, en bogen zich neder."*

DE TROMPET NA DE WEDEROPBOUW VAN DE TEMPEL

Na de Babylonische ballingschap werd een begin gemaakt met de wederopbouw van Jeruzalem en de tempel. In de dagen van Ezra stelde men opnieuw een tempelkorps in. Opnieuw, exact naar het voorbeeld van David? Of heeft de Kronist uit 350 voor Christus de oorsprong van de toen bestaande situatie aan David *toegedicht*? We lezen in Ezra 3 vanaf vers 1: *"Toen nu de zevende maand aankwam, en de kinderen Israels in de steden waren, verzamelde zich het volk, als een enig man, te Jeruzalem. En Jesua, de zoon van Jozadak, maakte zich op, en zijn broederen, de priesters en Zerubbabel, de zoon van Sealthiel, en zijn broederen, en zij bouwden het altaar des Gods van Israël, om daarop brandofferen te offeren, gelijk geschreven is in de wet van Mozes, den man Gods. En zij vestigden het altaar op zijn stelling, maar met verschrikking, [die] over hen was, vanwege de volken der landen; en zij offerden daarop brandofferen den HEERE, brandofferen des morgens en des avonds. En zij hielden het feest der loofhutten, gelijk geschreven is; en [zij] [offerden] brandofferen dag bij dag in getal, naar het recht, van elk dagelijks op zijn dag. Daarna ook het gedurig brandoffer, en van de nieuwe maanden, en van alle gezette hoogtijden des HEEREN, die geheiligd waren; ook van een ieder, die een vrijwillige offerande den HEERE vrijwilliglijk offerde. Van den eersten dag af der zevende maand begonnen zij den HEERE brandofferen te offeren; doch de grond van den tempel des HEEREN was niet gelegd. Zo gaven zij geld aan de houwers en werkmeesters, ook spijs en drank, en olie, aan de Sidoniers en aan de Tyriers, om cederenhout van den Libanon te brengen aan de zee naar Jafo, naar de vergunning van Kores, koning van Perzie, aan hen. In het tweede jaar nu hunner aankomst ten huize Gods te Jeruzalem, in de tweede maand, begonnen Zerubbabel, de zoon van Sealthiel, en Jesua, de zoon van Jozadak, en de overige hunner broederen, de priesters en de Levieten, en allen, die uit de gevangenis te Jeruzalem gekomen waren; en zij stelden de Levieten, van twintig jaren oud en daarboven, om opzicht te nemen over het werk van des HEEREN huis. Toen stond Jesua, zijn zonen en zijn broederen, [en] Kadmiel met zijn zonen, kinderen van Juda, als een [man], om opzicht te hebben over degenen, die het werk deden aan*

het huis Gods, met de zonen van Henadad, hun zonen en hun broederen, de Levieten. Als nu de bouwlieden den grond van des HEEREN tempel legden, zo stelden zij de priesteren, aangekleed zijnde, met trompetten, en de Levieten, Asafs zonen, met cimbalen, om den HEERE te loven, naar de instelling van David, den koning van Israël. En zij zongen bij beurten, met den HEERE te loven en te danken, dat Hij goedig is, dat Zijn weldadigheid tot in eeuwigheid is over Israël. En al het volk juichte met groot gejuich, als men den HEERE loofde over de grondlegging van het huis des HEEREN. Maar velen van de priesteren, en de Levieten, en hoofden der vaderen, die oud waren, die het eerste huis gezien hadden, dit huis in zijn grondlegging voor hun ogen zijnde, weenden met luider stem; maar velen verhieven de stem met gejuich [en] met vreugde. Zodat het volk niet onderkende de stem van het gejuich der vreugde, van de stem des geweens van het volk; want het volk juichte met groot gejuich, dat de stem tot van verre gehoord werd."

In Nehemia 12 vinden we vanaf vers 1 de namen van de priesters en levieten, zangers en muzikanten, welke dienst deden in het nieuwe tempel van na de Ballingschap. Daaronder vinden we ook de trompetters vermeld. Hun stambomen gingen terug uit bekende muzikanten uit de dagen van David, waardoor duidelijk is dat men - volgens de Kronist - steeds vast probeerde te houden aan de zuivere afstamming van degenen welke gerechtigd waren tot het blazen van de trompetten, conform de voorschriften van Numeri 10. We lezen vanaf vers 27:

"In de inwijding nu van Jeruzalems muur, zochten zij de Levieten uit al hun plaatsen, dat zij hen te Jeruzalem brachten, om de inwijding te doen met vreugde, en met dankzeggingen, en met gezang, cimbalen, luiten, en met harpen. Alzo werden de kinderen der zangers verzameld, zo uit het vlakke veld rondom Jeruzalem, als uit de dorpen van de Netofathieten; En uit het huis van Gilgal, en uit de velden van Geba en Asmaveth; want de zangers hadden zich dorpen gebouwd rondom Jeruzalem. En de priesters en de Levieten reinigden zichzelven; daarna reinigden zij het volk, en de poorten, en den muur. Toen deed ik de vorsten van Juda opgaan op den muur; en ik stelde twee grote dankkoren en omgangen, [een] ter rechterhand op den muur, naar de Mistpoort toe. En achter hen ging Hosaja, en de helft der vorsten van Juda. En Azarja, Ezra, en Mesullam, Juda, en Benjamin, en Semaja, en Jeremia; En van de priesters kinderen met trompetten: Zecharja, de zoon van Jonathan, den zoon van Semaja, den zoon van Matthanja, den zoon van Michaja, den zoon van Zakkur, den zoon van Asaf; En zijn broeders, Semaja, en Azareel, Milalai, Gilalai, Maai, Nethaneel, en Juda, Hanani, met muziekinstrumenten van David, den man Gods; en Ezra, de schriftgeleerde, [ging] voor hun aangezicht heen. Voorts naar de Fonteinpoort, en tegen hen over, gingen zij op bij de trappen van Davids stad, door den opgang des muurs, boven Davids huis, tot aan de Waterpoort, tegen het oosten. Het tweede dankkoor nu ging tegenover, en ik achter hetzelve, met de helft des volks, op den muur, van boven den Bakoventoren, tot aan den breden muur; En van boven de poort van Efraim, en boven de Oude poort, en boven de Vispoort, en den toren Hananeel, en den toren Mea, tot aan de Schaapspoort, en zij bleven staan in de Gevangenpoort. Daarna stonden de beide dankkoren in Gods huis; ook ik en de helft der overheden met mij. En de priesters, Eljakim, Maaseja, Minjamin, Michaja, Eljoenai, Zacharja, Hananja, met trompetten; Voorts Maaseja, en Semaja, en Eleazar, en Uzzi, en Johanan, en Malchia, en Elam, en Ezer; ook lieten zich de zangers horen, met Jizrahja, den opziener. En zij offerden deszelven daags grote slachtofferen, en waren vrolijk; want God had hen vrolijk gemaakt met grote vrolijkheid; en ook waren de vrouwen en de kinderen vrolijk; zodat de vrolijkheid van Jeruzalem tot van verre gehoord werd."

SAMENVATTING EN CONCLUSIES

In de oude historische boeken van Samuël vinden we de trompetten nergens vermeld. De boeken van de Koningen spreken er pas van als met betrekking tot gebeurtenissen, volgend op de dood van koning Jehu (814 v.Chr.). Afgaand op de omstreeks 350 voor Christus afgeronde tekst van de Kronist, weergegeven in Kronieken, stelde David een muziekkorps in, waarvan ook trompetten deel uitmaakten, ter begeleiding van de ark bij de intocht in Jeruzalem. Salomo bracht de trompetten onder in een tempelorkest. Er is bij de Kronist steeds sprake van op trompetten blazende priesters, en deze priesters voerden hum stambomen uiteindelijk steeds weer terug op de door David aangestelde muzikanten. De trompettende priesters werden ingezet bij feestelijkheden, inhuldigingen van koningen, offers en als ondersteuning in de strijd. Dit alles conform de regelgeving van Numeri 10. Opvallend is echter wel dat er nooit sprake is van twee zilveren trompetten. Flavius Josefus heeft het in zijn tekst uit de 1ste eeuw wel over zilveren trompetten, maar de Kronist spreekt vier eeuwen eerder slechts over trompetten, zonder het materiaal te vermelden. Onder David waren er nog 6 trompetblazers, maar uiteindelijk dienden er in de tempel wel 120, zo vertelt ons de Kronist.

De rabbijnse traditie onderscheidt de twee zilveren trompetten van de tempeltrompetten, als een afzonderlijke instelling. Daarmee wordt tevens overeind gehouden dat er van de ene soort maar twee moesten zijn, welke alleen door priesters geblazen mochten worden. Zo wordt ook een verklaring gegeven voor ‘al het volk’ dat volgens sommige teksten op trompetten blies, en wat dan ook buiten deze regeling gevallen zou zijn. Analyse van de teksten maakt de uitleg mogelijk dat er ook in bedoelde teksten niet door gewone burgers geblazen werd, maar door priesters, terwijl we daarnaast rekening moeten houden met de mogelijkheid dat er inderdaad trompettende burgers waren, wat mogelijk was omdat de regelgeving van Numeri 10 toentertijd nog niet van kracht was. Verder is het mogelijk dat ‘trompetten’ een verzamelnaam is waaronder ook dierenhoorns vielen, want door het volk gebruikte trompetten zijn nooit gevonden. Het onderzoek wordt echter bemoeilijkt door de ouderdom van de teksten en de schaarste aan gegevens. Het werk van de Kronist, waarop dit alles vooral gebaseerd is, werd afgerond omstreeks 350 voor Christus, toen de tijd van de koningen en het ontstaan van het tempelorkest reeds lang voorbij was. Hierdoor wordt niet duidelijk waar werkelijk sprake is geweest van trompetten in Israëls geschiedenis en eredienst, en waar misschien een traditie van het blazen op natuurhoorns schuil gaat onder later geredigeerde teksten.

4.3. DE TROMPET IN DE POËTISCHE BOEKEN

In de poëtische boeken vinden we de trompet slechts éénmaal vermeld, en wel in Psalm 98:

“Een psalm.
Zingt den HEERE een nieuw lied; want Hij heeft wonderen gedaan;

Zijn rechterhand, en de arm Zijner heiligheid, heeft Hem heil gegeven.
De HEERE heeft Zijn heil bekend gemaakt;
Hij heeft Zijn gerechtigheid geopenbaard voor de ogen der heidenen.
Hij is gedachtig geweest Zijner goedertierenheid, en Zijner waarheid aan het huis Israels;
en al de einden der aarde hebben gezien het heil onzes Gods.
Juicht den HEERE, gij ganse aarde! roept uit van vreugde,
en zingt vrolijk, en psalmzingt.
Psalmzingt den HEERE met de harp, met de harp en met de stem des gezangs,
Met trompetten en bazuinengeklank;
juicht voor het aangezicht des Konings, des HEEREN.
De zee bruise met haar volheid, de wereld met degenen, die daarin wonen.
Dat de rivieren met de handen klappen, dat tegelijk de gebergten vreugde bedrijven,
Voor het aangezicht des HEEREN, want Hij komt, om de aarde te richten;
Hij zal de wereld richten in gerechtigheid, en de volken in alle rechtmatigheid."

We vinden hier de trompet in combinatie met andere instrumenten. Het is een vreugdepsalm, waarin uitgezien wordt naar het moment waarop de Heere de wereld komt richten. Met dat laatste plaatst deze psalm zichzelf in eschatologisch perspectief. Slechts één trompettekst in de poëtische boeken, is opvallend. In deze literatuur vinden we zes keer de sjofar vermeld, waarvan vier maal in de Psalmen. Deze ene trompettekst, in vers 6 van het hier geciteerde Psalm 98, toont de trompet in combinatie met deze sjofar, zodat de trompet niet zelfstandig getoond wordt. Meer is er op basis van deze summiere informatie niet van te zeggen.

We vinden tevens nog eenmaal in de Psalmen de trompet niet zelf vermeld, maar wel het effect ervan: het 'geklank'. We vinden dit vermeld in Psalm 27:6. We lezen vanaf vers 2: *"Als de bozen, mijn tegenpartijen, en mijn vijanden tegen mij, tot mij naderden, om mijn vlees te eten, stieten zij zelven aan, en vielen. Ofschoon mij een leger belegerde, mijn hart zou niet vrezen; ofschoon een oorlog tegen mij opstond, zo vertrouw ik hierop. Een ding heb ik van den HEERE begeerd, dat zal ik zoeken: dat ik al de dagen mijns levens mocht wonen in het huis des HEEREN, om de liefelijkheid des HEEREN te aanschouwen, en te onderzoeken in Zijn tempel. Want Hij versteekt mij in Zijn hut, ten dage des kwaads; Hij verbergt mij in het verborgene Zijner tent; Hij verhoogt mij op een rotssteen. Ook nu zal mijn hoofd verhoogd worden boven mijn vijanden, die rondom mij zijn, en ik zal in Zijn tent offeranden des geklanks offeren; ik zal zingen, ja, psalmzingen den HEERE."* De kanttekening hierbij van de Staten Vertaling zegt: *"Te weten, die brandoffers en dankoffers, bij welke met de twee zilveren trompetten geblazen werd, naar de wet; Num.10:10."* De tent verwijst naar de Tabernakel, en is een zinnebeeldige voorstelling van de tempel.

4.4. DE TROMPET IN DE PROFETEN

In de profetische literatuur vinden we tweemaal trompetten vermeld. De trompetten, als oproepmiddel tot de strijd, vinden we vermeld in Hosea 5:8, waar we lezen: *"Blaast de bazuin te Gibea, de trompet te Rama; roept luide [te] Beth-Aven; achter u, Benjamin! Efraim zal tot*

verwoesting worden, ten dage der straf; onder de stammen Israels heb Ik bekend gemaakt, dat gewis is. De vorsten van Juda zijn geworden, gelijk die de landpalen verrukken; Ik zal Mijn verbolgenheid, als water, over hen uitgieten."

In Ezechiël 7 vinden we een profetie, waarin de trompet als middel om tot strijd op te roepen naar voren komt, als onderdeel van een door de profeet aangekondigd strafgericht, waarmee de Heere Juda en Jeruzalem zal komen bezoeken. We lezen vanaf vers 1:

"*Daarna geschiedde het woord des HEEREN tot mij, zeggende: Verder, gij mensen-kind, zo zegt de Heere HEERE, van het land Israels: Het einde is er, het einde is gekomen over de vier hoeken des lands. Nu is het einde over u; want Ik zal Mijn toorn tegen u zenden, en Ik zal u richten naar uw wegen, en Ik zal op u brengen al uw gruwelen. En Mijn oog zal u niet verschonen, en Ik zal niet sparen; maar Ik zal uw wegen op u brengen, en uw gruwelen zullen in het midden van u zijn, en gijlieden zult weten, dat Ik de HEERE ben. Zo zegt de Heere HEERE: Een kwaad, een enig kwaad, ziet, is gekomen; Een einde is er gekomen, dat einde is gekomen, het is opgewaakt tegen u; ziet, het [kwaad] is gekomen! De morgenstond is tot u gekomen, o inwoner des lands, de tijd is gekomen, de dag der beroerte is nabij, en er is geen wederklank der bergen.*

Nu zal Ik in kort Mijn grimmigheid over u uitgieten, en Mijn toorn tegen u volbrengen, en u richten naar uw wegen, en zal op u brengen al uw gruwelen. En Mijn oog zal niet verschonen, en Ik zal niet sparen; Ik zal u geven naar uw wegen, en uw gruwelen zullen in het midden van u zijn; en gijlieden zult weten, dat Ik de HEERE ben, Die slaat. Ziet, de dag, ziet, [de] [morgenstond] is gekomen, de morgenstond is voortgekomen, de roede heeft gebloeid, de hovaardij heeft gegroend. Het geweld is opgerezen tot een roede der goddeloosheid; niets van hen zal [overblijven], noch van hun menigte, noch van hun gedruis, en geen klage zal over hen zijn. De tijd is gekomen, de dag is genaakt; de koper zij niet blijde, en de verkoper bedrijve geen rouw; want een brandende toorn is over de gehele menigte van het [land]. Want de verkoper zal tot het verkochte niet wederkeren, ofschoon hun leven nog onder de levenden ware; overmits het gezicht, aangaande de gehele menigte van het [land], niet zal terugkeren; en niemand zal door zijn ongerechtigheid zijn leven sterken. Zij hebben met de trompet getrompet, en hebben alles bereid, maar niemand trekt ten strijde; want Mijn brandende toorn is over de gehele menigte van het [land]. Het zwaard is buiten, en de pest, en de honger van binnen; die op het veld is, zal door het zwaard sterven, en die in de stad is, dien zal de honger en de pest verteren. En hun ontkomenden zullen [wel] ontkomen, maar zij zullen op de bergen zijn, zij allen zullen zijn gelijk duiven der dalen, kermende, een ieder om zijn ongerechtigheid."

We vonden 22 vermeldingen van de sjofar in de boeken van de profeten, los van de sjofar-teksten van Ezra en Nehemia, die we meenamen in historisch perspectief. Hadden we die er bij genomen, dan was het aantal vermeldingen van de sjofar hier nog groter geweest. Tegenover deze 22 vermeldingen van de bazuin staan slechts twee vermeldingen van de trompet. De trompet schijnt voor de profeten van ondergeschikt belang te zijn geweest. Van een perspectief-verandering, waarbij de trompetten deel werden van een eschatologische heilsverwachting of een apocalyptische eindstrijd, of waarbij ze - net als de sjofar - een rol gingen spelen bij een verwacht toekomstig herstel van Israël, is in het Oude Testament geen sprake.

5. De sjofar en de trompet in de apocriefe boeken en de rollen van Qumran

5.1. DE SJOFAR EN DE TROMPET IN DE APOCRIEFE BOEKEN

SIMON DE HOGEPRIESTER EN DE TROMPETTEN

"Wanneer hij zich hult in een kleed van hoorwaardigheid
en zich kleedt met een gewaad van glorie,
wanneer hij opgaat naar het verheven altaar
en luister verleent aan het ommuurde gebied van het heiligdom,
wanneer hij de offerstukken uit de handen van zijn broeders aanneemt,
dan is hij het, die vooraan staat bij de ordeningen [van het offer].
Rondom hem een kroon gevormd door de zonen,
als zaailingen van de ceders in de Libanon
en zij trekken om hem heen als beekwilgen,
als de zonen van Aäron in hun heerlijkheid
met de vuuroffers voor JHWH in hun handen
ten overstaan van de gehele gemeente van Israël.
Totdat hij gereed is met het dineen bij het altaar
en het arrangeren van de ordeningen voor de Allerhoogste.
Dan blazen de zonen van Aäron, de priesters,
op de trompetten van gedreven metaal
en terwijl zij blazen laten zij een machtig geschal horen,
om de gedachtenis op te roepen voor de Allerhoogste.
Alle mensen tezamen haasten zich met spoed
en zij vallen op hun aangezicht ter aarde,
om te bidden voor het aangezicht van de Allerhoogste,
voor het aangezicht van de Heilige Israëls.
En Hij verheft zijn stem n het gezang
en boven de daverende klank uit schatten zij [allen] zijn licht hoog
en zij juichen, heel het volk van het land,
in het gebed voor het aangezicht van de Erbarmer.
Totdat hij gereed is met het dienen bij het altaar
en zijn voorschriften doet hij tot zijn bestemming komen."

Een gedeelte uit Jezus Sirach 50, uit een vertaling op basis van de Hebreeuwse grondtekst[218], waarin we een indruk krijgen van een feestelijk offer, onder leiding van Simon de hogepriester. Het offer gaat gepaard met trompetgeschal. Geheel volgens de richtlijnen van Numeri 10 worden de trompetten geblazendoor de priesters, *'de zonen van Aäron'*, en dat *'om de gedachtenis op te roepen voor de Allerhoogste'.* Ook dit sluit aan bij Numeri 10. Aan welk feest dacht Ben Sira, de auteur van Jezus Sirach? Dr. Otto Mulder hierover[219]: *"In zijn beschrijving van Simon heeft Ben Sira niet één van de grote feesten voor ogen. Hij neemt de dag van het bazuingeschal c.q. de dag der herinnering als eerste dag van de feestmaand als uitgangspunt ter inleiding op Yom Kippur en Sukkot. Hij volgt daarin het algemeen erkende tijdstip van de eerste dag van de zevende maand als het begin van het nieuwe jaar. In de weergave van Simon maakt Ben Sira gebruik van enkele richtingbepalende kernbegrippen en sleutelwoorden, die ook Rosh Hashanah als de dag van de gedachtenis blijken te typeren."*

In het onderzoek rond Sirach 50 wordt er nogal verschillend gedacht over het hier beschreven feest. Anderen zijn van mening dat het hier moet gaan om Yom Kippoer (Grote Verzoendag) of het dagelijkse offer[220]. Het prachtige beeldende taalgebruik van Ben Sirach geeft blijkbaar te weinig aanwijzingen om direct tot een herkenbare offerplechtigheid te komen. De complexiteit daarvan is uitgewerkt in een recent onderzoek[221]. De moeilijkheid daarbij is ook nog eens dat het hier niet gaat om Rosh Hashanah zoals we het vandaag de dag nog kennen, maar om een voorvorm daarvan, in de dagen dat de tempeldienst nog functioneerde. Na 70 na Christus, na de verwoesting van de tempel, werd het feest gevierd zonder offers, zonder hogepriester, zonder trompetten, maar wel met sjofar, binnen een geheel op de synagoge aangepaste liturgie[222]. De rol van de sjofar lijkt amper nog van belang, in de apocriefen. Vooral de trompet wordt naar voren geschoven. Zoals bijvoorbeeld ook in de boeken van de Makkabeën.

BAZUINEN, TROMPETTEN EN DE MAKKABEËN

Nadat Israël zijn zelfstandigheid verloor, is er sprake geweest van diverse overheersers. In 198 voor Christus werd Judea ingenomen door Antiochius III de Grote en ingelijfd bij het Syrische Seleucidische rijk. Er brak een periode van interne spanningen aan, welke uitliep op een burgeroorlog. Antiochius verloor in 169 voor Christus een oorlog tegen de Romeinen, op het moment dat de Joodse burgeroorlog woedde. Teleurgesteld over zijn nederlaag trok Antiochius in woede naar Jeruzalem en vermoordde duizenden Joden, zonder aanzien van geslacht of leeftijd, en ontwijdde en brandschatte de tempel. De Syrische koning beval zijn ambtenaren de volledige hellenisering van Judea. In 167 voor Christus verbood Antiochius de Joden hun geloof nog langer uit te oefenen. De apocriefe boeken van de Makkabeën beschrijven de opstand van de priester Mattathias en zijn vijf zonen, welke uitbrak in 170 voor Christus. Na een jaar stierf Mattathias. De guerrillaoorlog werd door de zonen voortgezet, met als grote militaire leiders van de Makkabeën, het geslacht van Mattathias, zijn zonen de priester Judas en Johannes. Dit resulteerde in 140 voor Christus van een door de Seleuciden erkende zelfstandige Joodse staat. Het eerste boek van de Makkabeën, dat omstreeks 100 voor Christus werd afgerond, is de officiële geschiedschrijving van deze geslaagde opstand[223].

Signaalinstrumenten vinden we in de apocriefe boeken voornamelijk vermeld in dit eerste boek van de Makkabeën, al is er in een tweede boek ook nog een tekst waarin ze naar voren komen. Het gaat hier hoofdzakelijk om trompetten, geblazen in een door priesters geleide opstand. In 1 Makkabeën 3:54 vinden we de bazuin (sjofar) vermeld als instrument om het volk bij elkaar te roepen. Het was het moment dat het volk gemobiliseerd werd, om ten strijde te trekken: *"Daarna liet Judas het volk door de bazuin te zamen roepen en stelde bevelhebbers aan, oversten, hoofdlieden en onderhoofdlieden."* Priesterlijke trompetten werden voor het eerst geblazen in 1 Makkabeën 4: 40. Het is op het moment dat de Makkabese opstandelingen de ruïne van de verwoeste tempel vinden. Er wordt geblazen tijdens een roepen naar de hemel, dus om hen bij God onder de aandacht te brengen, zoals we ook lezen[224] in Numeri 10. Dit doelt op tempeltrompetten, net zoals we bij priesters uit het geslacht van de Makkabeën mogen denken aan tempeltrompetten. We lezen vanaf vers 36 en verder, in een tekst uit de Lutherse Vertaling[225]:

"Maar Judas en zijne broeders spraken: Dewijl onze vijanden verjaagd zijn, zo laat ons optrekken en het heiligdom weder reinigen. Daarom kwam het krijgsvolk allen te zamen, en zij

trokken met elkander op den berg Zion. En toen zij zagen, hoe het heiligdom verwoest was, het altaar ontheiligd, de poorten verbrand, en dat de plaats rondom met gras begroeid was gelijk een woud of gebergte, en de woningen der priesters vervallen waren, verscheurden zij hunne kleederen, en maakten eene groote rouwklacht, strooiden asch op hunne hoofden, vielen neder op hun aangezicht en bliezen de trompetten en riepen tot den hemel."

Het hierop volgende herstel van de tempel, de rituele reiniging en het opnieuw in gebruiknemen ervan (167 voor Christus) worden nog jaarlijks herdacht tijdens het Chanoeka-feest[226]. Judas de Makkabeër bleef gebruik maken van trompetten in zijn zegevolle strijd. We lezen in 1 Makkabeën 5:30: *"En toen hij des morgens aldaar kwam, zag hij eene groote menigte, zonder getal, aldaar, die ladders en stromwerktuigen droegen en den storm begonnen; en in de stad was een klagelijk gekerm* (met trompetten), *dat ten hemel klonk. Toen vermaande Judas zijn volk, dat zij voor hunne broeders strijden zouden, om hen te verlossen; en hij maakte drie slagorden en tastte ze van achteren aan, in den storm, en liet de trompetten blazen; en het volk riep luide en bad tot God. Maar toen de heir van Timotheus zag, dat Judas achter hen was, vloden zij en werden zeer geslagen, zodat er van hen op dien dag bij de achtduizend dooden bleven."* Het 'met trompetten' dat hier is tussengevoegd, vinden we niet in de Lutherse Vertaling, doch werd wel gevonden in sommige andere vertalingen[227], zodat het hier om een tekstvariant moet gaan.

De trompetten werden ook gebruikt door de vijanden van de Makkabeërs, zo lezen we in 1 Makkabeën 6:33. Ze werden gebruikt in een strijd tegen Judas Makkabeës, op een moment dat er zelfs olifanten tegen hem en zijn leger werden ingezet. We vinden in vers 32 en verder: *"En Judas trok van den burg Zion af en kwam met het heir te Beth-Zachara, tegenover des konings leger. Toen was de koning des morgens vroeg, vóór den dag, op en voerde het heir aan den weg voor Beth-Zachara, en liet slagorde maken en de trompetten blazen en de olifanten met rooden wijn en moerbeziënsap besprengen, om ze aan te sporen en te vertoornen."*

Een andere grote overwinning wordt door Judas gehaald in de strijd tegen Nicanor. We vinden de trompetten hieromtrent in 1 Makkabeën 7:45. We lezen vanaf vers 39: *"En Nicanor trok van Jeruzalem weg en legerde zich bij Beth-Horon; aldaar kwam nog een heir uit Syrië bij hem om hem te helpen. Maar Judas legerde zich tegen hem bij Adasar met drieduizend man en bad tot God en sprak aldus: Heere God, toen de boden van koning Sanherib u lasterden, zondt gij een Engel, die sloeg honderdvijfentachtigduizend man dood: sla alzoo deze onze vijanden heden voor onze oogen en oordeel dezen Nicanor naar zijne groote misdaad; opdat andere lieden erkennen, dat gij hem daarom gestraft hebt, opmdat hij uw heiligdom gelasterd heeft. En op den dertienden dag der maand Adar streden zij met elkander en Nicanor kwam allereerst om. En toen zijn heir dat zag, wierpen zij de wapenen weg en vloden. Maar Judas joeg hen na eene dagreis, van Adassar af tot Gaza toe, en liet de trompetten blazen, zoodat het volk uit alle vlekken rondom in het land tot hem uitliep en de vijand hielp verslaan, en zij kwamen tot Judas en hielden zich weder bij hem."*

De trompetten werden geblazen, zodat al het volk in het land naar Judas kwam. De functie van deze trompetten was het verzamelen van het volk, in een heilige strijd. De in het gebed door God aangehaalde strijd tegen Sanherib vinden we vermeld in jesaja 37:36. In 2 Makkabeën 15:25 vinden we een parallel verslag van deze strijd. Opvallend is dat dit keer niet Judas de trompetten laat blazen als hij de troepen van de gesneuvelde Nicanor achtervolgt, maar dat Nicanor de

trompetten bij zich heeft, als hij de strijd met Judas aanbindt. We lezen in 2 Makkabeën 15:25: *"Alzoo kwam Nicanor en zijn hoop aan, met trompetten en groot geschreeuw."*

In 1 Makkabeën 9:12 en 13 vinden we de trompetten wederom wederzijds gebruikt in een strijd, door zowel Judas als zijn vijand. We lezen vanaf vers 11: *"En de vijanden stonden op en maakten hunne slagorde aldus: in de voorhoede waren de schutters, en de beste krijgslieden stonden vóóraan de spits; de ruiterij was gedeeld in twee hoopen, aan elke zijde een; de hoofdman Bacchides was op de rechterzijde; en met deze slagorde trokken zij voort met groot geschreeuw en bliezen de trompetten. Toen liet Judas óók de trompetten blazen en streed met hen van den morgen tot den avond, dat de aarde dreunde van het groote gedruisch."*

In 1 Makkabeën 16: 8 wordt nog eens expliciet vermeld dat het ging om priesterlijke trompetten, terwijl de Lutherse Vertaling in een noot verwijst naar Numeri 10:9. Ze werden geblazen op een moment dat het volk alle hoop verloren had, met als resultaat - geheel volgens de verwachting van Numeri 10 - een klinkende overwinning. We lezen vanaf vers 6, over de strijd tussen Johannes de Makkabeër en Cendebeus: *"Toen trok Johannes naar de beek en legerde zich tegenover de vijanden. Maar toen hijzag, dat het volk vreesde zich in het water te begeven, waagde hij zich het eerst daarin en kwam over het water. Toen de hoop dat zag, volgden zij hem na. Daarna maakte Johannes zijne slagorde en stelde de ruiters bij het voetvolk; maar de vijanden hadden een veel machtiger ruiterij. Maar, toen Johannes liet blazen op de bazuinen der priesters, en de vijanden aantastte, nam Cendebeus de vlucht, te zamen met zijn heir; en er werden velen gewond en doorstoken, maar de overigen vloden in een versterkte plaats."* Hoewel hier gesproken wordt van de 'bazuinen der priesters' kan dit niet anders zijn geweest dan de priesterlijke trompetten, omdat de priesters alleen ten aanzien van deze instrumenten een monopolie hadden.

SAMENVATTING EN CONCLUSIES

In de apocriefe boeken vinden we weinig vermeldingen van sjofarim. Wel komt de trompet naar voren. Een voorbeeld daarvan is de offerdienst van Simon de hogepriester in Jezus Sirach 50. Dit werd geïdentificeerd als een viering van Rosh Hashanah. Opvallend is dat de trompet in de boeken van de Makkabeën wel worden genoemd als het gaat om strijd, maar niet als er geofferd wordt. We vinden hem bijvoorbeeld niet vermeld in 1 Makkabeën 5: 54, waar we lezen: *"toen trokken zij op den berg Zion met groote vreugde en offerden brandoffers, omdat God hun overwinning gegeven en hen met vrede weder naar huis gebracht had."* Daardoor komt de nadruk van de priesterlijke trompetten in de tijd van de Makkabeën, zoals deze via de omstreeks 100 voor Christus afgeronde geschiedschrijving tot ons komt, vooral te liggen op het gebruik als strijdtrompet, waarmee het strijdende Joodse volk - geheel volgens Numeri 10 - zichzelf onder de aandacht van JHWH brengen, opdat ze door Diens ingrijpen zo een overwinning kunnen behalen. Het Joodse volk, zo kunnen we concluderen, keek tijdens de Romeinse bezetting via deze boeken terug op een met behulp van JHWH en de tempeltrompetten gewonnen vrijheid en herstel van tempel en eredienst. Van de sjofar is in deze periode amper of geen sprake, voor zover we letten op de literatuur uit die dagen.

5.2. DE SJOFAR EN DE TROMPET IN DE ROLLEN VAN QUMRAN

DE SJOFAR IN DE ROLLEN VAN DE DODE ZEE

Zeer belangrijk voor onze kennis van het Jodendom van rond het begin van de Christelijke jaartelling, is de vondst van de Dode Zee-rollen. Waarschijnlijk werden ze gebruikt door de gemeenschap van Qumran, die op zijn beurt identiek of sterk verwant moet zijn geweest aan de Essenen. In de Dode Zee-rollen worden sjofarim slechts een enkele maal genoemd. De rol waarin blaasinstrumenten een centrale plaats hebben is de 'Rol van de oorlog'[228]. De bazuinen zijn daar lawaai-instrumenten, bedoeld om de vijand zoveel mogelijk vrees aan te jagen, tijdens een laatste eschatologische eindstrijd. Er is een hoofdrol weggelegd voor de trompetten. In kolom VIII van deze rol lezen we:

"*Wanneer zij in drie formaties opgesteld staan, zullen de priesters voor hen een tweede signaal blazen, (ditmaal) op rustige en gedragen toon, met het oog op de opmars, totdat zij de linie van de vijand genaderd zijn. Dan zullen zij hun hand met de krijgswapens uitstrekken. De priesters zullen (daarna) een signaal blazen op de zes trompetten van de gesneuvelden, op een scherpe staccato toon, om de strijd te leiden. En de levieten en al het volk met de ramshorens zullen eenstemmig één groot krijgslawaai doen opklinken om het hart van de vijand te doen versmelten. Bij het lawaai zullen de strijdsperen wegvliegen om de tot sneuvelen gedoemden neer te vellen. Het geluid van de ramshorens zal verstommen, maar de priesters zullen op de trompetten een signaal blijven blazen, op een scherpe staccato toon, om leiding te geven met het oog op de strijd, totdat zij (= de infanteristen) naar de linie van de vijand zevenmaal (hun speren) geworpen hebben.*

In kolom XVI vinden we een soortgelijke rol voor de sjofar weg gelegd: *"Als zij dicht bij de linie van de Kittieten staan, ongeveer op een speerworps afstand, zal ieder zijn hand met zijn krijgswapen opheffen en zes priesters zullen op de trompetten van de gesneuvelden blazen op een scherpe staccato toon om leiding te geven aan de strijd. En de levieten en al het volk met de ramshorens zullen een luid krijgslawaai doen opklinken. Zodra het geluid wegebt, zullen zij zich ertoe zetten de tot sneuvelen gedoemden van de Kittieten te doen vallen. Heel het volk zal (dan) ophouden met het krijgslawaai. Maar de priesters zullen een signaal blijven blazen op de trompetten van de gesneuvelden, zodat de strijd tegen de Kittieten begeleid wordt.*

Na een rede van de hogepriester lezen we: *"Wanneer de infanteristen dicht bij de linie van de Kittieten gekomen zijn, ongeveer op een speerworps afstand, zal ieder zijn hand met zijn krijgswapenen opheffen en zullen de priesters een signaal geven op de trompetten van de gesneuvelden; de levieten en alle volk met de ramshorens zullen een krijgslawaai doen opklinken. De infanteristen zullen een handgemeen aangaan met het leger van de Kittieten en zodra het krijgslawaai ophoudt, zullen zij beginnen met het neervallen van hun tot sneuvelen gedoemden. Het gehele volk zal met het krijgslawaai ophoudend, maar de priesters zullen een signaal blijven blazen op de trompetten van de gesneuvelden, zodat de strijd tegen de Kittieten begeleid wordt en de troepen van Belial vóór hen verslagen worden."*

Het blijven lawaai-instrumenten, deze sjofars, en ze zijn steeds in handen van levieten en het volk. Hun rol ligt zo vast, dat deze in het verloop van de strijd niet verandert. De status van deze instrumenten lijkt hier niet zo hoog, al wordt er een groot effect op de strijd van verwacht. Meer over de 'Rol van de Oorlog' lezen we als de trompetten behandeld worden. Vermeldingen van sjofarim in andere rollen zijn zeldzaam. Een bazuinende ruiter, vinden we in een kleine rol met zogenaamde Targoems, geparafraseerde Aramese vertalingen van bijbelboeken. Er is een

fragment dat een eigen weergave geeft van het beeld dat we aantreffen in het al geciteerde gedeelte uit het boek Job, Job 39: 23-33. De Dode Zee-rol zegt het zo[229]:

"Kunt gij het (paard) doen springen met kracht [....] door zijn gebries schrik en vrees. Het woelt in het dal, rent en verheugt zich, en met kracht trekt het uit het zwaard tegemoet. Het lacht om de vrees, niet beeft het noch deinst terug voor het zwaard. Op hem hangt een pijlkoker, een scherpe lans en een gewet zwaard. Op het geluid van de hoorn zegt het: Ha! en van verre ruikt het de strijd; bij het wapengekletter en het krijgsgeschreeuw verheugt het zich. Is het door uw wijsheid dat de valk zich hoog verheft en zijn vleugels uitspreidt naar de windstreken? Of is het op uw bevel dat de adelaar hoog opstijgt en de gier zijn nest in de hoogte bouwt? Hij woont en bouwt zijn nest op de rots [....] speurt hij naar voedsel [...] "

De uit Genesis 14:18-19 en Psalm 110:4 bekende priester Melchizedek heeft een hoofdrol in een andere tekst. Het geschrift[230] werd gekopieerd in de tweede helft van de eerste eeuw voor Christus. Hij wordt hier niet voorgesteld als een tussen de mensen levend aards persoon, zoals we hem nog in Genesis aantreffen. De tekst tekent hem als een hemels figuur, en als de aanvoerder van een hemelse legermacht, die de scharen van Belial overwint. Zijn rol lijkt dan ook sterk op die van de 'Vorst van Licht' en de aartsengel Michaël, zoals deze in de Dode Zee-rollen naar voren komen. Uit het begin van kolom III kunnen we afleiden dat de verdelging van Belial behandeld zou worden. Er is niet meer na te gaan in hoeverre dit overeenkomstig geschilderd werd als in de Rol van de Oorlog, waar de eindslag en de vernietiging van het kwaad eveneens besproken wordt. Er ontbreekt teveel tekst. Als moment van de eindstrijd, de verlossing en de bevrijding van de gevangenen, wordt het tiende en laatste jubeljaar genoemd. Dit alles wordt gefundeerd op teksten uit het Oude Testament. In dit laatste jubeljaar zal niet één hemelse bazuin (sjofar) te horen zijn, maar zal - volgens Leviticus 25:9 - bazuingeschal rondgaan in ieder land, in de zevende maand. Daarmee is de sjofar verheven tot op een eschatologisch niveau, zoals we ook al bij de profeten zagen. Maar opvallend is dat de bazuinteksten van de profeten zelf hier geen plaats hebben, in de denkwijze van de schrijver van de rol. Verder is er ook geen sprake van de opstanding van de doden, gekoppeld aan het schallen van de bazuin, de sjofar. In dat opzicht blijft de tekst de lijn van het Oude Testament volgen, en wordt niet de stap gezet die we in de bazuinteksten van het Christendom zullen vinden.

We volgen de tekst over Melchizedek, tot en met de bazuin-tekst:

"(Kolom II)*[.....] uw God [.....] En dat wat Hij zei: In dit jubeljaar zult gij terugkeren, ieder naar zijn bezitting (Lev. 25:13), zoals geschreven staat: Dijt is de wijze van kwijtschelding: iedere schuldeiser zal kwijtscheiden hetgeen hij leende aan zijn naaste; hij zal zijn naaste en zijn broeder niet dwingen, wanneer de kwijtschelding voor God is afgekondigd* (Deut. 15:2). *De uitleg hiervan met het oog op het laatst der dagen betreft de gevangenen, over wie Hij zei: om voor gevangenen vrijlating uit te roepen* (Jes. 61:1). *Hij zal hun weerspanningen gevangenzetten [.....] en van het erfdeel van Melchizedek, want [.....] en zij zijn het erfdeel van Melchizedek, die hen naar hen zal doen terugkeren. Hij zal voor hen vrijlating afkondigen om hen te ontslaan van de schuld van al hun ongerechtigheden. Geschieden zal deze zaak in de eerste jaarweek van het jubileum dat volgt op de negen jubileeën. De (grote) verzoendag vormt het einde van het tiende jubileum, waarop verzoening zal worden gedaan voor alle kinderen Gods en de mannen van het erfdeel van Melchizedek. In den hoge* (vgl. Luc. 2:14) *zal hij zich uitspreken te hunnen gunste overeenkomstig hun erfdeel, want dat is de tijd van het jaar van het welbehagen* (Jes. 61:2) *van*

Melchizedek en om in het gericht te verhogen de heiligen van God voor de heerschappij van het recht, zoals geschreven staat over hem in de liederen van David, die zei: Elohim (= de hemeling) staat in de vergadering van God, hij houdt gericht te midden van de hemelingen (Ps. 82: 1).

En over hem zei hij: Boven haar keer terug naar den hoge; God zal de volken richten (Ps. 7:8b-9a). *En wat hij zei: Hoelang zult gij onrechtvaardig richten en de goddelozen gunst bewijzen? Sela* (Ps. 82:2), *- de uitleg hiervan betreft Belial en de geesten van zijn erfdeel, die allen weerspannig waren door af te wijken van de geboden van God ten einde kwaad te doen. Maar Melchisedek zal de wraak van de gerichten Gods uitoefenen op die dag en zij zullen gered worden uit de macht van Belial en uit de macht van alle gfeesten van zijn erfdeel. Hem zullen te hulp komen alle terebinten der gerechtigheid* (Jes. 61:3)*]; hij is het die op die dag zal staan boven alle hemelingen en hij zal de leiding hebben van deze vergadering. Dat is de dag van de vrede, waarover God eertijds gesproken heeft door de woorden van Jesaja, de profeet, die zei: Hoe liefelijk zijn op de bergen de voeten van de vreugdebode, die vrede aankondigt, die goede boofdschap brengt, die heil verkondigt, die zegt tot Sion: Uw Elohim (= hemeling) is koning* (Jes. 52:7). *De uitleg hiervan: de bergen, dat zijn de profeten; zij [.....]; en de vreugdebode, dat is de met de Geest gezalfde, over wie Daniël sprak: tot op een gezalfde, een vorst, zijn zeven weken* (Dan. 9:25)*; en die goede boodschap brengt, die heil verkondigt, dat is degene, over wie geschreven staat dat Hij hem zal zenden om alle treurenden te troosten, om te waken over de treurenden van Sion* (Jes. 61:2-3) *Om de treurenden te troosten - de uitleg hiervan is]: om hen te onderrichten in alle tijden van de eeuwigheid [.....] in waarheid tot [...] is afgewend van Belial en zal terugkeren (?) [.....] bij de gerichten van God, zoals geschreven staat over hem: Die zegt tot Silon: Uw Elohim is koning* (Jes. 52:7). *Sion, dat is de gemeente van alle kinderen der gerechtigheid, degenen die het verbond hooghouden, die zich onthouden van de wandel op de weg van het volk, en uw Elohim, dat is de vorst (?) Melchisedek, die hen zal bevrijden uit de macht van Belial. En dat wat Hij zei: Gij zult bazuingeschal doen rondgaan in de zevende maand in ieder land* (Lev. 25:9),

(Kolom III)*de uitleg daarvan is [.....] en kent [.....] God [.....] en vele [.....] Melchisedek [.....] de Wet voor hen [.....] en zij zullen binden de handen van [.....] en hij zal aankondigen [.....] zij zullen verteren Belial met vuur [.....] Belial en weerspannig zullen zijn [.....] door de plannen van hun hart [.....] de muren van Juda [.....] de muur van Jeruzalem [.....]"*

DE TROMPETTEN IN DE 'ROL VAN DE OORLOG'

De meest genoemde instrumenten in de rollen van de Dode Zee, zijn de trompetten. Ze vervullen een hoofdrol in de 'Rol van de strijd'[231], ook wel bekend als de 'Rol van de oorlog'[232]. De laatste redactie van deze rol vertoont zoveel sporen van aan de Romeinen ontleende terminologie, dat deze van na de verovering van Jeruzalem door Pompejus (63 voor Christus) moet zijn. De rol zelf lijkt een uitwerking te zijn van de in Daniël 11:40-12:13 en Ezechiël 38-39 genoemde eindstrijd, maar dan met uitbreiding van onder meer de inbreng van zowel bazuinen en trompetten. Hierbij kan van invloed zijn geweest dat de overwinning van de Makkabeën tijdens hun opstand begeleid werd door trompetten[233], volgens de regels en de verwachtingen van Numeri 10.

Opvallend is tevens dat deze eindstrijd geen Dag des Heeren is, waarin JHWH een rechtvaardige orde herstelt, maar een vrijwel volledig door mensen uitgevochten oorlog, waarin enkel op het eind een rol is weggelegd voor JHWH. De in de Rol van de Oorlog genoemde Kittieten, de vijanden waar tegen gestreden moest worden, kunnen geïdentificeerd worden als de Romeinen, terwijl ze in algemene zin staan voor alle vijanden van de eindtijd. Het Joodse volk wordt in de rol uiteindelijk eindoverwinnaar van deze apocalyptische strijd. De terminologie van de rol is mede daarom zo interessant, omdat de duidelijke tegenstelling licht-duister, die we ook in het Nieuwe Testament aantreffen, in de rol voorop staat, als typering van de legers. De 'kinderen des lichts', de rechtvaardige Joden, strijden tegen de 'kinderen der duisternis', alle ongelovige en goddeloze volkeren[234].

We lezen de tekst van de Rol van de Oorlog, voor zover deze van belang is voor ons beeld van de opzet van de strijd en de trompetten. De rol is verdeeld in kolommen:

Kolom I

Van de Wijze. De regel van de oorlog. De eerste krijgshandeling van de kinderen des lichts zal gericht zijn tegen het erfdeel van de kinderen der duisternis, tegen het leger van Belial, tegen de schare van Edom, Moab en de Ammonieten, en (daarna) zullen zij zich wenden tegen de scharen van Filistea en tegen de scharen van de Kittieten van Assyrië (= Syrië). *Met hen* (= de laatstgenoemden) *zijn om (hen) te helpen degenen die zich misgaan tegen het verbond* (Dan. 11:32). *De zonen van Levi, de zonen van Juda en de zonen van Benjamin, de ballingen van de woestijn, zullen tegen hen strijden naar de sterkte van al hun scharen, wanneer de ballingen van de kinderen des lichts uit de woestijn der volken terugkeren om zich te legeren in de woestijn van Jeruzalem. Na de oorlog zullen zij van daar optrekken tegen de vorst van de scharen van de Kittieten van Egypte. In zijn tijd zal hij in grote grimmigheid uittrekken om oorlog te voeren tegen de koningen van het noorden en zijn toom zal erop gericht zijn te vernietigen en te verdelgen de hoorn*[235] *van [...] Dat is de tijd van het heil voor het volk Gods en de tijd van de heerschappij voor al de mannen van zijn erfdeel, maar (van) eeuwige verdelging voor het ganse erfdeel van Belial. Er zal grote paniek zijn onder de zonen van Jafet en Assyrië zal vallen, zonder dat iemand helpt. De heerschappij van de Kittieten zal ophouden, doordat de goddeloosheid totaal op de knieën gedwongen zal worden; er zal geen ontkomen zijn voor alle kinderen der duisternis.*

De kinderen der gerechtigheid zullen alle einden der aarde verlichten met een gaandeweg aangroeiend licht, tot alle tijden der duisternis een einde gevonden hebben. En op de tijd van God zal zijn verheven grootheid schijnen gedurende alle eeuwige tijden tot vrede en zegen, glorie, vreugde en lengte van dagen voor al de kinderen des lichts. Maar op de dag dat de Kittieten vallen, zullen er strijd en een verschrikkelijk bloedblad zijn voor het aangezicht van de God van Israël, want dat is de dag die Hij van overlang voor zich heeft vastgelegd voor de vernietigingsoorlog tegen de kinderen der duisternis. Op die (dag) zullen de gemeente van de hemelingen en de vergadering der mensen tegen elkaar komen te staan tot een groot bloedbad, De kinderen des lichts en het erfdeel der duisternis zullen met elkaar strijden om de sterkte van God (manifest te maken) met lawaai van een grote menigte en krijgsgeroep van hemelingen en mensen op de(ze) rampdag. Dat is de tijd van de benauwdheid voor heel het volk dat door God gered wordt. Bij al hun benauwdheden zal geen daaraan gelijk zijn die zich (zo) haast tot haar voltooiing, om eeuwige verlossing teweeg te brengen.

Op de dag van hun strijd tegen de Kittieten zullen zij beproefd worden tijdens het bloedbad. In de oorlog zullen de kinderen des lichts driemaal de sterksten zijn om de goddeloosheid neer te slaan, maar (ook) driemaal zal het leger van Belial zich aangorden om het erfdeel van het licht te doen terugwijken. De bataljons van de infanterie zullen er zijn om het hart te doen smelten, maar Gods sterkte zal het hart van de kinderen des lichtst kracht schenken. En de zevende maal zal de grote hand van God op de knieën dwingen Belial en al de engelen van zijn heerschappij, benevens alle mannen van zijn erfdeel.

[...] de heiligen, zal Hij verschijnen om te helpen waarheid ter verdelging van de kinderen der duisternis [...]
[...] grote [...] zullen de hand uitstrekken naar alle [...]

Kolom II

..... de familiehoofden van de gemeente: tweeën vijftig. De hoofdpriesters zal men in rangorde opstellen na de hogepriester en zijn plaatsvervanger, twaalf hoofden, om bij voortduur dienst te doen voor het aangezicht van God; en de hoofden van de dienstafdelingen, zesentwintig, zullen hun dienst verrichten bij (de beurt van) hun afdelingen (vgl. Luc. 1:8). *Na hen de hoofden van de Levieten om voortdurend dienst te doen, twaalf (in aantal), één per stam; de hoofden van hun dienstafdelingen zullen ieder op zijn plaats dienst doen. De hoofden van de stammen en de familiehoofden van de gemeente na hen, om voortdurend hun plaats in te nemen in de poorten van het heiligdom; de hoofden van hun dienstafdelingen met hun gemonsterden zullen hun plaats innemen bij hun feestdagen, hun nieuwemaansdagen, hun sabbatten en alle dagen van het jaar, vanaf vijftig jaar en daarboven. Dezen zullen hun plaats innemen bij de brandoffers en bij de slachtoffers om een welriekend reukwerk te bereiden tot welgevallen van God, om verzoening te doen voor zijn gehele gemeente en om zich voortdurend voor zijn aangezicht overvloedig te verkwikken aan de tafel der glorie. Al /dezen/ zullen zij in gelid opstellen ten tijde van het jaar van de kwijtschelding* (Deut. 15:1-2 en 9).

Gedurende de overige drieëndertig jaar van de oorlog (= de in totaal veertig jaar met aftrek van de zes jaren voorbereiding en het volgende jaar van de kwijtschelding) *zullen de mannen van naam, de ter volksvergadering opgeroepenen* (Num. 16:2), *alle familiehoofden van de gemeente, zich strijders uitkiezen voor alle landen van de volken: uit alle stammen van Israël zullen zij voor zich krachtige mannen uitrusten om ten strijde te trekken volgens de richtlijnen van de oorlog, van jaar tot jaar. Maar in de jaren van de kwijtschelding zullen zij niet (iemand) uitrusten om ten strijde te trekken, want dat is een sabbat der rust voor Israël. Gedurende de vijfendertig jaar van de dienst* (= veertig jaar minus vijf jaren van de kwijtschelding) *zal de oorlog zes jaar voorbereid worden; de gehele gemeente zal hem gezamenlijk voorbereiden. De oorlog van de afdelingen zal (zich afspelen) in de negenentwintig resterende (jaren:* veertig jaar minus zes jaar voorbereiding plus vijf jaren van kwijtschelding). *In het eerste jaar zullen zij oorlog voeren tegen Aram Naharaïm, in het tweede tegen de Lydiërs; in het derde zullen zij oorlog voeren tegen de rest van de Arameeërs: tegen Us en Chul, Togar* (= Geter) *en Massa* (= Mas), *dat aan de overzijde van de Eufraat ligt* (vgl. Gen. 10:23). *In het vierde en het vijfde (jaar) zullen zij oorlog voeren tegen de zonen van Arpaksad* (vgl. Gen. 10:24). *In het zesde en zevende (jaar) zullen zij oorlog voeren tegen alle Assyriërs en Perzen en tegen de Oosterlingen tot aan de Grote Woestijn* (ten oosten van Medië en Perzië). *In het achtste zullen zij oorlog voeren tegen de Elamieten, in het negende*

zullen zij oorlog voeren tegen de zonen van Ismaël (Gen. 25:13-15) *en Ketura* (Gen. 25: 2-4) *en in de tien volgende jaren zal de oorlog zich verdelen tegen alle Chamieten, naar hun geslachten in hun woonplaatsen. En in de tien overige jaren zal de oorlog zich verdelen tegen alle zonen van Jafet in hun woonplaatsen.*

Regel betreffende de trompetten van [...] en de alarmtrompetten voor hun gehele dienst, [...] voor hun gemonsterden naar de tienduizendtallen, de duizendtallen, de honderdtallen, de vijftigtallen en de tientallen. Op de trompetten [...]

Kolom III

..... de gevechtsformaties en de trompetten/ de gevechtsformaties en de trompetten van hun appèl, als de tussenruimten (tussen de linies; letterlijk poorten) *van de strijd geopend worden voor het uittrekken van de infanterie, en de alarmtrompetten van de gesneuvelden, de trompetten van de hinderlaag, de trompetten van de achtervolging, als de vijand verslagen is, en de trompetten van de hergroepering bij de terugkeer uit de strijd. Op de trompetten van het appèl van de gemeente zal men schrijven: Geroepenen van God; op de trompetten van het appèl van de officieren zal men schrijven: Vorsten van God; op de trompetten van de contingenten zal men schrijven: Slagorde van God; op de trompetten van de mannen van naam zal men schrijven, de familiehoofden van de gemeente, als zij bijeenkomen in het huis der samenkomst, zal men schrijven: Voorschriften Gods voor de heilige raad; op de trompetten van de legerplaatsen zal men schrijven: Vrede Gods in de legerplaatsen van zijn heiligen; op de trompetten van het opbreken zal men schrijven: Machtige daden Gods om de vijand te verstrooien en op de vlucht te jagen allen die een afkeer hebben van de gerechtigheid en Afwending van gunstbewijzen voor allen die een afkeer hebben van God; op de trompetten van de gevechtsformaties zal men schrijven: Formaties van de bataljons Gods om zijn toorn te wreken aan alle kinderen der duisternis; op de trompetten van het appèl van de infanteristen, als de tussenruimten* (letterlijk poorten) *van de strijd geopend worden voor het uittrekken tegen de slagorde van de vijand, zal men schrijven: Gedachtenis aan de wraak op de vastgestelde tijd van God; op de trompetten van de gesneuvelden zal men schrijven: Machtige hand Gods in de strijd om te doen vallen alle trouweloze gesneuvelden; op de trompetten van de hinderlaag zal men schrijven: Geheimenissen Gods om de goddeloosheid te vernietigen; en op de trompetten van de achtervolging zal men schrijven: God heeft geslagen alle kinderen der duisternis. Zijn toorn wendt zich niet af, totdat zij verdelgd zijn. En als zij terugkeren uit de strijd om zich weer in gelid op te stellen zal men op de trompetten van de terugkeer schrijven: God heeft bijeengebracht. En op de trompetten van de terugmars uit de strijd tegen de vijand om (terug) te gaan naar de gemeente van Jeruzalem zal men schrijven: Juichkreten Gods bij een behouden terugkeer.*

Hierna volgen regels omtrent de vaandels, schilden, en andere militaire zaken. We vervolgen met kolom VIII, waarin beschreven staat hoe het zal gaan als de strijd eenmaal is losgebarsten:

Kolom VIII

..... de trompetten zullen voortdurend klinken om de slingeraars leiding te geven, totdat zij klaar zijn met zevenmaal slingeren. Daarna zullen de priesters voor hen op de trompetten van de terugkeer blazen en zij (= de slingeraars) *zullen komen naar de flank van de eerste linie om zich*

op hun post op te stellen. De priesters zullen op de trompetten van het appèl blazen en drie bataljons infanteristen zullen optrekken uit de tussenruimten en zich opstellen tussen de linies, met naast zich ruiters, rechts en links. Dan zullen de priesters op lang aangehouden toon op de trompetten blazen met het oog op de formatie ten strijde. De colonnes zullen zich ontplooien naar hun formaties, ieder op zijn post. Wanneer zij in drie formaties opgesteld staan, zullen de priesters voor hen een tweede signaal blazen, (ditmaal) op rustige en gedragen toon, met het oog op de opmars, totdat zij de linie van de vijand genaderd zijn. Dan zullen zij hun hand met de krijgswapens uitstrekken. De priesters zullen (daarna) een signaal blazen op de zes trompetten van de gesneuvelden, op een scherpe staccato toon, om de strijd te leiden. En de levieten en al het volk met de ramshorens zullen eenstemmig één groot krijgslawaai doen opklinken om het hart van de vijand te doen versmelten. Bij het lawaai zullen de strijdsperen wegvliegen om de tot sneuvelen gedoemden neer te vellen. Het geluid van de ramshorens zal verstommen, maar de priesters zullen op de trompetten een signaal blijven blazen, op een scherpe staccato toon, om leiding te geven met het oog op de strijd, totdat zij (= de infanteristen) *naar de linie van de vijand zevenmaal (hun speren) geworpen hebben. Daarna zullen de priesters voor hen op de trompetten van de terugkeer blazen op een rustige, lang aangehouden en gedragen toon. Overeenkomstig deze regel zullen de priesters voor de drie bataljons blazen. Bij de eerste worp zullen de priesters en de levieten en het volk met de ramshorens een groot krijgslawaai doen opklinken om leiding te geven aan de strijd, totdat zij zevenmaal geworpen hebben. Vervolgens zullen de priesters voor hen blazen op de trompetten van de terugkeer, op een rustige, lang aangehouden en gedragen toon, en zij zullen komen en zich opstellen op hun post in de linie en zij zullen zich opstellen [...] de tot sneuvelen gedoemden ....*

Kolom IX

.... zullen hun handen beginnen neer te vellen onder de tot sneuvelen gedoemden. Het gehele volk zal ophouden met het krijgslawaai, maar de priesters zullen een signaal blijven blazen op de trompetten van de gesneuvelden om leiding te geven aan de strijd, totdat de vijand verslagen is en op de vlucht slaat, terwijl de priesters blazen om leiding te geven aan de strijd. En als zij vóór hen verslagen zijn, zullen de priesters op de trompetten van het appèl blazen en zullen alle infanteristen tegen hen uittrekken vanuit de frontlinies. Zes bataljons zullen zich opstellen, benevens het bataljon dat strijd geleverd heeft, in totaal zeven linies, achtentwintigduizend strijders en zes duizend ruiters. Al dezen zullen de achtervolging beginnen om de vijand in de oorlog Gods te vernietigen tot eeuwige uitroeiing. Voor hen zullen de priesters op de trompetten van de achtervolging blazen en zij zullen zich (in groepen) tegen de gehele vijand verdelen om (hem) tot vernietigens toe te achtervolgen. De ruiterij zal (hem) terugdringen naar de flanken van (het veld van) de strijd, totdat hij verdelgd is. Terwijl de tot sneuvelen gedoemden vallen, zullen de priesters van verre signalen blazen, maar zij zullen zich niet tussen de gesneuvelden begeven, waardoor zij zich zouden (kunnen) bezoedelen met hun onreine bloed. Want zij zijn heilig; zij mogen de olie van hun priesterzalving niet ontwijden door het bloed van een ijdel volk.

Regel voor de hergroepering van de strijdbataljons om een positie te formeren in de vorm van [...] een halve cirkel met carrés en een boog met carrés, alsmede in de vorm van een licht gebogen (boog) met vooruitstekende colonnes en flanken die aan beide kanten van de linie vooruitsteken om de vijand neer te slaan. De schilden van de carrés zullen drie ellen lang zijn en hun lansen van acht ellen lengte. Als de carrés uit de linie oprukken, (zullen) telkens honderd

schilden een front van een carré (vormen): zij alle zullen een carré aan de drie frontzijden omgeven, driehonderd schilden (in totaal). Een carré zal twee tussenruimten hebben, één aan de rechterzijde en één aan de linkerzijde. En op alle schilden van de (mannen van de) carrés zal men (een naam) schrijven: op het eerste Michaël, op het tweede Gabriël, op het derde Sariël en op het vierde Rafaël; Michaël en Gabriël aan de rechterzijde, Sariël en Rafaël aan de linkerzijde [...]
En [...] aan vier [...] een hinderlaag zullen zij leggen voor.....

In het voorgaande zagen we ruiterij en infanterie samen optrekken tegen de vijand. De sjofar wordt wel gebruikt, maar in handen van de levieten, niet door de priesters. De sjofar heeft slechts een begeleidende rol, als lawaai-instrument, zoals ook al werd geconstateerd aan het aan hen gewijde hoofdstuk. Als de sjofarot al verstomd zijn, gaan de trompettende priesters gewoon door met hun in staccato-klanken aanvuren van het eigen leger. De sjofarim lijken 'gewone' oorlogs-instrumenten te zijn. De trompetten zijn veel meer dan dat. Ze zijn representanten van Gods aanwezigheid en Gods betrokkenheid bij deze eindstrijd. De grote inzet van de trompetblazende priesters bij de eindstrijd, wordt verantwoord met een beroep op de Torah. We lezen hierover:

Kolom X

..... onze legerplaatsen en om ons te hoefden voor elke onwelvoeglijke kwade daad, en die ons bekend heeft gemaakt dat Gij in ons midden zijt, o grote en geduchte God, om al onze vijanden voor ons uit te verdrijven (Deut. 7:22). *Hij heeft ons sedert eerlang voor onze geslachten geleerd: Wanneer gij vlak voor de strijd staat, moet een priester zich opstellen en tot het volk zeggen: Hoor, Israël! Gij staat thans vlak voor de strijd tegen uw vijanden; vreest niet, laat uw hart niet week worden; wordt niet angstig en siddert niet voor hen, want uw God gaat met u mede om voor u te strijden tegen uw vijanden, ten einde u de overwinning te geven* (Deut. 20:2-4). *En onze intendanten zullen allen die voor de strijd gereed zijn, toespreken: om de gewilligen van hart te versterken door de kracht van God, te doen terugkeren alle weekhartigen* (Deut. 20:8) *en de eenheid tussen de krijgshelden te versterken. (Gij zijt het) die gesproken hebt door bemiddeling van Mozes: Wanneer gij in uw land ten strijde trekt tegen de vijand die u benauwt, dan zult gij op de trompetten een signaal blazen, waardoor gij in gedachtenis gebracht zult worden voor het aangezicht van uw God, zodat gij van uw vijanden verlost zult worden* (Num. 10: 9).

Bij dit beroep op de Torah valt op dat er wel geschreven wordt over 'een signaal blazen', maar dat in de 'Rol van de Oorlog' hierover meer duidelijkheid wordt gegeven, omdat aldaar ook aangegeven wordt welk signaal er werd gebruikt. Er volgt een loflied op de Heer, de God van Israël, en rede van de hogepriester en meer. En dan vinden we:

Kolom XVI

..... totdat alle geheiligden beëindigen [...] want de God van Israël heeft het zwaard opgeroepen tegen alle volken en door de heiligen van zijn volk zal Hij machtige daden verrichten.

Deze gehele regel zullen zij op die dag volvoeren, als zij zich hebben opgesteld tegenover de legerplaats van de Kittieten. Daarna zullen de priesters voor hen op de trompetten van de herinnering blazen en zal men de tussenruimten van de oorlog openen; de infanteristen zullen

uittrekken en de colonnes zullen zich opstellen tussen de linies. De priesters zullen voor hen het signaal formatie blazen en de colonnes zullen zich bij het geluid van de trompetten ontplooien, totdat zij zich hebben opgesteld, ieder op zijn post. Voor hen zullen de priesters een tweede signaal blazen met het oog op het oprukken. Als zij dicht bij de linie van de Kittieten staan, ongeveer op een speerworps afstand, zal ieder zijn hand met zijn krijgswapen opheffen en zes priesters zullen op de trompetten van de gesneuvelden blazen op een scherpe staccato toon om leiding te geven aan de strijd. En de levieten en al het volk met de ramshorens zullen een luid krijgslawaai doen opklinken. Zodra het geluid wegebt, zullen zij zich ertoe zetten de tot sneuvelen gedoemden van de Kittieten te doen vallen. Heel het volk zal (dan) ophouden met het krijgslawaai. Maar de priesters zullen een signaal blijven blazen op de trompetten van de gesneuvelden, zodat de strijd tegen de Kittieten begeleid wordt.

Als Belial zich aangordt om de kinderen der duisternis te helpen en er gesneuvelden onder de infanterie beginnen te vallen naar de geheimenissen Gods en al degenen die voor de strijd zijn aangewezen, door hen op de proef gesteld worden, dan zullen de priesters blazen op de trompetten van het appèl, opdat een andere linie ter aflossing ten strijde uittrekt en zij zullen zich opstellen tussen de linies. Voor hen die (nog) in de strijd gewikkeld zijn, zullen zij (het signaal) voor de terugkeer blazen. Dan zal de hogepriester naar voren treden, zich opstellen vóór de linie en hun hart bemoedigen met de macht van God en hun handen in zijn strijd.

Er volgt weer een rede van de hogepriester, waarna we lezen:

Na deze woorden zullen de priesters voor hen blazen, opdat de bataljons van de linie zich formeren. De colonnes zullen zich ontplooien bij het geluid van de trompetten, totdat zij zich hebben opgesteld, ieder op zijn post. Dan zullen de priesters een tweede signaal geven, opdat zij oprukken. Wanneer de infanteristen dicht bij de linie van de Kittieten gekomen zijn, ongeveer op een speerworps afstand, zal ieder zijn hand met zijn krijgswapenen opheffen en zullen de priesters een signaal geven op de trompetten van de gesneuvelden; de levieten en alle volk met de ramshorens zullen een krijgslawaai doen opklinken. De infanteristen zullen een handgemeen aangaan met het leger van de Kittieten en zodra het krijgslawaai ophoudt, zullen zij beginnen met het neervallen van hun tot sneuvelen gedoemden. Het gehele volk zal met het krijgslawaai ophoudend, maar de priesters zullen een signaal blijven blazen op de trompetten van de gesneuvelden, zodat de strijd tegen de Kittieten begeleid wordt en de troepen van Belial vóór hen verslagen worden. In het derde stadium zullen de kinderen des lichts het sterkste zijn, maar in het vierde stadium zullen Belial en de kinderen der duisternis zich aangorden en zullen er gesneuvelden beginnen te vallen naar de geheimenissen Gods en [...]

Kolom XVIII

[...] en als de grote hand van God zich verheft tegen Belial en tegen geheel het heir van zijn heerschappij in een blijvende nederlaag, zal er groot rumoer en krijgslawaai van de heiligen zijn bij de achtervolging van Assur. En de zonen van Jafet zullen vallen, zonder (weer) op te staan, en de Kittieten zullen vernietigd worden, zonder rest of ontkomenen, op de dag van de opgeheven hand van de God van Israël tegen de gehele menigte van Belial. Op dat moment zullen de priesters een signaal blazen op de trompetten der herinnering en alle strijdlinies zullen zich bij hen verzamelen en zich verdelen tegen alle legerplaatsen van de Kittieten om hen volkomen te verdelgen. En als de zon zich op die dag haast om onder te gaan, zal de hogepriester zich

opstellen, benevens de priesters en de levieten die bij hem zijn, en de hoofden van de mannen van de slagorde. Zij zullen de naam van de God van Israël prijzen, het woord nemen en zeggen: Geprezen zij uw naam, God der goden, want Gij hebt u groot betoond bij uw volk door wonderbaar te handelen. Uw verbond hebt Gij sedert eerlang voor ons bewaard. Vele malen hebt Gij voor ons poorten van uitredding geopend. Ter wille uw verbond hebt Gij onze ellende weggenomen in uw goedheid jegens ons. Gij, God des Heils, hebt gehandeld ter wille van uw naam.

De rede, aan het slot van de Grote Strijd, gaat nog verder. Daarna lezen we:

Dan zullen zij zich terugtrekken in de legerplaats, die nacht, om te rusten tot de morgen. En des morgens zullen zij zich begeven naar de plaats van de slaglinie, waar gevallen zijn de helden van de Kittieten, de menigte van Asuur en het heir van alle volken, die zich hadden verzameld, om te zien of de menigte van de tot gesneuvelden bestemden gestorven zijn, zonder dat men hen begraaft, waar zij vielen door het zwaard Gods. En de hogepriester zal naar voren treden met zijn plaatsvervanger en de priesters, de levieten met de vorst van de strijd en alle officieren van de slaglinies en hun gemonsterden [....] samen op hun post bij de gesneuvelden van de Kittieten en zij zullen daar prijzen de God van Israël. Zij zullen het woord nemen en zeggen: [.....] aan de Allerhoogste God [.....]

Hiermee is de rol zelf beëindigd. De laatste rede, voor zover dit de laatste was, is niet bewaard gebleven. Er horen nog enkele fragmenten bij, met nogal eens gelijksoortige inhoud als hiervoor. De daarin voorkomende trompetten zijn gelijk aan hiervoor genoemd, omdat de passages gelijkend zijn. Sommige fragmenten voegen echter iets wezenlijks toe. We vinden bijvoorbeeld een verhandeling, een detail uit de strijd, waarin cavaleristen een rol spelen, en waarin de kledij van de trompetblazers, de priesters wordt beschreven[236]:

..... van de duizend-, van honderd-, van de vijftig- en van de tientallen. Ieder die niet rein is vanwege zijn bron (vergelijk Lev. 20:18) *tijdens die nacht, zal niet met hen ten strijde trekken, want heilige engelen zijn in hun linies samen [...] en als de voor de strijd aangewezen linie op die dag opgaat om voorbij te trekken aan alle [....] de strijd, zullen zich drie linies opstellen, linie na linie. Een ruimte zullen zij instellen tussen de afzonderlijke linies. Zij zullen bij toerbeurt ten strijde trekken. Dezen zijn de infanteristen. Dicht bij (zullen) de cavaleristen (zijn) en (die) zullen zich opstellen tussen de lijnies. Wanneer zij een hinderlaag leggen voor een (vijandelijke) linie, zullen de drie linies van verre op de loer liggen en niet opstaan [...] de strijd. En de alarmtrompetten [...] zullen zij horen en de infanteristen zullen er zich toe zetten de schuldige tot sneuvelen bestemden te doen vallen. Daarna zal de hinderlaag van zijn plaats opstaan en ook zelf zijn linies vormen [....]*

De (her)verzameling: rechts en links, achter en vóór, de vier windrichtingen [...] in de gevechten van de vernietiging. Al de linies die tot de strijd met de vijand genaderd zijn, [...] op één plaats. De eerste linie zal ten strijde uitstrekken en de tweede zal blijven [...] van hen op hun post. Wanneer de eersten hun tijd (van inzet in de strijd) hebben volgemaakt, zullen zij terugkeren en zullen opstaan [...] De tweede [...] bij het voorbereiden van de strijd. Als de tweede linie haar tijd heeft volgemaakt, zullen (de manschappen) terugkeren en hun post betrekken. De derde [...] en zich zal opstellen de hogepriester met zijn broeders, de priesters, en de levieten en de mannen van de slagorde. De priesters zullen al die tijd een signaal blazen op de trompetten van [....] en

een ceintuur van fijn getweernd linnen, (afgezet met) blauw, purper en scharlaken en een veelkleurig borduursel, kunstenaarswerk, en een linnen opperkleed en een linnen onderbroek, met hoge mutsen op hun hoofd; naar het heiligdom zullen zij die niet (mogen) brengen, want het is oorlogskleding. Overeenkomstig deze regel de officieren van de legerplaatsen [....] elke [....] zullen zij vervullen ter vernietiging van [....]

Een ander interessant fragment, is dat waarin ook zogenaamde sabbatstrompetten zijn toegevoegd. Het lijkt verder sterk op wat hiervoor al werd geschreven, behalve dan dat nu ineens ook levieten onder de trompet-blazers zijn, terwijl deze daarvoor alleen maar bliezen op de sjofar, de ramshoorn. Deze fragmenten geven aan dat er meerdere versies van de Rol van de Oorlog in omloop waren, of dat de rol zelf een samenvoeging is van enkele oudere geschriften, waarvan deze fragmenten de laatste restanten vormen. We lezen[237]:

.....de strijd. En de priesters, de zonen van Aäron, zullen zich opstellen vóór de linies en een signaal blazen op de trompetten der herinnering. Daarna zal men de tussenruimten openen voor de soldaten van de infanterie. De priesters zullen een signaal blazen op de trompetten van de oorlog, opdat men de hand uitstrekt tegen de linies van de volken. En de priesters zullen zich verwijderen van tussen de tot sneuvelen bestemden en zich opstellen aan weerszijden van [.....] naast de katapult en het slingerwerktuig: de olie van hun priesterschap zullen zij niet ontheiligen door het bloed van de gesneuvelden; geen enkele linie van de infanteristen zullen zij naderen. Daarna zullen zij op scherpe toon blazen, opdat de mannen van de strijd uitrukken om zich tussen de linies te begeven, op de trompetten van de gesneuvelden. En men zal beginnen de hand ten strijde uit te strekken. Als hun tijd (van inzet in de strijd) vol is, zullen zij voor hen blazen op de trompetten van de terugkeer ten einde de tussenruimten binnen te gaan. Dan zal de tweede linie uitrukken en volgens deze ganse regel zullen de levieten hun signalen blazen gedurende haar tijd (van inzet in de strijd): als zij uitrukken, zullen zij voor hen blazen op de trompetten van het appèl, " terwijl zij hun taak vervullen op de alarmtrompetten en bij hun terugkeer zullen zij voor hen blazen op de trompetten van de hergroepering. Volgens dit voorschrift zullen zij blazen voor alle Ilinies.
[.....] op de trompetten van de sabbatten [....] het dagelijkse spijsoffer (Num. 4:16) *en de brandoffers is geschreven [....]*

Tot zover de 'Rol van de Oorlog'. De rol is van belang voor de typering van de bazuinen uit Openbaringen, vandaar dat er hier ruim aandacht aan werd besteed. Er is sprake van een doorgaande lijn in ontwikkeling van het eschatologische en apocalyptische denken, van Numeri 10, waar aangegeven werd dat priesters met hun trompetten in de strijd aanwezig waren, via de Rol van de Oorlog, naar Openbaringen, als we uitgaan van de trompetten. Dr. H. Jagersma wees op deze lijn toen hij schreef[238]: *"In deze zin is dit gedeelte uit Numeri ook steeds weer gelezen en geïnterpreteerd. In de 'Rol van de Strijd' uit grot I van Qumran blazen de priesters op de trompetten om de verschillende fasen van de strijd tussen de Zonen van het licht en de Zonen van de duisternis aan te geven. Daarmee markeren zij echter ook tegelijk de verschillende etappes waarin de overwinning van de eerstgenoemden gestalte krijgt. In de Openbaringen van Johannes zijn de priesters vervangen door zeven 'engelen', die achtereenvolgens elk op hun trompet blazen om in fasen de ondergang van de wereld, die in de greep van de kwade machten is, aan te kondigen (Openbaringen 8:6vv). Bij het klinken van de zevende trompet blijkt echter, dat dit alles voert tot de overwinning en het koningschap van God en zijn Gezalfde over de wereld (Openbaringen 11:15)."*

SAMENVATTING EN CONCLUSIES

In de Dode Zee-rollen heeft de sjofar hoofdzakelijk een ondergeschikte rol. In de Rol van de Oorlog wordt er op geblazen door het volk en door levieten, maar het instrument is daar vooral een lawaai-instrument, om verwarring te stichten. Opvallend is de rol van de sjofar in de rol waarin bijzondere aandacht wordt besteed aan een te verwachten laatste Jubeljaar, wat gepaard zal gaan met een eindstrijd. In dit laatste jubeljaar zal niet één hemelse bazuin (sjofar) te horen zijn, zoals de profeten zeggen, maar zal - volgens Leviticus 25:9 - bazuingeschal rondgaan in ieder land, in de zevende maand. Daarmee is de sjofar ook binnen deze uitleg van Leviticus 25 verheven tot op een eschatologisch niveau.

De meeste aandacht gaat in de Dode Zee-rollen uit naar de trompetten, beschreven in de Rol van de Oorlog. Tot in details wordt beschreven wat hun opschrift zal zijn, wie ze zullen blazen, wanneer, en wat er dan zal gebeuren. Dit alles binnen het perspectief van een aardse eindstrijd, uitgevochten door mensen, met JHWH pas in de afrondende fase in een hoofdrol. Dit alles waarschijnlijk onder invloed van de geslaagde opstand van de Makkabeën. Net als de verwachting was dat de godsontmoeting uit een ver verleden, gepaard gaand met het geluid van de sjofar (Sinaï), in eschatologisch opzicht herhaald zou worden in een nabije toekomst (gericht, opstanding der doden), ontstond door de Makkabese opstand de verwachting dat JHWH in de toekomst ook opnieuw zou ingrijpen in een onder begeleiding van trompetten (volgens Numeri 10) gevoerde aardse strijd tegen de overheersers van het Joodse volk. Voor een geïsoleerd levende kleine groep mensen als de gemeenschap van Qumran, was het Goddelijk ingrijpen de enige manier om JHWH, de Torah en de door hen voorgestane uitleg en leefwijze ooit greep te laten krijgen op de rest van de wereld. In dit opzicht zijn de trompetten dan ook te zien als een laatste strohalm. Het beeld van de trompetten in de Rol van de Oorlog is tevens te zien als een voorfase van de bazuinen van Openbaringen.

Bij de overgang van het Oude- naar het Nieuwe Testament:

Chronologisch overzicht van de hoofdmomenten uit de geschiedenis van Israël en de ontwikkeling van het signaalinstrument

(Alle jaartallen: voor Christus!)

2166-1991 Abraham.

(De sjofar is bekend als signaalinstrument bij rondtrekkende herdersvolken. De hoorn wordt beschouwd als een symbool van de goden.)
2091 Abraham naar Kanaän.
2067 Verwoesting van Sodom.
2066-1886 Isaäk.
2080-1943 Ismaël.
2006-1859 Jakob.
1929 Jacob naar Laban.
1909 Jacob naar Kanaän.
1876 Jacob naar Egypte.
1915-1805 Jozef.
1899 Jozef naar Egypte.
1876-1446 Verblijf in Egypte.
1526-1406 Mozes.
1468 Mozes naar Midian.
1446 Mozes naar Egypte.
1446 Exodus (volgens anderen: 13de eeuw).
1446 De ontmoeting met JHWH op de berg.
(Het volk hoort het geluid van de sjofar, als teken van de aanwezigheid van God. Voorschriften als die van Numeri 10 kunnen uit deze tijd stammen, maar er is dan waarschijnlijk sprake van de sjofar in de regelgeving. Rondom trompetten is nog niets aantoonbaar.)
1446-1406 Woestijnreis.
1406 Intocht, val van Jericho.
(De priesters blazen op de sjofar, terwijl ze met de ark rond de muren trekken. De sjofar heeft nu een duidelijke plaats binnen de cultus.)
????-1050 Periode van de Richteren.
±1110 Gideon.
(De krijgslist met de 300 sjofarim.)
1050-1010 Koningschap van Saul.
1041 David wordt geboren.
1010-970 Koningschap van David.
970-930 Koningschap van Salomo.
966 Begin tempelbouw.
(De sjofar wordt binnen de cultus verdrongen door de trompet, die alleen door priesters geblazen mag worden. De sjofar blijft van het volk en van de militairen.)
940-939 Bezoek van de koningin van Scheba.
930 Scheuring van het rijk in twee delen.

Koningen van Israël, tienstammenrijk:

930-909 Jerobeam
909-908 Nadab
908-886 Baësa
886-885 Ela
885 Zimri
885-880 Tibni
885-874 Omri

874-853 Achab
853-852 Ahazia
852-841 Joram
841-814 Jehu
814-798 Joahaz
798-782 Joas
793-753 Jerobeam II
753 Zacharia
752 Sallum
752-742 Menaham
742-740 Pekahiah
752-732 Pekah
732-723 Hosea

Einde van het tienstammenrijk Israël.

Koningen van Juda,
tweestammenrijk:

930-913 Rehabeam
913-910 Abia
910-869 Asa
872-848 Josafat
853-841 Joram
841 Ahazia
841-835 Athalia
835-796 Joas
796-767 Amazia
792-740 Uzzia
(In 740 wordt Jesaja tot profeet geroepen. Hij verbindt het eschatologische beeld van een Goddelijk eindgericht aan het schallen van een grote bazuin. Dit beeld wordt later door andere profeten overgenomen. Hieraan wordt ook nog de opstanding toegevoegd.)
750-732 Jotham
735-715 Achaz
715-686 Hizkia
697-642 Manasse
642-640 Amon
640-609 Josia
609 Joahaz
609-598 Jojakim
598-597 Jojachin
597-586 Zedekia

606 1ste deportatie
597 2de deportatie
586 3de deportatie
581 4de deportatie

537 Terug onder leiding van Zerubbabel
520 Zacharia en Hagaï
515 Herbouw tempel voltooid
±610-±535 Daniel
458 Ezra naar Juda
±450 Afronding Priestercodex
(De voorschriften rondom de trompet worden nu met terugwerkende kracht verbonden aan de Godsopenbaring op de berg; Numeri 10.)
445 Nehemia landvoogd
167 Reiniging en herstel van de tempel door de Makkabeën
(Na 63: In de 'Rol van de Oorlog', een geschrift uit Qumran, worden trompetten belangrijke signaalinstrumenten in een apocalyptische eindstrijd.)

(Bron: Kees Roeleveld (redactie) 'Het ontstaan van Israël. De geschiedenis van het Oude Testament' (EO, 1982), binnenkant achterkaft. Sommige data staan ter discussie, maar in zijn geheel geeft deze chronologie een bruikbaar overzicht. De tekstgedeelten met betrekking tot sjofar en trompet, cursief weergegeven, zijn conclusies aan de hand van eigen onderzoek, weergegeven in deze scriptie.)

6. De sjofar en de trompet in en rond het Nieuwe Testament

6.1. DE SEPTUAGINTA EN DE SALPINX

DE EERSTE GRIEKSE VERTALING VAN HET OUDE TESTAMENT

De oudst bekende vertaling van de Tenach en andere Joodse geschriften, is bekend geworden als de Septuaginta, de ‘Vertaling van de 70'. Deze vertaling ontstond in de 3de eeuw voor Christus in Alexandrië, zo wil een oud verhaal ons doen geloven. Wat weten we van het ontstaan van de Septuaginta? Feitelijk niets. Het enige wat ervan wordt, is de volgende oude legende[239]:

“Koning Ptolemeus Lagos (= Farao Ptolemeus II) *betrad zijn reusachtige bibliotheek in Alexandrië. Trots bekeek hij de volle boekenrekken. Hij vroeg zijn bibliothecaris Demetrium of er een boekwerk was, dat zich niet hier bevond. 'ja', zei de bibliothecaris, 'de bijbel van de joden ontbreekt'. Toen schreef de Ptolemeeër een brief aan de hogepriester Elasar in Jeruzalem en vroeg hem geleerden, die de Griekse taal beheersten, naar Alexandrië te sturen. Elasar stuurde hem 72 grijsaards, 6 van iedere stam. De koning huisvestte hen, gescheiden van elkaar, in 72 huizen op het eiland Pharos, zonder hen te zeggen, waarvoor hij hen had laten halen. Hij verzorgde hen met spijs en drank en sloot de deuren af. Daarna ging hij naar ieder van hen afzonderlijk en zei tegen hen: 'Vertaal de Thora van jullie meester Mozes voor mij in het Grieks.'*

Toen kwam de Heilige Geest, geprezen zij Hij, over hen en gaf hen de gedachte in, dat hun vertaling gelijkluidend zou zijn. Zij besloten sommige passages afwijkend van de tekst te vertalen, zodat hij begrijpelijker zou zijn voor de Griekse geest. Zo vertaalden zij bijvoorbeeld het stuk waarin voorkomt 'de haas is onrein' in 'de kortvoetige is onrein', omdat de bijnaam van koning Ptolemeus 'haas' (lagos) was. Dit was hun manier om de koning niet te beledigen en de spot met hem te drijven. 72 dagen later waren de vertalingen klaar, en alle stemden woord voor woord overeen, zowel in de weglatingen als in de toevoegingen. Zo ontstond de vertaling van de 72, kortweg 70, in het Grieks Septuaginta genoemd. Tevreden over zijn nieuwe bibliotheekaanwinst, stuurde Ptolemeus de vertalers rijk beloond naar hun vaderland terug.”

De tekst van de legende heeft iets verdedigends, want er wordt aangegeven dat er soms bewust afwijkend van de grondtekst vertaald moest worden, en dat alles onder leiding van de al genoemde Heilige Geest. Kortom, afwijkingen in de tekst zijn de wil van de Heer, is de boodschap geworden. De tekst in deze vorm is dan ook niet afkomstig uit rabbijnse bronnen. Het gaat om een christelijke legende, bedoeld om de Griekse vertaling van bijbelboeken kracht bij te zetten, ook daar waar de afwijkende bewoording reacties opriep van kritisch meelezende Joden[240]. De oorsprong van de legende is wel weer Joods. Het verhaal gaat terug op de ‘Brief van Aristeas’. Een zekere Aristeas zet zijn broer Philocrates in deze brief uiteen hoe de Griekse vertaling tot stand is gekomen. Het gaat hier om een pseudepigrafisch geschrift, dat wil zeggen een geschrift waarvan de auteur zich presenteert onder een andere dan zijn eigen naam, dat waarschijnlijk dateert uit de periode 150-100 voor Christus, en beschouwd wordt als een Joods propagandageschrift[241]. De Christelijke legende is door een hele reeks auteurs uit de oudheid overgenomen en verder uitgesponnen. Wie daar heel ver in ging, was Epiphanus, in de jaren 367-403 bisschop op Cyprus. Hij wist details welke daarvoor nog nergens vermeld waren geweest[242]. Volgens hem opereerden de vertalers in 36 groepjes van twee. Elke ochtend werden ze, voor de duur van hun vertaalproject, in 36 bootjes overgevaren van hun 36 tweepersoons slaapkamertjes in het paleis van Ptolemeus naar het eiland Pharos. Daar werden ze opgesloten in 36 huisjes, die speciaal voor hen gebouwd waren. De huisjes hadden geen ramen, maar omdat de vertalers toch moeilijk in het donker konden werken, was elk huisje voorzien van een lichtkoepel in het dak. Aan het eind van elke werkdag werden ze weer met die 36 bootjes overgevaren naar de vaste wal. Daar werden ze door de koning aan tafel genodigd, waarbij de koning mocht proeven van hun wijsheid, en vervolgens moesten ze naar bed en werden ze weer twee aan twee

opgesloten in hun slaapkamertjes. Dat het zo en niet anders gegaan moest zijn, daarvoor beriep Epiphanus zich op Lucas 10:1 *'Daarna wees de Heer nog 72 aan en Hij zond hen twee aan twee voor Zich uit naar alle steden en plaatsen, waar Hij zelf komen zou.'* Epiphanus' tijdgenoot Hiëronymus, die het Oude Testament in het Latijn heeft vertaald, vond het hele verhaal al onzin, en met hem ook de hedendaagse historici[243].

Wat de Septuaginta aantoont, is dat het Joodse cultuurgoed en het Joodse godsdienstige denken verspreid raakte over de Griekse wereld, en dat daarvoor noodzakelijk was dat er een vertaling van de Hebreeuwse teksten tot stand kwam. Het gevolg was dat er een soort standarisering van begrippen optrad. Voor een Hebreeuws woord werd een Griekse term gezocht. Of deze helemaal gelijk was aan wat er met het Hebreeuws werd bedoeld, was later niet meer van belang. Wat zo onder meer gebeurde, is dat het onderscheid tussen de sjofar en de trompetten in de teksten volledig wegviel, terwijl er een naam van een blaasinstrument uit de Griekse wereld voor in de plaats werd gesteld, dat niet helemaal overeenkwam met wat de Hebreeuwse tekst bedoelde te zeggen. Overal waar in de Hebreeuwse teksten een blaasinstrument werd genoemd, vertaalde men dit in de Septuaginta met 'salpinx', en in het Nieuwe Testament werd dit inmiddels blijkbaar algemeen gangbare taalgebruik overgenomen.

De salpinx was een trompet, bestaande uit een dunne, rechte metalen buis, welke op het eind nog even uitliep in een kleine klankbeker[244]. Het instrument kon 80-155 centimeter lang zijn[245]. Door lengte en uiterlijk had het instrument veel weg van de lange Romeinse tuba. Toen het Oude Testament in de periode 250-130 voor Christus - hierover is niets met zekerheid bekend - werd vertaald in het Grieks, de bedoelde Septuaginta, werd voor het Hebreeuwse woord sjofar meer dan 40 maal het Griekse woord 'salpinx' ingevuld[246]. Dit was feitelijk onjuist, omdat het bij de salpinx ging om een totaal ander instrument. De salpinx was gemaakt van brons of ijzer en had een ivoren mondstuk. Het instrument is volgens de Griekse mythologie uitgevonden door de godin Athena (Minerva). Ze deed dat ten behoeve van het signaal-blazen bij veldtochten, cultische spelen, plechtige processies naar de Griekse tempels en de godenvereringen op heilige plaatsen, zoals Olympia en Delphi[247]. Daarmee was de salpinx in de Grieks-Romeinse wereld verbonden met de door de Joden streng afgekeurde heidense godsdiensten in het algemeen, en een moeder-godin in het bijzonder. Toch weerhield dit de 'Zeventig' er blijkbaar niet van om ook overal waar men zilveren trompet bedoelde met 'salpinx' te vertalen. Het ene cultische instrument werd in de Griekse vertaling ingeleverd voor het andere, ongeacht de emoties en culturele kloven die bij de achtergronden daarvan hoorden.

Toen de kerk later overging tot de invoering van een Latijnse vertaling, de Vulgaat, werd deze culturele breuk niet hersteld. In de Vulgaat werd de salpinx ter zijde gezet. Men voerde vanaf dat moment overal de tuba op, waar sjofar of zilveren trompet werd bedoeld[248]. De tuba bestond uit een langgerekte bronzen of ijzeren buis, van ongeveer 120-140 centimeter, met een conische boring over de hele lengte. Aan het uiteinde liep de buis iets wijder uit. Het instrument bestond uit twee of drie delen en had een mondstuk van been of hoorn, dat apart werd opgezet. Met de tuba konden zes tonen worden gespeeld. Waarschijnlikj is het instrument van oorsprong Etruskisch. De tuba vertoont wel overeenkomsten met de salpinx, wat ook de reden kan zijn geweest dat Hiëronymus hem invoerde in de Vulgaat. De tuba werd geblazen in het leger en in he topenbare leven, bij offerplechtigheden, parades, optochten, triomfen, spelen en begrafenisplechtigheden[249]. De tuba heeft veel weg van de lange metalen trompetten, waar we in sommige voorstelllingen de engelen wel op zien spelen.

Ons woord ‘bazuin’ werd ingevoerd in de 17de eeuwse Statenvertaling. Dit woord is niet verwant aan enig ander in voorgaande vertalingen genoemd instrument. Het woord ‘bazuin’ is afgeleid van dit latijnse ‘bucina’, dat ook wel als ‘jachthoorn’ wordt vertaald[250]. Het ging bij een bucina van oorsprong om een korte, gebogen signaalhoorn, waarvan geen afbeelding bewaard is gebleven. Deze bucina was oorspronkelijk in gebruik als herdershoorn[251] en jachthoorn, zodat we met zekerheid kunnen stellen dat we hier te doen hebben met een signaalhoorn in zijn oervorm, gemaakt van de hoorn van een dier. Deze hoorn was later in gebruik bij het Romeinse leger, bij de aflossing van de wacht[252]. Als militaire signaalhoorn was deze bucina min of meer een enigszins rondlopende metalen nabootsing van de jachthoorn, al is het ook mogelijk dat aanvankelijk gewoon de dierenhoorn werd gebruikt. Later werd het woord ook gebruikt om een grote ronde militaire trompet aan te duiden.

Als ‘bucina’ kende men ook een korte rechte trompet, van omstreeks 80-85 centimeter lang. We weten dit door de grafsteen van Aurelius Surus uit Byzantium. Hij was bucinator, bucina-blazer, van het Legio I Adiutrix Pia Fidelis. De grafsteen stamt uit de 3de eeuw na Christus, en wordt bewaard in het Archeologisch Museum te Istanbul. De steen toont ons een afbeelding Aurelius Surus, met in zijn linkerhand zijn bucina[253]. In latere eeuwen werd het woord bucina ook gebruikt voor nog langere trompetten. De Statenvertaling heeft gelukkig wel weer onderscheid gemaakt tussen sjofar en trompet, en zette bazuin - de hier beschreven bucina - waar het om een ramshoorn ging. Wat betreft de oorspronkelijke vorm en het ontstaan van het instrument, was dit geen gekke keus. Per slot van rekening ging het toen in beide gevallen om een dierenhoorn. Het zal duidelijk zijn dat de bucina, de tuba, de salpinx, de sjofar en de zilveren trompet, heel verschillende instrumenten zijn, met geheel verschillende muzikale mogelijkheden, die uiterlijk meestal zelfs nog niet op elkaar lijken! Zowel salpinx, tuba als bucina zijn te lang of te krom om een bijbelse trompet te kunnen zijn, laat staan een sjofar.....

Het vertaalkundige probleem en de visie op het ontstaan van de Septuaginta zijn van belang voor het onderzoek naar sjofar en trompet in het Nieuwe Testament. Uitgaande van de legende van de ‘Vertaling van de 70' zou de Heer hebben bepaald hoe de tekst van de Septuaginta er uit zou moeten zien. In dat geval is het breken met de oudtestamentische tradities van sjofar en trompet een vorm van goddelijk ingrijpen geweest, waarbij godsdienstige bezwaren zouden kunnen ontstaan als we hier tegenin zouden gaan, door ons af te vragen welke tradities er schuil gaan achter het woord ‘salpinx’ op diverse plaatsen in het Nieuwe Testament. Nu we weten dat het verhaal een legende is, ligt de vraag wat er in het Nieuwe Testament met ‘salpinx’ werd bedoeld helemaal open. Mensen namen beelden over van de ene cultuur naar de andere, waarbij men gebruik maakte van in die andere cultuur herkenbare woorden. We gaan op zoek naar de verscholen oude tradities, achter de bazuinen van het Nieuwe Testament.

6.2. DE SJOFAR EN DE TROMPET IN HET NIEUWE TESTAMENT

DE SJOFAR IN HET EVANGELIE VAN MATTHEUS

In het Nieuwe Testament is nog sjofar noch trompet in de teksten aanwezig, als we het zouden houden bij een oppervlakkige beschouwing. Er is in de grondtekst enkel sprake van de salpinx, volgens het voorbeeld van de Septuaginta, terwijl dit in de Staten Vertaling steeds 'bazuin' is geworden. Andere vertalingen hebben het wel over trompet, maar schrijven dat ook waar er sjofar bedoeld is. Dat neemt niet weg dat de gebeurtenissen welke in het Nieuwe Testament beschreven worden, net als de gedachten die daarin vorm worden gegeven, hun wortels hebben in de Joodse belevingswereld en het Oude Testament. Dit is het uitgangspunt waarmee ik de teksten geanalyseerd heb. Scherp lezen van de teksten zal dan ook laten zien dat de salpinx oftewel de bazuin van het Nieuwe Testament duidelijk past in twee veel oudere tradities: die van de sjofar en die van de tempeltrompet. We beginnen met een zoektocht naar de sjofar in het Nieuwe Testament:

We lezen in Mattheus 6, vanaf vers 1: *"Hebt acht, dat gij uw aalmoes niet doet voor de mensen, om van hen gezien te worden; anders zo hebt gij geen loon bij uw Vader, Die in de hemelen is. Wanneer gij dan aalmoes doet, zo laat voor u niet trompetten, gelijk de geveinsden in de synagogen en op de straten doen, opdat zij van de mensen geëerd mogen worden. Voorwaar zeg Ik u: Zij hebben hun loon weg. Maar als gij aalmoes doet, zo laat uw linker [hand] niet weten, wat uw rechter doet; Opdat uw aalmoes in het verborgen zij; en uw Vader, Die in het verborgen ziet, Die zal het u in het openbaar vergelden."* Hier dus geen 'bazuin' waar salpinx in de grondtekst genoemd wordt, maar een werkwoord dat van salpinx werd afgeleid en als 'trompetteren' kan worden vertaald, gelet op de trompet-vorm van de salpinx. Maar wordt hier wel een trompet bedoeld?

De tekst gaat uit van de vooronderstelling dat bekend is dat de gewone Joden in hun synagogen de tempeltrompetten gebruikten om aalmoezen uit te delen. Dat zou dan in hebben gehouden dat particulieren de tempeltrompetten gebruikten om de gemeenschap bij elkaar te roepen, waar ze dit ook met sjofarim zouden kunnen doen, terwijl volgens de voorschriften alleen de nazaten van Aaron op de trompetten mochten blazen. Het gebruik van trompetten zou dan ook als hoogst ongepast zijn ervaren. Het is ook niet voor de hand liggend dat men gebruik maakte van een Romeinse trompet, zoals werd geblazen door het Romeinse leger. In dat geval zou een particulier op een militair instrument een signaal geven, wat voor de Romeinse troepen verwarrend zou kunnen werken. Voor de hand ligt dan ook dat het hier gaat om de sjofar. Deze mocht door iedereen geblazen worden. Het probleem is echter dat we hier niet van doen hebben met een feitelijk instrument, noch feitelijk blazen, maar niet meer dan een werkwoordsvorm die het gebruik van een instrument veronderstelt, waarbij dan ook nog eens geen sprake is van een specifieke religieuze context, waar voorschriften in voor handen waren. Daar komt nog bij dat we niet eens zeker weten of er wel echt geblazen werd, of dat het hier gaat om een gezegde, een wijze van spreken, zoals we in het Nederlands wel zeggen dat we iets 'voor ons uit bazuinen'. Laten we de aard van het instrument dan ook maar in het midden laten.

Het woord 'salpinx' lezen we vooral in de eschatologische teksten van het Nieuwe Testament. In Mattheüs 24 vinden we een toespraak van Jezus zelf, waarin hij zich bezig houdt met de laatste dingen. Hij zegt daarin onder meer: *"En dan zal het teken van de Zoon des mensen verschijnen in de hemel; en dan zullen alle stammen van het land weeklagen en zij zullen de Zoon des mensen zien komen op de wolken van de hemel met kracht en grote heerlijkheid. En Hij zal zijn engelen uitzenden met luid bazuingeschal, en zij zullen zijn uitverkorenen bijeenverzamelen uit de vier windstreken, van de uitersten van de hemelen tot de andere uitersten daarvan."* De

bazuin en het bazuingeschal worden hier gekoppeld aan het verschijnen van de Zoon des Mensen. Hier wordt volgens de traditionele uitleg gedoeld op de wederkomst van Christus. Er is tevens sprake van een directe koppeling aan het verzamelen van de uitverkorenen. In het vervolg van de tekst is sprake van een uitverkiezing, waarbij de een wel aangenomen wordt, en de ander niet. De Zoon des Mensen is de opdrachtgever, terwijl de engelen het daadwerkelijke blazen en verzamelen uitvoeren. Het gaat om de meervoudsvorm, 'engelen'. De indruk wordt dus gewekt dat hier sprake is van meerdere blazers op meerdere instrumenten, al wordt in feite het instrument zelf niet genoemd. Er is geen sprake van een bazuin, er is sprake van *'bazuingeschal'*, het geluid van de bazuin, en dan ook nog eens luid, net zoals bij de Godsopenbaring op de Sinaï het geval was. Dit verzamelen van de rechtvaardigen, onder de klanken van de sjofar, past geheel en al bij de oudtestamentische eindfase van de sjofar/bazuin, zoals we deze afgerond vinden in Maleachi 4. In de traditionele Joodse uitleg is het Elia die daar blaast[254]. Maar de sjofar-tekst van Mattheus 24 is ook in die zin bijzonder, dat elders in de nieuwtestamentische evangeliën (Marcus 13, Lucas 21) eveneens toespraken van Jezus over de eindtijd zijn opgenomen, zonder dat er melding wordt gemaakt van de bazuin. Het vraagt om een diepgaande uitwerking.

DE BAZUIN VAN MATTHEUS 24 EN DE ESCHATOLOGISCHE REDE

Het Nieuwe Testament, zoals we dat momenteel kennen, is geen eenduidig geheel. Het is een verzameling geschriften van diverse auteurs, waarin uiteenlopende theologische gezichtspunten naar voren komen, welke gedurende een lang proces door de jonge kerk gekozen werden uit een veel grotere hoeveelheid geschriften[255]. In deze verzameling werden vier evangeliën opgenomen, beschrijvingen van het leven en de uitspraken van Jezus van Nazareth. Deze evangeliën werden door de jonge kerk unaniem toegeschreven aan Mattheus, Marcus, Lucas en Johannes[256]. Drie van de vier evangeliën vertonen grote overeenkomsten in opbouw en inhoud. Het worden de synoptische evangeliën genoemd. Daarmee ontstond ook het zogenaamde synoptische probleem: hoe is het mogelijk dat drie geschriften zo op elkaar lijken, wat is het verband, en wat is de ontstaansgeschiedenis waardoor dit verklaard kan worden? In de verklaring daarvan losgelaten dat de evangeliën door genoemde evangelisten geschreven zouden zijn.

Doorgaans wordt aangenomen dat het 'Evangelie van Marcus' het eerst geschreven is. In de evangeliën 'van Mattheus' en 'van Lucas' zou de stof van het 'Evangelie van Marcus' in zijn geheel zijn opgenomen. Maar 'Mattheus' en 'Lucas' gebruikten beiden ook nog een verzameling woorden van Jezus, welke met 'Q' van 'Quelle' worden aangeduid. Bovendien had elke evangelieschrijver kennelijk ook nog een eigen bron, en ontleende hij daaraan gegevens die alleen bij hem voorkomen. De symbolen voor die bronnen zijn: M voor gegevens die alleen bij Mattheüs en L voor gegevens die alleen bij Lucas voorkomen. Dit heet in vaktermen 'Sondergut'. Het 'Evangelie van Johannes' is in deze gedachtengang, de zogenaamde 'tweebronnen-theorie' een geheel los hiervan ontstaan geschrift[257]. Dat neemt niet weg dat in behoudender kringen de evangelisten Mattheus, Marcus, Lucas en Johannes nog steeds gelden als de schrijvers van de evangeliën, en dat er ook op basis van kennis van het menselijk functioneren nog steeds iets voor te zeggen is[258].

Binnen de tweebronnen-theorie gaat men er van uit dat het 'Evangelie van Mattheus' is ontstaan in een gebied ten oosten van de Jordaan, omdat de wijze van schrijven van de auteur uitgaat van dat gebied. Er wordt speciaal gedacht aan Antiochië in Syrië. Dit moet al gebeurd zijn omstreeks

het jaar 80 of iets later. Het 'Evangelie van Mattheus' heeft een eigen visie op Jezus. Het theologische zwaartepunt ligt op de prediking van Jezus als Messias. Een Messias die kritisch stond tegenover de in zijn dagen gehanteerde wetsinterpretaties, maar anderzijds de normen van de wet Gods in zijn totaliteit wilde handhaven, als concretisering van het grote gebod van de liefde. In zijn werkwijze ordende de auteur van het evangelie diverse uitspraken van Jezus op thema, zodat uiteindelijk enkele grote toespraken ontstonden, welke bij geen van de andere evangelisten voorkomen, al komen delen van de uitspraken van Jezus daar wel weer terug in andere verbanden[259]. De bazuin-tekst Mattheus 24: 31 komt nergens anders voor. Dat Mattheus wel sprak van de sjofar, en de andere evangelisten niet, zal verband hebben gehouden met zijn doelgroep. Marcus, Lucas en Johannes schreven voor een lezerspubliek welke dit symbool niet direct verstonden, Mattheus richtte zich met zijn Messiaanse prediking op een groep welke goed thuis was in het Joodse gedachtengoed.

De bazuintekst van Mattheus 24:31 komt voor in wat wel de 'eschatologische rede' of de 'parousie-rede' genoemd. De parousie-rede, de rede over de wederkomst, werd geanalyseerd door J. Schmid, waarbij hij de delen daarvan trachtte te analyseren volgens de tweebronnen-theorie[260]: *"Onmiddellijk op de grote rede tegen de Farizeeën en schriftgeleerden laat Mattheus de tot de leerlingen gerichte voorzegging van het einde van Jeruzalem en van het wereldeinde - (hoofdstuk 24) volgen, en voegt daar nog verschillende naar de inhoud verwante stukken aan toe (hoofdstuk 25). De eigenlijke parousie-rede veronderstelt in de vorm zoals Mattheus die biedt, Marcus 13 als bron. Mattheus sluit zich niet alleen in de tekst van de rede nauw bij Marcus aan, maar ook in haar totale betekenis, zoals vooral uit het daarvoor bijzondere belangrijke stuk vers 15-28 duidelijk blijkt. Iedere verwijzing naar het einde van Jeruzalem ontbreekt. Alleen in vers 9 is de horizon vergeleken met die van Marcus 13:9 breder. Mattheus heeft echter in de rede telkens op de passende plaats (24, 26-28, 37-41, 45-51) nog verschillende stukken in- of toegevoegd, die Lucas op andere plaatsen geeft en waarvan een deel bij hem (17, 22-37) als een gesloten en wel voor het grootste deel historische eenheid verschijnt. Daaruit volgt met alle duidelijkheid dat Mattheus in deze twee hoofdstukken - op een soortgelijke manier als in de bergrede (hoofdstuk 5-7) en in hoofdstuk 10 en 23 - een systematische samenvoeging van de tot het schema 'einde' behorende woorden van Jezus wil bieden."*

De bazuin-tekst uit vers 31 maakt deel uit van een opsomming van gebeurtenissen welke onmiddellijk aan de parousie voorafgaan. Omdat deze bazuin, sjofar, in geen van de andere evangeliën wordt genoemd, is deze te beschouwen als 'Sondergut', informatie welke de evangelist ontleend heeft uit een eigen bron[261], en niet is gebruikt door andere evangelisten. Waar had Mattheus de bazuin vandaan? J. Schmid[262]: *"De bazuin waarmee volgens vers 31 de engelen de uitverkorenen zullen verzamelen is een reeds in de schildering van de 'dag van Jahweh' bij de oudtestamentische profeten (vergelijk Joël 2:1; Jesaja 27:13 aanwezige....."* We lezen in Jesaja 27:13: *"En het zal te dien dage geschieden, dat er met een grote bazuin geblazen zal worden; dan zullen die komen, die in het land van Assur verloren zijn, en de heengedrevenen in het land van Egypte; en zij zullen den HEERE aanbidden op den heiligen berg te Jeruzalem."* En in Joël 2:1: "*"Blaast de bazuin te Sion, en roept luide op de berg Mijner heiligheid; laat alle inwoners des lands beroerd zijn, want de dag des Heeren komt, want hij is nabij."* Vooral de tekst uit Jesaja is in deze zeer interessant. Wanneer we spreken over 'luid bazuingeschal', zoals Mattheus 24:31 doet, kunnen we ons namelijk de vraag stellen wat we bij dit luid voor moeten stellen, en of dit geen aanwijzing zou kunnen zijn dat hier toch sprake is van een trompet. De trompetten maakten namelijk veel meer geluid dan de sjofarim[263]. We kunnen nu echter

helemaal teruggrijpen op beeldvorming welke al door Jesaja gebruikt werd. De ‘grote bazuin’ kunnen we opvatten als een extra luide sjofar, net zoals het geluid van de sjofar op de berg Sinaï zo hard was (Exodus 19: *‘Het geluid van de bazuin werd gaandeweg zeer sterk.’).* Dit beeld vinden we in de toespraak van Jezus in Mattheus 24:31. Maar er werd nog meer aan Jesaja ontleend, in dit stukje ‘Sondergut’.

Dr. H. Baarlink[264]: *“In de verzen 29-31 wordt met gebruikmaking van een traditionele taal over de komst van de Zoon des mensen gesproken. De zon zal verduisterd worden, de maan zal haar glans niet geven, de sterren zullen van de hemel vallen en de machten van de hemel, welke dan ook, zullen wankelen. De taal is voor een groot deel ontleend aan gerichtswoorden, zoals we ze in Jesaja 13:10 en 34:4 lezen. Reeds daar was de strekking eerder symbolisch dan realistisch.”* Wat lezen we letterlijk in de aangehaalde teksten van Jesaja? Jesaja 13:10: *“Want de sterren des hemels en zijn gesternten zullen haar licht niet laten lichten; de zon zal verduisterd worden, wanneer zij zal opgaan, en de maan zal haar licht niet laten schijnen.”* Jesaja 34:4 *“En al het heir der hemelen zal uitteren, en de hemelen zullen toegerold worden, gelijk een boek, en al hun heir zal afvallen, gelijk een blad van den wijnstok afvalt, en gelijk [een] [vijg] afvalt van den vijgeboom.”* Beeldend taalgebruik over de wereldondergang.

Wat wel helemaal nieuw was, en niet te ontlenen valt aan een profetische tekst, is de invoeging van engelen in het ‘Sondergut’ rondom de bazuintekst. Wat zijn engelen? Onze hedendaagse voorstelling van engelen als gevleugelde wezens, komt in het Nieuwe Testament nog nergens voor. Tot aan de vijfde eeuw hadden engelen in de kunst een gewone menselijke gestalte. Omstreeks de vijfde eeuw geeft men hun vleugels als symbolische onderscheidingstekens, waarbij we dit moeten zien als overgenomen symbolen uit de Grieks-Romeinse kunst[265]. In het Nieuwe Testament spreekt men van ‘mannen in blinkend klederen’ (Lucas 24), zonder andere bijzondere kenmerken. In het ‘Evangelie van Mattheus’ wordt meestal niet gesproken over hun uiterlijke verschijning, maar door diverse vermeldingen over ‘engelen uit de hemel’ wordt duidelijk aangegeven dat het gaat over wezens van andere oorsprong dan de aardse werkelijkheid. Alleen bij de opstanding van Jezus geeft Mattheus een uiterlijke beschrijving, maar dat heeft dan ook een duidelijke functie: de engel moet de wachters bij het graf afschrikken. We lezen in Mattheus 28: 2-4: *“En ziet, er geschiedde een grote aardbeving; want een engel des Heeren, nederdalende uit den hemel, kwam toe, en wentelde de steen af van de deur, en zat op denzelven. En zijn gedaante was gelijk een bliksem, en zijn kleding wit gelijk sneeuw. En uit vrees van hem zijn de wachters zeer verschrikt geworden, en werden als doden.”*

Ondanks dat hun uiterlijke verschijning bij Mattheus meestal niet wordt genoemd, en men in de eerste eeuwen na Christus nog gewoon dacht aan menselijke gestalten, gaat het niet om gewone mensen met een gewone boodschap. Het Griekse woord voor ‘engel’ is ‘angelos’, wat eigenlijk gewoon ‘boodschapper’ betekent. Maar juist dit woord geeft aan dat het geen gewone boodschapper is. Ds. K.H. Kroon hierover[266]: *“Een menselijke boodschapper wordt een ‘kèryx’ (trompetter, uitbazuiner), of een ‘apostolos’ (afgezondene) of ook een ‘profètès’ (verkondiger) genoemd. Het woord ‘angelos’ echter slaat op de godenwereld; in Israël zijn de goden namelijk ontmythologiseerd. Engelen zijn tot boodschappers en dienaren gedegradeerde goden, die te gehoorzamen hebben aan de ene, waarachtige God. Goden werden boden. Later ontstond de voorstelling, dat alle volkeren zulke boodschappers hadden voor het aangezicht van God.”*

In tegenstelling tot wat hierboven aangegeven wordt, komen we het grondwoord ‘angelos’, dat meestal als ‘engel’ wordt vertaald, echter wel degelijk tegen in aanduidingen voor menselijke boodschappers of hun boodschap, waarmee dan echter het heilskarakter van die boodschap wordt aangeduid. Er is in het Nieuwe Testament 97 keer sprake van ‘evangelie’ en 12 keer van ‘evangelies’. In Handelingen 21: 8 is sprake van een ‘evangelist’, net als in 2 Timotheus 4:5, waar Paulus tegen Timotheus zegt: *“Maar gij, wees wakker in alles, lijdt verdrukkingen, doe het werk van een evangelist, maak, dat men van uw dienst ten volle verzekerd zij.”* Paulus sprak in Efeze 4:11 over ‘evangelisten’. De grote vraag is dan ook of ‘engelen’ alleen bovennatuurlijke wezens zijn, of dat onder die groep ook op basis van de nieuwtestamentische woordkeus mensen kunnen worden gerangschikt, welke met een boodschap van de Heer, een blijde boodschap (‘evangelie’) de wereld in trekken[267]. Afgaande op wat het woordenboek hier aangeeft, is dat laatste zeer wel mogelijk. ‘Angelos’ is pas in de derde plaats ‘engel’. We lezen daar namelijk als vertaling[268]: 1. Afgezant, verkondiger, meest bode, speciaal bode der goden, tussenpersoon, aan het hof: kamerheer. 2. Boodschap. 3. Engel.

PAULUS EN DE TROMPET IN BEELDENDE TAAL

De diversiteit van het Nieuwe Testament komt naar voren in de literaire vormen, en in de verschillende theologieën en beelden die uit de teksten van de schrijvers spreken. Onder de teksten vinden we 21 brieven. De apostel Paulus is met zijn brieven opvallend vertegenwoordigd, zowel wat betreft het aantal brieven als de omvang van de teksten. Hij is de enige briefschijver die gebruik maakt van het beeld van de sjofar, en we vinden dat terug in zijn eerste brief aan de Corinthiërs, de eerste brief aan de Thessalonicensen en de brief aan de Colossensen. Terwijl van sommige brieven van Paulus het auteurschap soms bestreden werd, staat van deze beide brieven dit auteurschap niet of amper ter discussie. Ze zijn zo door en door persoonlijk van aard, en geven zo’n weerspiegeling van zijn reizen, reisplannen, en vooral zijn zorg voor de gemeente, en ademen zo de aan hem toegeschreven theologie en woordkeus, dat we hier van doen hebben met authentiek materiaal van de hand van Paulus[269].

De eerste keer dat Paulus erover spreekt, is in zijn eerste brief aan de Corinthiërs. Hij maakt dan allereerst gebruik van muziekinstrumenten (fluit, citer, sjofar) in beeldende zin, als hij spreekt over tongentaal. Paulus zegt in 1 Corinthen 14:8: *“Immers, als de bazuin een onduidelijk geluid geeft, wie zal zich voor de oorlog gereed maken?”* Voor een duidelijk beeld zijn ook de voorgaande teksten van belang. We lezen in 1 Corinthen 14: 6-8 *“En nu, broeders, indien ik tot u kwam, en sprak [vreemde] talen, wat nuttigheid zou ik u doen, zo ik tot u niet sprak, of in openbaring, of in kennis, of in profetie of in lering? Zelfs ook de levenloze dingen, die geluid geven, hetzij fluit, hetzij citer, zo zij geen onderscheid met [hun] klank geven, hoe zal bekend worden, hetgeen op de fluit of op de citer gespeeld wordt? Want ook indien de bazuin een onzeker geluid geeft, wie zal zich tot den krijg bereiden? Alzo ook gijlieden, indien gij niet door de taal een duidelijke rede geeft, hoe zal verstaan worden hetgeen gesproken wordt? Want gij zult zijn [als] die in de lucht spreekt. Er zijn, naar het voorvalt, zo vele soorten van stemmen in de wereld, en geen derzelve is zonder stem. Indien ik dan de kracht der stem niet weet, zo zal ik hem, die spreekt, barbaars zijn; en hij, die spreekt, zal bij mij barbaars zijn.”*

Paulus sprak de broeders te Corinthe aan, gewone mensen. Deze gewone mensen wilde hij iets illustreren, met als vergelijking de instrumenten welke ze in hun eigen leven kenden. Er is hier

geen sprake van priesters. Sterker nog, in geen van de aan Paulus toegeschreven brieven heeft hij het over 'priesters' of 'priester'. Er lijkt me dan ook geen enkele reden om hier te denken aan de tempeltrompetten. Er is wel degelijk sprake van een krijgsinstrument, in een samenleving waarin metalen trompetten van de Romeinse soldaten een bekende verschijning waren. De bazuin uit deze tekst zal dan ook voor de lezers van de brief een militaire trompet zijn geweest, voor zover je van een trompet kunt spreken. Er wordt geen echte trompet ingevoerd, er wordt een beeld gebruikt. Meer is hiervan met zekerheid niet te zeggen. Er zijn, om in het taalgebruik van Paulus te blijven, naar het voorvalt, zo vele soorten van trompetten in de Romeinse wereld. En daar komt nog bij dat de salpinx geen in het Romeinse leger gebruikt instrument was, zodat Paulus ook door de gebruikte taal niet speciaal op een bekend instrument doelde.

Dat het in ieder geval moet gaan om het beeld van een bij de lezers bekende militaire trompet, veronderstellen ook de commentaren, zoals bijvoorbeeld dat van ds. F.J.Pop[270]: *"De rol van de trompettist in het leger is bepaalde signalen te doen horen, waarvan alle soldaten de betekenis kennen. Als hij nu het signaal moet geven, dat de slag gaat beginnen, en hij blaast iets, wat nergens op lijkt, dan kan men er zeker van zijn, dat de manschappen niet zullen komen om zich in de slagorde op te stellen. (.....) Op zo'n trompettist zouden de Corinthiërs lijken als zij met hun tong (hier het lichaamsdeel) niet duidelijk herkenbare woorden spreken. Niemand kan hetgeen dan gesproken wordt verstaan."* Mogelijk gebruikte Paulus dit beeld al eerder in zijn brief. In 1 Corinthen 13:1 is sprake van *'een klinkend metaal'*, dat soms wordt vertaald als *'schallend koper'*(NBG-vertaling 1951), maar ook als een *'galmende gong'* (Groot Nieuws).

PAULUS, DE SJOFAR, ELIA EN DE OPSTANDING VAN DE DODEN

In zijn eerste brief aan de Corinthiërs schreef Paulus in hoofdstuk 15: *"Zie, ik zeg u een verborgenheid. Wij zullen niet allen ontslapen, maar wij zullen allen veranderd worden, in een ondeelbaar ogenblik, in een oogwenk, bij de laatste bazuin; want de bazuin zal klinken, en de doden zullen onvergankelijk worden opgewekt en wij zullen veranderd worden. Want dit vergankelijke moet onvergankelijkheid aandoen en dit sterfelijke onsterfelijkheid aandoen. En wanneer dit vergankelijke onvergankelijkheid zal aandoen, en dit sterfelijke onsterfelijkheid zal aandoen, dan zal het woord uitkomen dat geschreven staat:' De dood is verslonden tot overwinning'. 'Waar is, dood, uw prikkel? Waar is, dood, uw overwinning?'."*

Paulus verbindt hier de sjofar aan de opstanding van de doden. Daarbij sluit hij zich aan bij de profetische traditie, welke eveneens de opstanding en de sjofar aan elkaar verbond. De bazuin wordt genoemd in 1 Corinthen 15:52, een tekst om te onthouden omdat deze in diverse commentaren straks nog terug zal komen. Opvallend aan deze tekst is, dat er sprake is van een 'laatste bazuin'. Veronderstelt dit dat Paulus dacht in beelden van meerdere sjofarim? Over deze tekst schreef ds. F.J.Pop[271]:

"Onze tijdsaanduidingen zijn ontoereikend om het moment van de verandering te meten, zo snel gaat het. Het is de snelheid van de creatieve handen Gods: Hij sprak, en het was er (Psalm 33:9). Men kan ook zeggen: deze verandering is in geen enkel opzicht te vergelijken met een van ons bekende processen. Zó ben je immers, wat je niet was! Moeiteloos, voor God en voor jezelf. Dit zal gebeuren bij het klinken van de laatste bazuin. De apostel maakt hier gebruik van een bekende voorstelling van het Oude Testament (Joël 2:1; Zefanja 1:16; Jesaja 27:13; Zacharias

9:14), volgens welke de dag des Heren met trompetgeschal zal worden aangekondigd. Als hij deze bazuin de laatste (eschatos) noemt, bedoelt hij niet de laatste van een reeks, maar het signaal, dat het geschieden van de laatste daden Gods aankondigt, speciaal de opwekking der doden. Paulus zegt nu: Als deze bazuin zal klinken, zullen twee dingen gebeuren: de gestorven gemeenteleden zullen onvergankelijk worden opgewekt, en wij, die dan nog in leven zullen zijn, zullen veranderd worden."

Geen 'laatste bazuin' dus, als onderdeel van een reeks bazuinen, maar de 'bazuin van de laatste daden'. In begeleidende teksten verwees ds. Pop naar de godsopenbaring op de Sinaï, waar eveneens de bazuin klonk[272]. Tevens verwees hij naar een Midrasj-tekst van rabbi Aqiba, waarin een Joodse voorstelling wordt beschreven, inhoudend dat God op de bazuin zal blazen, en zeven bazuinstoten zal geven[273]. De tekst luidt vertaald en samengevat: *"God zal een grote bazuin in zijn hand nemen, en zal er een stoot op geven, en zijn toon zal gaan van het ene einde van de wereld naar het andere. Bij de zevende bazuinstoot worden de doden levend."* Geen laatste bazuin, als serie van meerdere bazuinen, maar in de rabbinale voorstelling in ieder geval meerdere stoten op de bazuin. Door het leggen van deze verbindingen, gaf ook ds. Pop een hoofdlijn in de theologie rondom de bazuin aan, welke liep vanaf de Sinaï, en via de profetische eschatologische traditie naar Paulus en de bazuin van de Midrasj.

We kennen in bijbels perspectief twee brieven aan de Corinthiërs. Er zouden meer brieven aan de Corinthiërs zijn geweest, zo wordt wel verondersteld. In een apocriefe brief[274] van Paulus aan de Corinthiërs wordt in sommige afschriften ervan eveneens een bazuin-tekst opgevoerd, in een niet overal aanwezig 33ste vers. We lezen: *"Bovendien, wat betreft de profeet Elia: Hij deed de zoon van de weduwe opstaan uit de dood. Hoeveel te meer zal de Heere Jezus u doen opstaan uit de dood, bij het signaal van de bazuin, in een oogwenk? Want hij heeft ons een voorbeeld gegeven in zijn eigen lichaam."* De tekst voegt zich moeiteloos in de sjofar-traditie, net als voorgaande teksten van Paulus, maar voegt er wel iets aan toe. Hier worden Jezus en Elia naast elkaar gezet. Elia deed doden herleven, en 'hoeveel te meer' zal Jezus dit kunnen doen. Is hier sprake van concurrentie tussen Elia en Jezus, waaruit we kunnen opmaken dat de tekst zich afzette tegen het Joodse denkbeeld van Elia's rol bij de opstanding? Of werd Elia gebruikt om Jezus binnen de Joodse wereld te introduceren, binnen vertrouwde kaders? Zeker is in ieder geval dat ook elders in het Nieuwe Testament er verbanden worden gelegd tussen Elia en Jezus, net zoals dit gebeurde tussen Mozes en Jezus. In Mattheus 18:3 werden ze zelfs samen gezien op een berg, Mozes, Elia en Jezus. Stof voor nader onderzoek.

Paulus geeft ook bazuin-teksten in zogenaamde 'agraphe's' door. Een agraphe is een uitspraak van Jezus, die we niet in een evangelie vinden. We lezen in de eerste brief aan de Tessalonicensen (4:15-17a): *"Want dat zeggen wij u door het Woord des Heeren, dat wij, die levend overblijven zullen tot de toekomst des Heeren, niet zullen voorkomen degenen, die ontslapen zijn. Want de Heere Zelf zal met een geroep, met de stem des archangels, en met de bazuin Gods nederdalen van den hemel; en die in Christus gestorven zijn, zullen eerst opstaan; Daarna wij, die levend overgebleven zijn, zullen te zamen met hen opgenomen worden in de wolken, den Heere tegemoet, in de lucht; en alzo zullen wij altijd met den Heere wezen."* Een woord van Jezus, waarbij de bazuin verbonden wordt met zijn wederkomst. De tekst doet denken aan de woorden van Jezus over de 'Zoon des Mensen' in Mattheus 24. Het betreft hier namelijk weer een beeld van de eindtijd, maar dan wel in een enigszins andere vorm. In de uitleg wordt er dan ook van uit gegaan dat Paulus hier niet denkt aan Mattheus 24, als hij het over een 'woord

des Heeren' heeft, al is het niet duidelijk waar hij wel aan denkt[275]. De vraag is wie er blaas op de bazuin. Is het 'de Heere zelf'? Zijn het de engelen? Beide visies zijn mogelijk, binnen het geheel van de tekst, maar nergens wordt het duidelijk.

Dr. M.H.Bolkenstein schreef naar aanleiding van deze tekst[276]: *"De bazuin heeft in Israël altijd een grote rol gespeeld, speciaal na overwinningen, maar ook bij feesten en theofanieën (Ex.19:16; 20:18; Ps. 47:6; Jes.18:3; Sef. 1:16; Zach. 9:14). Deze rol heeft zij ook in het Nieuwe Testament (Matt. 24:31; I Cor. 15:52; Openb. 1:10; 4:1 enz.). De bazuin is het teken van grote gebeurtenissen, die zullen plaatsvinden. Er wordt niet gezegd, wie op deze bazuin Gods blaast. Maar duidelijk is, dat het signaal van deze bazuin de grote komst van de Heer aankondigt. Deze bazuin is een bazuin Gods. Dat onderscheid haar van alle menselijke instrumenten. (....) Zij is teken van oordeel en van hoop."* Opvallend is dat Dr. Bolkenstein niet alleen lijnen legde naar de godsopenbaring van de Sinaï en de sjofar-teksten van de profeten, maar ook verwees naar de Openbaring van Johannes, waarbij hij suggereert dat het hier om dezelfde bazuinen en bazuin-traditie zou gaan. Hier wordt straks verder op in gegaan.

Er is nog een derde bazuin-tekst van Paulus, waarin de sjofar van de profeten naar voren komt. Het gaat ook hier weer om een agraphe. In de brief van Paulus aan de Colossensen lezen we, in hoofdstuk 4: *"Want dit zeggen wij u door het woord van de Heer, dat wij, levenden die overblijven tot de komst van de Heer, de ontslapenen geenszins zullen voorgaan. Want de Heer Zelf zal met een bevelend roepen, met de stem van een aartsengel en met de bazuin van God neerdalen van de hemel; en de doden in Christus zullen eerst opstaan; daarna zullen wij, de levenden die overblijven, samen met hen in wolken worden opgenomen de Heer tegemoet in de lucht; en zo zullen wij altijd met de Heer zijn. Vertroost daarom elkaar met deze woorden."* Ten aanzien van de bazuin vinden we hier een zelfde voorstelling als in voorgaande citaten van Paulus.

Er is echter nog wel iets opvallends te constateren. Waar Jezus in Mattheus 24 het met betrekking tot de bazuin heeft over het bijeenroepen van de uitverkorenen, zonder dat er duidelijk gesproken wordt over de overleden (al wordt er in de uitleg van uit gegaan dat dit hier samenvalt), heeft Paulus het in zijn citaten duidelijk over de opstanding van de gestorvenen. We zien hier een directe verbinding van zaken (sjofar, opstanding, bijeenroepen van de nog levende gelovigen en opneming in de lucht) die we nog nergens anders in deze vorm zijn tegen gekomen. Opvallend is eveneens dat in geen van de voornoemde nieuwtestamentische eschatologische teksten de sjofar een rol speel in een eindstrijd, een wereldomvattende of zelfs kosmische eindstrijd. Als er al sprake is van strijd en beroeringen, dan wordt de bazuin geblazen na afloop daarvan, op het keerpunt, als de Heer komt en de rechtvaardigen worden verzameld. Paulus en Jezus sloten hiermee aan bij de profeten. Hun woorden of doorgegeven woorden (de citaten van Jezus bij Paulus) zijn te zien als een verdere ontwikkeling van de oudtestamentische eschatologische sjofar-traditie, binnen een christelijk perspectief. Ze lieten steeds - net als de profeten - de sjofar klinken op het grote moment, waarop de Heer ingreep, en waarbij de bazuin de verkondiger werd van Diens aanwezigheid en verschijnen. En dat is het grote verschil met Johannes' Openbaring. De aldaar gebruikte salpinx is een oorlogstrompet, waarmee fasen in een grote eindstrijd worden aangekondigd. Nergens wordt in Openbaring een direct verband gelegd tussen een blaasinstrument en de opstanding van de doden. Dit alles duidt erop dat we hier te maken hebben met twee verschillende blaastradities, rondom twee verschillende instrumenten. We zullen verderop nader ingaan op de bazuinen van Openbaring.

DE BERG SINAÏ IN HEBREEËN

De Brief aan de Hebreeën is een anoniem geschrift, dat door sommigen aan Paulus wordt toegeschreven, maar waar in de hele kerkgeschiedenis verschil van mening over is geweest. De meningen over het ontstaan van deze brief lopen uiteen van 60-90 na Christus[277]. Van de bedoeling van de brief wordt aangenomen[278] *'dat de brief vermoeide christenen opbeuren en vermanen wil, terwijl dan de auteur in dat raam een hele christologie brengt, waarin de superioriteit van Christus, die de hele oudtestamentische cultus vervult, wordt aangetoond.'* In deze brief vinden we in hoofdstuk 12 een herinnering aan de sjofar van de Sinaï terug, in Hebreeën 12:19. We lezen vanaf vers 18:

"Want gij zijt niet gekomen tot den tastelijken berg, en het brandende vuur, en donkerheid, en duisternis, en onweder, en tot het geklank der bazuin, en de stem der woorden; welke die ze hoorden, baden, dat het woord tot hen niet meer zou gedaan worden. (Want zij konden niet dragen, hetgeen er geboden werd: Indien ook een gedierte den berg aanraakt, het zal gestenigd of met een pijl doorschoten worden. En Mozes, zo vreselijk was het gezicht, zeide: Ik ben gans bevreesd en bevende). Maar gij zijt gekomen tot den berg Sion, en de stad des levenden Gods, tot het hemelse Jeruzalem, en de vele duizenden der engelen; Tot de algemene vergadering en de Gemeente der eerstgeborenen, die in de hemelen opgeschreven zijn, en tot God, den Rechter over allen, en de geesten der volmaakte rechtvaardigen; En tot den Middelaar des nieuwen testaments, Jezus, en het bloed der besprenging, dat betere dingen spreekt dan Abel."

Hoofdstuk 12 is wel als volgt samengevat[279]: *"Als Israël reeds bij het brandende vuur, in donkerheid en stormwind, bij de Sinaï tot verantwoordelijk leven geroepen werd, hoe veel temeer zij die in Christus, de Middelaar, tot het ware heiligdom, het hemelse Jeruzalem en het nieuwe volk van God gekomen zijn. Toen beefde de aarde, maar eens zal ook de hemel beven."* Zo wordt met onder meer het beeld van de bazuin aangegeven dat het Christendom op de schouders van het Jodendom staat, in een doorgaande lijn van beelden en contacten, in een eeuwenoud verbond met JHWH.

DE ZEVEN BAZUINBLAZENDE ENGELEN EN HUN INSTRUMENT

Het laatste boek van het Nieuwe Testament en de bijbel is het boek Openbaringen. Het boek Openbaring verplaatst ons naar het Romeinse rijk onder de regering van keizer Dominitianus (81-96 na Christus). De schrijver, Johannes, roept de christenen op m trouw te blijven en troost de gemeente met zijn visoenen van de overwinning van God en het Lam. Er zijn al martelaren gevallen. Een daarvan wordt met name genoemd: Antipas (Op.2:13). Johannes ziet en hoort de zielen onder het altaar om wraak roepen (Op.6:9, 10). Hij ziet de zielen van hen die onthoofd zijn (Op.20:4). Het bloed van heiligen en profeten is vergoten (Op.16:16). De keizer liet zich als god vereren en wie daaraan niet meedeed, had het ergste te vrezen. Maar het machtige Rome zal ten onder gaan, is de boodschap van Johannes. God en zijn Gezalfde hebben het laatste woord[280]. Deze typering plaatst het boek en de boodschap binnen de tijd van de schrijver zelf. Anderen zien in het boek wel de beelden van de Romeinse Tijd, maar tevens wordt er in hun optiek een draaiboek ontvouwen van een eindtijd van de totale mensheid, welke nog moet komen. Zo wordt

het boek nu nog veel gelezen. In beide gevallen is er sprake vanuit een toekomende tijd, als we uitgaan van de optiek van de auteur.

De oudste traditie heeft de evangelist en apostel Johannes als auteur van Openbaring aangewezen. Dit werd al omstreeks 264 bestreden. Er werden en worden andere mogelijke auteurs opgevoerd, zoals bijvoorbeeld de presbyter Johannes, welke een ander moet zijn geweest dan deze apostel. Ook wat betreft de inhoud hebben nogal wat theologen problemen gehad met de tekst. Athanasius nam het in 367 op in zijn canon. Anderen wilden het er liever buiten houden. Terwijl diverse sekten en kleine godsdienstige groepen zich beriepen op Openbaring, en met een eigen uitleg kwamen, hebben mensen als Luther en Calvijn steeds zoveel moeite met het boek gehad, dat ze het niet nooit uitgelegd hebben, of het als noch apostolisch of noch profetisch van de hand wezen. Uiteindelijk ontstond er binnen de leidende theologie enige mate van consensus over de uitleg van het boek. Men moet eerst vragen naar de traditionele zin der voorstellingen, daarna naar de toekomstverwachtingen van de auteur, en tenslotte naar de omstandigheden in de tijd van de schrijver[281].

Omstreden of niet, door diverse auteurs wordt nog steeds vastgehouden aan de apostel Johannes, als auteur van Openbaring. Zo ook drs. Jos de Heer. Hij motiveerde zijn standpunt als volgt[282]: "*Wie iets te vertellen had, verwees altijd terug naar de traditie waarin hij stond en waaruit hij leefde. Onder de naam van een grote voorganger werd de traditie in diens geest en onder zijn gezag gezet. Het heeft alles te maken met gezag. Zo is voor de Joodse apocalyptici God (en dus de Tora) de uiteindelijke gezagsinstantie, waarop zij zich konden beroepen. Als er zich situaties voordeden waarover de Tora geen directe uitspraak deed, was dat eigenlijk maar schijn, want de Tora had overal een antwoord op. De woorden van de apocalypticus - die leefde uit en doordrenkt was met de Tora en de profeten - werden een gezaghebbend figuur uit de verre geschiedenis van Israël in de mond gelegd (zoals Abraham, Henoch, Mozes of Daniël). Dat hier Johannes onder eigen naam schrijft, is dan ook zeer opvallend en heeft gegronde redenen. Hij hoeft zich niet op het gezag van een grote voorganger te beroepen, omdat hij zijn visioenen direct uit de hemel ontvangen heeft. Ik ga er met de alleroudste traditie van uit dat deze Johannes de apostel Johannes is, eveneens de auteur van het gelijknamige evangelie en de drie brieven. Dat hij zich in de apocalyps nergens als apostel voorstelt, is geen tegenargument, want hetzelfde geldt voor het feit dat hij zich nergens profeet noemt, hoewel zijn werk uitdrukkelijk een profetie genoemd wordt en hij zich in een lijn met de profeten van Israël en de vroege kerk ziet.*"

De meest in het oog springende bazuin-teksten van het Nieuwe Testament zijn de hoofdstukken 8 tot en met 11 van deze Openbaring van Johannes. De teksten geven ons inzicht in de bazuinen en de blazers, en hun functie tijdens de uiteindelijke wereldondergang, voorafgaand aan de vorming van een nieuwe, betere wereld, met het Nieuwe Jeruzalem. Er is sprake van zeven engelen, aan wie de bazuinen worden gegeven. De voorstelling van zeven engelen vinden we vaker in de oude geschriften, onder meer in apocriefe teksten als Tobit 12: 15 en Henoch 20. Het zijn geen zeven willekeurige engelen, maar zeven hoofdengelen, welke in de Henoch 20 bij naam worden genoemd: *Michaël, Gabriël, Uriël, Raphaël, Raguël, Saraqaël, Remiël*. Noch in het Oude-, noch in het Nieuwe Testament zullen we echter alle zeven engelen en hun namen aantreffen. Achter deze voorstelling van zeven engelen ligt het idee van de zeven hoofdgoden in de Romeinse religie, waar ze tegen over worden gesteld, namelijk de zon, de naam en de eerste vijf planeten[283].

Wat voor bazuinen gebruiken deze engelen? Het oorspronkelijke Grieks gebruikt ook hier het woord ‘salpinx’, wat ook in de Septuaginta in de oudtestamentische teksten zowel voor de sjofar als voor de tempeltrompetten wordt gebruikt. We moeten voor een duiding afgaan op de context waarin de bazuinen van Openbaring worden gebruikt. In het taalgebruik waarin de visioenen van Johannes worden weergegeven, wordt de hemel voorgesteld als een tempel. In de beeldvorming worden enkele in de tempel van Jeruzalem in gebruik zijnde zaken naar voren gehaald, die in werkelijkheid al niet meer werden gebruikt, omdat de tempel inmiddels was verwoest (70 n.Chr). In Openbaring 8, waarin de zeven engelen met de zeven bazuinen voor het eerst worden genoemd, zijn dat het altaar, het wierrookvat en de bazuinen. Daarmee worden de bazuinen van Openbaring geduid als hemelse navolgers van de tempel-trompetten, en niet van de sjofar.

In de sjofar-teksten van de profeten, Jezus en Paulus had de sjofar de functie van verkondiger van de komst van de Messias, het gericht en de opstanding van de doden. De bazuinen van Openbaring doen dit niet. Als in Openbaring 20 de doden herleven, is al ver daarvoor het Lam, Jezus, in beeldende bewoording naar voren gekomen, en hebben de ‘salpinxen’ van Openbaring hun werk al gedaan. De voorstelling van een opstanding der doden, het verzamelen van de rechtvaardigen en het eindgericht Gods, direct gekoppeld aan het klinken van de bazuin, komt in het boek Openbaring niet voor. In feite kunnen we zeggen dat het boek Openbaring een andere visie hieromtrent verkondigt dan wat we in de brieven van Paulus en in de woorden van Jezus uit het Evangelie van Mattheus aantreffen.

De bazuinen van Openbaring zijn geen directe verkondigers van de opstanding. Ze geven aan wanneer vanuit de hemel nieuwe ‘aanvallen’ op de totale aardse schepping worden geopend, waardoor de wereldondergang in fasen in gang wordt gezet. In het Oude Testament vinden we deze voorstelling nergens terug. De enige geestelijke betrokkenheid bij een door de Heer gesteunde en door blaasinstrumenten gedirigeerde strijd, vinden we terug in de Numeri 10, bij de opdracht om zilveren trompetten te maken. De bazuinen van Openbaring doen iets vergelijkbaars als de trompetten van de priesters uit de opstand van de Makkabeën en de trompetten in de Rol van de Oorlog. Het verschil is, dat er bij de Makkabeën en in de beeldvorming van de Rol van de Oorlog er een strijd wordt uitgevochten tussen aardse legers, waarbij uiteindelijk het aardse volk Israël alle ongelovigen verslaat, en dat in Openbaring deze eindstrijd op een bovenwereldlijk niveau wordt getild.

Johannes zag de strijd gevoerd worden tussen bovennatuurlijke krachten, en liet door deze hemelse krachten de onrechtvaardigen vernietigen. Dit verschil komt zelfs naar voren in het aantal tempeltrompetten dat werd gebruikt. In de Rol van de oorlog waren dat er zes, geblazen door zes priesters. De zes staat nog voor de mens, het nog onvolmaakte, geschapen op de zesde dag. De zeven, als een heilig getal van volheid en volmaaktheid, wordt gebruikt voor het aantal trompetten als deze in handen zijn van de hemelse boodschappers. Zo vormt de Rol van de Oorlog de brug tussen het Oude- en het Nieuwe Testament. Het kan van belang zijn bij een studie van de naam en de achtergronden van de auteur van Openbaring, en in traditioneler perspectief bij de biografieën van de evangelist Johannes en diens eerste leermeester Johannes de Doper.

Door de bazuinen van Openbaring als hemelse varianten te zien van de tempeltrompetten, wordt de tekst van het boek geplaatst in een door Numeri en de Rol van de Oorlog aangegeven traditie,

als een logisch gevolg daarvan, aangezien Openbaring geschreven werd op een moment dat de tempel zelf al verwoest was en er geen priesterkader meer aanwezig was om in een aardse strijd mee te blazen, noch een Joods leger dat ten strijde zou kunnen trekken. Zouden we echter aannemen dat het hier gaat om sjofarim, dan zouden we in strijd komen met de manier waarop de sjofar werd beleefd in de eschatologische teksten van de profeten, Jezus en Paulus. Nergens in het Oude- en het Nieuwe Testament, noch in de apocriefen, vinden we de sjofar vermeld als signaalinstrument in een eschatologische en apocalyptische eindstrijd. Aannemen dat er in Openbaring op sjofarim geblazen zou zijn, zou dan ook in strijd zijn met zowel de sjofar- als de trompet-tradities, zoals deze in voorgaand onderzoek beschreven zijn.

Dit werd ook al aangevoeld door Dr. H. Jagersma toen hij schreef[284] over Numeri 10: *"In deze zin is dit gedeelte uit Numeri ook steeds weer gelezen en geïnterpreteerd. In de 'Rol van de Strijd' uit grot I van Qumran blazen de priesters op de trompetten om de verschillende fasen van de strijd tussen de Zonen van het licht en de Zonen van de duisternis aan te geven. Daarmee markeren zij echter ook tegelijk de verschillende etappes waarin de overwinning van de eerstgenoemden gestalte krijgt. In de Openbaringen van Johannes zijn de priesters vervangen door zeven 'engelen', die achtereenvolgens elk op hun trompet blazen om in fasen de ondergang van de wereld, die in de greep van de kwade machten is, aan te kondigen (Openbaringen 8:6vv). Bij het klinken van de zevende trompet blijkt echter, dat dit alles voert tot de overwinning en het koningschap van God en zijn Gezalfde over de wereld (Openbaringen 11:15)."*

Waar dacht Johannes aan toen hij zijn zeven tempeltrompet-blazende boodschappers en hun werkzaamheden beschreef? Is er bij de zeven in een tempelomgeving geplaatste 'Angelos', letterlijk 'boodschappers', blazend op tempeltrompetten, volgens het principe van Numeri 10, misschien te denken aan een tot op een hemels niveau opgetrokken voorstelling van priesters, de gebruikelijke boodschappers en middelaars tussen God en mens?[285]

HOORNS EN 'EEN STEM ALS EEN BAZUIN'

In de hier geciteerde Staten Vertaling van het boek Openbaring vinden we steeds 'bazuin' terug, waar we trompet moeten lezen. Er is echter één uitzondering op deze regel, en dat is aan het begin van Openbaringen.

Openbaring 1 vers 10 en verder: *"En ik was in den geest op den dag des Heeren; en ik hoorde achter mij een grote stem, als van een bazuin, Zeggende: Ik ben de Alfa en de Omega, de Eerste en de Laatste; en hetgeen gij ziet, schrijf dat in een boek, en zend het aan de zeven Gemeenten, die in Azië zijn, [namelijk] naar Efeze, en naar Smyrna, en naar Pergamus, en naar Thyatire, en naar Sardis, en naar Filadelfia, en naar Laodicea. En ik keerde mij om, om te zien de stem, die met mij gesproken had; en mij omgekeerd hebbende, zag ik zeven gouden kandelaren; En in het midden van de zeven kandelaren Een, den Zoon des mensen gelijk zijnde, bekleed met een lang kleed tot de voeten, en omgord aan de borsten met een gouden gordel; En Zijn hoofd en haar was wit, gelijk als witte wol, gelijk sneeuw; en Zijn ogen gelijk een vlam vuurs; En Zijn voeten waren blinkend koper gelijk, en gloeiden als in een oven; en Zijn stem als een stem van vele wateren. En Hij had zeven sterren in Zijn rechterhand; en uit Zijn mond ging een tweesnijdend scherp zwaard; en Zijn aangezicht was, gelijk de zon schijnt in haar kracht."*

Er staat niet dat er op een bazuin werd geblazen, er staat dat Johannes een stem hoorde 'als van een bazuin'. Het is een vorm van profetisch spreken, dat aansluit van Jesaja 58 vers 1: *"Roep uit de keel, houd niet in, verhef uw stem als een bazuin, en verkondig Mijn volk hun overtreding, en het huis Jakobs hun zonden."* Dit profetisch spreken met een stem 'als van een bazuin' herinnert aan de wetgeving op de berg Sinaï, waar het spreken van de Heer tot Mozes eveneens gepaard ging met het geluid van een bazuin. Exodus 19 vers 16: *"En het geschiedde op den derden dag, toen het morgen was, dat er op den berg donderen en bliksemen waren, en een zware wolk, en het geluid ener zeer sterke bazuin, zodat al het volk verschrikte, dat in het leger was."* Omdat in al deze teksten sprake is van de sjofar, moet ook de stem 'als van een bazuin' uit Openbaringen aan de sjofar herinneren. Openbaringen 4, vers 1 en verder, beriep zich nogmaals op de stem 'als van een bazuin' en wat deze aan Johannes toonde: *"Na dezen zag ik, en ziet, een deur was geopend in den hemel; en de eerste stem, die ik gehoord had, als van een bazuin, met mij sprekende, zeide: Kom hier op, en Ik zal u tonen, hetgeen na dezen geschieden moet."* Hierna werd Johannes in zijn visioen weggenomen, tot in de hemel.

In Openbaring 5 vinden we geen bazuin vermeld, maar wel de hoorn. Er is sprake van een lam met zeven hoorns. Enerzijds herinneren hoorns van een lam, een schaap, natuurlijk direct aan de sjofar, de ramshoorn. Anderzijds zijn het hier ook symbolen van kracht, in een oude traditie waarin het goddelijke werd aangegeven door middel van dierenhoorns. Het Lam is in de uitleg de gestorven en herrezen Christus. Tevens moeten we niet vergeten dat de hoorns niet gebruikt werden als blaasinstrument, zodat feitelijk van een sjofar nog geen sprake was. Dat neemt niet weg dat we hier een beeld vinden, waarin op symbolische wijze Jezus Christus, ram en ramshoorn direct aan elkaar worden gekoppeld. We lezen in Openbaring 5:

"*En ik zag in de rechter [hand] Desgenen, Die op den troon zat, een boek, geschreven van binnen en van buiten, verzegeld met zeven zegelen. En ik zag een sterken engel, uitroepende met een grote stem: Wie is waardig het boek te openen, en zijn zegelen open te breken? En niemand in den hemel, noch op de aarde, noch onder de aarde, kon het boek openen, noch hetzelve [in] zien. En ik weende zeer, dat niemand waardig gevonden was, om dat boek te openen, en te lezen, noch hetzelve [in] te zien. En een van de ouderlingen zeide tot mij: Ween niet; zie, de Leeuw, Die uit den stam van Juda is, de Wortel Davids, heeft overwonnen, om het boek te openen, en zijn zeven zegelen open te breken. En ik zag, en ziet, in het midden van den troon, en van de vier dieren, en in het midden van de ouderlingen, een Lam, staande als geslacht, hebbende zeven hoornen, en zeven ogen; dewelke zijn de zeven geesten Gods, die uitgezonden zijn in alle landen. En Het kwam, en heeft het boek genomen uit de rechter [hand] Desgenen, Die op den troon zat. En als Het dat boek genomen had, vielen de vier dieren en de vier en twintig ouderlingen voor het Lam [neder], hebbende elk citeren en gouden fiolen, zijnde vol reukwerks, welke zijn de gebeden der heiligen."*

In Openbaring 13: 11 is sprake van een beest met 2 hoornen *'des lams hoornen gelijk'*, eveneens dus ramshoorns dragend. Dit beest wordt aangeduid met *'666*' en het gaat hier om een beeld van de anti-christ. Omdat zowel er zowel bij het lam als bij het beest geen sprake is van blaasinstrumenten, wordt dit hier niet verder uitgewerkt.

DE TEMPELTROMPETTEN IN OPENBARING

De Johannes van de Openbaring zag de tempeltrompet als een instrument waarmee de beslissende momenten aangegeven zouden worden, in een strijd tegen het kwaad, de bevelen van de Heer, zoals de priesterlijke trompetten dit deden in de Rol van de Oorlog. In de hier geciteerde Staten Vertaling van het boek Openbaring vinden we steeds 'bazuin' terug, waar we trompet moeten lezen. We houden in het oog dat het hier gaat om de lange metalen trompetten, en niet om sjofarim, dierenhoorns. De zeven bazuinen van Openbaring en hun context vinden we als volgt in de tekst terug:

Openbaringen 8:*"En toen Het het zevende zegel geopend had, werd er een stilzwijgen in den hemel, omtrent van een half uur. En ik zag de zeven engelen, die voor God stonden; en hun werden zeven bazuinen gegeven. En er kwam een andere engel, en stond aan het altaar, hebbende een gouden wierookvat; en hem werd veel reukwerks gegeven, opdat hij het [met] de gebeden aller heiligen zou leggen op het gouden altaar, dat voor den troon is. En de rook des reukwerks, [met] de gebeden der heiligen, ging op van de hand des engels voor God. En de engel nam het wierookvat, en vulde dat met het vuur des altaars, en wierp het op de aarde; en er geschiedden stemmen, en donderslagen, en bliksemen, en aardbeving. En de zeven engelen, die de zeven bazuinen hadden, bereidden zich om te bazuinen. En de eerste engel heeft gebazuind, en er is geworden hagel en vuur, gemengd met bloed, en zij zijn op de aarde geworpen; en het derde [deel] der bomen is verbrand, en al het groene gras is verbrand. En de tweede engel heeft gebazuind, en er werd [iets] als een grote berg, van vuur brandende, in de zee geworpen; en het derde [deel] der zee is bloed geworden. En het derde [deel] der schepselen in de zee, die leven hadden, is gestorven; en het derde [deel] der schepen is vergaan. En de derde engel heeft gebazuind, en er is een grote ster, brandende als een fakkel, gevallen uit den hemel, en is gevallen op het derde [deel] der rivieren, en op de fonteinen der wateren. En de naam der ster wordt genoemd Alsem; en het derde [deel] der wateren werd tot alsem; en vele mensen zijn gestorven van de wateren, want zij waren bitter geworden. En de vierde engel heeft gebazuind, en het derde [deel] der zon werd geslagen, en het derde [deel] der maan, en het derde [deel] der sterren; opdat het derde [deel] derzelve zou verduisterd worden, en dat het derde [deel] van den dag niet zou lichten; en van den nacht desgelijks. En ik zag, en ik hoorde een engel vliegen in het midden des hemels, zeggende met grote stem: Wee, wee, wee, dengenen, die op de aarde wonen, van de overige stemmen der bazuin der drie engelen, die [nog] bazuinen zullen.*

We vervolgen in Openbaring 9: *"En de vijfde engel heeft gebazuind, en ik zag een ster, gevallen uit den hemel op de aarde, en haar werd gegeven de sleutel van den put des afgronds. En zij heeft den put des afgronds geopend; en er is rook opgegaan uit den put, als rook eens groten ovens; en de zon en de lucht is verduisterd geworden van den rook des puts. En uit den rook kwamen sprinkhanen op de aarde, en hun werd macht gegeven, gelijk de schorpioenen der aarde macht hebben. En hun werd gezegd, dat zij het gras der aarde niet zouden beschadigen, noch enige groente, noch enigen boom, dan de mensen alleen, die het zegel Gods aan hun voorhoofden niet hebben. En hun werd [macht] gegeven, niet dat zij hen zouden doden, maar dat zij zouden [van] [hen] gepijnigd worden vijf maanden; en hun pijniging was als de pijniging van een schorpioen, wanneer hij een mens gestoken heeft. En in die dagen zullen de mensen den dood zoeken, en zullen dien niet vinden; en zij zullen begeren te sterven, en de dood zal van hen vlieden. En de gedaanten der sprinkhanen waren den paarden gelijk, die tot den oorlog bereid zijn; en op hun hoofden waren als kronen, het goud gelijk, en hun aangezichten als aangezichten van mensen. En zij hadden haar als haar der vrouwen, en hun tanden waren als [tanden] van leeuwen. En zij hadden borstwapenen als ijzeren borstwapenen; en het gedruis hunner vleugelen*

was als een gedruis der wagens, wanneer vele paarden naar den strijd lopen. En zij hadden staarten den schorpioenen gelijk, en er waren angels in hun staarten; en hun macht was de mensen te beschadigen vijf maanden. En zij hadden over zich tot een koning den engel des afgronds; zijn naam was in het Hebreeuws Abaddon, en in de Griekse [taal] had hij den naam Apollyon. Het ene wee is weggegaan, ziet, er komen nog twee weeën na dezen.

En de zesde engel heeft gebazuind, en ik hoorde een stem uit de vier hoornen des gouden altaars, dat voor God was Zeggende tot den zesden engel, die de bazuin had: Ontbind de vier engelen, die gebonden zijn bij de grote rivier, den Eufraat. En de vier engelen zijn ontbonden geworden, welke bereid waren tegen de ure, en dag, en maand, en jaar, opdat zij het derde [deel] der mensen zouden doden. En het getal van de heirlegers der ruiterij was tweemaal tien duizenden der tien duizenden; en ik hoorde hun getal. En ik zag alzo de paarden in dit gezicht, en die daarop zaten, hebbende vurige, en hemelsblauwe, en sulfervervige borstwapenen; en de hoofden der paarden waren als hoofden van leeuwen, en uit hun monden ging vuur, en rook, en sulfer. Door deze drie werd het derde [deel] der mensen gedood, [namelijk] door het vuur, en door den rook, en door het sulfer, dat uit hun monden uitging. Want hun macht is in hun mond, en in hun staarten; want hun staarten zijn aan de slangen gelijk, en hebben hoofden, en beschadigen met dezelve. En de overige mensen, die niet gedood zijn door deze plagen, hebben zich niet bekeerd van de werken hunner handen, dat zij niet zouden aanbidden de duivelen; en de gouden, en zilveren, en koperen, en stenen, en houten afgoden, die noch zien kunnen, noch horen, noch wandelen; En hebben zich [ook] niet bekeerd van hun doodslagen, noch van hun venijngevingen, noch van hun hoererij, noch van hun dieverijen."

We vervolgen met Openbaring 10: *"En ik zag een anderen sterken engel, afkomende van den hemel, die bekleed was met een wolk; en een regenboog was boven [zijn] hoofd; en zijn aangezicht was als de zon, en zijn voeten waren als pilaren van vuur. En hij had in zijn hand een boeksken, dat geopend was; en hij zette zijn rechtervoet op de zee, en den linker op de aarde. En hij riep met een grote stem, gelijkerwijs een leeuw brult; en als hij geroepen had, spraken de zeven donderslagen hun stemmen. En toen de zeven donderslagen hun stemmen gesproken hadden, zo zou ik ze geschreven hebben; en ik hoorde een stem uit den hemel, die tot mij zeide: Verzegel, hetgeen de zeven donderslagen gesproken hebben, en schrijf dat niet. En de engel, dien ik zag staan op de zee, en op de aarde, hief zijn hand op naar den hemel; En hij zwoer bij Dien, Die leeft in alle eeuwigheid, Die den hemel geschapen heeft en hetgeen daarin is, en de aarde en hetgeen daarin is, en de zee en hetgeen daarin is, dat er geen tijd meer zal zijn; Maar in de dagen der stem des zevenden engels, wanneer hij bazuinen zal, zo zal de verborgenheid Gods vervuld worden, gelijk Hij Zijn dienstknechten, den profeten, verkondigd heeft. En de stem, die ik gehoord had uit den hemel, sprak wederom met mij, en zeide: Ga henen, neem het boeksken, dat geopend [en] in de hand des engels is, die op de zee en op de aarde staat. En ik ging henen tot den engel, zeggende tot hem: Geef mij dat boeksken. En hij zeide tot mij: Neem dat en eet het op; en het zal uw buik bitter maken, maar in uw mond zal het zoet zijn als honig. En ik nam dat boeksken uit de hand des engels, en ik at dat op; en het was in mijn mond zoet als honig, en als ik het gegeten had, werd mijn buik bitter. En hij zeide tot mij: Gij moet wederom profeteren voor vele volken, en natiën, en talen, en koningen."*

Openbaring 11: *" En mij* (= Johannes) *werd een rietstok gegeven, een [meetroede] gelijk; en de engel stond en zeide: Sta op, en meet den tempel Gods en het altaar, en degenen, die daarin aanbidden. En laat het voorhof uit, dat van buiten den tempel is, en meet dat niet, want het is den*

heidenen gegeven; en zij zullen de heilige stad vertreden twee en veertig maanden. En Ik zal Mijn twee getuigen [macht] geven, en zij zullen profeteren duizend tweehonderd zestig dagen, met zakken bekleed. Dezen zijn de twee olijfbomen, en de twee kandelaren, die voor den God der aarde staan. En zo iemand die wil beschadigen, een vuur zal uit hun mond uitgaan, en zal hun vijanden verslinden; en zo iemand hen wil beschadigen, die moet alzo gedood worden. Dezen hebben macht den hemel te sluiten, opdat geen regen regene in de dagen hunner profetering; en zij hebben macht over de wateren, om die in bloed te verkeren, en de aarde te slaan met allerlei plage, zo menigmaal als zij zullen willen; En als zij hun getuigenis zullen geëindigd hebben, zal het beest, dat uit den afgrond opkomt, hun krijg aandoen, en het zal hen overwinnen, en zal hen doden. En hun dode lichamen [zullen] [liggen] op de straat der grote stad, die geestelijk genoemd wordt Sodoma en Egypte, alwaar ook onze Heere gekruist is. En [de] [mensen] uit de volken, en geslachten, en talen, en natiën, zullen hun dode lichamen zien drie dagen en een halven, en zullen niet toelaten, dat hun dode lichamen in graven gelegd worden. En die op de aarde wonen, die zullen verblijd zijn over hen, en zullen vreugde bedrijven, en zullen elkander geschenken zenden; omdat deze twee profeten degenen, die op de aarde wonen, gepijnigd hadden. En na die drie dagen en een halven, is een geest des levens uit God in hen gegaan; en zij stonden op hun voeten; en er is grote vrees gevallen op degenen, die hen aanschouwden. En zij hoorden een grote stem uit den hemel, die tot hen zeide: Komt herwaarts op. En zij voeren op naar den hemel in de wolk; en hun vijanden aanschouwden hen. En in diezelfde ure geschiedde een grote aardbeving, en het tiende [deel] der stad is gevallen, en er zijn in de aardbeving gedood zeven duizend namen van mensen, en de overigen zijn zeer bevreesd geworden, en hebben den God des hemels heerlijkheid gegeven. Het tweede wee is weggegaan; ziet, het derde wee komt haast. En de zevende engel heeft gebazuind, en er geschiedden grote stemmen in den hemel, zeggende: De koninkrijken der wereld zijn geworden onzes Heeren en van Zijn Christus, en Hij zal als Koning heersen in alle eeuwigheid. En de vier en twintig ouderlingen, die voor God zitten op hun tronen, vielen [neder] op hun aangezichten, en aanbaden God, Zeggende: Wij danken U, Heere God almachtig, Die is, en Die was, en Die komen zal, dat Gij Uw grote kracht hebt aangenomen, en als Koning hebt geheerst; En de volken waren toornig geworden, en Uw toorn is gekomen, en de tijd der doden, om geoordeeld te worden, en om het loon te geven Uw dienstknechten, den profeten, en den heiligen, en dengenen, die Uw Naam vrezen, den kleinen en den groten; en om te verderven degenen, die de aarde verdierven. En de tempel Gods in de hemel is geopend geworden, en de ark Zijns verbonds is gezien in Zijn tempel; en er werden bliksemen, en stemmen, en donderslagen, en aardbeving, en grote hagel."

Tot zover de zeven engelen met de zeven bazuinen, tempeltrompetten. We vinden nog eenmaal een bazuin genoemd, in Openbaring 18, als gesproken wordt over de vernietiging van Babylon: *"En een sterke engel hief een steen op als een groten molensteen, en wierp [dien] in de zee, zeggende: Aldus zal de grote stad Babylon met geweld geworpen worden, en zal niet meer gevonden worden. En de stem der citerspelers, en der zangers, en der fluiters, en der bazuiners, zal niet meer in u gehoord worden; en geen kunstenaar van enige kunst zal meer in u gevonden worden; en geen geluid des molens zal in u meer gehoord worden. En het licht der kaars zal in u niet meer schijnen; en de stem eens bruidegoms en ener bruid zal in u niet meer gehoord worden; want uw kooplieden waren de groten der aarde, want door uw toverij zijn alle volken verleid geweest."* Een trieste tekst, waarin gesproken wordt over de muzikanten en zangers uit de stad Babylon, welke niet meer te horen zullen zijn. Het spreekt voor zich dat hier geen sprake kan zijn van tempeltrompetten. Het kan ieder blaasinstrument zijn, zowel van hoorn als van metaal, maar het instrument staat buiten de traditie van Israël. Omdat Openbaring echter nogal

eens gebruik maakt van aan de tempel ontleende beelden, kan Johannes bij deze instrumenten echter heel goed hebben gedacht aan de tempeltrompetten van de goden van Babylon, waarvan de verering met Babylon zelf ten onder zal gaan. We weten het niet.

SAMENVATTING EN CONCLUSIES

Het Nieuwe Testament, zoals we dat momenteel kennen, is geen eenduidig geheel. Het is een verzameling geschriften van diverse auteurs, waarin uiteenlopende theologische gezichtspunten naar voren komen, welke gedurende een lang proces door de jonge kerk gekozen werden uit een veel grotere hoeveelheid geschriften. Als we vanuit de sjofar- en de trompet-tradities van het Oude Testament naar het Nieuwe Testament kijken, en we analyseren welke traditie daar schuilgaat onder de standaard-aanduiding 'salpinx' (een Griekse trompet), blijken beide tradities daarin een plaatsje gevonden te hebben. In drie teksten vinden we de sjofar terug, als instrument dat geblazen wordt bij de terugkeer van Christus, de opstanding van de doden en het gericht Gods. Het gaat hier om Mattheus 24:31, 1 Corinthen 15:52 en 1 Tessalonicensen 4:16; twee teksten van Paulus en een evangelie-tekst. Tweemaal wordt hier verwezen naar uitspraken van Jezus zelf, zowel door Mattheus als door Paulus. De trompetten van de priesters van het Oude Testament, kregen door de Rol van de Oorlog van Qumran een duidelijk eschatologische functie. We vinden ze terug als de zeven bazuinen van Openbaring. Het gaat hier dus om twee tradities rondom twee verschillende instrumenten, met hun eigen beeldvorming en accenten, welke in het Nieuwe Testament zelf niet door elkaar worden gebruikt. Hiervoor zijn citaten van theologen als ondersteuning aan te voeren.

6.3. SCHALLENDE TROMPETTEN IN DE DAGEN VAN HET NIEUWE TESTAMENT

DE TROMPETTEN EN DE VERWOESTING VAN DE TWEEDE TEMPEL

Terwijl de sjofar een plaats heeft gevonden in de theologie, verdwijnen in de dagen dat het Nieuwe Testament wordt gevormd, de trompetten van de geschiedenis naar de legenden. Als de Romeinen eenmaal het Joodse land hebben veroverd (63 v.Chr.) zijn trompetten in Israël niet ongewoon meer, want behalve bij de tempeldienst zijn ze ook in gebruik bij het Romeinse leger. Dat men toentertijd in Jeruzalem ook de tempeltrompetten nog wekelijks hoorde, blijkt uit een archeologische vondst en een tekst van Flavius Josefus. *"Plaats voor het hoorngeschal"*, stond er op een steen, onderdeel uitmakend van de tempel van Herodus. De steen werd terug gevonden bij de zuidwestelijke hoek van de Tempelberg. Met de steen werd de plaats aangeduid waar de priesters begin en einde van de sabbat en de feestdagen aankondigden[286]. Josefus: *'Het eerste signaal riep het volk op het werk neer te leggen, het tweede om het werk te hervatten'*.

Flavius Josefus geeft een behoorlijk lovend beeld van dit Romeinse leger, in zijn boek 'De Joodse Oorlog'. *'Het was niet de bedoeling van deze uiteenzetting de Romeinen op te hemelen. Ik wil hun verslagen tegenstanders troosten en anderen, die plannen voor een opstand koesteren, afschrikken'*, geeft hij als motief[287]. In zijn beschrijving van de perfecte organisatie van het Romeinse leger vinden we enkele malen de legertrompetten vermeld. Zijn verslag van het afbreken van een Romeins legerkamp ziet er als volgt uit[288]: *'Wanneer het kamp moet worden afgebroken, klinkt er een trompetstoot; niemand blijft zitten. Op dat signaal breken zij onmiddellijk de tenten af en maken zij zich op voor vertrek. Een volgende trompetstoot is het signaal voor de aftocht. Snel laden zij hun bagage op de muilezels en de andere lastdieren en staan klaar voor vertrek, als atleten bij het startlint. Dan steken zij het kamp in brand, en wel om twee redenen: indien nodig kunnen zij het snel weer opbouwen, en de vijand wordt het onmogelijk gemaakt er ooit gebruik van te maken. Voor de derde keer roept trompetgeschal op tot vertrek. Allen die om welke reden ook treuzelen, worden tot haast aangespoord; iedereen moet zijn plaats in de colonne innemen. Vervolgens vraagt de heraut rechts van de veldheer de soldaten drie keer in hun moedertaal of zij klaar zijn voor de oorlog. Even zovele keren roepen zij luid en enthousiast dat zij gereed zijn. Soms wachten zij de vraag niet eens af, maar beginnen zij spontaan te roepen en steken zij uit puur enthousiasme hun rechterarm in de lucht."* Helaas geeft Flavius Josefus in zijn verslag geen beschrijving van de aflossing van de wacht, waarbij eveneens trompetsignalen werden gegeven, en de daarbij gebruikte instrumenten. Voor zover bekend ging het in de beschrijving van Flavius Josefus over de bucina, het legerinstrument waaruit het woord 'bazuin' werd afgeleid.

Ten tijde van de belegering en verwoesting van Jeruzalem en de tempel (70 na Christus) zou een Romeinse legertrompet bijna een vitale rol spelen, op een manier die eigenlijk het best te vergelijken is met de wijze waarop Gideon daarmee was omgegaan. Dit keer was het in het nadeel van de Joden, want de truck werd uitgevoerd door enkele Romeinse soldaten, die het tempelcomplex bestormden, en door het gebruik van de Romeinse legertrompet de indruk wekten dat er een compleet leger de muren bestormde. De chaos die dit veroorzaakt, en hoe het afliep, vinden we in het volgende teksten, dat zich twee dagen na een vorige moedige aanval afspeelde[289]:

"Twee dagen later staken twintig man van de nachtelijke bewakingsdienst van de terrassen (= 20 Romeinen die de tempel belegerden) *de koppen bij elkaar. Ze betrokken de vaandeldrager van het vijfde legioen in hun komplot, alsmede twee ruiters van de hulptroepen en één trompetter. Rond het negende uur van de nacht klommen ze in alle stilte naar Antonia* (=de burcht bij de tempel). *Ze doodden de voorste wachtposten* (van de Joden) *die lagen te slapen, maakten zich meester van de muur, en gaven de trompetter bevel een signaal te blazen. Daarop schrokken de andere bewakers met een schok wakker. Ze sloegen op de vlucht voor ze konden zien hoeveel mensen de muur beklommen hadden. De schrik en het geluid van de trompet brachten hen in de waan dat de vijanden massaal omhoog geklommen waren. Zodra Caesar het signaal hoorde, riep hij snel zijn strijdmacht te wapen en begon hij zelf samen met de generaals en de elitetroepen aan de beklimming.*

De Joden hadden hun toevlucht gezocht in de Tempel. De Romeinen deden daar een inval via de mijngang die Johannes eerder naar de terrassen had gegraven. De opstandelingen hadden zich in twee groepen verdeeld, de groep van Johannes en die van Simon, en probeerden hen met

volledige inzet van hun krachten tegen te houden. Ze waren zich ervan bewust dat als de Romeinen in het heiligdom zouden doordringen, dat voor hen het begin van het einde zou zijn en voor de Romeinen het begin van de overwinning. Zo werd er dus rond de toegangen hard gevochten, waarbij de Romeinen probeerden de toegangen in handen te krijgen en door te stoten naar het heiligdom en de Joden erop uit waren hen af te slaan en terug te drijven naar Antonia. Voor geen van beide partijen had het nog zin hier te opereren met pijlen en speren. Ze trokken hun zwaarden en gingen elkaar man tegen man te lijf. Het was onmogelijk in de mêlée vast te stellen wie er aan welke kant vocht. De mannen raakten elkaar in de nauwe ruimte kwijt en ze raakten door elkaar, en er werd zo hard geschreeuwd dat niemand meer iets kon horen. Er vielen aan weerskanten veel doden en hun lichamen en wapenrustingen werden in het strijdgewoel vertrapt. Telkens als de uitslag maar even in het voordeel van de ene of de andere partij leek uit te vallen, hoorde men de triomfkreten en aansporingen dan wel het gejammer van wie aan de winnende dan wel aan de verliezende hand was. Ruimte voor vluchten of achtervolgen was er niet.

Doordat de linies helemaal in elkaar verward waren, waren de verschillen en de wisselingen in de krijskans miniem. Voor wie in het voorste gelid stond, was er geen andere keuze dan te doden of gedood te worden. Men kon geen kant op, want aan weerszijden duwden de achterste linies hun eigen manschappen in de rug en niemand had ook maar enige manoeuvreerruimte. Maar de strijdlust aan Joodse kant legde toch meer gewicht in de schaal dan de ervaring van de Romeinen: de Romeinen moesten over de hele linie wijken. Ze hadden tenslotte al vanaf het negende uur van de nacht tot aan het zevende uur van de dag onafgebroken strijd geleverd. Bovendien hadden de Joden al hun strijdkrachten ingezet en gaf het besef dat de ondergang nabij was hun extra kracht, terwijl de Romeinen maar een deel van hun troepenmacht hadden ingezet. De legioenen waren namelijk nog niet omhooggeklommen, en daar zaten de vechten nu net op te wachten het leek hun daarom het beste er voorlopig genoegen mee te nemen dat ze Antonia in handen hadden.

Een zekere Julianus, een centurio afkomstig uit het contingent van Bithynië, zag dat de Romeinen moesten wijken. Het was bepaald geen man van geringe betekenis. Van alle soldaten die ik (=Flavius Josefus) *in de oorlog heb leren kennen, was hij op het punt van militaire bekwaamheid, lichaamskracht en mentale energie de onbetwiste nummer één. Hij stond naast Titus in Antonia. Toen hij zag dat de Romeinen zich niet goed verdedigden, sprong hij naar voren en dreef hij in zijn eentje de Joden, die dachten dat ze al gewonnen hadden, terug tot in de hoek van het binnenste gedeelte van de Tempel. De hele meute sloeg op de vlucht. Ze dachten dat iemand met zoveel kracht en onverschrokkenheid geen gewoon mens kon zijn. Hij rende als een razende heen en weer midden tussen de uit elkaar geslagen vijanden en hij doodde iedereen die probeerde hem te pakken te krijgen. Caesar had nog nooit eerder zoiets gezien. Hij keek zijn ogen uit van bewondering. De anderen hadden ook nog nooit zoiets gezien. Zij verstijfden van angst. Maar ook hij werd door het lot, waaraan geen mens kan ontkomen, achterhaald. Hij droeg, net als elke andere soldaat, laarzen die dicht opeen met spijkers waren beslagen. Daardoor gleed hij op het gladde plaveisel uit. Hij viel met een enorme klap achterover op de grond.*

De Joden die eerder voor hem op de loop gegaan waren, draaiden zich om. Onder de Romeinen in Antonia klonk een schreeuw van ontzetting, ze vreesden het ergste voor de man. De Joden omsingelden hem met zijn allen en hakten van alle kanten met speren en sabels op hem in. Hij

ving heel wat klappen met zijn schild op en keer op keer probeerde hij overeind te komen, maar telkens weer werd hij door de overmacht van zijn belagers terug gegooid. Toch zag hij nog kans er heel wat met zijn zwaard te raken, hoewel hij op zijn rug lag. Het was niet zo eenvoudig hem snel af te maken want alle vitale delen van zijn lichaam waren door zijn helm en zijn vorstpantser goed beschermd tegen de klappen en hij hield zijn nek helemaal ingetrokken. Maar toen ze zijn andere ledematen in elkaar geslagen hadden en niemand de moed opbracht he te hulp te komen, gaf hij eindelijk op. Caesar was helemaal ontdaan over het verschrikkelijke lot dat een man die zich zo had geweerd en voor zijn ogen zoveel tegenstanders had gedood was overkomen. Hij was hem graag persoonlijk te hulp gekomen, maar dat kon hij door zijn positie niet doen. En zij die het wel hadden kunnen doen, stonden stijf van angst. Zo werd Julianus tenslotte dan toch afgeslacht, nadat hij een zware strijd tegen de dood had geleverd, terwijl maar weinig van zijn moordenaars niet zelf ook het een en ander aan klappen van hem moesten incasseren.

Wat hij naliet, was dat hij niet alleen bij Caesar en bij de Romeinen in de herinnering voortleeft als een held, maar ook bij zijn vijanden. De Joden sleurden het lijk haastig weg en keerden zich opnieuw tegen de Romeinen. Ze dreven he opnieuw op de vlucht en sloten hen op in Antonia. Aan de kant van de Joden hebben zich tijdens dat gevecht de volgende personen in het bijzonder onderscheiden: een zekere Alexas en Gyphtaeus, allebei uit de militie van Johannes; en van de soldaten van Simon Malchias en Judas de zoon van Merton; de commandant van de Idumeeërs Jacobus de zoon van Sosas; van de Zeloten de twee broers Simon en Judas, zoons van Ari.

Dit alles ter illustratie van de ondergang van de tempel en de bij deze tempel horende eredienst, waarbij ook het gebruik van tempeltrompetten een einde vond. Natuurlijk is er veel meer gebeurd rondom de geschiedenis van de tempel en werd in voorgaande ook een eerdere verwoesting en wederopbouw overgeslagen, maar daarover bestaan geen teksten waarin ook specifiek de trompetten worden genoemd. De tempel zelf werd bij de verwoesting van 70 na Christus door de troepen van Titus verbrand. De tempelschatten waren voordien al overgeleverd aan de Romeinen, zo lezen we bij Flavius Josefus:

"In diezelfde tijd kwam ook een van de priesters te voorschijn. Hij heette Jezus en was een zoon van Thebuthi. Caesar had hem onder ede beloofd dat hij hem in leven zou laten in ruil voor een aantal van de heilige kostbaarheden. Jezus reikte vanaf de muur van de Tempel twee kandelaars aan, net zulke als er in de Tempel stonden, alsmede tafels, mengvaten en schalen, allemaal van puur en massief goud. Hij reikte ook de voorhangen aan en de gewaden van de hogepriesters, compleet met de edelstenen, plus nog een groot aantal andere liturgische voorwerpen. Ook de schatbewaarder van de Tempel - hij heette Phineas - leverde na zijn arrestatie het een en ander uit: de gewaden en de gordels van de priesters, een grote hoeveelheid purper en scharlaken bestemd voor reparaties aan de voorhang, een voorraad kaneel en cassia en een hele massa andere reukwerken, waarvan ze dagelijks een mengsel als reukoffer ter ere van God ontstaken. Hij leverde nog veel meer kostbaarheden en een niet geringe hoeveelheid tempelversieringen uit. Dat leverde hem het voordeel op dat hij hoewel hij krijgsgevangen was gemaakt, de status kreeg van deserteur."

DE TROMPETTEN WEGGEVOERD NAAR ROME

De overwinning op de Joden en de verwoesting van Jeruzalem werd groots gevierd, door middel een spectaculaire overwinningsparada in Rome. Een massale optocht van krijgsgevangenen, praalwagens met grote stellages en voorstellingen uit de oorlog, en buitgemaakte trofeeën trok aan de mensen voorbij. We lezen[290]: *"De stellages waren met zoveel vakmanschap gemaakt en de afbeeldingen ware zo indringend, dat de toeschouwers, hoewel ze de gebeurtenissen niet zelf hadden meegemaakt, het idee kregen alsof ze er zelf bij aanwezig waren. Op elke stellage stond de commandant van de desbetreffende veroverde stad opgesteld, in de houding waarin hij was overmeesterd. Er werd ook nog een groot aantal schepen meegevoerd. De oorlogsbuit werd in één grote massa meegedragen, alles door elkaar. Men had echter een aparte plaats ingeruimd voor alles wat men in de Tempel buitgemaakt had: een gouden tafel die vele talenten woog; een kandelaar, ook van goud maar van een ander model dan die welke we voor dagelijks gebruik hebbe. Uit de voet verhief zich in het midden een schacht, en van die schacht takten dunne stengels af, die geplaatst waren in de vorm van een drietand; elke stengel was aan zijn uiteinde bewerkt tot een lamp. er waren zeven lampen. Daarmee wordt aangegeven hoeveel waarde de Joden aan het getal zeven toekennen. De Wet van de Joden werd daarop als laatste stuk van de oorlogsbuit voorbijgedragen. Daarna volgde een hele groep mannen die beelden droegen van Victoria, de godin van de overwinning. Al die beelden waren van goud en ivoor. Vervolgens kwam, te paard, Vespasianus, gevolgd door Titus, met Domitianus aan zijn zijde, in een oogverblindend tenue en op een schitterend mooi paard.*

De processie eindigde bij de tempel van Jupiter Capitolinus. Daar hield de stoet halt. Het was namelijk een oude traditie daar te wachten totdat de dood van de vijandelijke aanvoerder bericht was. Deze keer was dat Simon de zoon van Gioras. Hij was als gevangene in de processie meegevoerd. Er is bij het Forum een plek waar volgens de Romeinse wet ter dood veroordeelden terechtgesteld worden. Simon kreeg een strop om zijn nek en werd nu naar die plek gesleurd. Onderweg werd hij door begeleiders afgeranseld. Nadat was omgeroepen dat hij dood was, begon iedereen luid te juichen. Nu gingen Vespasianus en Titus voor bij het offeren. Toen de offers gunstig bleken te zijn en ze de gebruikelijke gebeden hadden uitgesproken, gingen ze weg naar het paleis. Daar ontvingen ze een aantal genodigden voor een banket. Voor alle anderen waren in hun omgeving voorzieningen getroffen voor een rijk onthaal. Die dag werd er door Rome feestgevierd vanwege de overwinning in de buitenlandse oorlog en het einde van de binnenlandse problemen alsmede het begin van hoopvolle verwachtingen van een gelukkige toekomst. Na de viering van de triomf en het definitieve herstel van de Romeinse heerschappij besloot Vespasianus een tempel te stichten voor de Vrede. Het werk werd buitengewoon snel voltooid en overtrof alle menselijke voorstellingen. Hij kon er namelijk een onnoemelijke hoeveelheid geld aan besteden, en bovendien verfraaide hij het gebouw met tal van oude meesterwerken van schilder- en beeldhouwkunst. Alle kunstwerken die vroeger her en der verspreid waren geweest zodat men de hele wereld moest afreizen om ze te kunnen zien, werden nu hier bijeengebracht en tentoongesteld. Hij stelde daar ook het gouden vaatwerk uit de Tempel van de Joden op, want daar was hij erg trots op maar de Wet en de purperen voorhang van het Allerheiligster gaf hij in zijn paleis in bewaring."

In de laatste teksten lezen we niets meer over de tempeltrompetten. Maar ze waren er bij. Door het verraad van de priester Jezus, de zoon van Thebuthi, en schatbewaarder Phineas waren ook zilveren tempeltrompetten onbeschadigd in handen van de Romeinen gevallen. Ze werden meegevoerd in de triomftocht door Rome. Mogelijk dat ze daarna dienst zijn gaan doen bij de tempel van de Vrede. Dat ze in Rome waren, weten we door een afbeelding op de triomfboog die

ter ere van Titus' overwinning werd opgericht. Daarop vinden we afbeeldingen van de meegevoerde tempelschatten, waaronder twee trompetten. Het gaat hier om behoorlijk lange instrumenten. De vraag wordt opgeroepen in hoeverre de afbeelding waarheidsgetrouw is, of dat er misschien toch hiaten zitten in wat Flavius Josefus ons mededeelde over de tempeltrompetten. Zijn beschrijving luidde[291]: *"Mozes vond ook een soort klaroen uit die hij van zilver liet maken en die er ongeveer zo uitzag: hij was iets minder dan een el lang* (= iets minder dan 60 centimeter!)*, een nauwe pijp iets dikker dan een fluit, met een mondstuk dat ruim genoeg was om de adem op te vangen.* De trompetten op de triomfboog van Titus zijn veel langer. Dat neemt niet weg dat er wel degelijk sprake kan zijn geweest van een natuurgetrouwe afbeelding van veroverde tempelstukken. Ook al spreekt Flavius Josefus er niet over, dat neemt niet weg dat gedurende Romeinse overheersing er tempeltrompetten kunnen zijn geweest die meer weg hadden van de lange Romeinse tuba, of de salpinx, dan van de korte tempeltrompetten uit voorgaande periode.

NAAR HET RIJK DER LEGENDEN

Wat is er daarna met de voorwerpen uit de tempel gebeurd? Bleven de zilveren trompetten, de menora en de andere kostbaarheden in Romeins bezit? De omzwervingen van de heilige voorwerpen werden het onderwerp van een Joodse legende, waaraan mogelijk historische gebeurtenissen ten grondslag liggen[292].

"Titus bracht uit Jeruzalem de menora, de tafel en de heilige voorwerpen, die in de tempel stonden, mee. In triomf werden zij door de straten van Rome gedragen en daarna in de 'templum pacis', de vredestempel, neergezet. Maar omdat zij hier niet hoorden, stuurde God een brandende straal, die de hele vredestempel in as zette. Slechts de heilige voorwerpen bleven ongeschonden. Toen de Vandalen Rome overvielen, verwoestten en plunderden zij de hele stad. Zij verwoestten en vernielden monumenten en kunstwerken. Maar voor de voorwerpen uit de tempel van Jeruzalem hadden zij ontzag. Zij redden ze zelfs uit de vlammen van het brandende Rome en namen ze mee naar Afrika, waar zij ze in een geëerbiedigde en bewaakte ruimte bewaarden.

Toen overrompelde de Byzantijnse veldheer Nelisar het rijk der Vandalen, en van al hun kostbaarheden bevielen hem in het bijzonder de menora, de tafel en de andere heilige voorwerpen. Hij gaf zijn soldaten het strikte bevel ze voorzichtig naar Konstantinopel te brengen. Op de schepen stonden dag en nacht wachters naast hen. Men hoefde de schepen niet te verlichten, want de menora gaf zo'n geweldig licht, dat de zee in de verre omtrek verlicht was. Toen men in Konstantinopel geland was, liet ook Belisar, ten teken van zijn overwinning, de heilige voorwerpen in triomf door de straten van de hoofdstad dragen. Toen zag een Jood de heilige voorwerpen en zei tegen een minister: "Sta mij toe iets te zeggen. Ik bedoel het goed met jullie, omdat ik bij jullie woon. Tot nu toe hebben deze heilige voorwerpen iedere veroveraar slechts ongeluk gebracht. Daarom is het niet goed ze naar het paleis van de keizer te brengen. Er is geen betere plek om hen te bewaren dan Jeruzalem, want vandaar werden zij gehaald en daar is hun door God aangewezen plaats." De minister bracht de woorden van de Jood aan de keizer over. Toen de keizer dit hoorde, werd hij bang en wilde de heilige voorwerpen niet meer in zijn paleis zetten. Hij gaf de opdracht ze naar Jeruzalem terug te brengen. Hier wachten zij op een verborgen plek, tot de derde tempel gebouwd zal worden."

De legende houdt de tempeltrompetten ‘aards’. Geen verhoging tot op een Christelijk-eschatologisch niveau, in handen van bovennatuurlijke wezens of een door God gezonden Messias of profeet. Wel een verwachting van een nieuw Israël, een herbouwde tempel in een nieuw Jeruzalem onder Joods gezag, zoals de profeten voorspelden. Maar het blijft volledig open hoe en wanneer dit zijn zal. Bij het proces zelf, bij het creëren van dit nieuwe Jeruzalem onder Joods bestuur, spelen de trompetten in de legende zelf geen enkele rol. Het nieuwe Jeruzalem zal er komen, en dan krijgen de tempelschatten weer een functie, als ze uit hun verborgen verblijfplaats tevoorschijn zijn gekomen, en in de nieuwe tempel zullen worden geplaatst. Als zodanig hebben deze trompetten in feite binnen de Joodse eschatologie een plaats gekregen, die volledig aan lijkt te sluiten bij de verwachtingen van de profeten. Ook die verwachtten een aardse eindstrijd en een aards herrijzen van het volk Israël, in een eeuwig koninkrijk. De verwachtingen sluiten goed in elkaar: wanneer op deze wereld de sjofar geklonken heeft; wanneer Elia is teruggekeerd, en de dorre beenderen zijn herrezen; wanneer de sjofar dan zal zwijgen, dan zullen de trompetten van de tempel weer klinken als vanouds.....

6.4. THEOLOGISCHE VISIES RONDOM DE SJOFAR EN DE TROMPET IN HET NIEUWE TESTAMENT

THEOLOGEN OVER DE BAZUINEN VAN HET NIEUWE TESTAMENT

In het voorgaande werd zuinig omgegaan met citaten uit studies van derden over het Nieuwe Testament, en de daarin voorkomende bazuinen. De reden daarvan is, dat hier doorlopend vastgehouden werd aan de eenmaal ingezette lijn, waarbij vanuit het Oude Testament gekeken werd naar het Nieuwe Testament, en de verwerking daarin van de in het Oude Testament door voorschriften gescheiden tradities rondom de sjofar en de trompet. Er zijn nogal wat auteurs geweest die daar anders mee omgingen. Om ook hen aan het woord te laten, en om een beeld te geven van hoe binnen de christelijke theologie werd gedacht over de bazuinen van het Nieuwe Testament, wordt hier een overzicht gegeven van visie’s. Het gaat hier om uitleg van personen van naam, welke binnen hun eigen kerkgenootschappen, of binnen de theologie in het algemeen, van invloed zijn of zijn geweest.

Er zijn drie basisgegevens die steeds weer naar voren komen. Allereerst is er de bazuin-tekst van Mattheüs 24:31, in de rede over de laatste dingen, uitgesproken of toegewezen aan Jezus: *"En Hij zal zijn engelen uitzenden met luid bazuingeschal, en zij zullen zijn uitverkorenen bijeenverzamelen uit de vier windstreken, van de uitersten van de hemelen tot de andere uitersten daarvan."* Ten tweede is er de bazuin-visie van Paulus, weergegeven in 1 Corinthen 15:52: *"Wij zullen niet allen ontslapen, maar wij zullen allen veranderd worden, in een ondeelbaar ogenblik, in een oogwenk, bij de laatste bazuin; want de bazuin zal klinken, en de doden zullen onvergankelijk worden opgewekt en wij zullen veranderd worden."* Een variant daarop vinden we in 1 Thessalonicensen 4:16, welke herinneringen oproept aan Mattheus 24: *"Want de Heere Zelf zal met een geroep, met de stem des archangels, en met de bazuin Gods nederdalen van den hemel".* Tot slot zijn er de zeven bazuinen van het boek Openbaringen, welke zeven fasen van de wereldondergang aankondigen. We maken een (onvolledige) zoektocht door de geschiedenis van de protestantse theologie, en zullen zien hoe enkele vooraanstaande Christelijke theologen met deze teksten omgingen.

Guido de Brès was in de 16de eeuw opsteller van de Nederlandse Geloofsbelijdenis, die nog steeds veel invloed heeft binnen de Nederlandse protestantse kerken. In het laatste artikel sprak hij over het oordeel. We lezen Artikel 37: *"Ten laatste geloven wij achtervolgende 't Woord Gods, dat als de tijd, van den Heere verordend (die allen creaturen onbekend is), gekomen en 't getal der uitverkorenen vervuld zal zijn, onze Heere Jezus Christus uit den hemel zal komen lichamelijk en zienlijk, gelijk Hij opgevaren is, met grote heerlijkheid en majesteit, om zich te verklaren een Richter te zijn over levenden en doden, deze oude wereld in vuur en vlam stellende, om dezelve te zuiveren. En alsdan zullen persoonlijk voor dezen groten Richter verschijnen alle menschen zoowel mannen als vrouwen en kinderen die van den aanbegin der wereld af tot het einde toe geweest zullen zijn, verdagvaard zijnde door de stemme des archangels en door het geklank der Goddelijke bazuin. Want al degenen, die gestorven zullen wezen, zullen uit de aarde verrijzen, de zielen te zamen gevoegd en vereenigd zijnde met haar eigen lichaam, in hetwelk zij zullen geleefd hebben. En aangaande degenen, die alsdan nog leven zullen, die zullen niet sterven gelijk de anderen, maar zullen in een ogenblik veranderd en uit verderfelijk onverderfelijk worden."*

Het gedeelte over "*stemme des archangels"* en *"het geklank der Goddelijke bazuin*" herinnert aan 1 Thessalonicensen 4:16. Er wordt hier een woord van Jezus geciteerd. Guido de Brès gaat in zijn geloofsbelijdenis niet in op de bazuinen van openbaringen. Daarmee bracht hij de sjofar-traditie als enige bazuin-traditie in het hart van de Nederlandse kerk, in de door diverse synoden aanvaarde belijdenisgeschriften.

Wilhelmus à Brakel (1635-1711) schreef over de bazuin van Mattheus 24: *"Gelijk de Heere Jezus in het doen van mirakelen doorgaans uitwendige tekenen gebruikte, om de mirakelen baarblijker te maken, zo zal de Heere bij de algemene opwekking der doden ook een uitwendig teken voegen, namelijk een zeer groot geluid, dat de gehele wereld rondom over klinken zal."* Hij verwees daarbij naar teksten van Paulus (1 Cor. 15:52 en 2 Tess. 4:16)[293]. Opvallend is dat hij noch in zijn theologie rondom de opstanding van de gelovigen, noch in zijn denken over het oordeel zich beroept op de oudtestamentische profetische traditie daaromtrent[294]. Zijn denken is gericht vanuit het Nieuwe Testament en de bazuin (sjofar) is een uitwendig teken van een wonder van Jezus, zoals Jezus ook bij andere wonderen uitwendige tekenen gebruikte. Paulus'

sjofar-teksten zijn in dit denken voortgevloeid uit de uitspraak van Jezus, een directe openbaring, die aan Paulus vooraf ging.

In een studie van het boek Openbaringen geeft hij de volgende uitleg [295]: *"God gebruikt engelen om verborgenheden te openbaren, en gebruikt ze ook in de uitvoering van zijn besluiten. Deze staan voor God gereed en (zijn) begerig om een commissie te ontvangen en die uit te voeren. Aan dezen werden zeven bazuinen gegeven. Bazuinen oftewel trompetten worden wel gebruikt bij het afkondigen van de besluiten der overheden, om het volk tesamen te roepen, en autoriteit aan bevelen te geven. Zij worden ook in de oorlog gebruikt om tot de strijd te bereiden en aan te moedigen. Deze engelen zouden de besluiten Gods openbaren en de strijd tegen de Antichrist uitroepen, daarom werden haar trompetten of bazuinen gegeven om te blazen, niet tegelijk, maar de een achter de ander, brengende ieder wat anders en bijzonders."* Wilhelmus à Brakel doet hier geen beroep op bijbelplaatsen, maar in het licht van deze studie is wel iets herkenbaar. De bazuinen van Openbaringen zijn trompetten, zegt hij, en in de uitleg van het gebruik is zowel de sjofar-traditie als de trompet-traditie van het Oude Testament herkenbaar.

De bekende en onder het volk veel gelezen predikant uit Enkhuizen ***Henricus Groenewegen*** publiceerde in 1682 een uitleg van de Openbaringen van Johannes. We lezen over de bazuinen[296]: *"Door de bazuinen (die voornamelijk twee gebruiken hadden, vooreerst in de tezamenroeping van de vergaderingen (Joël 2:15), ten tweede in de krijg (Numeri 10:2,3), verstaan wij de werken van Gods almachtigheid zelf, welke werken Hij plagt uit te voeren onder de dienst van zijn heilige engelen; niet dat die in het uitwerken van zulke almachtige werken als mede-helpende oorzaken met God tezamen vloeien, maar omdat zij grote macht van God ontvangen hebben, om sommige werken uit te voeren tot bevordering van Gods koninkrijk, die de macht van de mens ver te boven gaan, en nochtans niet zijn boven de macht en de natuur van een schepsel (2 Petrus 2:11). God blaast dan eerst zelf met de bazuin, wanneer hij zodanige werken voortbrengt, die in de oren van een ieder klinken en door de ganze wereld gehoord worden, gelijk klaar blijkt uit de opening van iedere bazuin. En in die zin verstaan wij de plaats 1 Corinthen 15:52 'Want de bazuin zal blazen', dat is: God zal een werk van zijn oneindige almachtigheid uitvoeren, waarop de doden zullen opgewekt worden, en 1 Tessalonisensen 4:16 Want de Heere zelf zal met een geroep en met de stem des archangels (dat is de almachtige werking Christi, die het hoofd der engelen is, Michaël genaamd, dat te zeggen is: Wie is God gelijk) en met de bazuin Gods nederdalen van de hemel, dat is met krachtige en almachtinge werkingen van Gods wil, die in ieders oren als klinken zullen: staat op gij doden, en komt ten oordeel; zo ook Zacharias 9:14: En de Heere Heere zal met de bazuin blazen, en hij zal voorttreden met stormen uit het zuiden.*

Voor zover werden dan deze engelen bazuinen gegeven en zij gezegd te blazen met dezelve, als God benevens deze zijn macht haar dienst als herauten en verkondigers in zijn koninkrijk belieft te gebruiken. Ons geschied voorwaar duizendmaal veel goeds door haren dienst. Zij hoeden ons menigmaal op onze wegen van zware stenen des aanstoots; zij omringen onze legerplaatsen, en weren de verdervende engelen des afgronds van ons, opdat ze ons niet beschadigen. Als dan enig groot en voornaam werk Gods van deze zeven in zijn kerk onder haren dienst geschied, zulks heeft als de stem van een sterke bazuin, om ons op te wekken en te klinken in onze oren en harten. Laat ons dan op deze oordelen Gods acht geven en voor zijn aangezicht beven. Zo vermaant ons ook Amos hoofdstuk 3, 6, 7, 8; zal de bazuin in de stad geblazen worden, dat het volk niet siddere? Zal daar een kwaad in de stad zijn, dat de Heere niet doe? En wanneer wij

aanmerken, hoe trouwelijk God ons eerst door de profetische bazuin laat waarschuwen, eer hij de bazuin van zijn oordelen ons toezend, zo moeten wij ons zelfs indachtig maken de volgende woorden: Gewisselijk de Heere zal geen dingen doen, dat hij zijn verborgenheid niet eerst aan zijn knechten de profeten bekend make; en danken God, dat hij ons tijdog voor zodanige oordelen laat waarschuwen, opdat zij ons niet onvoorziens kwetsen."

Tot zover Henricus Groenewegen. Zelfs omgezet in een hedendaagse spelling is zijn gedachtengang moeilijk te volgen, vanwege de lange volzinnen en de gecompliceerde gedachtengang. God zelf blaast op de bazuinen van de opstanding, zo halen we uit zijn betoog, en de bazuinen zijn bedoeld om ons te laten begrijpen wat voor almachtig werk Hij doet. De bazuin-teksten van Paulus moeten ook in die zin begrepen worden. Daarom zijn de zeven engelen van Openbaringen zeven bazuinen gegeven, om als herauten en verkondigers in Zijn koninkrijk op te treden. Bij de uitleg maakt Groenewegen gebruik van oudtestamentische bazuin-teksten, waarbij hij zowel de sjofar-traditie als de trompet-traditie aanvoert, zonder daar enig onderscheid in aan te brengen.

De foederaal-theoloog ***Johannes Coccejus*** heeft zich in zijn hoofdwerk in 1660 bezig gehouden met de bazuin toen hij de opstanding der doden behandelde. De bazuin kwam in zijn theologie naar voren, toen hij het moment wilde aangeven waarop de opstanding plaats zou vinden. Hij schreef[297]: *"De tijd van de Opstanding wordt in de Schriften niet bepaald: er is alleen sprake van een aanduiding in ruime zin en wel in tweevoudig opzicht.* ***1.*** *Hij zal niet geschieden voordat de grote Afval komt en de ongerechtigheid openbaar wordt (2 Thess.2:3). Evenzo moeten ook alle andere dingen vervuld worden, voordat de Opstanding komt.* ***2.*** *Hij zal aanbreken met de laatste bazuin (1 Cor.15:52). Met het wordt 'laatste' wordt aangegeven, dat er nog andere aan voorafgaan. Het is de gewoonte van de Profeten om Gods buitengewone daden - die voor niemand verborgen kunnen zijn en waardoor de val van het rijk van de Duivel, zoals vroeger die van Jericho, en dan de aanstaande komst des heren aangekondigd wordt - bazuinen te noemen. Zo onderscheidt Openbaring zeven bazuinen vanaf Christus' hemelvaart tot aan de jongste dag. De zevende bazuin betekent de vervulling van alles waarvan Gods dienstknechten gesproken hebben (Openb.10: 6,7).*

In het laatste vallen verschillende dingen op. Coccejes probeerde een samenvoeging te creëeren van de bazuin-teksten van Paulus en die van Openbaringen. Hij maakt daarbij gebruik van het woordje 'laatste' uit Paulus' tekst. In Coccejes' denken is de door Paulus beschreven bazuin van de opstanding de laatste van de zeven bazuinen van Openbaringen. Daarbij maakt hij zich niet druk over de vraag of achter de salpinx van Openbaringen het zelfde instrument schuilgaat als achter de salpinx uit de tekst van Paulus. Er is voor Coccejes helemaal geen sprake van het blazen op een instrument. Coccejes ziet dit als beeldspraak. Ondanks dat hij een vergelijking trekt tussen de ondergang van Jericho en die van de duivel, waarbij in het eerste geval wel degelijk sprake was van echte instrumenten (sjofarim, ramshoorns) waarop werd geblazen, zegt Coccejes dat de bazuinen Paulus en Openbaringen gezien moeten worden als *buitengewone daden, die voor niemand verborgen kunnen zijn.* De eerste buitengewone daad van God was de hemelvaart van Christus, de zevende is de jongste dag. Deze visie zal al snel speculaties kunnen stimuleren, als het gaat om het identificeren van andere buitengewone daden van God in historische tijden, de resterende vijf 'bazuinen'.

Toch geloofde Coccejus wel degelijk dat er een bazuin zou klinken, dat er echt op een blaasinstrument geblazen zou worden. Maar dit stond dan voor hem blijkbaar los van de teksten van Paulus en Openbaringen. Voor Coccejus stond het ook met zekerheid vast wie er die bazuin zou blazen, en wat Hij daarmee precies zou doen. Hij schreef over die 'echte' bazuin[298]: *"Christus zelf zal van de hemel komen en Hij zal bewerken dat de doden opstaan (Job 19:25). Hij zal de levenden wegvoeren (1 Thess.4:17) Hij komt met het geroep en met de stem van de Aartsengel. Met deze roep zal Hij de levenden doen opschrikken en met deze stem zal Hij de Engelen als hun Overste gebieden om Hem ter zijde te staan. En met de bazuin zal Hij als God de doden uit het stof te voorschijn roepen."* De bazuin is hier een blijkbaar wel weer een instrument, gebruikt om de doden uit het stof te voorschijn te roepen. Opvallend is dat Coccejus in zijn bazuin-uitleg geen beroep doet op Mattheus 24. Opvallend is tevens dat hij voorbij gaat aan de nieuwtestamentische opmerkingen over de blazers van de bazuin. Alleen Paulus wijst op 'de Heer' als blazer, al kunnen we de tekst ook zo uitleggen dat er namens de Heer door derden geblazen wordt, en zowel Jezus als Openbaringen wijzen op Engelen. Opvallend is het tevens dat Coccejus enerzijds met de bazuinen op beeldspraak ten aanzien van buitengewone daden Gods doelt, en anderzijds toch feitelijk verwacht dat er een instrument geblazen zal worden. Het zijn onduidelijkheden die om nader onderzoek vragen, maar omdat ze waarschijnlijk meer zeggen van de theologie van Coccejus dan van de bazuinen, blijft dit buiten dit bestek.

Dr.H.Bavinck keek in 1907 uit naar de wederkomst[299]: *"Dat zal een ontzaglijke gebeurtenis zijn, als Christus, gezonden door de Vader (Hand. 3:20, 1 Tim. 6:15), verschijnen zal op de wolken des hemels. Gelijk Hij bij zijn heengaan van de aarde opgenomen werd in de hemel, zo keert Hij bij zijn wederkomst van de hemel naar de aarde weer (Matth. 24:30, Openb. 1:7). In dienstknechtsgestalte verscheen Hij de eerste maal op aarde, maar Hij komt voor de tweede maal terug met grote kracht en heerlijkheid (Matth. 24:30), als een Koning der koningen en als een Heere der Heeren, gezeten op een wit paard, met een scherp zwaard uitgaande uit zijn mond, omstuwd door zijn engelen en heiligen (Matth. 25:31, 1 Thess. 3:13, Openb. 19:14), en aangekondigd door de stem van een archangel en de bazuin der engelen (Matth. 24:31, 1 Cor. 15:52, 1 Thess. 4:16). Om ons een indruk te geven van de majesteit en heerlijkheid, waarin Christus verschijnen zal, bedient de Schrift zich en moet zij zich wel bedienen van woorden en beelden, die onder onze bevatting vallen. En dikwerf is het moeilijk voor ons, om tussen de zaak zelf en de voorstelling die ervan gegeven wordt, onderscheid te maken."*

Het laatste van dr.H.Bavinck is veelzeggend: de schrift geeft ons beelden, op dusdanige wijze dat wij ze kunnen bevatten, om een indruk te geven van de majesteit en heerlijkheid van de wederkomst van Christus, en voor ons is het moeilijk om de voorstellingen en de zaak zelf te onderscheiden, maar dat er onderscheid is, wordt door Bavinck in feite wel veronderstelt. Wat wij via de schrift krijgen zijn de beelden die we bevatten, de werkelijkheid is niet door ons te bevatten, zo lijkt zijn gedachtengang te zijn. Maar als hij dan toch die beelden probeert te ordenen, dan maakt Bavinck enkele opvallende keuzes. De nadruk wordt bij de bazuinstoot niet gelegd op de opstanding, maar op de wederkomst van Christus. Niet de bazuin-teksten van Jezus, Paulus en Openbaringen worden in hun totaliteit in het beeld gemengd, nee, er wordt gekozen voor de bazuin-tekst van Jezus (Mattheus 24) als het gaat om de blazers (engelen), en als het gaat om de verschijning van Christus kiest hij voor een beeld uit Openbaringen. Jezus verschijnt als de ruiter op het witte paard. Achter hem volgen een stoet van engelen en heiligen, overleden geloofshelden en voorbeelden voor de levenden[300].

De ***Jehovah-getuigen*** tonen op afbeeldingen in hun boekwerken en bladen alleen de trompet, wanneer het gaat om het instrument van het Nieuwe Testament. In Openbaringen gaat het in hun theologie echter niet om echte trompetten. De trompetten worden geïnterpreteerd als oordeelsboodschappen, zoals deze tussen 1922 en 1928 over de wereld werden gezonden. Het uitgangspunt daarvan was studie van Mattheus 24 en 25. De zeven boodschappen werden echter gezien als de zeven trompetten van het boek Openbaringen[301]:

"Vanaf het jaar 1922 ging een nog op aarde vertoevend overblijfsel van deze 144.000 gezalfden zich bezighouden met het werk dat door het blazen op de trompet op gang werd gebracht. Zij gingen de volledige strekking van het teken uit Mattheus 24:3 - 25:46 beseffen. Maar al op een eerder tijdstip in de dag des Heren waren hun medegetuigen die zich reeds 'tot de dood getrouw' hadden betoond, uit de doden opgewekt ten einde hun positie n de hemel in te nemen, zodat dezen nu de volledige groep van de 144.000 konden vertegenwoordigen toen zij op hun aangezicht vielen om Jehovah God eer te bewijzen (Openbaringen 1:10, 2:10). Wat stemt het hen allen dankbaar dat hun Soevereine Heer het niet heeft uitgesteld zijn heilige geheim tot een beslissend einde te brengen. Het blazen op de zevende trompet bezorgt de natiën echter geen vreugde. Voor hen is de tijd aangebroken Jehovah's gramschap te ervaren (Openbaringen 11:18)."

De oordeelsboodschappen werden van 1922 tot in 1928 ieder jaar uitgesproken en uitgezonden, op bijeenkomsten in achtereenvolgens Cedar Point (Ohio), Los Angeles, Columbus (Ohio), Indianapolis, Londen, Toronto en Detroit. De boodschappen zaten vol met symboliek uit Openbaringen, waarin men eigentijds wereldgebeuren zag, of oordelen uitspraken over eigentijdse zaken. De laatste van de zeven boodschappen/trompetten maakte de wereld bekend dat Jezus Christus sinds 1914 op de troon van zijn Vader was geplaatst, en satans goddeloze organisatie zou vernietigen, waar alle ongelovigen en landsregeringen van natiën mee werden bedoeld[302]. Los van deze zeven trompetten verwacht de gemeenschap van Jehovah-getuigen nog een laatste bazuin, wanneer de opstanding van de doden op een nieuwe aarde zal plaatsvinden[303]. Het gaat dan om de 'laatste trompet', zoals deze wordt beschreven in 1 Corinthen 15:51 en 1 Thessalonicensen 4:15-17.

Ds. A.M. Berkhoff verdedigde in 1929 het chiliasme, de leer van het Duizendjarige Rijk. Daarbij vond hij houvast in Mattheus 24. Hij ziet deze tekst functioneren in een constructie, waarbij de gebeurtenissen ervan plaatsvinden nadat de antichrist en de valse profeet uit Openbaringen zijn verslagen[304]: *"Maar terwijl de antichrist en de valse profeet levend ter helle varen, en hun geweldige heilsheir wordt gedood, zal aan Israël Zacharia 12:10-14 en 13:9 worden vervuld, en de overblijvende volken zullen zich, deels oprecht, deels gedwongen door de openbaring van 'Jezus' grote kracht en heerlijkheid', naar luid der profetie berouwvol aan Hem onderwerpen: zo 'zullen al de geslachten der aarde wenen'. En wat zal tegelijkertijd plaats hebben?: "En hij zal Zijne engelen uitzenden met bazuin van groot geluid, en zij zullen Zijne uitverkorenen bijeenvergaderen uit de vier winden, van het eene uiterste der hemelen tot het andere uiterste derzelve." Kan dit zijn het bijeenvergaderen der nog op aarde levende gelovigen? Nee, want 1ste dit zou slechts een zeer klein getal (Luk. 18:8b) der uitverkorenen wezen; en 2de er wordt niet gezegd, dat zij nu zullen ingaan in de eeuwige zaligheid. Iets heel anders zal er bij die eerste wederkomst van Christus geschieden: de zomer van het Koninkrijk Gods is dan gekomen (Matth. 24:32). Daarom, als men de door Jezus aangegeven tekenen der tijden zal zien gebeuren, moet men daaruit opmaken, dat, gelijk de vijgeboom in zijn uitbotten de zomer aankondigt, dit alles*

zegt: nu is eindelijk 'het Koninkrijk Gods nabij'. 'Heft dan uwe hoofden opwaats, omdat uw verlossing nabij is', zoals Lukas het zegt (Luk. 21:28). En daarom zal Israëls Messias naar luid Zijner niet vergeten beloften dan Zijn Israël vergaderen, eerst algemeen en daarna particulier, 'de uitverkorenen van de vier winden der aarde' (Matth. 24:31). Hoe is dit ook in overeenstemming met wat Johannes ziet gebeuren met Israël in de laatste tijden (Openb. 7: 1-8)."

Ds.A.M. Berkhoff heeft ook een duidelijke uitleg waarom er sprake is van een bazuin[305]: *"Bazuingeklank is altijd daar, waar de Koning zich te midden der feestvreugde openbaart en geprezen wordt (Psalm 47:6)."* Maar de bazuin van Mattheus 24 staat los van die van Paulus en de bazuinen van Openbaringen, zo zegt hij, als hij het over Mattheus 24 heeft[306]: *"Wat echter de Schrift verder profeteert van 'de zeven bazuinen' (Openbaringen 8:2), en een allerlaatste (1 Cor. 15:52), dat behoort niet tot de uitlegging van déze plaats. Nochtans is het merkbaar, dat de Heere hier reeds dezelfde bazuin bedoelt, welke Paulus 1 Thess. 4: 16 (nog van de stem des aartsengels onderscheiden) als het teken der eerste opstanding noemt, waarin hij in 1 Cor.15 nog een diepere blik ontvangt."* Hij geeft gaat dus uit van de constructie dat de bazuinen van Mattheus 24 en die van 1 Thessalonisensen 4:16 identiek zijn. Ze geven een eerste opstanding aan, bij een eerste wederkomst van Christus. Los hiervan functioneren de bazuinen van Openbaringen, en pas op het allerlaatste moment, bij de tweede opstanding, na het Duizendjarige Rijk, zal de bazuin van 1 Cor. 15:52 klinken.

Johannes de Heer had een zelfde visie op de bazuinen. Ook deze leerde twee opstandingen en twee bazuinen, voor iedere opstanding één, met de zeven bazuinen van Openbaringen en een Duizendjarig Rijk er tussenin. Daarvoor al publiceerde de in 1899 overleden auteur ***H.C. Voorhoeve Jzn.*** een boek over Openbaringen, waarin hij een zelfde visie naar voren bracht[307]. De leer van Johannes de Heer is in hoofdlijnen gelijk aan die van de ***Zevendedags Adventisten***, waar hij jarenlang ouderling bij was[308], al heeft hij over details van zijn eschatologische theologie wel met hen gestreden[309]. In 1934 schreef Johannes de Heer over de beide opstandingen en het Duizendjarig Rijk[310]:

"Wat de eerste opstanding betreft, hierover lezen wij nader in 1 Thessalonicensen 4:16: 'Want de Heere Zelf zal met een geroep, met de stem des archangels, en met de bazuin Gods nederdalen van de hemel; en die in Christus gestorven zijn zullen eerst opstaan'. Het Schriftverband doet ons zien, dat hier een opstanding plaats vindt uitsluitend voor hen die in Christus gestorven zijn. De opstanding der goddelozen wordt hier niet vermeld. Deze tekst sluit dus geheel aan bij de uitspraak van Openbaringen 20 ten opzichte van de eerste opstanding. Ook het zeer belangrijke en uitvoerige hoofdstuk der opstanding, 1 Corinthen 15, steunt deze beschouwing; daarin toch wordt aangaande de opstanding gezegd, dat deze geschiedt 'een iegelijk in zijn orde', of letterlijk vertaald: 'een ieder in zijn afdeling': 'de Eersteling Christus, daarna die van Christus zijn in Zijn toekomst'. (.....) Uit Openbaringen 20 is duidelijk, dat h et einde van het Duizendjarig Rijk ook het einde is van de wereldbedelingen. Met de tweede opstanding en het oordeel voor de grote witte troon heeft ook het einde plaats, waarin begrepen is, dat het Koninkrijk van de Vader wordt overgegeven. Er is dus volkomen overeenstemming tussen hetgeen Openbaringen 20 zegt en hetgeen Paulus aan de Thessalonicensen schrijft betreffende de komst van Christus in de lucht, en de verheerlijkte opstanding dergenen, die in Christus gestorven zijn (1 Thessalonicensen 4: 16, 17). Ook is er volkomen overeenstemming tussen hetgeen de Openbaringen over de beide opstandingen zegt, en 1 Corinthen 15: 51-53."

Over de tweede opstanding is Johannes de Heer vrij duidelijk. Dat is de opstanding van degenen die verdoemd zijn[311]: *"De Heere Jezus Zelf spreekt heel beslist van tweeërlei opstanding: een opstanding des levens en een opstanding der verdoemenis (Johannes 5:29). Nu kan men wel zeggen, dat Hij er niet bij vermeldt, dat tussen deze beide opstandingen een tijdperk van duizend jaar ligt, doch dan zou men er ook bezwaar tegen moeten hebben, dat Hij niet spreekt over de grote tijdsruimte, die er ligt tussen Zijn eigen opstanding en die der Zijnen. Men zoeke toch vooral geen bewijzen uit hetgeen de Heere Jezus, om verschillende redenen, voor Zijn discipelen verzwegen heeft."* Hoewel geen theoloog met een universitaire opleiding, heeft Johannes de Heer zeer veel invloed gehad op het denken van de gelovigen in diverse protestantse kerken. Hij was de grondlegger van de Maranatha-beweging. Via zijn periodiek 'Het Zoeklicht', dat nog steeds bestaat en goed gelezen wordt[312], kwam bovenstaande uitleg veel gezinnen onder ogen in Hervormde en Gereformeerde kringen, waar formeel anders werd geleerd. Verder zijn veel lezers te vinden in kringen van Baptisten en de Vergadering van Gelovigen. Het maakt zowel de beweging als de uitleg rondom de beide opstandingen kerkgrensoverschreidend.

Dr. G.J. Streeder schreef (±1951) over de bazuinen uit het Nieuwe Testament en de opstanding der doden[313]: *"Levenden en ontslapenen beleven dit gebeuren tegelijkertijd 'bij het roepen van de aartsengel en het stoten van de bazuin Gods'. Met de aartsengel doelt Paulus blijkbaar op Michaël, die in het Nieuwe Testament als de tegenstander van Satan optreedt, zoals Judas' brief 9 en Openbaringen 12:7-8 bewijzen. Deze aartsengel roept de zegepraal van Christus uit. Van de stem der bazuin heeft ook Jezus gesproken met betrekking tot het eindgerich tin Mattheus 24:31: 'En Hij zal Zijn engelen uitzenden met luid bazuingeschal en zij zullen Zijn uitverkorenen verzamelen uit de vier windstreken, van het ene uiterste der hemelen tot het andere'. In de Openbaringen van Johannes leidt de stem van een bazuin de visioenen in, welke de ziener te aanschouwen krijgt. Voor ons is het van belang op te merken, dat de engelen, die de oordelen Gods over de aarde brengen, van bazuinen voorzien zijn en dat met hun geschal de gerichten een aanvang nemen (Openb.8:2, 6, 13; 9:14). Ofschoon in 1 Thess. 4:15 e.v. over het gericht gezwevenwordt, moet dit blijkens de vermelding van de aartsengel en de bazuinklank verondersteld zijn. Ook in 1 Cor. 15: 52 wordt de opstanding der doden voorzegd bij het eindgericht. Terwijl in 'één ondeelbaar ogenblik' (ATOMOS) bezigt Paulus hier, 'in één oogopslag', de verandering der nog levenden plaats heeft, leidt de bazuinstoot de opstanding der doden in. Het gericht wordt ook hier niet uitdrukkelijk vermeld, maar blijkens de beschrijving valt het als vervolg te veronderstellen."*

De visie van dr. G.J. Streeder brengt iets nieuws in. Hij wijst niet alleen om de zeven bazuinen van Openbaringen en de bazuin van de opstanding waar Jezus en Paulus op duiden, hij heeft het over nog meer bazuinen. Overal waar sprake is van 'een stem ***als*** van een bazuin', leest hij 'een stem ***van*** een bazuin'. In Openbaringen 1:10 lezen we bij het begin van Johannes' visioen: *"En ik was in den geest op den dag des Heeren; en ik hoorde achter mij een grote stem, als van een bazuin*." Hier, en op andere plaatsten waar de stem klinkt, is dus een instrument bedoeld, aldus Streeder. Hij onderneemt geen poging om al deze bazuinen in één opeenvolgend kader onder te brengen. De 'laatste' bazuin van Paulus zal klinken, de zeven van Openbaringen en de 'stemmen van de bazuin', maar wanneer, hoe en op welke volgorde, daar gaat hij niet op in. Tevens gaat hij voorbij aan Jezus' opmerking over de 'engelen' (meervoud) die met bazuingeschal uit zullen gaan, en aan Paulus visie dat het gaat om de bazuin van de Heer. Streeder vergelijkt andere

bijbelteksten (zie citaat) en identificeert degene die de bazuin zal blazen bij de opwekking van de doden als de ene aartsengel Michaël.

Dr. D.Jacobs publiceerde (±1950) over het Evangelie van Mattheus[314] en zei van de bazuin-tekst uit Mattheus 24: *"Met bazuingeschal werd de vergadering der Israëlieten saamgeroepen (Numeri 10:2). Nu wordt met groot bazuingeluid de gemeente der uitverkorenen door de engelen bijeenvergaderd uit alle delen der wereld (vergelijk 1 Corinthen 15:52, 1 Thessalonicensen 4:16) en tot Christus gevoerd."* Wat hij in deze uitleg deed, was hoogst opmerkelijk. De bazuin van de wederkomst van Christus uit Mattheus werd in deze visie gezet in de traditie van de zilveren trompetten, de tempeltrompetten, van Numeri 10, terwijl ook de bazuin-teksten uit de brieven van Paulus hier werden ingepast. De nadruk van het moment ligt hier op het bijeen vergaderen, zoals de zilveren trompetten deden in de woestijn. Daarmee zette Jacobs de eschatologische sjofar-traditie van de profeten buiten spel, terwijl de zilveren trompetten of andersoortige trompetten in het geheel niet voorkwamen in de profetische teksten!

Ds. A. Rignalda koppelde in 1962 het gebruik van bazuinen in de Openbaring van Johannes aan het gericht en aan het verkondigen van de komst van de koning, waardoor deze binnen de sjofar-traditie van het Oude Testament werden getrokken. Verwarrend is dan echter wel dat op afbeeldingen in zijn boekje de trompet wordt afgebeeld. Hij schreef[315]: *"Op de dag des Heren, een zekere zondag, geraakte Johannes op Patmos in geestesvervoering, waarin hij nu allereerst een sterk geluid hoorde, als dat van een bazuin, die de komst van de koning aankondigt."* En[316]: *"Bij de opening van het zevende en laatste zegel werd de spanning in de hemel zo groot, dat er een stilzwijgen werd van omtrent een half uur. Men weet dat nu de uitoefening van Christus' Koningschap aanvangt, en ziet ten uiterste gespannen toe, wat er nu gebeuren gaat. De volheid van de engelengroep, die Gods gerichtswerken op aarde zullen brengen, staan gereed voor God, om Hem te dienen. Zij ontvangen zeven bazuinen: de gerichten, die zij ontketenen, zullen het karakter van bazuinstoten dragen, aankondigingen van de komst des Konings, en tegelijk oproepingen, zich daarop voor te bereiden, door bekering."*

De Rooms Katholieke theoloog ***J. Schmid*** schreef in 1963 over de engelen en de bazuin van Mattheus 24[317]: *"De engelen die de uitverkorenen op bevel van de Mensenzoon bijeen brengen, noemt Mattheus (vers 31) 'zijn engelen, omdat zij zijn dienaars en boden zijn. De bazuin waarmee volgens vers 31 de engelen de uitverkorenen zullen verzamelen is een reeds in de schilderiing van de 'dag van Jahweh' bij de oudtestamentische profeten (vergelijk Joël 2:1; Jesaja 27:13 aanwezige en van hieruit door de Joodse apocalyptiek (.....) zoals ook de rabbijnse theologie (.....) overgenomen trek. Volgens 1 Tessalonicensen 4:16; 1 Corinthen 15:52 ('bij het schallen van de laatste bazuinen') worden daarmee ook de doden opgewekt."* Schmidt heeft hiermee de bazuinen van Mattheus 24 neergezet in de traditie van de sjofar, zoals de profeten deze in de eindtijd verwachtten, en trok dit door naar het latere rabbijnse Achttiengebed. De bazuinen van Paulus zijn in deze optiek eveneens sjofarim, en beide teksten worden beschouwd als handelend over de 'laatste bazuin', terwijl dat niet op beide plaatsen zo genoemd wordt. Er wordt geen enkel verband gelegd met de bazuinen van Openbaringen.

Dr. Herman Ridderbos schreef in zijn standwaardwerk over Paulus uitvoerig over diens theologie ten aanzien van wederkomst van Christus, opstanding der doden en het gericht[318]. Centraal hierin staat de uitleg van 1 Corinthen 15. Het 52^{e} vers, waarin de bazuin wordt genoemd, wordt wel geciteerd[319], maar waar alle andere invalshoeken van dit hoofdstuk breed

worden uitgemeten, en ook naar voren wordt gehaald waar Paulus verder ging met ideeën welke ook al in het Oude Testament naar voren werden gebracht, wordt er nergens verder ingegaan op deze bazuin en zijn achtergronden. Zo gaf Ridderbos in feite aan dat het zijns inziens ging om een minder belangrijk detail.

Dr. A.J. Visser keek in zijn studie over de Openbaringen van Johannes naar de bazuinen, en reageerde van daaruit op de bazuinen in de brieven van Paulus. Van het eerste visioen en de 'stem als een bazuin' uit Openbaringen 1 zei hij[320]: *"Het visioen wordt vooraf gegaan door gehoorindrukken, een trek die veel theofanieën gemeenschappelijk hebben. Dit geluid wordt vergeleken met dat van de bazuin, eigenlijk de trompet, die ook op andere plaatsen in het Nieuwe Testament met de parousie in verband worden gebracht (bijvoorbeeld 1 Tessalonicensen 4:16. Deze Godsfanfare is nog niet de laatste trompet, maar wijst daaropvooruit."* Over de zeven engelen met bazuinen van Openbaringen schreef hij[321]*:*

".....waarschijnlijk hebben we hier dus te doen met de joodse voorstelling van de zeven aartsengelen die, boven de anderen, het voorrecht genieten voor Gods troon te staan. Zij zijn in het bijzonder ook degenen, die Gods wil op aarde uitvoeren. Behalve dat deelt reeds het boek Tobith (12:15) aan deze zeven aartsengelen de taak toe om niet enkel 'uit te trekken voor de heerlijkheid van de Heilige', maar ook 'de gebeden der heiligen op te dragen' (prosanenverein), een taak die ze hier ook hebben. In de apocalyptische literatuur waren al deze engelnamen bekend. Bij de bazuinengelen hebben we niet direct te denken aan de zeven bazuinblazende priesters voor de muren van Jericho, maar wel aan het feit dat in het algemeen de 'sjofar' diende om het begin van een tijdperk aan te kondigen: een nieuw jaar, nieuwe maan; en ook aan het karakter van de bazuin (men zou evengoed 'trompet' kunnen vertalen) als signaalinstrument. De eschatologische bazuinsignalen vindt men verder nog in Mattheus 24:31 en I Corinthen 15:52 en ze hebben zeer op de fantasie van dichters en toondichters gewerkt....."

Kortom, Dr. A.J. Visser is van mening dat het de voorkeur geniet om zowel in Openbaringen van Johannes als in de andere bazuin-teksten van het Nieuwe Testament van trompetten te spreken, ondanks dat hij voor de betekenis van het instrument terug valt op de traditie van de sjofar, waarmee regelmatig het begin van een nieuw tijdperk werd aangekondigd. Ook de bazuinen van Openbaringen laat hij op deze traditie terugvallen, waarbij hij voorbij gaat aan de traditie van de trompetten van Numeri 10. In zijn visie op de bazuinblazende engelen grijpt hij terug op de zeven aartsengelen, beschermengelen van het Joodse volk, en verwijst naar Tobith.

J.E. van den Brink heeft grote invloed gehad in de Pinksterbeweging. Hij schreef een boek over 'de tweede bergrede', waaronder ook Mattheus 24 valt. Na het citeren van vers 31 gaf hij als uitleg: *"Het ogenblik is aangebroken dat de ontslapenen zullen opstaan. 'Zij, die in Christus gestorven zijn, zullen eerst opstaan' (1 Thessalonicensen 4:16). 'In Christus zijn' betekent dat men als gelovige een levende cel is van het lichaam des Heren. Wanneer men in Hem ontslaapt, houdt dit in, dat men voortleeft in Zijn lichaam, ook al heeft men het aardse lichaam afgelegd. Tijdens zijn leven op aarde bevindt de gelovige zich in twee werelden: de zichtbare en de onzichtbare. Wanneer hij zijn verblijf in het lichaam verlaat, nemen ziel en geest bij de Heer hun intrek (2 Corinthen 5:8). Bij het roepen van de aartsengel, waarschijnlijk de engel van Jezus, Gabriël, ontvangen de ontslapenen een opstandinglichaam. Dit is een lichaam dat opgebouwd is uit de elementen der aarde, en dat tegelijk volkomen onderworpen is aan geestelijke wetten, want*

‘een geestelijk lichaam wordt opgewekt’ (1 Corinthen 15:44). Ziel en geest ontvangen dus een passend geestelijk lichaam.

Deze (eerste) opstanding vangt aan bij de wedergeboorte, wanneer de losgekochte mens geestelijk verrijst uit de dood. Zij wordt voltooid wanneer de in Christus ontslapene een nieuw lichaam ontvangt. Na deze opstanding van de gestorven gelovigen volgt de transfiguratie van de gelovigen die nog op aarde zijn. De zonen Gods ‘die levend achterblijven’ worden in een punt des tijds veranderd. Hun sterfelijk lichaam wordt dan onsterfelijk en ook gelijkvormig aan dat van hun verhoogde Heer. Het luid bazuingeschal der engelen herinnert ons aan Openbaringen 8:2: ‘En ik zag de zeven engelen, die voor God staan, en hun werden zeven bazuinen gegeven.’ Bij iedere bazuinstoot wordt de kloof tussen de ware en de valse kerk duidelijker geopenbaard. De kinderen Gods ontwikkelen zich tot zonen, maar wat vuil is wordt nog vuiler. Bij de laatste bazuin is de scheiding voltooid en wordt de ware gemeente opgenomen in heerlijkheid, dat wil zeggen verenigd met de opgestane ontslapenen. De zonen Gods doen dan hun lichamelijke intrede in de hemelse gewesten. Naar hun inwendige mens waren zij reeds in de hemel en functioneerden zij naar de wetten des geestes; nu wordt hun lichaam zo veranderd dat ook dit aan de geest onderworpen is. De strijd tussen geest en vlees is dan voorgoed voorbij. De geloofswandel in de hemel wordt dan omgezet in aanschouwen.

Er is sprake van een ***luid*** *bazuingeschal. De gemeente wordt door de wederkomst des Heren niet overvallen en ook niet bij verrassing weggenomen. Zij is waakzaam en hoort de signalen uit de onzienlijke wereld. Het is zoals vroeger bij ons in het provinciestadje: wanneer de lichten op het perron aangingen, wisten wij dat de trein in aantocht was. ‘En de zevende engel blies de bazuin en luide stemmen (van engelen) klonken in de hemel, zeggende: Het koningschap over de wereld is gekomen aan onze Here en aan zijn gezalfde (de gemeente), en Hij zal als koning heersten tot in alle eeuwigheden’ (Openbaringen 11:15). (.....) Het laatste bazuingeschal der engelen is de schetterende klaroenstoot van de heraut, die het naderen van de koning meldt en allen worden door dit trompetgeschal uitgenodigd zich te vergaderen tot één grote, zichtbare gemeente. Zij sluiten zich aaneen van het ene einde van de hemel tot het andere einde.”* Tot zover J.E. van den Brink. Het laatste bazuingeschal is gelijk aan het schallen van de zevende bazuin van Openbaringen, zo halen we uit zijn betoog.

Van den Brink publiceerde ook over de Openbaring van Johannes in een afzonderlijke studie. Van de ‘stem als van een bazuin’ uit Openbaringen 1:10 zei hij[322]: *“Johannes bevond zich toen in de onzienlijke wereld en vernam met zijn geestelijk oor een luide stem, die hem aan het geklank van een trompet herinnerde. Het was het eerste signaal waardoor hij werd geroepen, de gezichten die hij ontving, in een boek op te schrijven. Hij moest het geschrevene zenden aan de gemeenten in Asia waar hij volgens de kerkgeschiedenis werkzaam is geweest.”* De engelen van deze zeven gemeenten zijn ook de engelen die op de zeven bazuinen zullen blazen, zo stelt Van den Brink. De woorden ‘bazuin’ en ‘trompet’ gebruikt hij in zijn studie door elkaar. Hoewel hij meestal het woord ‘bazuin’ gebruikt, wordt hierdoor duidelijk dat hij daarbij niet een natuurhoorn, maar metalen blaasinstrument voor ogen heeft. Van den Brink legt koppelingen die niet voor iedere theoloog voor de hand zullen liggen. *“In Mattheüs 13:49 lezen wij nog: "De engelen zullen uitgaan om de bozen uit het midden der rechtvaardigen af te zonderen, en zij "zullen hen in de vurige oven werpen". (....) De bazuinen der zeven engelen geven ons een indruk op welke wijze het beeld van de vurige oven op de wereld geconcretiseerd wordt. (....) De zeven*

engelen kondigen de oordelen over de valse kerk aan en geven ook het tijdsein ervan aan. Deze engelen zijn die van de zeven gemeenten, beeld van de ware kerk van Jezus Christus."

Als in 1972 onder de titel ***'Groot Nieuws voor U'*** het Nieuwe Testament in de omgangstaal wordt gepubliceerd, staat daar overal waar de grondtekst over de salpinx spreekt, de trompet centraal. Er wordt gebroken met de traditie van de ***Statenvertaling*** en de ***NBG-Vertaling 1951***, die de bazuinen overal in het Nieuwe Testament naar voren hebben gehaald. In 1982 verschijnt een versie waarin ook het Oude Testament is opgenomen. In deze complete versie van 'Groot Nieuws voor U' krijgt de lezer de indruk dat de blaasinstrumenten van het Nieuwe Testament een voortzetting zijn van de trompettradities van het Oude Testament, terwijl de andere genoemde vertalingen wezen op de sjofarim. Het project van de ***Nieuwe Bijbel Vertaling***, dat momenteel loopt, gaat voor een belangrijk deel terug naar de bazuinen, maar heeft ook hier en daar een trompet. In Openbaringen van Johannes 1:10/11 lezen we[323]: *"Op de dag van de Heer raakte ik in vervoering. Ik hoorde achter me een luide stem, die klonk als een bazuin en die tegen me zei: 'Schrijf alles wat je ziet in een boek en stuur dat naar de zeven gemeenten....."* In 1 Corinthen 15:51/52 staat: *"Ik zal u een geheim onthullen: wij zullen niet allemaal eerst sterven - toch zullen wij allemaal veranderd worden, in een ondeelbaar ogenblik, in een oogwenk, wanneer de bazuin het einde inluidt. Wanneer de bazuin gestoken wordt, zullen de doden worden opgewekt met een onvergankelijk lichaam en zullen ook wij veranderen."* We lezen echter in 1 Corinthen 14:8: *"En wanneer een trompet een onduidelijk signaal geeft, wie zou zich dan gereedmaken voor de strijd?"* De Nieuwe Bijbel Vertaling is nog maar gedeeltelijk in te zien, zodat een afgewogen beoordeling van het taalgebruik rondom de blaasinstrumenten nog op zich moet laten wachten.

Dr. J.T.Nielsen ging in 1980 in op een studie over Mattheus als volgt in op Mattheus 24:31, de bazuin-tekst[324]: *"Dat de Zoon des mensen met grote macht en heerlijkheid zal komen, wordt nog benadrukt door de mededeling dat Hij zijn engelen zal uitzenden met luid bazuingeschal. Ook nu weer wordt gebruik gemaakt van joodse voorstellingen: engelen en bazuingeschal, vergelijk o.a. Jesaja 27:13 en vergelijk ook 1 Thessalonicensen 4:16; 1 Corinthen 15:52 en de zeven bazuinen in de Openbaringen van Johannes. Het grote ogenblik van het gericht is aangebroken. Maar daarover wordt met geen woord gesproken. Alle nadruk valt op het verzamelen van zijn uitverkorenen uit de vier windstreken (vergelijk Ezechiël 37:9 en Zacharias 2:6), van het ene uiterste der hemelen tot het andere (Vergelijk Deuteronomium 4:32 en 30:4). Het nieuwe volk van God wordt door de engelen van de Zoon des mensen bijeengebracht vanuit alle hoeken van het aardrijk of - wat hetzelfde betekent - van het ene uiterste der hemelen tot het andere, waarbij 'het uiterste' (ta akra) ofwel 'einde' betekent of de plaats aan de horizon waar hemel en aarde elkaar raken. Het doel van dit bijeenbrengen is het voor altijd verbonden-zijn met de Heer, vergelijk 1 Thessalonicensen 4: 15-17."*

Nielsen ziet het gebruikte beeld in Mattheus 24:31 gelijkend als dat in Jesaja 27:13, waar de sjofar geblazen wordt, en trekt meteen lijnen door naar andere bazuinteksten uit het Nieuwe Testament. Hiermee zet hij ook de bazuinen van Johannes' Openbaring al dan niet bedoeld in de sjofar-traditie. De sjofar wordt geblazen op het moment van het gericht, maar de nadruk valt op het verzamelen van de uitverkorenen.

Dr. Klaas D. Goverts was aanvankelijk een Volle Evangelie bijbelleraar. Later promoveerde hij, en hij werd predikant in de Nederlandse Hervormde Kerk. In 1982 verscheen van zijn hand een

studie over de Openbaring van Johannes. De bazuinen in dit boek zijn volgens hem een sleutel tot de uitleg daarvan[325]: *"Als we het boek Openbaring lezen, dan komen we heel wat bazuinen tegen. En daar moeten we niet overheen lezen, want juist hierin wordt ons weer een sleutel aangereikt om het eindgebeuren te verstaan. (.....) We kunnen denken: die bazuinen kondigen de oordelen Gods aan. Als we onder oordeel verstaan: scheiding tussen licht en duister, dan kunnen we daar in zekere zin mee instemmen. Maar toch is er veel meer aan de hand. En dat moeten we nu gaan ontdekken. Waar komen die bazuinen in het boek Openbaring vandaan? In het Oude Testament komen we ze ook al tegen. En daarom is het van groot belang dat we nagaan wat daar hun betekenis is."*

Dr. Goverts gaf een uiteenzetting over de bazuin van Exodus 19:13, bij de Sinaï. Vervolgens kwam hij uit bij Openbaring 4:1, de 'stem als een bazuin' die Johannes hoorde. Goverts zag een verband[326]: *"Het gaat m een stem als een bazuin en over een uitnodiging om op te klimmen. Wat het volk bij de Sinaï niet kon en mocht, dat is wel weggelegd voor Johannes, als prototype van het volk in de eindtijd."* Het tweede kernpunt is volgens Goverts de geschiedenis van Jozua 6, de val van Jericho: "*Wat hier ingenomen wordt, is niets minder dan de sleutelstad van het beloofde land. Het is de intocht in Kanaän. De eerste doorbraak vindt plaats. Het eerste en voornaamste strategische bolwerk valt. Nu wordt deze overwinning behaald op grond van goddelijke instructies. Gedurende zeven dagen moeten priesters op zeven ramshorens blazen. Is het in dit verband niet merkwaardig dat ook Openbaring spreekt van zeven bazuinen? 'En ik zag de zeven engelen, die voor God staan, en hun werden zeven bazuinen gegeven', zegt Openbaring 8:2. Er loopt dus duidelijk een lijn van Jozua 6 naar het boek Openbaring. Als we dan ook horen van de zeven engelen in Openbaring 8, worden we onmiddellijk herinnerd aan de priesters uit het boek Jozua. Het begin van Openbaring 8 voltrekt zich trouwens ook helemaal in een priesterlijke sfeer: reukwerk wordt daar voor God gebracht. Een half uur lang is er stilte in de hemel, en ook in Jozua 6 komen we een soortgelijk motief tegen: 'Gij zult niet juichen en uw stem niet laten horen, ja, laat er geen woord uit uw mond uitgaan tot op de dag, dat ik u zeg: Juicht!'. (.....) De zeven bazuinen zijn geen onheilsbazuinen; het zijn intochtsbazuinen."* De bazuinen van Openbaring 8 zijn volgens Goverts eveneens intochtsbazuinen[327].

Volgens Goverts is er in Openbaring sprake van zeven sjofarim. De overeenkomsten tussen de bazuinen (sjofarim) van Jozua 6 en de bazuinen van Openbaring 8 zijn inderdaad heel opvallend. Waarschijnlijk hebben we te maken met een ontwikkelingslijn, waarbij een deel van de sjofar-traditie ten tijde van de tempel werd overgenomen door de trompet. Het beeld van de oorlogstrompetten uit de veel jongere tekst van Numeri 10 is namelijk goed herkenbaar in Jozua 6. Maar Goverts houdt geen rekening met ontwikkelingen binnen de sjofar-traditie en de trompet-traditie van het Oude Testament en de rollen van Qumran. De schrijver van Openbaring kan heel goed gedacht hebben aan de val van Jericho, maar in zijn tijd werd daarbij als instrument gedacht aan de trompet, zo weten we uit de 'Rol van de Strijd'.

Dr. H. van der Laan gaf in 1992 aan dat er tussen 1700 en 1975 meer dan 1500 geschriften verschenen waren over het boek Openbaringen van Johannes[328]. Het weerhield hem er niet van om er een eigen boek aan toe te voegen. Hij hoopte daarmee een bijdrage te leveren in een proces van verheldering, binnen een situatie van onrust, chaos en onzekerheid, waarin de samenleving terecht was gekomen. Ten aanzien van Openbaringen 8 schreef hij[329]: *"De opening van het zevende zegel is het startpunt van het visioen van de zeven engelen met de zeven bazuinen of trompetten."* Bazuinen zijn voor Van der Laan identiek aan trompetten, en

omgekeerd, en beide woorden worden in het vervolg door elkaar gebruikt. Er wordt geen nadere uitleg gegeven. Als we dit taalgebruik zouden vasthouden, dan zouden we overal in de bijbel waar 'bazuin' staat ook 'trompet' mogen lezen. Daarmee zou de sjofar-traditie van het oude testament volledig ontkent worden.

Dr. A.A. Leenhouts bracht in 1995 de sjofar naar voren als instrument van de engelen uit Openbaringen, en wel met de volgende motivatie[330]: *"Het woord 'sjofar' betekent 'hoorn'. Een enkele maal is er in het Oude Testament een toevoeging bij aangebracht, zoals 'sjofar hajoweel', hetgeen betekent 'hoorn van de ram' (Jozua 6:4; 6:8 en 13). De vertaling van het Griekse woord 'salpinx' is op zichzelf juist, maar ook de vertaling 'sjofar' is legitiem. Meer dan veertig maal wordt in de LXX (= Septuaginta) het woord 'salpinx' gebruikt als vertaling van het woord 'sjofar'. Wanneer Johannes achter zich een stem hoort als van een bazuin, dan is dat de stem van een sjofar. Een geluid, hem wel bekend uit de eredienst van Israël. Zeker heeft dit oorspronkelijk primitieve signaal-instrument als basismateriaal een technische en ook esthetische evolutie ondergaan, tot het een bazuin of een trompet van metaal werd. Doch in de synagogale eredienst bleef het gebruik van de oorspronkelijke ramshoorn een centrale plaats innemen. Bij de opname van het sjofargebruik in de cultus van Israël ontbrak het herderlijk aspect zeker niet. Integendeel, in een rijke eredienst gaf God herderlijk leiding aan Zijnvolk. Het gebruik van de sjofar is dan ook geen menselijk initiatief geweest. Het berust op geboden Gods. Zeer duidelijk klinkt in Leviticus 23:24 het bevel van God tot Mozes: 'In de zevende maand, op de eerste der maand, zult gij een rustdag hebben, aangekondigd door bazuingeschal, een heilige samenkomst'."*

Vervolgens brengt dr. Leenhouts de sjofartonen van de godsopenbaring van de Sinaï naar voren. *"Steeds herinnerden de sjofartonen in de eredienst aan deze verbondssluiting, in het bijzonder tijdens hoogtijdagen en bij de aankondiging van het Jubeljaar (Leviticus 25:8-10)."* De sjofar is volgens Leenhouts het instrument dat herders gebruikten om signalen door te geven, en waar de inhuldiging van vorsten mee werd begeleid. Vorsten sierden zich graag met de titel 'herder'[331]. Van de 'zeven sjofarim in de Apocalyps', waar zijn boek naar werd vernoemd, zegt hij[332]: *"Op zevenvoudige wijze liet God door de zeven bazuinen alarmsignalen horen om de mensheid herderlijk voor te bereiden op de komende dag des Heren en te waarschuwen voor de aanvallen van de valse herder, de satan en het beest uit de afgrond."*

In zijn denken gaat Dr. Leenhouts er aan voorbij dat er in de eredienst in de tempel vooral op trompetten werd geblazen, zoals 2 Kronieken 5 en 7 ons duidelijk maken, terwijl er van het invoeren van de sjofar in de eredienst in de synagogen, in de tijd dat Openbaringen werd geschreven, helemaal niets bekend is. Hij plaatst in dat opzicht een beeld uit een latere tijden terug naar de tijd van Johannes. Trompetten komen in Dr. Leenhouts gedachtengang helemaal niet voor; hij is ervan overtuigd dat het om sjofarim moet gaan in Openbaringen. De redenering daaromtrent is: in de Septuaginta wordt 'sjofar' 40 keer vertaald met 'salpinx', dus als Johannes de 'salpinx' hoort, is dat de sjofar. Dr. Leenhouts vergeet hier dat in de Septuaginta ook de trompet van de priesters met 'salpinx' werd vertaald. Hij vraagt zich ook nergens in zijn boek af of de sjofar en de salpinx wel gelijkende instrumenten zijn, en of de vertaling naar het Grieks in dat opzicht wel juist is.

Tevens gaat hij er van uit, dat als 'sjofar' in de Septuaginta wordt vertaald in 'salpinx', het ook vanzelfsprekend is dat 'salpinx' uit Openbaringen - een geheel ander geschrift, in andere tijden

gescheven - eveneens sjofar is. Dit is voor hem blijkbaar zo vanzelfsprekend, dat hij dit nergens verder onderzocht heeft. Het herderlijke zorgzame beeld van de vorstelijke herder is mooi weergegeven, in de beeldvorming rondom de sjofar, maar er wordt geen rekening gehouden met Numeri 10, waar de trompet onder meer wordt neergezet als oorlogstrompet, om de Heer te bewegen de overwinning op de vijand te bewerkstelligen. Dit is een heel ander, minder lieflijk beeld, wat niet besproken wordt. Algemeen kan van de wijze waarop Dr. Leenhouts met de bazuinen van Openbaringen omgaat gezegd worden, dat dit weinig zorgvuldig is gebeurd, en dat zijn gedachtengang op diverse plaatsen niet te volgen is, waardoor hij uiteindelijk op niet duidelijk gemotiveerde gronden uitkomt bij een sjofar, waar in een traditie-scheiding van sjofar en trompet gesproken kan worden van een trompet.

Jos de Heer schreef in 1998 over de bazuinen van Openbaringen[333]: *"De literaire structuur van de zeven trompetten loopt parallel met die van de zeven zegels: de eerste vier gaan volgens een vast parallel patroon, de vijfde en zesde wijken daarvan af, en het zevende wordt uitgesteld. Net als het intermezzo van Apocalyps 7 het openen van het zevende zegel uitstelt, zo ook stellen de hoofdstukken 10-11 de overwinningsstoot van de zevende trompet uit. De trompet (of bazuin) vervulde in de Oudheid een belangrijke rol in de communicatie. Deze is vergelijkbaar met het in onze samenleving onmisbare, complexe netwerk van electronische communicatiemiddelen. Trompetten kondigen verschillende gebeurtenissen aan: van vreugdevolle tot alarmerende. Dit visioen roept dan ook talrijke associaties op: met oorlog en mobilisatie, een noodtoestant, het sluiten van wapenstilstand en vrede, een feestdag, de kroning van een koning. Zo ook waarschuwden trompetten bij de profeten voor naderend goddelijk oordeel, oproep tot omkeer en het maken van een nieuw begin. Het aspect van 'de dag' als het moment van verzamelen en doen terugkeren van verstrooide ballingen, leidde tot de idee van de trompet als oproep tot opstanding. Ook werd de trompet in de liturgie gebruikt ter gedachtenis van Israël bij God en herinnert het trompetgeschal aan de theofanie op de Sinaï. De openbaring Gods op de laatste dag zou dan ook met dezelfde verschijnselen gepaard gaan. In de Apocalyps kondigen de trompetten de nadering van een nieuwe exodus aan met slagen zoals de eerste. In ieder geval roept het geluid ervan op attent te zijn: er gaat iets gebeuren."*

Hij voegde er in een noot aan toe[334]: *"Muzikaal is het juister om het Griekse salpinx met bazuin en het Hebreeuwse sjofar met ramshoorn te vertalen. Ik vind in een moderne vertaling het meer algemeen bekende trompet duidelijker klinken."* Terwijl hij er, zoals uit zijn schrijven blijkt, van op de hoogte is dat er in het Oude Testament gesproken wordt van zowel sjofar als trompet, en precies weet wanneer deze gebruikt werden, kiest hij ervoor om het woord trompet te gebruiken, met loslating van de gescheiden tradities rondom beide instrumenten. Ze worden door hem ondergebracht in één enkele voorstelling, rondom de trompet, waarin zowel sjofar- als trompetteksten een plaatsje krijgen, vanuit de gedachte dat dit beter past bij het hedendaagse Nederlands.

Dr. H.R. van der Kamp schreef in 2000 gepubliceerd handboek over Openbaringen. Voor hem gaat het bij de bazuinen uit dit boek over ramshoorns[335]. Deze ramshoorns zijn in gebruik om alarm te blazen. De zeven bazuinen van Openbaringen zijn dan zeven alarm-instrumenten, volgens de traditie van Joël 2.

Voorgaande voorbeelden van de visies op sjofarim en trompetten in het Oude- en het Nieuwe Testament werden nog verspreid op papier. Momenteel kan iedereen direct publiceren via

internet. Van de Nederlandstalige studies wil ik er twee uitlichten, omdat ze qua omvang opvallen, en de indruk geven met zorg te zijn samengesteld. Het eerste is een artikel van de Engelsman ***J. Preston Eby***, dat in het Nederlands werd vertaald door Ab de Raad. Het handelt over het Jubeljaar. Over het begin daarvan lezen we in beeldende taal, alsof de auteur er zelf bij was[336]:

"Urenlang klonken de trompetten en hun geluid weerkaatsten tegen de bergen. Hun echo's klonken door de valleien van het land Kanaän. Terwijl de trompetten onophoudelijk hun boodschap verkondigden, namen slaven afscheid van hun meesters. Verbeurd verklaarde boerderijen en bezittingen werden gerechtelijk teruggegeven aan de eigenaars. Gevangenen zongen blij als zij de gevangenis mochten verlaten. Wat was er aan de hand? Het was Grote Verzoendag in het Jubeljaar. Oude mensen hadden vijftig jaar gewacht op deze gebeurtenis en jongeren hadden nog nooit zo'n dag als deze meegemaakt. De wetgeving van het Jubeljaar is gegeven in Lev. 25:8-10: 'Voorts zult gij u zeven jaarsabbatten tellen, zevenmaal zeven jaren; zodat de dagen van de zeven jaarsabbatten negenen veertig jaren zijn. Dan zult gij bazuingeschal doen rondgaan in de zevende maand op de tiende van de maand; op de Verzoendag zult gij de bazuin doen rondgaan door uw ganse land. De rest van het hoofdstuk bespreekt de details van de wetgeving van het Jubeljaar. Wat betekent het woord Jubeljaar eigenlijk? Het Hebreeuwse woord is 'yobel', wat een luide, lange stoot op een ramshoorn betekent. Het betekent in de eerste plaats de ramshoorn zelf en de klank van de hoorn, maar verder betekent het de aankondiging van het feest door op de ramshoorn te blazen. In de loop van de tijd veranderde het woord 'yobel' in trompet. Het is tweeëntwintig keer vertaald met 'Jubeljaar'; vijf keer als 'ramshoorn en één keer als 'trompet'. Daarom betekent Jubeljaar: een kromme trompet, het blazen op de trompet en de aankondiging van het feest door de klanken van de trompet."

Een trompet is een metalen blaasinstrument. Een krom metalen blaasinstrument, zoals J. Preston Eby zich bij de bazuin voorstelt, is in de geschiedenis van Israël onbekend. Verder lijkt ook deze auteur sjofarim en trompetten door elkaar te halen. We lezen nergens in de bijbel over het Jubeljaar in verband met de metalen trompet, zodat de redenering niet logisch over komt. Waarschijnlijk is het citaat vertroebeld doordat het gaat om een vertaling uit het Engels. Waar in het Engels 'trumpet' staat, kan zowel de natuurlijke blaashoorn, de bazuin, als de metalen trompet bedoeld worden. In het Nederlands is dit echter niet zo, zodat 'trumpet' niet zonder meer als 'trompet' vertaald kan worden.

Een uitvoerige studie op internet is die van ***Ab de Raad***[337]. Onder de titel 'Eens als de bazuinen klinken' publiceerde hij alles wat hij in de literatuur kon vinden over de bazuin, en gaf daaraan zo nodig eigen interpretaties[338]. Er is geen aandacht voor de trompetten. De bazuinen uit het Oude Testament en die van Openbaring betreffen volgens zijn studie het zelfde instrument: de sjofar. Interessant is zijn visie op de 'laatste bazuin' van 1 Corinthen 15:52. Als er een laatste is, dan is er ook een eerste, zo luidt zijn gedachtengang. Hij zegt: *"Waar was nu sprake van de eerste bazuin? Die vinden we in Exodus 19:13."* De eerste bazuin was de bazuin van de berg Sinaï, toen God zijn Torah op aarde neerzette, als een begin. Hij zegt dan: *"Dus wat betekenen die zeven ramshoorns in dat boek Openbaring? Dat God zevenvoudig Zijn Torah op aarde gaat vestigen."* De overeenkomst gaat alleen op als er in Openbaring inderdaad sprake zou zijn van sjofarim. Als we er van uit gaan dat er in Openbaring sprake is van trompetten, zou het beeld nog steeds op kunnen gaan voor de sjofar van de wederkomst van Christus en de opstanding. We

hebben bij de uitleg van 1 Corinthen 15:52 echter gezien dat er geen sprake is van de 'laatste bazuin', maar dat het gaat om de 'bazuin van de laatste dingen'. In dat geval begint de gevonden tegenstelling tussen de 'eerste' en de 'laatste' te vervagen, tenzij men de bazuin van de Sinaï zou willen zien als de 'bazuin van de eerste dingen'.

DR. H. BERKHOF EN DE HOOFDLIJNEN IN DE ESCHATOLOGIE

Als we niet zoeken naar de bazuin zelf, maar wel naar de context waarbinnen deze functioneert, vinden we bij ***Dr. H. Berkhof*** een mooi overzicht van het ontstaan van de eschatologie, de hoofdmomenten van de heilsverwachting uit het Oude Testament en het Nieuwe Testament, en hun onderlinge verband. Dr. H. Berkhof[339]*: "De eschatologie van wereld en mensheid was voor en buiten Israël onbekend. Men sprak van een kringloop, een golfbeweging, een steeds slechter worden van de wereld, een zinloos verloop of een komende wereldbrand. De vraag hoe en waarom in Israël toekomstverwachting als heilsverwachting ontstond, is in de loop van het onderzoek zeer verschillend beantwoord. Op den duur is er echter een consensus gegroeid die aldus kan worden geformuleerd: de cumulatieve ervaringen die Israël met Jahweh in de geschiedenis opdeed, speciaal de bevrijding uit Egypte, de nederzetting in Kanaän, de overwinning op zijn vijanden, en de grote opgang onder David en Salomo, vestigden de overtuiging dat men met deze God op weg was naar een toekomst waarin Hij in en vanuit Israël een ondubbelzinnig en definitief vrederijk zou vestigen. Omdat Jahweh een historische God was, werd hij noodzakelijkerwijs een eschatologische god. Dit bijbels-theologisch inzicht bevestigt dus de juistheid van de methode der extrapolatie in de geloofsleer. Bij verrassende wendingen in de geschiedenis (bijvoorbeeld de terugkeer na de ballingschap) werd deze heilsverwachting zelfs tot Naherwartung. Maar door de zonde van het volk werd de verwachting telkens ook weer op de langere baan geschoven. Toch verdween ze niet; de geschiedenis had verwachtingen gewekt die door geen teleurstelling meer konden worden opgeheven. In het Nieuwe Testament vertoont de eschatologie gelijksoortige structuren. Johannes de Doper en Jezus traden op in een klimaat waarin apocalyptische verwachtingen hun rol speelden. Beiden hebben niet aan dat verwachtingspatroon beantwoord. Maar door het optreden en door de opstanding van Jezus ontstond in de eerste gemeente een nieuwe en volstrekte zekerheid aangaande de toekomst, gepaard met de stellige verwachting dat deze zeer spoedig zou intreden, omdat ze de onmiddellijke consequentie van het leven, de dood en de opstanding van Jezus was."*

Dr.H.Berkhof zegt verder van de Nieuwe Wereld, en de door zonde bepaalde menselijke prestaties in de oude wereld[340]: *"En toch zal de nieuwe wereld als een sprongvariatie uit de oude geboren worden; het zal geen andere, nieuwe wereld zijn, maar deze oude wereld wordt vernieuwd. Zij rijst op uit de grote crisis waar onze wereld heendrijft. (□.) Haar geboorte staat dus niet los van de technische en culturele verworvenheden en van de vooruitgang van de heiligingskrachten in onze wereld."*

De bazuin van de Sinaï kon verwacht worden bij een soortgelijke godservaring in de toekomst, maar ook het beeld van een ingehaalde koning kon geplaatst worden op een geïdealiseerd beeld van het ontmoeten, inhalen en verwelkomen van een Eeuwige Koning, de messias, in de toekomende tijd. Inclusief de vertrouwde bazuin, die ook al klonk bij het inhalen van de koningen van Israël. Los van het feit dat er sprake is van een terugkijken op het verleden, en het verwachten van soortelijke gebeurtenissen in de toekomst, is er in de eschatologie ook sprake

van het verwachten van een *geïdealiseerde* vorm van het heden in deze toekomst. We lezen dit wanneer Dr.H.Berkhof het volgende verwoordt[341]:

"In de bijbel wordt, niet alleen in de oudtestamentische eschatologie, maar ook in het Nieuwe Testament, heel onbekommerd over de voortzetting van cultuur en samenleving in de stad van God gesproken. Maar dit zijn beelden waarnaast de niet minder krasse beelden staan over de ondergang van de huidige wereld. Men ziet naast elkaar Openbaringen 21:2 (het nieuwe Jeruzalem daalt neer uit de hemel) en 21: 24,26 (de cultuurschatten van de volken worden er binnengebracht). In de geloofsleer moet die dubbele beeldspraak vertaald worden. Dan denkt men verschillende kanten uit. De lutherse orthodoxie van de 17de eeuw neigde ertoe om de toekomst na de vernietiging van deze wereld als nova creatio te verstaan (...) De gereformeerde orthodoxie zag haar in het algemeen als recreatio en nam daarom een sterke continuïteit aan. (...) Ons inziens moet men noch van nova creatio noch van creatio, maar liever van trasformatio spreken. Dan is het duidelijk, dat heel de cultuurontwikkeling in het licht van de eeuwigheid zinvol zal blijken. maar meer is er dan niet van te zeggen. De geloofsverbeelding mag en moet verder gaan dan de geloofsleer. Zij is meer dan ijdele fantasie; zij zoekt als de magneetnaald naar de richting waarin de eeuwigheid ligt. Barth mag dan hopen, dat daar Mozart wordt gespeeld, een ander dat de techniek nieuwe wonderen zal produceren, een derde dat hij daar met de wijsgeren van alle eeuwen zal converseren. Zij zullen allen anders en meer gelijk krijgen dan ze hier hebben gedroomd."

SAMENVATTING EN CONCLUSIES

Meer nog dan de overeenstemming in uitleg, is het het verschil in visie in de theologie ten aanzien van de bazuinen, dat in het oog springt. Guido de Brès bracht in de 17de eeuw de sjofar via de Nederlandse Geloofsbelijdenis in het hart van de Nederlandse protestantse kerk, in de belijdenisgeschriften. De Christelijke theologen zijn sindsdien zeer divers omgegaan met de bazuin-teksten uit het Nieuwe Testament. Voor de één had de sjofar voorang op de trompet, en werd de uitleg van de bazuinen van het Nieuwe Testament geheel en al gebaseerd op het gebruik van de sjofar in het Oude Testament, ook waar het ging om de bazuinen van Openbaringen. Voor de ander was het de trompet, die overal in het Nieuwe Testament ingevoerd werd, ook daar waar Jezus of Paulus een verwijzing naar sjofar-teksten van de profeten leken te geven. Wanneer men vergelijkingen trachtte te maken tussen de eschatologische beelden van Jezus, Paulus en de Openbaringen, werden de bazuinen in schema's ondergebracht, waarin fasen van de eindtijd naar voren kwamen. Als we letten op de plaats en de functie van de bazuinen, dan zijn deze beelden zeer divers, en lijken theologen onderling elkaar tegen te spreken. Hoe uiteenlopend de visies zijn, zien we als we de ten aanzien van de bazuinen in het Nieuwe Testament geciteerde theologen achter elkaar samenvatten:

Bazuinen zijn: een uitwendig teken om een wonder aan te geven, en de bazuinen van Openbaringen zijn trompetten. (Wilhelmus à Brakel); het is beeldspraak voor zeven buitengewone daden van God en een muziekinstrument om doden uit het stof te voorschijn te roepen (Coccejus); de bazuinen vallen onder de beelden die gekozen zijn omdat we de werkelijkheid niet kunnen bevatten, maar de nadruk bij de bazuin ligt op het verschijnen van Christus als ruiter op het witte paard (Bavinck); het gaat niet om sjofarim, maar om trompetten, en die van Openbaringen zijn geen echte trompetten, maar oordeelsboodschappen, bekend

gemaakt in de periode 1922-1928 (Jehovah-getuigen); bazuingeklank is altijd daar, waar de Koning zich te midden der feestvreugde openbaart en geprezen wordt, terwijl de bazuin-tekst van Mattheus 24 slaat op een eerste opstanding (voor het Duizendjarige Rijk) en die van 1 Corinthen 15:52 op een tweede opstanding daarna slaat (ds.A.M. Berkhoff, Johannes de Heer, Voorhoeve); de stemmen van bazuinen zijn ook gewoon bazuinen en de aartsengel Michaël zal blazen bij de opstanding der doden (Streeder); het gaat hier vooral om het bijeen vergaderen van de uitverkorenen, en de bazuinen van het Nieuwe Testament herinneren aan de zilveren trompetten (Jacobs); het gaat in de Openbaring van Johannes om sjofarim, gebruikt om het gericht en de komst van de Koning te verkondigen (Rignalda); het gaat bij de bazuinen van Jezus en Paulus om de laatste sjofar, afgeleid van de profeten en ook overgenomen door de rabbijnen, die losstaat van Openbaringen (Schmid); de bazuin is een minder belangrijk detail, wat niet wordt behandeld (Ridderbos); het gaat overal in het Nieuwe Testament om trompetten, en deze staan in de traditie van de sjofar uit het Oude Testament (Visser); de laatste bazuin van Paulus en Mattheus 24, is gelijk aan de laatste bazuin van Openbaringen, en het gaat hier om trompetten (Van den Brink); de sjofar wordt geblazen op het moment van het gericht, maar de nadruk valt op het verzamelen van de uitverkorenen (Nielsen); het gaat in Openbaringen om zeven sjofarim, geheel volgens de traditie van de Joodse eredienst (Leenhouts); in Openbaring wordt geblazen op zeven sjofarim, net zoals men deed bij de muren van Jericho (Goverts); de bazuin is het zelfde als de trompet (Van der Laan); daar waar in de bijbel gesproken wordt over sjofar of trompet, is het duidelijker om in het hedendaagse Nederlands van trompet te spreken (Jos de Heer); het gaat in Openbaringen bij de zeven bazuinen om sjofarim (Van der Kamp); de bazuin is een krom metalen blaasinstrument en bij de aankondiging van het Jubeljaar blies men op trompetten (J. Preston Eby); in Openbaring gaat het over sjofarim, die de Torah op aarde neerzetten, en de ‘laatste bazuin’ van 1 Corinthen 15 staat tegenover de ‘eerste bazuin’ van de Sinaï (De Raad).

Persoonlijk heb ik de indruk dat deze verschillende visies enerzijds ontstaan zijn doordat men de functie van de sjofar en de bazuin niet duidelijk had, zeker niet waar het ging om de oudtestamentische tradities in het Nieuwe Testament, en anderzijds doordat men twee vormen van beeldend taalgebruik of visionair denken in één schema trachtte onder te brengen: de ‘bazuinen’, sjofarim, van Jezus en Paulus en de ‘bazuinen’, trompetten van Openbaringen. Omdat dit in het Nieuwe Testament zelf niet gebeurde, moest iedere auteur voor zich, steunend op werk van voorgangers, zelf verbanden trachten te leggen. En vaak gebeurde dit anders dan voorgangers of navolgers zouden doen. Persoonlijk kies ik er voor om de beelden afzonderlijk te gebruiken en niet over te gaan tot vermengen ervan, hoe groot de verleiding daartoe ook kan zijn.De geciteerde theologen hebben me duidelijk gemaakt hoeveel onduidelijkheid daarmee geschapen kan worden.

Het is met de bazuinen denk ik net als met de vier evangeliën: ze geven stuk voor stuk een beeld van het denken, doen en laten van Jezus Christus, maar wanneer je ze in elkaar probeert te schuiven, tot één doorlopend verhaal, gaan niet alleen de eigenheid van ieder evangelie, de boodschap van iedere auteur en de bijzondere schikking van verhalen, redevoeringen en feesten verloren, maar krijg je ook problemen met de chronologische rangschikking. Evangelie-harmonieën worden dan ook nog maar hoogst zelden geschreven. Het lijkt me zinvol om dezelfde voorzichtigheid met de bazuinen van het Nieuwe Testament te betrachten, omdat de ‘laatste’ sjofar uit de brieven van Paulus en die van Jezus in Mattheus 24 meer verschillen dan overeenkomsten lijken te hebben met de trompetten van Openbaring. Mengen van de beelden

hangt sterk af van de interpretatie van Openbaring, omdat in het eindtijdscenario van dat boek ergens een sjofar ingevoegd moet worden op een plaats waar hij niet genoemd wordt.

Tevens wordt door theologen aangegeven dat de context waarbinnen de bazuin in het Nieuwe Testament functioneert, een op het Oude Testament gebaseerde wijze van terugzien is, waarbij men de Godservaring van de Sinaï opnieuw verwacht te beleven in de toekomst, in een sterk geïdealiseerde vorm, samenvallend met de terugkeer van messias Jezus. We hebben in het Nieuwe Testament twee manieren van vertellen, waarin deze toekomstverwachting wordt uitgedrukt. Net als het oude Israël, in het Oude Testament en de rollen van Qumran. En die hield de beelden van de trompet en de sjofar in de eindtijd ook gescheiden.

7. Algehele samenvatting en eindconclusies

VRAAGSTELLING

Wat is de betekenis van de sjofar in het Oude en het Nieuwe Testament, en hoe verhoudt zich dit met de zilveren trompetten?

DE BETEKENIS VAN DE HOORN IN DE OUDHEID

We spreken bij een dier van horens als er sprake is van blijvende uitstulpingen van het schedeldak, omgeven door een bekleding van hoornstof, met een benen hoornpit, welke niet kan worden afgeworpen. Deze hoorns kwamen in het bezit van de mens, toen deze tijdens de jacht hoorndragende dieren wist te bemachtigen. Vooral het oerrund heeft veel indruk gemaakt. Ergens in het prille begin van de mensheid, ontdekte iemand dat een hoorn van een dier, gebruikt kon worden om geluid voort te brengen. Aannemelijk is dat de mens in de grijze oudheid aan het experimenteren is geslagen. Tijdens één van deze experimenten ontdekte iemand dat men geluid kon maken met een hoorn. We weten niet zeker of men de hoorn oorspronkelijk via de punt of als 'dwarshoorn' blies, met een gat in de zijkant. Beide vormen zijn ouder dan onze meetbare kennis. Wind en storm gelden wereldwijd in de mythologie en de symboliek als een uiting van de goddelijke wil of een gewelddadige uiting van hogerhand. Het imiteren van deze wind, door op een loeierige manier met variërende kracht op de hoorn te blazen, was een van de mogelijkheden om via de hoorn in contact te treden met de goden. De runderhoorn, het zo gevreesde wapen van een machtig, respect afdwingend of zelfs vergoddelijkt dier, bleek na verwerving door de jager, diezelfde jager in staat te stellen om te 'communiceren' met het dier zelf. Het betekende dat de mens met de blaashoorn een krachtbron in handen had, waarmee de bezielde en zelfs vergoddelijkte wezens en krachten uit de omgeving naar zijn hand te zetten leken. Daarmee werd de blaashoorn een magisch en een cultisch object.

Als de archeologie de eerste informatie over het blazen op hoorns aanlevert, is de runderhoorn als blaashoorn al wijd verspreid. In de oude culturen van India, het Midden-Oosten, Griekenland, het oude Rome, de Germaanse wereld en Egypte werden afbeeldingen en andere aanwijzingen gevonden, waaruit op te maken viel dat deze hoorn een rol speelde bij de godsdienstige beleving. Goden en hoorns hoorden zo duidelijk bij elkaar, dat men in de archeologie er min of meer van uit gaat dat iedere gevonden beeltenis van een individu met horens een godheid voorstelt. Het kon hier gaan om de hoorn van het oerrund, maar ook om die van een schaap, een ram. Voorbeelden daarvan vormen de Kanaänitische goden El en Baäl. De naam van de eerste werd opgenomen in aanduidingen van JHWH. Bij afbeeldingen van de tweede vinden we de ramshoorn en lammeren binnen een religieus perspectief, in een tijd dat de godsdienst van Israël hier nog niet bekend is. De hoorns werden opgenomen in het taalgebruik, waarbij de hoorn stond voor macht, kracht, welvaart, voorspoed of vruchtbaarheid. Voorbeelden daarvan kennen we ook uit de bijbel. JHWH werd in zijn kracht wel met het oerrund vergeleken. Het werd echter nooit een "JHWH *is*", het bleef bij "JHWH is *als*". In de Statenvertaling vinden we deze teksten terug waar de eenhoorn, een fabeldier, naar voren komt. Later onderzoek wees uit dat het hier moest gaan om de 'woudos', het oerrund.

DE SJOFAR IN HET OUDE TESTAMENT

Het blaasinstrument van de jagers/verzamelaars uit de oudheid werd overgedragen op de herdersstammen waar de Aartsvaders en hun voorouders deel van uitmaakten. De sjofar kan binnen de geschriften van de Torah in verband worden gebracht met Jubal, volgens Genesis degene die het blaasinstrument uitvond. De rabbijnse traditie brengt de sjofar tevens in verband met de Akedah, de binding, waarbij Abraham zijn zoon Izak moet offeren en er door de Heer een ram als vervanger wordt gezonden. De indruk bestaat dat het Joodse volk, toen men het doordringende geluid bij de berg Sinaï hoorde, daarin de hen al langer bekende sjofar herkende. De sjofar was vanaf dat moment voor altijd gekoppeld aan de Godservaring en Godsontmoeting van de Sinaï, waarbij de Heer de belangrijkste grondregels van de Joodse - en de Christelijke religie aan Mozes openbaarde. De sjofar (de dierenhoorn, in dit onderzoek gelijk aan de bazuin) werd sindsdien als onderdeel van godsdienstige rituelen opgenomen in de wetgeving (Grote Verzoendag, Jubeljaar), terwijl we de hoorn ook vinden in de uiterlijke vormen van altaren. Dit sluit aan bij wat in de omringende landen en culturen gebruikelijk was. Het beeld dat de Torah geeft is echter een terugplaatsing van gegevens in een verre oudheid, wat in zijn huidige vorm gebeurd is toen een redacteur oudere bronnen rangschikte en samenvoegde. Dit kan van invloed zijn geweest op het beeld dat hier in deze samenvatting wordt geschetst. Dat neemt echter niet weg dat ook binnen de ontstaansgeschiedenis van de Torah de sjofar herkenbaar is in de oudste bronnen, de Jahwist en de Elohist, zodat aannemelijk is dat de sjofar deel heeft uitgemaakt van de oudste culturele aspecten, welke later werden opgenomen in de godsdienstige cultus van het volk Israël. Hoewel Christelijke theologen weinig aandacht besteden aan het bazuingeschal tijdens de godsontmoeting op de Sinaï, wordt het moment zelf breed erkend als een van de hoofdmomenten uit de godsdienstige geschiedenis van Israël en de kerk.

Als het Joodse volk hun nieuwe land binnentrekt is er voor het eerst na het *klinken* van de sjofar op de Sinaï sprake van het gebruik van instrument *zelf*, in handen van de priesters, rond de muren van Jericho. In tegenstelling tot wat op grond van Numeri 10 verwacht mocht worden, bliezen de priesters hier namelijk op de sjofar, en niet op de trompet. Hierna wordt de sjofar beschreven als het instrument van de legeroversten, die het volk tot de strijd opriepen. Aanvankelijk waren het de richters, met als bekendste Gideon, die door een krijgslist met 300 sjofaroth een groot vijandelijk leger deed vluchten. De sjofar was hier in de eerste plaats duidelijk een krijgshoorn. Maar niet zonder de Heer, die de troepen via Gideon leidde de overwinning bracht. De Heer bleef in het heel proces aanwezig, in een voor hem en onder zijn toezicht gevoerde strijd, al is er een dalende trap te zien in de autoriteit van de blazers. Op de Sinaï hoorde men de sjofar toen de ontmoeting met de Heer zelf plaatsvond, in de volgende fase bliezen de door de Heer gewilde vertegenwoordigers (priesters, richteren, de gezalfde koning) en vervolgens lieten die hun eigen vertegenwoordigers blazen. Maar hoe ver de afgeleiding ook mocht gaan, de sjofar bleef het instrument van wie het gezag uiteindelijk moesten afleiden van de Heer. We zien dit ook bij de inhuldigingen van de koningen, waar het schallen van de sjofar onderdeel uitmaakte van de ceremonie. Aan de andere kant lijken de teksten ons met beide voeten op de grond te plaatsen. Uiteindelijk zijn de blazers mensen zonder enige verheerlijking of verhoging. De sjofar is in handen van het ‘gewone volk’ gekomen, zoals de sjofar-blazer Seba, ‘een zeer oproerig en boosaardig mens.’ Maar ook hun sjofar, geblazen op een commando van de heer waar de blazer onder diende, bleef een communicatiemiddel om het volk en het leger bijeen te roepen, in een samenleving welke zich direct geleid voelde door de Heer, waardoor de sjofar geacht werd Zijn wil te verkondigen, met als middelaars de priesters en de met de sjofar ingehuldigde koning.

Dit is het beeld dat we krijgen uit de historische boeken, aangevuld met historische teksten uit Nehemia. Een ander beeld krijgen we als we de geschriften en de boeken van de profeten analyseren. In het boek Job klinkt eenmaal het geluid door van de krijgshoorn, maar plaats is er daar niet voor de sjofar. De sjofar, de bazuin is in de Psalmen een instrument om vreugde, feestgevoel en lofklanken voor de Heer kracht bij te zetten. *Wie* er blaast, is in deze teksten niet meer van belang, en wordt niet vermeld. De sjofar is slechts een van de vele instrumenten, zo lezen we in Psalm 150, en heeft onder hen geen bijzondere plaats.

De profeten beginnen de bazuin in beeldende zin te gebruiken. Jesaja 58:1 is de eerste tekst waar '*een stem als een bazuin*' wordt genoemd. We zien de sjofar, de bazuin weer stijgen in autoriteits-niveau. Er is nog steeds geen sprake van duidelijke blazers, maar het moment van blazen is cruciaal voor de geschiedenis van Israël, ook al is er sprake van een blazen in een tijd die nog moet komen. Het is een blazen in de eindfase van een grote strijd, ter vernietiging van wie JHWH of Zijn volk wederstaat. Dit alles in een periode dat Israël niet meer bestaat als één sterk rijk. Het land is uit elkaar gevallen en overgeleverd aan koningen die volgens de profeten de Heer niet meer dienen.

Tot slot zien we de profeten, als Israël als macht wereldlijk gezien heeft afgedaan, de sjofar weer tot op het niveau van JHWH zelf tillen. Het wordt het instrument, geblazen door de Heere zelf, tijdens een eindgericht, de dag des Heeren, en het herstel van het aardse Israël als een grote wereldlijke macht, waarvoor de rest van de wereld buigen zal. Dit gaat gepaard met het moment waarop de rechtvaardigen, de doden, opnieuw tot leven zullen worden gebracht. De cirkel lijkt rond te zijn. De profeten verwachtten een nieuwe Sinaï-ervaring, waarbij de Heer zich net als toen weer aan hen zou openbaren met het alles overstemmende oorverdovende geluid van een sjofar. De Joodse traditie voegde Elia als blazer toe. In de teksten van het Oude Testament lezen we hierover niet letterlijk, maar ze laten deze uitleg wel toe.

DE TROMPET IN HET OUDE TESTAMENT

De trompet, een metalen instrument, kan gezien worden als een door mensen vervaardigde verbetering van de dierenhoorn, waarvan het blazen in Israël gekoppeld werd aan de priesters. De opdracht om deze te maken werd, volgens Numeri 10, al aan Mozes gegeven. Hij moest twee zilveren trompetten maken: '*van dicht werk (...) tot de samenroeping der vergadering, en tot den optocht der legers* (= het opbreken en vertrekken van het tentenkamp). (....) *En de zonen van Aaron, de priesters, zullen met die trompetten blazen; en zij zullen ulieden zijn tot een eeuwige inzetting bij uw geslachten. En wanneer gijlieden in uw land ten strijde zult trekken tegen den vijand, die u benauwt, zult gij ook met die trompetten een gebroken klank maken; zo zal uwer gedacht worden voor het aangezicht des HEEREN, uws Gods, en gij zult van uw vijanden verlost worden. Desgelijks ten dage uwer vrolijkheid, en in uw gezette hoogtijden, en in de beginselen uwer maanden, zult gij ook met de trompetten blazen over uw brandofferen, en over uw dankofferen; en zij zullen u ter gedachtenis zijn voor het aangezicht uws Gods; Ik ben de HEERE, uw God!"*

Hoewel de traditie vasthoudt aan opdracht van JHWH, aan Mozes gegeven, om trompetten te vervaardigen, geeft historisch onderzoek de indruk dat het gebruik van trompetten van later datum is. De trompet-teksten uit de Torah zijn dan ook allemaal afkomstig uit de Priestercodex, afgerond omstreeks 450 voor Christus, zodat op historische gronden aangegeven kan worden dat de opdracht van Numeri 10 pas veel later in deze afgeronde vorm op papier gezet kon worden. De tekst werd daarna toegeschreven aan Mozes, toen de Torah werd afgerond. Dat neemt niet

weg dat het mogelijk is dat tijdens de doortocht van de woestijn inderdaad gebruik werd gemaakt van trompetten. Dit zou zeer praktisch zijn geweest, en vondsten uit Egypte geven aan dat daar al vroeg gebruik werd gemaakt van deze instrumenten.

In de oude historische boeken van Samuël vinden we de trompetten nergens vermeld. De boeken van de Koningen spreken er pas van als met betrekking tot gebeurtenissen, volgend op de dood van koning Jehu (814 v.Chr.). Afgaand op de omstreeks 350 voor Christus afgeronde tekst van de Kronist, weergegeven in Kronieken, stelde David een muziekkorps in, waarvan ook trompetten deel uitmaakten, ter begeleiding van de ark bij de intocht in Jeruzalem. Salomo bracht de trompetten onder in een tempelorkest. Er is bij de Kronist steeds sprake van op trompetten blazende priesters, en deze priesters voerden hum stambomen uiteindelijk steeds weer terug op de door David aangestelde muzikanten. De trompettende priesters werden ingezet bij feestelijkheden, inhuldigingen van koningen, offers en als ondersteuning in de strijd. Dit alles conform de regelgeving van Numeri 10. Opvallend is echter wel dat er nooit sprake is van twee zilveren trompetten. Flavius Josefus heeft het in zijn tekst uit de 1ste eeuw wel over zilveren trompetten, maar de Kronist spreekt vier eeuwen eerder slechts over trompetten, zonder het materiaal te vermelden. Onder David waren er nog 6 trompetblazers, maar uiteindelijk dienden er in de tempel wel 120, zo vertelt ons de Kronist.

De rabbijnse traditie onderscheidt de twee zilveren trompetten van de tempeltrompetten, als een afzonderlijke instelling. Daarmee wordt tevens overeind gehouden dat er van de ene soort maar twee moesten zijn, welke alleen door priesters geblazen mochten worden. Zo wordt ook een verklaring gegeven voor ‘al het volk’ dat volgens sommige teksten op trompetten blies, en wat dan ook buiten deze regeling gevallen zou zijn. Analyse van de teksten maakt de uitleg mogelijk dat er ook in bedoelde teksten niet door gewone burgers geblazen werd, maar door priesters, terwijl we daarnaast rekening moeten houden met de mogelijkheid dat er inderdaad trompettende burgers waren, wat mogelijk was omdat de regelgeving van Numeri 10 toentertijd nog niet van kracht was. Verder is het mogelijk dat ‘trompetten’ een verzamelnaam is waaronder ook dierenhoorns vielen, want door het volk gebruikte trompetten zijn nooit gevonden. Het onderzoek wordt echter bemoeilijkt door de ouderdom van de teksten en de schaarste aan gegevens. Het werk van de Kronist, waarop dit alles vooral gebaseerd is, werd afgerond omstreeks 350 voor Christus, toen de tijd van de koningen en het ontstaan van het tempelorkest reeds lang voorbij was. Hierdoor wordt niet duidelijk waar werkelijk sprake is geweest van trompetten in Israëls geschiedenis en eredienst, en waar misschien een traditie van het blazen op natuurhoorns schuil gaat onder later geredigeerde teksten.

We vinden slechts één vermelding van een trompet in de Psalmen, in Psalm 98, en slechts twee vermeldingen bij de profeten. De trompet schijnt voor de profeten van ondergeschikt belang te zijn geweest. Van een perspectief-verandering, waarbij de trompetten deel werden van een eschatologische heilsverwachting of een apocalyptische eindstrijd, of waarbij ze - net als de sjofar - een rol gingen spelen bij een verwacht toekomstig herstel van Israël, is in het Oude Testament geen sprake.

Als het gaat om de trompetten in de bijbel, hebben we - samengevat - te maken met tradities die het gebruik ervan terug voeren op een rechtstreekse opdracht van JHWH aan Mozes op de berg Sinaï, en bij kritisch onderzoek feitelijke gegevens welke niet ouder zijn dan de samenstelling van de Priestercodex omstreeks 450 voor Christus en de teksten van de Kronist van een eeuw later. Waarschijnlijk werden ze aanvankelijk niet gebruikt, en bliezen de priesters oorspronkelijk gewoon op sjofarim. Het grote verschil tussen sjofarim en trompetten is vooral de rol van de priesters, de enigen die gerechtigd waren om de trompetten te blazen, de verbondenheid van de

trompetten aan de tempel, en het blazen van trompetten door priesters in de strijd, volgens de regels van Numeri 10. De zelfde sjofarim bleven voor de profeten uiteindelijk de belangrijkste instrumenten, want van een perspectief-verandering, waarbij ook de trompetten deel werden van een apocalyptische eindstrijd, of waarbij ze - net als de sjofar - een rol gingen spelen bij een verwacht toekomstig herstel van Israël, is in het Oude Testament geen sprake.

DE SJOFAR EN DE TROMPET IN DE APOCRIEFE BOEKEN EN DE ROLLEN VAN QUMRAN

In de apocriefe boeken vinden we weinig vermeldingen van sjofarim. Wel komt de trompet naar voren. Een voorbeeld daarvan is de offerdienst van Simon de hogepriester in Jezus Sirach 50. Dit werd geïdentificeerd als een viering van Rosh Hashanah. Opvallend is dat de trompet in de boeken van de Makkabeën wel worden genoemd als het gaat om strijd, maar niet als er geofferd wordt. We vinden hem bijvoorbeeld niet vermeld in 1 Makkabeën 5: 54, waar we lezen: *"toen trokken zij op den berg Zion met groote vreugde en offerden brandoffers, omdat God hun overwinning gegeven en hen met vrede weder naar huis gebracht had."* Daardoor komt de nadruk van de priesterlijke trompetten in de tijd van de Makkabeën, zoals deze via de omstreeks 100 voor Christus afgeronde geschiedschrijving tot ons komt, vooral te liggen op het gebruik als strijdtrompet, waarmee het strijdende Joodse volk - geheel volgens Numeri 10 - zichzelf onder de aandacht van JHWH brengen, opdat ze door Diens ingrijpen zo een overwinning kunnen behalen. Het Joodse volk, zo kunnen we concluderen, keek tijdens de Romeinse bezetting via deze boeken terug op een met behulp van JHWH en de tempeltrompetten gewonnen vrijheid en herstel van tempel en eredienst. Van de sjofar is in deze periode amper of geen sprake, voor zover we letten op de literatuur uit die dagen.

In de Dode Zee-rollen heeft de sjofar hoofdzakelijk een ondergeschikte rol. In de Rol van de Oorlog wordt er op geblazen door het volk en door levieten, maar het instrument is daar vooral een lawaai-instrument, om verwarring te stichten. Opvallend is de rol van de sjofar in de rol waarin bijzondere aandacht wordt besteed aan een te verwachten laatste Jubeljaar, wat gepaard zal gaan met een eindstrijd. In dit laatste jubeljaar zal niet één hemelse bazuin (sjofar) te horen zijn, zoals de profeten zeggen, maar zal - volgens Leviticus 25:9 - bazuingeschal rondgaan in ieder land, in de zevende maand. Daarmee is de sjofar ook binnen deze uitleg van Leviticus 25 verheven tot op een eschatologisch niveau.

De meeste aandacht gaat in de Dode Zee-rollen uit naar de trompetten, beschreven in de Rol van de Oorlog. Tot in details wordt beschreven wat hun opschrift zal zijn, wie ze zullen blazen, wanneer, en wat er dan zal gebeuren. Dit alles binnen het perspectief van een aardse eindstrijd, uitgevochten door mensen, met JHWH pas in de afrondende fase in een hoofdrol. Dit alles waarschijnlijk onder invloed van de geslaagde opstand van de Makkabeën. Net als de verwachting was dat de godsontmoeting uit een ver verleden, gepaard gaand met het geluid van de sjofar (Sinaï), in eschatologisch opzicht herhaald zou worden in een nabije toekomst (gericht, opstanding der doden), ontstond door de Makkabese opstand de verwachting dat JHWH in de toekomst ook opnieuw zou ingrijpen in een onder begeleiding van trompetten (volgens Numeri 10) gevoerde aardse strijd tegen de overheersers van het Joodse volk.Voor een geïsoleerd levende kleine groep mensen als de gemeenschap van Qumran, was het Goddelijk ingrijpen de enige manier om JHWH, de Torah en de door hen voorgestane uitleg en leefwijze ooit greep te laten krijgen op de rest van de wereld. In dit opzicht zijn de trompetten dan ook te zien als een laatste strohalm. Het beeld van de trompetten in de Rol van de Oorlog is tevens te zien als een voorfase van de bazuinen van Openbaringen.

De trompetten deden dienst tot de verwoesting van de tempel, in het jaar 70 na Christus. Ze werden door Titus meegenomen naar Rome, en getoond tijdens zijn triomfantelijke parade. Vanaf dat moment verdwijnen ze in de legenden. Er wordt verteld dat ze terug zijn gekeerd naar Jeruzalem, en op een geheime plaats liggen te wachten, tot het moment waarop de nieuwe tempel zal worden gebouwd.

DE SJOFAR EN DE TROMPET IN EN ROND HET NIEUWE TESTAMENT

De hier geschetste lijnen van het Oude Testament en de Dode Zee-rollen is herkenbaar in het Nieuwe Testament, al moeten we dan wel door het taalgebruik heen lezen. Het Nieuwe Testament, zoals we dat momenteel kennen, is geen eenduidig geheel. Het is een verzameling geschriften van diverse auteurs, waarin uiteenlopende theologische gezichtspunten naar voren komen, welke gedurende een lang proces door de jonge kerk gekozen werden uit een veel grotere hoeveelheid geschriften. Als we vanuit de sjofar- en de trompet-tradities van het Oude Testament naar het Nieuwe Testament kijken, en we analyseren welke traditie daar schuilgaat onder de standaard-aanduiding 'salpinx' (een Griekse trompet), blijken beide tradities daarin een plaatsje gevonden te hebben. In drie teksten vinden we de sjofar terug, als instrument dat geblazen wordt bij de terugkeer van Christus, de opstanding van de doden en het gericht Gods. Het gaat hier om Mattheus 24:31, 1 Corinthen 15:52 en 1 Tessalonicensen 4:16; twee teksten van Paulus en een evangelie-tekst. Tweemaal wordt hier verwezen naar uitspraken van Jezus zelf, zowel door Mattheus als door Paulus. De trompetten van de priesters van het Oude Testament, kregen door de Rol van de Oorlog van Qumran een duidelijk eschatologische functie. We vinden ze terug als de zeven bazuinen van Openbaringen. Het gaat hier dus om twee tradities rondom twee verschillende instrumenten, met hun eigen beeldvorming en accenten, welke in het Nieuwe Testament zelf niet door elkaar worden gebruikt. Hiervoor zijn citaten van theologen als ondersteuning aan te voeren.

Meer nog dan de overeenstemming in uitleg, is het het verschil in visie in de theologie ten aanzien van de bazuinen, dat in het oog springt. Guido de Brès bracht in de 17de eeuw de sjofar via de Nederlandse Geloofsbelijdenis in het hart van de Nederlandse protestantse kerk, in de belijdenisgeschriften. De Christelijke theologen zijn sindsdien zeer divers omgegaan met de bazuin-teksten uit het Nieuwe Testament. Voor de één had de sjofar voorang op de trompet, en werd de uitleg van de bazuinen van het Nieuwe Testament geheel en al gebaseerd op het gebruik van de sjofar in het Oude Testament, ook waar het ging om de bazuinen van Openbaringen. Voor de ander was het de trompet, die overal in het Nieuwe Testament ingevoerd werd, ook daar waar Jezus of Paulus een verwijzing naar sjofar-teksten van de profeten leken te geven. Wanneer men vergelijkingen trachtte te maken tussen de eschatologische beelden van Jezus, Paulus en de Openbaringen, werden de bazuinen in schema's ondergebracht, waarin fasen van de eindtijd naar voren kwamen. Als we letten op de plaats en de functie van de bazuinen, dan zijn deze beelden zeer divers, en lijken theologen onderling elkaar tegen te spreken. Hoe uiteenlopend de visies zijn, zien we als we de ten aanzien van de bazuinen in het Nieuwe Testament geciteerde theologen achter elkaar samenvatten:

Bazuinen zijn: een uitwendig teken om een wonder aan te geven, en de bazuinen van Openbaringen zijn trompetten. (Wilhelmus à Brakel); het is beeldspraak voor zeven buitengewone daden van God en een muziekinstrument om doden uit het stof te voorschijn te roepen (Coccejus); de bazuinen vallen onder de beelden die gekozen zijn omdat we de werkelijkheid niet kunnen bevatten, maar de nadruk bij de bazuin ligt op het verschijnen van

Christus als ruiter op het witte paard (Bavinck); het gaat niet om sjofarim, maar om trompetten, en die van Openbaringen zijn geen echte trompetten, maar oordeelsboodschappen, bekend gemaakt in de periode 1922-1928 (Jehovah-getuigen); bazuingeklank is altijd daar, waar de Koning zich te midden der feestvreugde openbaart en geprezen wordt, terwijl de bazuin-tekst van Mattheus 24 slaat op een eerste opstanding (voor het Duizendjarige Rijk) en die van 1 Corinthen 15:52 op een tweede opstanding daarna slaat (ds.A.M. Berkhoff, Johannes de Heer, Voorhoeve); de stemmen van bazuinen zijn ook gewoon bazuinen en de aartsengel Michaël zal blazen bij de opstanding der doden (Streeder); het gaat hier vooral om het bijeen vergaderen van de uitverkorenen, en de bazuinen van het Nieuwe Testament herinneren aan de zilveren trompetten (Jacobs); het gaat in de Openbaring van Johannes om sjofarim, gebruikt om het gericht en de komst van de Koning te verkondigen (Rignalda); het gaat bij de bazuinen van Jezus en Paulus om de laatste sjofar, afgeleid van de profeten en ook overgenomen door de rabbijnen, die losstaat van Openbaringen (Schmid); de bazuin is een minder belangrijk detail, wat niet wordt behandeld (Ridderbos); het gaat overal in het Nieuwe Testament om trompetten, en deze staan in de traditie van de sjofar uit het Oude Testament (Visser); de laatste bazuin van Paulus en Mattheus 24, is gelijk aan de laatste bazuin van Openbaringen, en het gaat hier om trompetten (Van den Brink); de sjofar wordt geblazen op het moment van het gericht, maar de nadruk valt op het verzamelen van de uitverkorenen (Nielsen); het gaat in Openbaringen om zeven sjofarim, geheel volgens de traditie van de Joodse eredienst (Leenhouts); in Openbaring wordt geblazen op zeven sjofarim, net zoals men deed bij de muren van Jericho (Goverts); de bazuin is het zelfde als de trompet (Van der Laan); daar waar in de bijbel gesproken wordt over sjofar of trompet, is het duidelijker om in het hedendaagse Nederlands van trompet te spreken (Jos de Heer); het gaat in Openbaringen bij de zeven bazuinen om sjofarim (Van der Kamp); de bazuin is een krom metalen blaasinstrument en bij de aankondiging van het Jubeljaar blies men op trompetten (J. Preston Eby); in Openbaring gaat het over sjofarim, die de Torah op aarde neerzetten, en de 'laatste bazuin' van 1 Corinthen 15 staat tegenover de 'eerste bazuin' van de Sinaï (De Raad).

Persoonlijk heb ik de indruk dat deze verschillende visies enerzijds ontstaan zijn doordat men de functie van de sjofar en de bazuin niet duidelijk had, zeker niet waar het ging om de oudtestamentische tradities in het Nieuwe Testament, en anderzijds doordat men twee vormen van beeldend taalgebruik of visionair denken in één schema trachtte onder te brengen: de 'bazuinen', sjofarim, van Jezus en Paulus en de 'bazuinen', trompetten van Openbaringen. Omdat dit in het Nieuwe Testament zelf niet gebeurde, moest iedere auteur voor zich, steunend op werk van voorgangers, zelf verbanden trachten te leggen. En vaak gebeurde dit anders dan voorgangers of navolgers zouden doen. Persoonlijk kies ik er voor om de beelden afzonderlijk te gebruiken en niet over te gaan tot vermengen ervan, hoe groot de verleiding daartoe ook kan zijn. De geciteerde theologen hebben me duidelijk gemaakt hoeveel onduidelijkheid daarmee geschapen kan worden.

Het is met de bazuinen denk ik net als met de vier evangeliën: ze geven stuk voor stuk een beeld van het denken, doen en laten van Jezus Christus, maar wanneer je ze in elkaar probeert te schuiven, tot één doorlopend verhaal, gaan niet alleen de eigenheid van ieder evangelie, de boodschap van iedere auteur en de bijzondere schikking van verhalen, redevoeringen en feesten verloren, maar krijg je ook problemen met de chronologische rangschikking. Evangelie-harmonieën worden dan ook nog maar hoogst zelden geschreven. Het lijkt me zinvol om dezelfde voorzichtigheid met de bazuinen van het Nieuwe Testament te betrachten, omdat de 'laatste' sjofar uit de brieven van Paulus en die van Jezus in Mattheus 24 meer verschillen dan overeenkomsten lijken te hebben met de trompetten van Openbaring. Mengen van de beelden hangt sterk af van de interpretatie van Openbaring, omdat in het eindtijdscenario van dat boek ergens een sjofar ingevoegd moet worden op een plaats waar hij niet genoemd wordt.

Tevens wordt door theologen aangegeven dat de context waarbinnen de bazuin in het Nieuwe Testament functioneert, een op het Oude Testament gebaseerde wijze van terugzien is, waarbij men de Godservaring van de Sinaï opnieuw verwacht te beleven in de toekomst, in een sterk geïdealiseerde vorm, samenvallend met de terugkeer van Messias Jezus. We hebben in het Nieuwe Testament twee manieren van vertellen, waarin deze toekomstverwachting wordt uitgedrukt. Net als het oude Israël, in het Oude Testament en de rollen van Qumran. En die hield de beelden van de trompet en de sjofar in de eindtijd ook gescheiden.

DE HIERVAN AF TE LEIDEN BETEKENIS VAN DE SJOFAR EN DE TROMPET

Wat wel belangrijk is, en wat van belang kan zijn voor prediking en liturgie, is dat we in met Nieuwe Testament twee instrumenten met een oude geschiedenis meegekregen hebben, waaruit veel symboliek spreekt. We kregen de sjofar als een symbool van hoop, toekomst, verbond, trouw *aan* de Heer en *van* de Heer in moeilijke tijden - tot over de grenzen van de dood - en symbool van liefde van de Heer voor wie Hem dienen. De sjofar werd een symbool van zowel het onder de aandacht brengen van de gelovigen bij Hem, als het onder de aandacht brengen van Zijn aanwezigheid bij de gelovigen. De sjofar stond voor het brengen van koninklijke eer, waardoor duidelijk werd dat de zaak of de persoon waarvoor geblazen werd onder bescherming van de Heer stond, en als een aards verlengstuk van Hem functioneerde.

Gelet op de woorden van de profeten, die hun uitspraken deden opdat mensen tot andere daden over zouden gaan, werd de sjofar een symbool van waarschuwing, oproep tot inkeer en bekering, en het aanzeggen van de ondergang van alles wat als wetteloos en onrechtvaardig werd beschouwd. Daarmee werd de sjofar van symbool van een aardse strijd verheven tot symbool van geestelijke strijd. De sjofar symboliseert tevens het begin van een nieuw tijdperk, het moment van doorbraak, van overwinning van goed over kwaad, rechtvaardigheid over onrechtvaardigheid, wet over wetteloosheid, liefde over liefdeloosheid; de komst van het Koninkrijk. Maar bovenal bleef de sjofar datgene wat de klanken van het instrument al deden bij de godsopenbaring op de Sinaï: symbool van God’s aanwezigheid. Dit alles geeft de sjofar een overwegend positieve duiding.

De beleving rondom de trompetten is in het Nieuwe Testament totaal anders. Dit instrument heeft wel een belangrijke rol in de voorfase van het einde. De mens wordt door de trompet bij de Heer in gedachtenis gebracht, waarna Hij diens vijanden zal vernietigen (Numeri 10, door Johannes eschatologisch uitgewerkt in Openbaringen), maar de trompet wordt daarbij, behalve symbool van deze gedachtenis, tevens het symbool van de door de ‘Rol van de Oorlog’ en Openbaring geschetste gewelddadige vernietiging. Daar komt nog bij dat de trompet steeds verder van de gewone gelovige af kwam te staan. Het was in tegenstelling tot de sjofar enkel en alleen het instrument van de priester of de engel, en niet het instrument van de mensen zelf. Aanvankelijk werd de trompet nog geblazen op bepaalde tijden, ten dienste van de cultus, maar uiteindelijk werd dit blazen uitgesteld en verschoven tot de eindtijd. Tenslotte is er de duidelijke koppeling van de trompet aan de offers en de tempel, samenvallend met een verzoeningscultus, welke niet die is van de Christelijke kerk, en ook in het huidige Jodendom andere vormen heeft aangenomen. Zodanig zelfs, dat men daar nooit de trompet, maar wel de sjofar in de liturgie van de synagoge heeft opgenomen.

Het is moeilijk om aan te geven of de trompet een positieve of een negatieve duiding heeft. Het hangt er maar van af welke keuzes daarbij worden gemaakt. De trompet staat namelijk in

Openbaringen voor de aankondiging van bloed, dood en ondergang en vernietiging, maar aangezien dit het kwaad, de onrechtvaardige en de ongelovige betreft, is dit multi-interpretabel. De uiteindelijke wereldvernietiging en het geweld dat er in een in de toekomst gestelde heilsverwachting van uit gaat, lijken echter niet te passen bij de wijze waarop we Jezus en zijn liefde voor de naaste leren kennen in het Nieuwe Testament. Noch hij, noch Paulus, maken dan ook gebruik van het beeld van de trompet. Dit heeft ook te maken met het eschatologische genre van de teksten: bij Paulus en Jezus staat het blaasinstrument in het teken van de opstanding en het nieuwe begin. Vandaar dat ze terugvallen, en vanuit de traditie ook alleen maar terug *kunnen* vallen, op de sjofar.

De koppeling van de trompet aan de offerdienst is ook al zo'n moeilijk te interpreteren symbolische context. Kan het symbolisch blazen op de trompet gepaard gaan met het aanvaarden van de dood van Jezus Christus, als het laatste offer, voor de hele mensheid? En wie moet er blazen? Wie vallen er onder het zo duidelijk aangegeven nageslacht van Aaron, binnen de Christelijke eredienst? Of laat je dit element los, en blijf je vooral stilstaan bij de 'angelos' als blazers, boodschappers van een goddelijke boodschap, waaronder je ook de door Jezus gezonden mensen (Mattheus 28:19) en hun opvolgers kunt laten vallen? Kortom, er zitten nogal wat haken en ogen aan het gebruik van de trompet in Christelijke context. Dat neemt niet weg dat er - rekening houdend met deze kanttekeningen - ook mogelijkheden zullen zijn voor het blazen op de trompet. Het is zelfs te overwegen om in een afgewogen liturgie sjofar en trompet als min of meer tegengestelde symbolen te gebruiken. Hierbij blijft het natuurlijk wel gaan over het oude signaalinstrument. Als men gebruik maakt van een moderne trompet, die meerdere tonen voortbrengt, en men deze in Christelijke bijeenkomsten gebruikt als melodieus instrument, heeft men het over iets geheel anders.

Pas als de trompet verstomt, als het kwaad vernietigd is, is er de positieve doorbraak van de sjofar, waarover we de Heer *wel* horen spreken. Het is een uitspraak waardoor toch weer gekozen wordt voor enige harmonisering van trompetten en sjofar, maar als deze niet zover gaat dat er alle mogelijke details uit eschatologische en apocalyptische teksten in één scenario worden samengevoegd, dan heb ik er geen moeite mee. Het nieuwe begin, de nieuwe hemel en de nieuwe aarde, kan alleen dan doorbreken, als het kwaad, is verdwenen. In deze logica moet de sjofar wel ergens na de trompetten komen. En met deze sjofar, deze bazuin, worden we gezet in een oeroude traditie van Godsopenbaring en ervaren van de aanwezigheid van het Hogere onder de klanken van de natuurhoorn.

Een traditie die ons in bijbels perspectief brengt bij de sjofar van de Sinaï, de sjofar van de intocht in het beloofde land (Jericho), de sjofar van JHWH's hulp aan de richteren (Gideon), de sjofar van de inhuldiging van de koningen, de sjofar van de hoofdmomenten uit de eredienst in de tempel (Grote Verzoendag), de sjofar van de profetische waarschuwingen en de sjofar van de komst van de Messias. Zo vertegenwoordigt het instrument de gehele lijn van de heilsgeschiedenis van het volk Israël en de toekomstverwachting van zowel het Joodse volk als de jonge Christelijke gemeente. Zoals de sjofar van de Sinaï de aanwezigheid van JHWH bekend maakte, kan de klank van de sjofar vandaag de dag een samenvatting van de bijbel brengen.....

VERDER ONDERZOEK

Met het afronden van deze studie is geen eind gekomen aan het onderzoek rondom de sjofar en de trompet. Ervaring heeft me geleerd dat meer kennis vooral meer vragen oproept. Waar in de toekomst nader op ingegaan kan worden is bijvoorbeeld:

--We kennen door deze studie wel de teksten waarin de bazuin als muziekinstrument wordt genoemd, maar er is nog geen goed beeld gegeven van het gebruik van het instrument, in combinatie met andere muziekinstrumenten. Dit vraagt om nadere uitwerking, waarbij niet alleen sprake kan zijn van studie van de muziek uit de oudheid, maar ook van proefondervindelijk musiceren. De Psalmen, en hoe die gezongen zouden kunnen zijn, zouden daarbij het uitgangspunt kunnen vormen.

--Er is in deze studie wel nadruk gelegd op de aanwezigheid van de bazuin in teksten rondom de Godsopenbaring in het Oude- en het Nieuwe Testament, maar er is geen aandacht voor teksten waarin wel de aanwezigheid van de Heer sterk naar voren komt, maar geen sprake is van een bazuin (bijvoorbeeld: Genesis 3:8, 1 Koningen 19, Johannes 12 en Handelingen 2.). Dit dient nog nader uitgewerkt te worden, om daarmee het begrip van het gebruik van de bazuin te kunnen verdiepen.

--Is er verband, en zo ja *wat* is het verband tussen de ramshoorn, het instrument dat al in het oude Israël werd gebruikt, en de Kanaänitische eredienst, waarin Baäl werd voorgesteld als een god met ramshoorns en twee schapen terzijde?

--Volgens Leviticus 25:9 werd er op Grote Verzoendag op de sjofar geblazen. Volgens de Joden uit Jemen werd er die dag geblazen op de grote sjofar, gemaakt van de kudu-hoorn. Volgens Numeri 10 bliezen de priesters op feestdagen op de trompet. Werd er op Grote Verzoendag op beide instrumenten geblazen? Er is nader onderzoek gewenst, om over het blazen op Grote Verzoendag meer opheldering te kunnen geven.

--Er is veel gezegd van de bazuin en de trompet, maar deze kan alleen functioneren als de longen en de lippen er 'roeach' (adem, wind, geest, levensadem) doorheen blazen. Het mogelijke onderlinge verband tussen de betekenissen van de sjofar, roeach en blazen is een eigen onderzoek waard.

--Deze studie stopt bij de Openbaringen van Johannes. Er dient nader te worden gedaan naar hoe de bazuin (de sjofar) en de trompet naar voren komen in de nieuwtestamentische apocriefen en pseudepigrafen, terwijl het tevens van belang is om na te gaan wat voor plaats de instrumenten hebben gekregen in de geschriften van de Kerkvaders en andere theologen uit de eerste eeuwen na Christus.

--Waarom is de eschatologische betekenis van de trompet vooral duidelijk geworden in de rollen van Qumran en de Openbaring van Johannes? Is er verband, en zo ja *wat* is het verband tussen deze geschriften, los van deze trompetten? En waarom is de eschatologische betekenis van de trompet niet verder naar voren getreden binnen de huidige Joodse theologie? Zegt dit misschien ook iets van een oude traditie, die wel in Qumran bleef bestaan, maar niet onder het Farizeïsme ten tijde van de tempel van Herodus? Zit hier nog een verband met de wel veronderstelde verdrijving van een hogepriester, die zich in de woestijn terugtrok met getrouwen, daar Qumran stichtte, en een oude leer in leven hield?

--Op de boog van Titus te Rome zien we naast een menorah ook twee trompetten. Het gaat hier om tempeltrompetten uit de verwoeste tempel van Jeruzalem. Maar ze hebben de uiterlijke vorm

van de Romeinse tuba. Gaat het hier om een natuurgetrouwe afbeelding? Zo ja, wat betekent dit dan voor de invloed van de Romeinen op de tempel, dat in de tempel werd geblazen op aan de Romeinen ontleende instrumenten? Zo nee, is de afbeelding van de menorah dan ook niet natuurgetrouw, en wat betekent dit in het algemeen voor onze kennis van de tempel?

--Ook iconografisch onderzoek van bazuinen en trompetten op afbeeldingen vanaf de vroege Middeleeuwen kan inzicht geven in de wijze waarop door de eeuwen heen over de bijbelse blaasinstrumenten werd gedacht.

--Een logisch vervolg is ook een studie over het hedendaags gebruik van de sjofar in de synagoge. Hier is al een opzet van gemaakt, die nog om nadere verdieping vraagt.

--Hoe zit het precies met de bazuin in de theologie, de traditie en de iconografie van de Islam, en hoe verhoudt zich dit met Christelijke en Joodse teksten, iconografie en theologie?

--Nu de symboliek van de bazuin en de trompet duidelijk is geworden, kan er gezocht worden naar mogelijkheden om daar in praktisch opzicht wat mee te doen in christelijke bijeenkomsten. Er is al een eerste opzet gemaakt voor een handleiding daaromtrent, waarin tevens voorstellen worden uitgewerkt voor het mogelijk gebruik van de bazuin in de kerkelijke liturgie. Ook ten aanzien van de trompet kunnen er voorstellen daaromtrent worden uitgewerkt.

--Er kan vergelijkend onderzoek gedaan worden tussen het functioneren van de sjofar in de Joodse cultuur en de hoorn van de Germanen, na afronding van het onderzoek naar het hoornblazen in de Germaanse cultuur. Dit kan meer inzicht geven in het ontstaan van het Midwinterhoornblazen en de beide culturele wortels daarvan (Joods/Christelijke en Germaanse).

--Deze studie zit vol met ingevoegde teksten en voorbeelden van het gebruik van de bazuin en de trompet. Daarmee zijn bronnen naar voren gehaald, die in de hier ingevoegde commentaren en de uitwerkingen maar gedeeltelijk worden gebruikt. Een hernieuwde kritische analyse van de teksten zal andere hoofdlijnen en nieuwe onderzoeksvragen naar voren brengen.

Ik besef dat dit al behoorlijk wat ideeën voor vervolgonderzoek zijn. Zelf zal ik er nog jarenlang mee bezig kunnen zijn. Maar het hoeft wat mij betreft geen eenmanszaak te blijven. Ik kan me voorstellen dat de studie ter hand zou kunnen worden genomen door een team, waarin een archeoloog, een godsdienstwetenschapper, een rabbijn, een imam, een filoloog, een christelijke oudtestamenticus, een nieuwtestamenticus, een musicoloog, een liturg en enige bazuinblazers gezamenlijk aan het werk zijn. Wie weet, wat voor mogelijkheden de toekomst nog brengt. De studie van de sjofar en de trompet in het Oude- en het Nieuwe Testament is wat mij betreft al die inzet waard.

EEN PERSOONLIJKE VISIE

Het onderzoek naar de sjofar en de trompet in het Oude- en het Nieuwe Testament, heeft bij mij persoonlijk nogal wat losgemaakt. Toen ik er mij van bewust werd dat de instrumenten op de theologische hoogtepunten in de bijbel steeds weer naar voren komen, werd mij meer en meer duidelijk dat ik met deze instrumenten sleutelbeelden gevonden heb, die in de Christelijke theologie sterk onderbelicht zijn gebleven. En dat nog wel terwijl de klank van de instrumenten ons zo dicht bij de hoofdmomenten uit de heilsgeschiedenis kan brengen. Er zijn zoveel bijbelse onderwerpen waarbij de archeologie, de bijbelse geschiedenis en de theologie ons wel een en

ander over de achtergronden kunnen vertellen, maar waarmee we daardoor nog niet exact kunnen doordringen in het denken, leven, doen en laten van die tijd. De instrumenten doen dat wel. Ze overbruggen een tijdsperiode. De Godsontmoeting bij de Sinaï ligt pakweg 3500 jaar van ons af, maar de klanken brengen ons er weer bij, als we onze ogen sluiten en ze op ons in laten werken. Net zo goed als die klanken ons in de tijd vooruit helpen, als we een voorstelling van de Wederkomst willen maken.

Ik ben mij gaan realiseren dat we daarom met deze instrumenten en hun betekenis iets belangrijks in handen hebben, dat al veel te lang verwaarloosd is. Het zijn tijdloze sleutels in rituelen. Ik besef echter dat dit een manier van omgaan is met de bijbel, waarbij niet alleen de Schrift, verbale aspecten en het verstand voorop staan, maar waarbij men zich ook open moet stellen voor het horen, het gevoel en de verbeelding. Dat neemt niet weg dat de ervaring van de diepgang van mijn eigen beleving en het (aan)geraakt zijn van mijn eigen diepe gevoelslagen gedurende deze studie mij de ervaring hebben gegeven dat we hier in feite een kostbare schat in handen hebben. Het Jodendom heeft dat begrepen. Na de val van de tempel in 70 na Christus kreeg de sjofar een plaats in de synagoge. Misschien dat het hedendaagse Christendom, waarin steeds meer openheid lijkt te komen ten aanzien van de Joodse achtergronden van de kerk, ook in deze iets zou willen leren van onze Joodse broeders en zusters?

Zo bracht de studie mij bij tijd en wijle op een gevoelsmatig hoogtepunt. Dit gebeurde denk ik enkel en alleen doordat ik niet alleen theoretisch bezig was, maar ook praktisch aan het werk ging met het blazen op hoorns. Aan de andere kant had ik de ervaring van de persoonlijke kleinheid, tussen alle groten van naam, die ik in de studie naar voren haalde. Dit ervaar ik ook weer als ik de eerste alinea van dit gedeelte nog eens weer nalees. Wie ben ik, dat ik denk dat ik na 2000 jaar theologiseren nog iets nieuws, iets vergeten waardevols op het spoor zou komen? Wie ben ik, dat ik op handen gedragen groten als Herman Bavinck, Ridderbos, noem maar op, hier naast en soms tegenover elkaar zet, als een stel elkaar beconcurrerende en tegenwerkende mensen, als we letten op hun bazuin-interpretaties? Het doet mij ook mijzelf relativeren. Het maakt me namelijk nog eens weer duidelijk dat ik zelf ook maar een van die vele visies op papier heb gezet, en waarom zou iemand daar nu wel iets mee gaan doen, terwijl al die andere bazuin-visies eigenlijk alleen maar zijdelings in de theologie aan de orde zijn geweest?

Ook via deze gedachten maak ik mij weer klein. Of toch niet? Want juist in die menselijke kleinheid voel ik het ontzag in me opkomen, als ik mij probeer te verplaatsen in de mensen rondom de Sinaï, die de luide klanken van de sjofar hoorden. Dan hoor ik mijn eigen sjofarim in mijn oren, en voelt JHWH weer zo dicht bij. En daarmee voel ik me weer zo dicht bij God, niet in een exclusief op mij gericht samenzijn maar in een door Hem gewenste relatie met de gehele mensheid, dat ik haast vanzelf weer uitkom bij de kracht van het symbool. Bij de kracht van de sjofar. De grote schat, die ik in deze eindscriptie heb mogen vinden.....

Hoogeveen, 31 maart 2001.
Maranatha!

NOTEN, BRONNEN EN LITERATUUR

1. Zelf tel ik in mijn ‘logboek’ 12 Christelijke bijeenkomsten van uiteenlopende aard, waarin ik tot 1-1-2001 op een bazuin heb mogen blazen, in samenwerking met derden en in goed overleg met een voorbereidende commissie. Tot op heden heb ik daarbij geen weerstand vernomen, maar wel een nieuwsgierigheid geconstateerd, zo van: leg ons eens uit wat de betekenis ervan kan zijn en laat het eens horen.

2. Omdat ik zelf de talen van de grondteksten en de andere oude talen uit het Midden-Oosten en de antieke wereld niet machtig ben, moet ik het hebben van wat mij door derden wordt aangereikt, en van naslagwerken. Wat dat laatste betreft heb ik gedurende deze studie veel gehad aan de ‘Encyclopedie van het Oude en Nieuwe Testament’, onder redactie van Dr. Dee en Prof.Dr. Schoneveld (Bosch & Keuning, Baarn z.j.) en de ‘Geïllustreerde encyclopedie van de bijbel’ onder redactie van Gaalyahu Cornfeld (Nederlandse uitgave mede onder redactie van rabbijn Y.Ashkenasy, Dr. J.van Goudoever, Prof. Dr. Th.de Kruijf en W.A.C. Whitlau, eindredactie drs. T.de Bruin en I.H.M. Hendriks, een uitgave van ICOB/Van Goor en Zonen, Den Haag 1976).

3. De bekendste is ‘Joodse riten en symbolen’ van rabbijn S.Ph.de Vries Mzn. Ik heb zelf de vierde druk (Uitgeverij de Arbeiderspers, Amsterdam 1968).

4. Om daar achter te komen, heb ik diverse theologen, geïnteresseerden en antiquariaten aangeschreven, maar men kon mij niet helpen aan een gerichte publicatie. Wat ik bij diverse theologen aan sumiere informatie heb kunnen vinden, is verwerkt bij de teksten die ze in hun onderzoek behandelden.

5. Dr. A.A.Leenhouts, ‘De zeven sjofarim in de apocalyps’ (PrimoVere BV, Den Haag 1995). De schrijver stelt dat de bazuinen van het boek Openbaringen gelezen moeten worden als sjofarim, en bouwt van hieruit zijn theologie op. Het gaat hier in de grondtekst om de salpinx. Dit vertaalprobleem zal ik elders in de studie aan de orde stellen. Ik ben van mening dat er geen grond is om hier aan sjofarim te denken, omdat - na een vergelijking met het ‘Boek van de Strijd’ uit de Qumran-teksten - het voor mij buiten kijf staat dat de bazuinen van Openbaringen gezien moeten worden als een voortzetting van de traditie rond de zilveren trompetten.

6.De theorie over de hoorn werd verzameld uit twee standaardwerken over runderen, te weten: “De Onmisbare”, van L.V. Bartels (boekhandel-uitgeverij Haan, Bedum 1989), blz. 345 e.v., en het “Koeboek” van Anno Fokkinga (Educaboek BV, Culemborg 1985), blz. 125 e.v.

7. Een verslag hiervan stond in de Volkskrant van 19-2-1999.

8. De theorie over de hoorn werd verzameld uit twee standaardwerken over runderen, te weten: “De Onmisbare”, van L.V. Bartels (boekhandel-uitgeverij Haan, Bedum 1989), blz. 345 e.v., en het “Koeboek” van Anno Fokkinga (Educaboek BV, Culemborg 1985), blz. 125 e.v.

9. Een dergelijke beschrijving verwacht je alleen in een woordenboek of een encyclopedie. In dit geval komt hij uit de Prisma Electronische Encyclopedie.

10. Dr. J.de Vries, 'Etymologisch woordenboek' (Aula-boeken, Het Spectrum, Utrecht, z.j.).

11. Het woord 'blaashoorn' is eigenlijk geen gangbaar begrip. Het woord wordt hier ingevoerd, omdat het voor de duidelijkheid van deze studie van belang is om de hoorn als stootwapen of biologisch gegeven te kunnen onderscheiden van de hoorn als signaalinstrument. Vandaar dat het laatste hier 'blaashoorn' genoemd zal worden. Zouden we dit niet als zodanig van elkaar onderscheiden, dan hebben we één woord, en diverse betekenissen.

12. Deze theorie is een eigen inschatting, bij gebrek aan geloofwaardige theorie in de mij onder ogen komende literatuur. Het komt aardig nauw hoe groot een blaasgat is, en hoe de randen rondom dit gat zijn, anders lukt het niet om geluid uit de hoorn te krijgen, of men heeft pijnlijke of zelfs bloederige lippen. Vandaar dat ik er van uit ga dat de blaashoorn ontstaan is tijdens prehistorische experimenten met delen van de jachtbuit, en niet doordat een 'toevallig' gebroken hoorn, waarbij 'toevallig' de punt brak en de rest van de hoorn heel bleef, ook nog eens 'toevallig' een mooi blaasgat kreeg, dat 'toevallig' net juist aan de lippen werd gezet.

13. Informatie afkomstig van internet pagina's van scouting, en door hen weer gehaald uit het boek 'Baden-Powell: Two lives of a Hero, Boy Scouts of America', uit 1964, van William Hillcourt.

14. De reis door Oost-Afrika van Dr.A.Melchior is gepubliceerd in 'Schoonheid en bijgeloof in Oost-Afrika', dr.A.Melchior (N.V.Drukkerij De Spaarnestad, Haarlem, z.j.). Zie blz. 162 voor een tekening van de hoorn met het zijgat.

15. Hierover meer als er specifiek gesproken wordt over de sjofar en het hedendaagse Jodendom.

16. Dr. H.J.Post, 'De wieg der mensheid' (Strengholt, Amsterdam z.j.), derde druk, blz. 216.

17. William Mann, 'James Galways Music in Time' (Unieboek BV en Van Holkema en Warendorf, Bussen 1983), blz. 14.

18. De informatie is van internet, homepage.tinet.ie/~bronzeagehorns.

19. Zie internet, www.kht.org.uk/music/horn-bronze.html.

20. Meer over de Keltische dwarshoorn in een volgende studie, over archeologische vondsten en literatuur.

21. Bij de beschrijving van het hoornblazen van de Germanen zullen we delen van deze tekst eveneens tegenkomen. Om de oorsprong van het religieuze hoornblazen duidelijk te krijgen, hebben we de wind eveneens nodig.

22. 'Prisma van de symbolen' (Het Spectrum BV, Utrecht 1991), blz. 354.

23. Uitgewerkt in de tekst over de Germanen en hun 'stormen en hoornblazen'.

24. ‘Encyclopedie van muziekinstrumenten’, Ruth Midgley (Uitgeverij Helmond, Helmond 1977), blz. 76.

25. Phons Bakx, ‘De Gedachtenverdrijver. De historie van de mondharp’, (Hadewijch, Antwerpen-Baarn, 1992), blz. 14.

26. We gaan hier dieper op in bij het gedeelte over de hoorn en het Oude Testament.

27. De boerhoorn wordt eveneens afzonderlijk behandeld, in een eigen studie.

28. Harry Faber, ‘Midwinterhoornblazen in Twente’ (VVV Twente, Enschede z.j.), blz. 10.

29. Drentsche Volksalmanak 1848, uitgegeven eind 1847, blz. 2.

30. Beide ervaringen met koeien en hoornblazen, zowel aan het 3de Zandwijkje als aan de Trekgatenweg, werden door mijzelf opgedaan. Mij overkwam het zelfde vaker, waardoor ik ervan overtuigd ben geraakt dat de reakties van de koeien niet alleen te maken hebben met de nieuwsgierigheid van het dier, maar verband houden met het blazen op de hoorn.

31. Ik had me hier graag beroepen op een bron, maar kon daarover niets vinden in de bestaande literatuur. Dit zijn dan ook eigen conclusies, waarbij ik me baseer op de experimenten met koeien en er van uitga dat de reactie van de huidige koe niet anders is dan die van zijn of haar voorouders.

32. De redenering is niet gevonden in een geraadpleegde bron. Het is een logische conclusie, gebaseerd op het doordenken van het thema van de hoorn als jachtinstrument en stem van de goden. Om tot deze reconstructie te kunnen komen, werd het thema doorgesproken met een psycho-analyticus van het GGZ-Drenthe, welke goed op de hoogte was van de godsdienstwetenschappelijke achtergronden van het ontstaan van religies, mythologische thematiek, en het functioneren daarvan binnen het menselijk gedrag.

33. Over de culturele uitingsvormen daarvan meer in de eerstvolgende studie, over hoorndragers en hoorngoden.

34. Zie de specifieke studie over de sjofar.

35. Zie de specifieke studie over het boze geesten verjagen, ‘stormen en hoornblazen’, bij de Germanen.

36. Hierop wordt ingegaan bij de beschrijving van de bazuin van de Sinaï.

37. Tijdens de opvoering van de Etstoel te Anloo, augustus 1999, had ik gesprekken met muzikanten, die oude muziek ter gehore brachten, rondom de kerk. De blaashoorn vond men interessant, maar er werd smalend gesproken van het ‘toetertje’, als het ging om het praktische muzikale gebruik ervan. Alleen als fluit, hoornfluit, werd de hoorn gewaardeerd. Maar dat is een geheel andere toepassing dan hier behandeld wordt.

38. Informatie over Maioli en het Archeon werd ontleend aan het boekje bij de cd ‘200.000 jaar muziek’, in 1995 uitgegeven door het Archeon, gesprekken met medewerkers tijdens bezoeken in 1995 en 1996 en een telefonisch onderhoud met ‘hoornblazer’ en Archeon-medewerker Philip van der Zee, d.d. 24-4-1998.

39. Informatie van Philip van der Zee, d.d. 24-4-1998.

40. De afbeelding is onder meer opgenomen in dr.A.van Deursen's 'De achtergrond der psalmen' (Bosch & Keuning, Baarn z.j.), serie Bibliotheek van Boeken bij de Bijbel, blz. 242.

41. Otto Gastra van Loon, 'Mozaïek der muziekgeschiedenis' (Bosch & Keuning, Baarn 1969), deel 1, blz. 26.

42. Idem, zie de foto's na blz. 64.

43. Heinrich Harrer's 'Geesten en demonen. Magische avonturen in verre landen', (La Rivièra & Voorhoeve NV, Zwolle 1971), blz. 182.

44. Dit hoofdstuk bestaat uit informatie, verzameld uit diverse boeken en artikelen, maar voornamelijk uit het Koeboek" van Anno Fokkinga (Educaboek BV, Culemborg 1985), o.a. blz. 12, 14, 26, 92 en 94, en De Onmisbare", van L.V. Bartels (boekhandel-uitgeverij Haan, Bedum 1989), o.a. blz. 365 e.v.

45. Bron: internet, http://www.getty.edu/gci/conservation/7_3/news_in_conservation/kiki.html.

46. Dr. H.J.Post, 'De wieg der mensheid' (Strengholt, Amsterdam z.j.), derde druk, blz. 216.

47. Mythologische en symbolische betekenissen van de hoorn, zoals hier worden behandeld, werden verzameld uit de "Spectrum der Symbolen",uit "De Onmisbare", van L.V. Bartels (boekhandel-uitgeverij Haan, Bedum 1989), blz. 442 e.v., en het "Koeboek" van Anno Fokkinga (Educaboek BV, Culemborg 1985), blz. 149 e.v.

48. Zie Hubert Lampo's, en Pieter Paul Koster's, Arthur (Atrium, Alphen aan de Rijn 1990). onder meer blz. 122 e.v. Het boek is voor de helft gevuld met analyses rondom de overleveringen en geschriften met betrekking tot de Graal.

49. Zie 'Psychologische typen', blz. 213 e.v., van C.G.Jung. Er is diepgaander onderzoek rondom Jung gedaan aan de hand van zijn 'Verzameld werk' (Lemniscaat, Rotterdam 1985).

50. Uitleg, gegeven door een beheerder van een winkel met biologisch-dynamische land- en tuinbouwprodukten.

51. Deze alinea is gebaseerd op "De Onmisbare", van L.V. Bartels (boekhandel-uitgeverij Haan, Bedum 1989), blz. 345.

52. Judith Schuyf, 'Heidens Nederland' (Matrijs, Utrecht 1995), blz. 25.

53. André Parrot, 'De schatten van het Louvre en de bijbel' (Callenbach, Nijkerk 1958), naast blz. 17.

54. Idem, blz. 18.

55. Idem, blz. 28.

56. Idem, blz. 47.

57. Idem, blz. 45.

58. Idem, blz. 45.

59. Idem, blz. 47.

60. Idem, blz. 57.

61. Idem, blz. 63.

62. Idem, naast blz. 64.

63. Idem, blz. 65.

64. Idem, blz. 66.

65. Idem, blz. 70.

66. Idem, blz. 134.

67. André Parrot, 'Abraham en zijn tijd' (Callenbach, Nijkerk 1964), blz. 40.

68. Idem, blz. 118.

69. Prof. Dr. Th.C.Vriezen 'Hoofdlijnen der theologie van het Oude Testament', vijfde druk (H.Veenman & Zonen BV, Wageningen 1977) blz. 373.

70. Idem, blz. 519.

71. Dr. J.Buitkamp, 'De geschiedenis van Israël' (Van Dishoeck, Bussem 1967), blz. 47.

72. Over de watervogels en de moedergodin wordt elders in de hoorn-studie verder uitgewijd.

73. De informatie uit deze alinea is afkomstig uit Heinrich Harrer's 'Geesten en demonen. Magische avonturen in verre landen', (La Rivièra & Voorhoeve NV, Zwolle 1971), blz. 13.

74. Idem, blz. 30.

75. Ibidem.

76. Idem, blz. 61.

77. Idem, blz. 152.

78. Idem, blz. 162.

79. Idem, blz. 30.

80. Helmuth M. Böttcher, 'God heeft vele namen' (Servire, Wassenaar 1972), blz. 100 e.v. en 143 e.v. Het boek geeft een cultuurgeschiedenis van het godsbeeld, waarin dit keer op keer gekoppeld wordt aan de sterrenbeelden. Het Christendom ontstaat als de zon opkomt in het sterrenbeeld Vissen.

81. De hier weergegeven informatie is afkomstig uit Velikovsky's boek 'Werelden in botsing' (Ankh-Hermes, Deventer 1973).

82. De voorbeelden zijn afkomstig uit het boekje 'De mens op zoek naar God', in 1990 uitgegeven door het Wachttoren-Genootschap.

83. 'Het KRSNA-boek', De grote klassieken van India, deel 3, blz. 253. Een boek van A.C. Bhaktivedanta Swami Prabhupada (Bhaktivedanta Book Trust, Amsterdam 1981).

84. Het gaat hier om eigen ervaringen. Mij werd regelmatig gezegd, als ik op een hoorn blies, dat het mensen deed denken aan een tochtige koe of een dolle stier.

85. Heimdal en zijn hoorn worden beschreven in de Edda. Hierover later meer, in een specifieke studie over de hoorn in de Germaanse belevingswereld, en het 'Stormen en hoornblazen'.

86. John Mason (coördinator), 'Mysterieuze monsters', serie Grote Mysteries (Lekturama, Rotterdam 1978), blz. 159 e.v.

87. Onder meer in het maandblad 'Internationale ECHO van ideeën en gebeurtenissen uit alle landen', 4de jaargang, nr. 40, december 1949, blz. 465 e.v.

88. John Mason (coördinator), 'Mysterieuze monsters', serie Grote Mysteries (Lekturama, Rotterdam 1978), blz. 159 e.v.

89. Idem.

90. Deze verklaring is ontleend aan de 'Encyclopaedica Jucaica Jerusalem', volume 14, pagina 1442, en wordt ook gevolgd in de sjofar-studie van dr. A.A.Leenhouts, 'De zeven sjofarim in de apocalyps' (Primo Vere BV, Den Haag 1995), blz. 50.

91. Er is gebruik gemaakt van de elektronische editie van de Kanttekeningen bij de Statenvertaling, opgenomen op de cd-rom van uitgeverij Medema, de Multimedema-Bijbel.

92. Omdat ik zelf het Hebreeuws niet machtig ben, heb ik hierbij gebruik moeten maken van woordenboeken en encyclopedieën. De taalkundige informatie werd me in kopie aangeboden door dr.Otto Mulder, docent Hebreeuws.

93. Deze informatie is afkomstig uit Riehms Bijbels Woordenboek, opgenomen op de cd-rom Online Bible de Luxe.

94. Bron: Greg Killian, internet-adres members.aol.com/gkilli4/home/yovel.html.

95. Bron: Greg Killian, internet-adres members.aol.com/gkilli4/home/yovel.html.

96. Er werd onderzoek gedaan naar de achtergronden en verbanden met de naam Jubal door drs. O. Mulder, leraar Hebreeuws en Oude Testament van de HBO-theologie Windesheim te Zwolle, met behulp van het 'Hebreeuws Lexicon' van Köhler en Baumgarten.

97. Bron: Greg Killian, internet-adres members.aol.com/gkilli4/home/yovel.html.

98. Dr.J.de Vries, ‘Etymologisch woordenboek’, Aula-boeken (Het Spectrum, Utrecht z.j.).

99. Prof. F. Otten en prof. J. Verhaar, ‘Het verlossende antwoord op kwellende vragen’ (Algemene Katholieke Uitgeversmij Uri et Orbi, Utrecht 1939), blz. 179.

100. Hierover meer in een afzonderlijk onderzoek, waarbij de sjofar binnen het huidige Jodendom centraal staat.

101. Dr. G.Ch. Aalders, ‘Het boek Genesis opnieuw uit de grondtekst vertaald en verklaard’, eerste deel, (Kok, Kampen 1949), blz. 165.

102. Volgens het verhaal van de zondvloed stammen we af van Noach. Als musici zouden afstammen van Jubal, zou er ook buiten Noach om een geslacht zijn geweest dat de zondvloed overleefde, of men moet concluderen dat men bij het vaderschap van Jubal het verhaal rondom Noach helemaal buiten spel zette. Dit laatste wordt dus door Dr. Aalders ontkend. Men moet het woord ‘vader’ anders interpreteren.

103. Dr. C. Westermann, ‘Genesis I. Een praktische bijbelverklaring’ (Kok, Kampen 1986), blz. 56.

104. Het instituut is te bereiken via internet: ohr”virtual.co.il en http://www.ohr.org.il

105. D.W.L.Milo, ‘Zangers en speellieden. Bijdrage tot de ontwikkeling van een Calvinistische kerkmuziek’ (Oosterlaan & Le Cointre NV, Goes 1946), blz. 33.

106. De auteur ervan is onbekend. We kennen de tekst in het Nederlands in een vertaling van Dr. P.W. van der Horst als ‘De bijbelse geschiedenis van Pseudo-Philo’ (Kok, Kampen 1990). Zie blz. 47.

107. Idem, blz. 54.

108. Idem.

109. Bron: interview van Yko van der Goot met rabbijn J.S.Jacobs, opgenomen in de Reader ‘Werkboek Theologie van het Oude Testament’, drs.O.Mulder (Windesheim, Zwolle 1993).)

110. Dr.K.Roubos, ‘Feesten in Israël’ (Bosch & Keuning, Baarn 1960), blz. 80.

111. ‘Prisma der symbolen’, blz. 302.

112. Deze informatie werd via internet verstrekt door het Ohr Somayach Institution, via het adres ohr”virtual.co.il, op naam van rabbie Eli Schwartz. Men verstrekt informatie over het Jodendom aan iedereen die met serieuze vragen komt, ongeacht de eigen achtergronden. Hun internetpagina is http://www.ohr.org.il.

113. Willem Zuidema, ‘Gods partner. Ontmoeting met het Jodendom’ (Ten Have, Baarn 1977), blz. 27.

114. Deze Midrasj-teksten werden verzameld door Greg Killian en gepubliceerd via internet, in zijn sjofar-studie, op members.aol.com/gkilli1/home/shofar.html.

115. Een van de vele afbeeldingen ervan, met achtergrondinformatie, vinden we in ‘The jews in their land’, geschreven door diverse auteurs (Aldus Books Limited, London 1966), blz. 87.

116. Zie de Encyclopedie van het Oude en Nieuwe Testament (redactie dr.S.P.Dee en prof. dr. J. Schoneveld, uitgeverij Bosch & Keuning) op ‘altaar’ en ‘masseben’.

117. Deze Midrasj-teksten werden verzameld door Greg Killian en gepubliceerd via internet, in zijn sjofar-studie, op members.aol.com/gkilli1/home/shofar.html.

118. Dr. G.Ch. Aalders, ‘Het boek Genesis opnieuw uit de grondtekst vertaald en verklaard’, eerste deel, (Kok, Kampen 1949), blz. 9 e.v.

119. Idem. Zie ook ‘Geïllustreerde encyclopedie van de bijbel’ (ICOB/BV Uitgeveri Septuaginta/G.B.van Goor en Zonen, Den Haag 1976) blz. 108. De Nederlandse uitgave van deze encyclopedie stond onder redactie van rabbijn Y.Ashkenasy, Dr. J. Van Goudoever, Prof. Dr. Th. De Kruijf en W.A.C. Whitlau.

120. Dr. G.Ch. Aalders, ‘Het boek Genesis opnieuw uit de grondtekst vertaald en verklaard’, eerste deel, (Kok, Kampen 1949), blz. 149.

121. ‘Geïllustreerde encyclopedie van de bijbel’ (ICOB/BV Uitgeverij Septuaginta/G.B.van Goor en Zonen, Den Haag 1976) blz. 209 e.v.. De Nederlandse uitgave van deze encyclopedie stond onder redactie van rabbijn Y.Ashkenasy, Dr. J. Van Goudoever, Prof. Dr. Th. De Kruijf en W.A.C. Whitlau.

122. Idem, blz. 436 e.v.

123. Wilhelmus Brakel, ‘Redelijke Godsdienst enz.’ deel 1 (wed.Hendrik van den Aak, Rotterdam 15de druk 1742), blz. 291.

124. Idem, blz. 292.

125. Idem, blz. 293.

126. Idem, blz. 299.

127. Wilhelmus à Brakel, ‘Redelijke Godsdienst enz.’ deel 2 (wed.Hendrik van den Aak, Rotterdam 16de druk 1748) blz. 35.

128. Idem.

129. Idem, blz. 30-197.

130. Wilhelmus à Brakel, ‘Redelijke Godsdienst enz.’ deel 3 (wed.Hendrik van den Aak, Rotterdam 3de druk 1707).

131. Idem, blz. 44/45.

132. Wilhelmus à Brakel, ‘Redelijke Godsdienst enz.’, tweede deel (wed.Hendrik van den Aak, Rotterdam 1748), blz. 746.

133. Dit boek is in 1990 vertaald in het Nederlands uitgegeven onder de titel: 'De Leer van het Verbond en het Testament van God' (Uitgeverij De Groot-Goudriaan, Kampen 1990). Het werd uit het Latijn vertaald door W.J.van Asselt en H.G. Renger.

134. Dr. H. Berkhof, "Christelijk Geloof" (Callenbach, Nijkerk 1993), blz. 233.

135. Prof. Dr. Th.C.Vriezen 'Hoofdlijnen der theologie van het Oude Testament', vijfde druk (H.Veenman & Zonen BV, Wageningen 1977) blz. 59.

136. Prof. Dr. Th.C.Vriezen 'Hoofdlijnen der theologie van het Oude Testament', vijfde druk (H.Veenman & Zonen BV, Wageningen 1977) blz. 198.

137. Dr. C.Houtman, 'Exodus vertaald en verklaard', deel 2 (Kok, Kampen 1989), blz. 386.

138. Idem, blz. 406.

139. Zie hierover o.m. dr.K.Spronk 'Jozua. Een praktische bijbelverklaring' (Kok, Kampen 1994, blz. 13.)

140. Zie ook 'Geïllustreerde encyclopedie van de bijbel' (ICOB/BV Uitgeverij Septuaginta/ G.B. van Goor en Zonen, Den Haag 1976), blz. 421. De Nederlandse uitgave van deze encyclopedie stond onder redactie van rabbijn Y.Ashkenasy, Dr. J. Van Goudoever, Prof. Dr. Th. De Kruijf en W.A.C. Whitlau.

141. Idem, blz. 627.

142. Dr.K. Roubos, '1 Kronieken', uit de serie 'De prediking van het Oude Testament' (Callenbach, Nijkerk 1969), blz. 9.

143. Idem.

144. Idem, blz. 12.

145. Idem, blz. 13.

146. Idem, blz. 14.

147.Zie hierover o.m. dr.K.Spronk 'Jozua. Een praktische bijbelverklaring' (Kok, Kampen 1994), blz. 53.

148. Idem, blz. 58.

149. Een antwoord van Rabbi Mordechai Becher, Ohr Somayach-instituut, 2 mei 1999.

150. Dr. H. Jagersma, 'Numeri', deel 1, serie 'De prediking van het Oude Testament', blz. 161.

151. Dr. M.A.Beek, 'Jozua', uit de serie 'De prediking van het Oude Testament' (Callenbach, Nijkerk 1981), blz. 73.

152. Zie hierover o.m. dr.K.Spronk 'Jozua. Een praktische bijbelverklaring' (Kok, Kampen

1994, blz. 56.

153. Werner Keller, ‘De bijbel heeft toch gelijk’, (Meulenhoff, Baarn z.j.) blz. 155 e.v.

154. Kathleen M. Kenyon, ‘Jericho. Cultuurgeschiedenis van Palestina tot aan de komst van Jozua’ (Sijthoff’s Uitgeversmij, Leiden 1959), blz. 173.

155. Idem.

156. ‘Antuiqeitates Judaicae’, Flavius Josefus, boek 5, hoofdstuk 4, alinea 2 en 3.

157. Over de boerhoorn wordt een afzonderlijke studie gepubliceerd.

158. ‘Antuiqeitates Judaicae’, Flavius Josefus, boek 5, hoofdstuk 6, alinea 5.

159. Dr. M.A. Beek, ‘Wegen en voetsporen van het Oude Testament’ (W.Gaade N.V., Delft 1956), blz. 100.

160. Een reactie van rabbijn Shraga Simmons van het Aish HaTorah-instituut, van 8 november 2000.

161. Prof. Dr. Th.C.Vriezen ‘Hoofdlijnen der theologie van het Oude Testament’, vijfde druk (H.Veenman & Zonen BV, Wageningen 1977) blz. 59.

162. Dr. H. Berkhof, "Christelijk Geloof" (Callenbach, Nijkerk 1993), blz. 232.

163. Prof. Dr. Th.C.Vriezen ‘Hoofdlijnen der theologie van het Oude Testament’, vijfde druk (H.Veenman & Zonen BV, Wageningen 1977) blz. 398, 399, 400.

164. Prof. Dr. Th.C.Vriezen ‘Hoofdlijnen der theologie van het Oude Testament’, vijfde druk (H.Veenman & Zonen BV, Wageningen 1977) blz. 42.

165. Zie Dr.K.Roubos, ‘Feesten in Israël’ (Bosch & Keuning, Baarn 1960), blz. 36 e.v. voor een uitvoerige beschrijving van het nieuwe-maan-feest, en wat daarmee samenhing.

166. Het ‘stormen en hoornblazen’ van de Germanen wordt elders in mijn hoornstudie uitgewerkt.

167. Deze Midrasj-teksten werden verzameld door Greg Killian en gepubliceerd via internet, in zijn sjofar-studie, op www.members.aol.com/gkilli1/home/shofar.html.

168. Dit is een doordenking van dit thema van mijn eigen hand, mede gebaseerd op eigen proefondervindelijk bazuin-onderzoek. Diverse malen lukte het me om met een hoorn afstanden te overbruggen, waar mijn stem mij in de steek liet.

169. Prof. Dr. Th.C.Vriezen ‘Hoofdlijnen der theologie van het Oude Testament’, vijfde druk (H.Veenman & Zonen BV, Wageningen 1977) blz. 496.

170. Prof. Dr. Th.C.Vriezen ‘Hoofdlijnen der theologie van het Oude Testament’, vijfde druk (H.Veenman & Zonen BV, Wageningen 1977) blz. 495, 496.

171. Prof. Dr. Th.C.Vriezen ‘Hoofdlijnen der theologie van het Oude Testament’, vijfde druk (H.Veenman & Zonen BV, Wageningen 1977) blz. 497.

172. Zie de inleiding op Jesaja in de ‘Bijbel met kanttekeningen’ van Bosch & Keuning, Baarn.

173. Zie de inleiding op Jesaja in de ‘Bijbel met kanttekeningen’ van Bosch & Keuning, Baarn.

174. Drs. H.C. Endendijk, ‘De Gereformeerde Kerken in Nederland’, deel 1 (Kok, Kampen 1990), blz. 68.

175. Prof. Dr. Th.C.Vriezen ‘Hoofdlijnen der theologie van het Oude Testament’, vijfde druk (H.Veenman & Zonen BV, Wageningen 1977) blz. 495, 496.

176. Zev Vilnay, ‘Israël. Een moderne gids door het land van de Bijbel’ (Strengholt, Amsterdam 1966), blz. 383.

177. Een citaat van rabbi Elie Schwartz van het Ohr-Somayach-instituut, van 21 februari 1999.

178. Prof. Dr. Th.C.Vriezen ‘Hoofdlijnen der theologie van het Oude Testament’, vijfde druk (H.Veenman & Zonen BV, Wageningen 1977) blz. 442.

179. Prof. Dr. Th.C.Vriezen ‘Hoofdlijnen der theologie van het Oude Testament’, vijfde druk (H.Veenman & Zonen BV, Wageningen 1977) blz. 364.

180. Prof. Dr. Th.C.Vriezen ‘Hoofdlijnen der theologie van het Oude Testament’, vijfde druk (H.Veenman & Zonen BV, Wageningen 1977) blz. 85.

181. ‘Bijbel met kanttekeningen’ (Bosch en Keuning, Baarn z.j.), onder redactie van dr. J.H.Bavinck en dr. H.A. Edelkoort. Zie de kanttekeningen en uitleg bij Numeri 10.

182. Otto Gastra van Loon, ‘Mozaïek der muziekgeschiedenis’ (Bosch & Keuning, Baarn 1969), deel 1, foto’s achter blz. 64.

183. Flavius Josefus, ‘Antiquitates Judaicae’, boek 3, hoofdstuk 12, paragraaf 6.

184. Ik maak hier gebruik van de digitale versie van de Kanttekeningen bij de Staten Vertaling, zoals deze zijn opgenomen op de CD-ROM ‘Multimedema Bijbel’ (Uitgeverij Medema, Vaassen 1997).

185. Dr. B. Maarsingh, ‘Leviticus’, serie ‘De prediking van het Oude Testament’ (Callenbach, Nijkerk 1980), blz. 208.

186. Dr. H. Jagersma, ‘Numeri’, eerste deel, serie ‘De prediking van het Oude Testament’, (Callenbach, Nijkerk 1983), blz. 164.

187. Het ontstaan van de Torah, en de theoriën daaromtrent, zijn uitgewerkt door Dr. G.Ch. Aalders, ‘Het boek Genesis opnieuw uit de grondtekst vertaald en verklaard’, eerste deel, (Kok, Kampen 1949), blz. 9 e.v. Tevens vinden we informatie hieromtrent terug in de delen

met betrekking tot de Torah uit de serie ‘De prediking van het Oude Testament’, welke in andere noten in deze studie genoemd worden. Zie ook ‘Geïllustreerde encyclopedie van de bijbel’ (ICOB-BV Uitgeverij Septuagina/G.B.van Goor en Zonen, Den Haag 1976) blz. 108. De Nederlandse uitgave van deze encyclopedie stond onder redactie van rabbijn Y.Ashkenasy, Dr. J. Van Goudoever, Prof. Dr. Th. De Kruijf en W.A.C. Whitlau.

188. De geschiedenis van de tempel is een van de vele onderwerpen die wel aangetipt kunnen worden, maar vanwege de omvang van dit onderzoek niet uitgewerkt worden. Informatie hieromtrent is na te lezen in onder meer de in de vorige noot genoemde ‘Geïllustreerde encyclopedie van de bijbel’, en de ‘Encyclopedie van het Oude en Nieuwe Testament’ van Bosch & Keuning, Baarn.

189. Dit werd ook al gemeld door dr. H. Jagersma in ‘Numeri’, eerste deel, serie ‘De prediking van het Oude Testament’, (Callenbach, Nijkerk 1983), blz. 160.

190. Zie dr. K. Roubos, ‘II Kronieken’, uit de serie ‘De prediking van het Oude Testament’, (Callenbach, Nijkerk 1985), blz. 65.

191. In de commentaren heb ik hierover niets gelezen, zodat ik mij bij deze gedachtengang op niemand kan beroepen. Het lijkt me een prachtig punt voor verder onderzoek, door mij of door derden.

192. Idem. Ik beschouw deze studie in geen geval als afgerond, en hoop dat anderen geprikkeld mogen worden tot meedenken!

193. Het mondstuk wordt gemeld door dr. H. Jagersma in ‘Numeri’, eerste deel, serie ‘De prediking van het Oude Testament’, (Callenbach, Nijkerk 1983), blz. 262. Hij noemt ook de twee trompetten uit het graf van Toetanchamon.

194. Zie ‘Het ontstaan van Israël’, redaktie Kees Roeleveld (Evangelische Omroep, Doorn 1982), op de binnenzijde van het achterkaft.

195. Nicholas Reeves, 'Toetanchamon. De koning. Het graf. De schatten' (Becht, Haarlem 1991), blz. 164.

196. Idem.

197. Idem.

198. Ik durf dit te zeggen op basis van eigen experimenten, in dit geval met de Romeinse bucina. Een redelijk gelijkende replica daarvan is in mijn bezit. Ik verving het oorspronkelijke mondstuk op 20 november 2000 voor een trompetmondstuk. De klanken bleken ineens veel mooier te zijn dan met het oorspronkelijke mondstuk. Het rauwige was er af. Er bleek zelfs een hogere toon te zijn, welke met het oorspronkelijke mondstuk niet te verkrijgen was. Verder bleek de wand van het instrument op een dusdanige wijze te trillen, dat er krachten op stonden welke ik niet had kunnen oproepen met het originele mondstuk. Wanneer we dus oude instrumenten willen laten klinken, op zodanige wijze als ze ook geklonken hebben in de tijd dat ze gemaakt werden, en we willen horen wat men oudtijds hoorde, moeten we ons ver houden van moderne mondstukken.

199. Idem.

200. Idem, blz. 163.

201. Ik beroep me hier op eigen experimenten. Ik ben in het bezit van enkele eenvoudige metalen trompetten, waarbij opviel dat de eenvoudigste exemplaren, mits goed geconstrueerd, het meeste lawaai kunnen voortbrengen.

202. Dr.K. Roubos, ‘1 Kronieken’, uit de serie ‘De prediking van het Oude Testament’ (Callenbach, Nijkerk 1969), blz. 9.

203. ‘Antiquitates Judaicae’, Flavius Josefus, boek 8, hoofdstuk 3, alinea 4.

204. Idem, alinea 8.

205. Van rabbinale zijde is gepubliceerd over de zaken waarin Flavius Josefus feitelijk onjuist was, zo werd me meegedeeld door rabbi P.Waldman van het Aish Ha Torah-instituut, in een schrijven van 26 november 2000. Hij verwees naar het boek Torah Nation” van rabbi Avigdor Miller, waarin dieper werd ingegaan op deze zaak. Verder is er natuurlijk het gegeven dat de boeken van Josefus wel gebruikt kunnen worden voor historische uitleg, zei het met de nodige kritische distantie, maar niet als heilige boeken erkenning gevonden hebben. Daar waar de boeken van Josefus in strijd zijn met de Tenach, kiest de rabbinale traditie voor de Tenach.

206. Mij is bekend dat in Israël Dr. Mordechai Sobol onderzoek heeft gedaan naar de muziek in de zang in de tempel. Het werd me tijdens het onderzoek gemeld door Menachem Armon Philipson, sjofarblazer in Israël, wiens oom als rabbijn als laatste op de sjofar blies in de Joodse gemeente van Hoogeveen. Gedurende dit onderzoek is de informatie van Dr.Sobol nog niet beschikbaar gekomen. Ze zou van groot belang kunnen zijn bij een praktisch vervolg.

207. Voor een bruikbaar overzicht van koningen en jaartallen: Kees Roeleveld, ‘Het ontstaan van Israël. De geschiedenis van het Oude Testament (EO, 1982), binnenkant achterkaft.

208. Een reactie van Rabbi Mordechai Becher, Ohr Somayach-instituut, 2 mei 1999.

209. Dit werd me duidelijk door een schrijven van rabbi P. Waldman van het Aish Ha Torah-instituut, van 26 november 2000. Hij gaf aan dat het niet uitmaakte of er nu wel of geen trompetten gevonden werden bij opgravingen, ten aanzien van de vraag of er veel of weinig waren geweest, en wanneer er in de bijbel afwijkende informatie stond ten aanzien van de regelgeving van Numeri 10, dan moest de conclusie zijn dat deze informatie te maken had met een situatie die daar los van stond. De tekst van de bijbel kon niet in strijd zijn met zichzelf.

210. Idem.

211. Ik heb er diverse commentaren op deze tekst op na geslagen, maar behalve dat men constateert dat trompetten elders in handen van priesters zijn (zie bijvoorbeeld blz. 215 van Dr. K. Roubos’, ‘II Kronieken, Callenbach - Nijkerk 1985) is mij tot op heden geen literatuur over een verklaring voor dit fenomeen bekend.

212. Ik heb dit nergens gelezen, maar het is een werkhypothese waar ik zelf een tijd bij stil

heb gestaan.

213. Zie ook ‘Geïllustreerde encyclopedie van de bijbel’ (ICOB/BV Uitgeverij Septuaginta/ G.B. van Goor en Zonen, Den Haag 1976), blz. 421. De Nederlandse uitgave van deze encyclopedie stond onder redactie van rabbijn Y.Ashkenasy, Dr. J. Van Goudoever, Prof. Dr. Th. De Kruijf en W.A.C. Whitlau.

214. Dr.K. Roubos, ‘1 Kronieken’ (Callenbach, Nijkerk 1969), blz. 9.

215. Idem.

216. Idem, blz. 13.

217. Deze reconstructie is dus niet afkomstig uit enige vorm van literatuur, maar eigen denkwerk. Zoals eerder is geconstateerd: in de literatuur heb ik tot op heden niets over dit probleem terug kunnen vinden, behalve dan de acceptatie van dr. K. Roubos dat ook niet-priesters bliezen.

218. Dr. Otto Mulder, ‘Simon de hogepriester in Sirach 50' (Otto Mulder, Almelo 2000), blz. 286.

219. Idem, blz. 196.

220. Idem, blz. 191.

221. Het bedoelde onderzoek van dr. Otto Mulder, een in eigen beheer uitgegeven proefschrift.

222. Dit wordt door mij uitgewerkt in een afzonderlijke studie, over de sjofar en het gebruik ervan bij Rosh Hashanah en Yom Kippoer.

223. Zie ook ‘Geïllustreerde encyclopedie van de bijbel’ (ICOB/BV Uitgeverij Septuaginta/ G.B. van Goor en Zonen, Den Haag 1976), blz. 62 en 278. De Nederlandse uitgave van deze encyclopedie stond onder redactie van rabbijn Y.Ashkenasy, Dr. J. Van Goudoever, Prof. Dr. Th. De Kruijf en W.A.C. Whitlau.

224. De verwijzing naar Numeri 10 vinden we bijvoorbeeld ook in een noot, naast de Lutherse Vertaling, uitgegeven in 1906 door het Nederlands bijbelgenootschap.

225. Er bestaat voor mij geen speciale voorkeur voor de Lutherse Vertaling, maar deze vertaling, net als de Staten Vertaling een woord voor woord vertaling met een vast taalgebruik, was bij mij thuis aanwezig, in tegenstelling tot de Staten Vertaling van de apocriefen.

226. Siddoer, gebedenboek, in de vertaling van Jitschak Dasberg (NIK, Amsterdam 1993), blz. 337.

227. Ik baseer me hierbij op een Engelse vertaling, zoals we die vinden op internet, op het adres http://wesley.nnu.edu/noncanon/apocrypha.htm, waar te lezen is: *So Judas saw that the battle had begun and that the cry of the city went up to Heaven with trumpets and loud shouts...”*

228.García Martínez en Van der Woude, ‘De rollen van de Dode Zee’, deel 2, (Kok, Kampen 1992), blz. 99 e.v.

229.García Martínez en Van der Woude, ‘De rollen van de Dode Zee’, deel 2, (Kok, Kampen 1992), blz. 191.

230. García Martínez en A.S.van der Woude, ‘De rollen van de Dode Zee’ (Kok, Kampen 1995), blz. 165 e.v.

231. Zo werd hij aanvankelijk genoemd. Onder deze titel werd in 1960 een Nederlandse vertaling gepubliceerd, van de hand van Dr. H.A. Brongers. Zie ‘De rol van de Strijd’, Dr. H.A. Brongers (Proost en Brandt NV, Amsterdam 1960).

232. Zo heet de rol in de vertaling van García Martínez en Van der Woude, ‘De rollen van de Dode Zee’, deel 2, (Kok, Kampen 1992). Zie blz. 99 e.v. De hier gebruikte tekst is die van Van der Woude. Hoewel ik mij niet bevoegd acht om een taalkundig onderbouwde keus te maken tussen beide vertalingen, ben ik er van uit gegaan dat tussen die van Brongers en die van García Martínez en Van der Woude 32 jaar theologische discussie zit, welke bij de laatste vertaling zeer zeker meegenomen zal zijn.

233. Dit is een eigen conclusie, en volgens mij een logische uitwerking van wat ik in deze studie verwerkt heb aan commentaren van derden op de eschatologische verwachtingen rondom de sjofar. Omdat JHWH in het verleden het volk te hulp schoot onder het geluid van de sjofar (Sinaï) ontstond de verwachting van zijn ingrijpen in de toekomst, waarbij zijn verschijning eveneens met de sjofar gepaard zal gaan. Een logische uitwerking daarvan is, dat een zelfde proces zich voorgedaan kan hebben rondom de trompetten. JHWH hielp bij de opstand van de Makkabeërs, toen de trompetten klonken, dus hij zal weer helpen in een opstand als deze zullen klinken. Daarbij wordt de verwachting vanuit de Torah gesteund door Numeri 10.

234. De uitleg werd gegeven door García Martínez en Van der Woude, blz. 99 e.v. Het boekje van Brongers geeft een tekst-voor-tekst uitleg bij de Rol van de Strijd.

235. Brongers vertaalde hier ‘de macht van’, maar merkte in een noot op dat er letterlijk stond ‘het afsnijden van de horen’, net als in Klaagliederen 2:3. Zie Brongers blz. 69.

236. García Martínez en Van der Woude, ‘De rollen van de Dode Zee’, deel 2, (Kok, Kampen 1992), blz. 136.

237.García Martínez en Van der Woude, ‘De rollen van de Dode Zee’, deel 2, (Kok, Kampen 1992), blz. 140.

238. Dr. H. Jagersma, ‘Numeri’, eerste deel, serie ‘De prediking van het Oude Testament’, (Callenbach, Nijkerk 1983), blz. 165.

239. We vinden het verhaal vertelt in “Oude en nieuwe Joodse sprookjes en verhalen” van Israël Zwi Kanner (Advena, Hoogeveen/Genk 1988) blz. 115. De auteur beroept zich in dit boek op het oude geschrift Talmoed Megillah 9. Zo lijkt het alsof het verhaal uit Joodse bron ontspoten is, maar juist het tegenovergestelde is waar. Zie ook de volgende noot.

240. Het Joodse geschrift Talmoed Megillah 9, is de oudste tekst waarin het ontstaan van de Septuaginta en de legende van de ‘72 rabbijnen’ werd weergegeven. Maar deze Talmoed-tekst is juist bedoeld om de Septuaginta en de bijbehorende christelijke legende te ontmaskeren, aangezien er duidelijk in wordt aangegeven waar de tekst onjuist is. Zie Megillah 9 a en b. Ik werd hierop gewezen door rabbi P. Waldman van het Aish HaTorah-instituut in een briefje van 26 november 2000.

241. Flavius Josefus, ‘De Oude Geschiedenis van de Joden’ deel 2, vertaald, ingeleid en van aantekeningen voorzien door F.J.A.M. Meijer en M.A. Wes (Ambo, Amsterdam 1997), blz. 46 en verder. De tekst van de brief is overgenomen en verwerkt door Flavius Josefus, vandaar dat deze in het voorwoord van diens geschriften besproken wordt.

242. Idem, blz. 52.

243. Idem, blz. 50.

244. ‘Encyclopedisch woordenboek der klassieke oudheid’, H.Lamer, (Uitgeverij Septuaginta - ICOB, Alphen aan de Rijn 1978), blz. 350.

245. ‘Mythen, mensen en muziek’, Geralda Jurriaanse-Helle (eindredactie), mededelingenblad van de Vereniging van Vrienden van het Allard Pierson Museum (Amsterdam, december 1999), blz. 21.

246. Dr. A.A.Leenhouts, ‘De zeven sjofarim in de apocalyps’ (Primo Vere BV, Den Haag 1995), blz. 50. Hij heeft het weer ontleend aan Gerhard Kittel’s ‘Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament’, siebenter band, pag.75 (W.Kohlhammer Verlag, Stuttgart 1964).

247. Otto Glastra van Loon, ‘Mozaïek der muziekgeschiedenis’, (Bosch & Keuning, Baarn 1969), blz. 43 en 48.

248. De Vulgaat is in zijn geheel te vinden op internet, en wel op het helaas vrij lange adres: http://www.math.byu.edu/~smithw/Lds/LDS/Ancient-history-items/Early-Christian/Vulgate/

249. ‘Mythen, mensen en muziek’, Geralda Jurriaanse-Helle (eindredactie), mededelingenblad van de Vereniging van Vrienden van het Allard Pierson Museum (Amsterdam, december 1999), blz. 21.

250. Dr. J.de Vries, ‘Etymologisch woordenboek’ (Aula-boeken, Het Spectrum, Utrecht, z.j.).

251. ‘Woordenboek der Griekse en Romeinse oudheid’, dr. J.G. Schlimmer en dr. Z.C. de Boer (De Erven Bohn, Haarlem 1910), blz. 127.

9. ‘Encyclopedisch woordenboek der klassieke oudheid’, H.Lamer, (Uitgeverij Septuagina - ICOB, Alphen aan de Rijn 1978), blz. 67.

253. ‘Mythen, mensen en muziek’, Geralda Jurriaanse-Helle (eindredactie), mededelingenblad van de Vereniging van Vrienden van het Allard Pierson Museum (Amsterdam, december 1999), blz. 22. Een soortgelijk instrument is in mijn bezit. Het betreft hier een rechte jachthoorn uit Engeland, met een gelijke vorm en gelijkende lengte. Dit instrument werd aldaar ook wel gebruikt op de postkoetsen. De lengte van het instrument van Aurelius Surus moet geschat worden, en hangt af van de lengte van de soldaat op de steen.

Nauwkeurige nametingen laten zien dat het instrument net ietsjes langer is dan de helft van Aurelius' lengte.

254. Zev Vilnay, 'Israël. Een moderne gids door het land van de Bijbel' (Strengholt, Amsterdam 1966), blz. 383.

255. Dr. H. Baarlink (redactie), 'Inleiding tot het Nieuwe Testament' (Kok, Kampen 1989), blz. 73 e.v.

256. Idem, blz. 332 e.v.

257. Idem, blz. 89 e.v.

258. Met alle respect voor al het onderzoek dat er op het gebied van het ontstaan van het Nieuwe Testament gedaan is, ben ik van mening dat er te weinig rekening gehouden wordt met de kracht van sommige menselijke processen, welke het synoptische probleem ook op zouden kunnen lossen. Ik heb deze doorgesproken met een psychiater-psychoanalyticus, zodat ik daar ook mee naar buiten durf te komen. Hij was, los van mij, op een soortgelijke gedachtengang uitgekomen, tijdens eigen onderzoek van het Nieuwe Testament. De gedachte daarbij is dat wanneer er een leider van een groep wegvalt, en de groep min of meer bij elkaar blijft of regelmatig bij elkaar komt, er een vorm van rouwverwerking optreedt, waarbij uitspraken en handelingen van de leider doorlopend worden geëvalueerd, zodat er uiteindelijk een min of meer gemeenschappelijk verhaal onder de groepsleden ontstaat. Deze mondelinge bron is aan te duiden als 'E', 'Evaluatie'. De woordenverzameling 'Q' kan tijdens dit evaluatieproces op papier zijn gezet. Dit proces kan goed aansluiten bij de oudste gegevens, zoals ze zijn overgeleverd over het ontstaan van de evangeliën. Deze gedachtengang is uitgewerkt op internet, en is te vinden op het volgende adres: www.rendo.de-kooi.nl/~ametsel/evangeli.htm. Het denken hierover is geen aanval op de bestaande tweebronnen-theorie, maar een poging om de daaruit verworven inzichten anders te ordenen, zodat zowel de mens en diens innerlijke krachten als de overlevering recht wordt gedaan.

259. Dr. H. Baarlink (redactie), 'Inleiding tot het Nieuwe Testament' (Kok, Kampen 1989), blz. 80 e.v. Volgens de overleveringen zou, wanneer deze in historisch perspectief worden bezien, het Evangelie van Mattheus ontstaan zijn in de periode 60-64 na Christus.

260. J. Schmid, 'Het Nieuwe Testament met commentaar', eerste deel, 'Het evangelie volgens Mattheus', vertaling L. Witsenburg (Patmos, Antwerpen 1963), blz. 405.

261. Binnen het model van de tweebronnentheorie zou de tekst ontleend kunnen zijn aan Q, omdat Q mogelijk veel groter was dan datgene wat door Mattheus en Lucas daarvan gezamenlijk werd overgenomen. Zie ook Dr. H. Baarlink (redactie), 'Inleiding tot het Nieuwe Testament' (Kok, Kampen 1989), blz. 91. Binnen het denken in het model met E en Q kan dit 'Sondergut' afkomstig zijn uit E, waarvan de omvang eveneens niet bekend is. Maar er kan ook een totaal andere bron aan de orde zijn.

262. J. Schmid, 'Het Nieuwe Testament met commentaar', eerste deel, 'Het evangelie volgens Mattheus', vertaling L. Witsenburg (Patmos, Antwerpen 1963), blz. 411.

263. Eigen ervaring. Ik heb geblazen met een korte trompet en sjofarim.

264. Dr. H. Baarlink, ‘Mattheus II’ (Kok, Kampen 1999), blz. 175.

265. A Vonier O.S.B., ‘De engelen’ (voorhout, 1951), blz. 22 en dr. J.Blauw, ‘Gezanten van de hemel’ (Bosch en Keuning, Baarn z.j.), blz. 8.

266. K.H. Kroon, ‘Openbaring’ (Kok, Kampen 1999), blz. 15.

267. Ik ben dan ook zeker van plan om op dit thema verder te gaan.

268. ‘Beknopt Grieks-Nederlands woordenboek’ (Wolters-Noordhoff, Groningen 1969), blz. 4.

269. Dr. H. Baarlink (redactie), ‘Inleiding tot het Nieuwe Testament’ (Kok, Kampen 1989), blz. 194, 238 en 234.

270. Ds. F.J.Pop, ‘De eerste brief van Paulus aan de Corinthiërs’, uit de serie ‘De prediking van het Nieuwe Testament’, blz. 320.

271. Idem, blz. 400.

272. Idem, blz. 400.

273. Idem, blz. 400.

274. Er is met betrekking tot apocriefe geschriften gebruik gemaakt van H.Bakels (‘Nieuwtestamentische Apocriefen’, deel 1 en 2, serie Wereldbibliotheek no.439 en 442, Amsterdam 1922-1923) en Dr. A.F.J.Klijn (‘Apokriefen van het Nieuwe Testament’, deel 1 en 2, Kok-Kampen 1984-1985). Hierin zijn ook agraphen opgenomen.

275. Zie hierover ook de ‘Bijbel met kanttekeningen’ van Bosch & Keuning, noot 6 bij 1 Thessalonicenzen 4.

276. Dr. M.H. Bolkenstein, ‘De brieven aan de Tessalonicensen’, serie de prediking van het Nieuwe Testament’ (Callenbach, Nijkerk 1974), blz. 124.

277. Dr. H. Baarlink (redactie), ‘Inleiding tot het Nieuwe Testament’ (Kok, Kampen 1989), blz. 256.

278. Idem.

279. Idem, blz. 264.

280. Deze typering van de boodschap van het boek is te vinden in dr. L.van Hartingsveld’s Openbaring. Een praktische bijbelverklaring” (Kok, Kampen 1984), blz. 9.

281. Dr. H. Baarlink (redactie), ‘Inleiding tot het Nieuwe Testament’ (Kok, Kampen 1989), blz. 279 e.v.

282. Jos de Heer, ‘De Apocalyps van Johannes’ (Meinema, Zoetermeer 1998), blz. 14.

283. Dr.A.H.Edelkoort, ‘De Openbaring van Johannes’ (H.Veenman en zonen, Wageningen

z.j.), blz. 102. In dit boek wordt verwezen naar Tobit 12:16, en niet zoals in deze studie naar vers 15, maar dit is onjuist. De zeven engelen duidt men aan in vers 15.

284. Dr. H. Jagersma, 'Numeri', eerste deel, serie 'De prediking van het Oude Testament', (Callenbach, Nijkerk 1983), blz. 165.

285. In de vele gelezen studies over Openbaringen kwam steeds weer naar voren dat er over de identificatie van de engelen in dit bijbelboek uitgebreide discussies bestaan. Ik heb niet de pretentie om mij daarin te mengen met de illusie iets doorslaggevends te kunnen zeggen, maar het leek me geen gek idee om bij de identificatie van de bazuinen uit Openbaringen nu ook een gerichte vraag over de engelen neer te leggen.

286. Ilana Shamir en Shlomo Shavit (hoofdredactie), 'Encyclopedie van de Joodse Geschiedenis' (Kok, Kampen 1989), blz. 46.

287. Flavius Josefus 'De Joodse Oorlog' & 'Uit mijn leven', Ambo-Klassiek (Ambo, Baarn 1992, blz. 262.

288. Idem, blz. 260.

289. Idem, blz. 439.

290. Idem, blz. 493.

291. Flavius Josefus, 'Antiquitates Judaicae', boek 3, hoofdstuk 12, paragraaf 6.

292. We vinden het verhaal vertelt in "Oude en nieuwe Joodse sprookjes en verhalen" van Israël Zwi Kanner (Advena, Hoogeveen/Genk 1988) blz. 143. Men maakte als bron gebruik van Bikurei Itim, 1836, pag. 21.

293. Wilhelmus à Brakel, 'Redelijke Godsdienst enz.', tweede deel (wed.Hendrik van den Aak, Rotterdam 1748), blz. 746.

294. Idem, blz. 745-771.

295. Wilhelmus à Brakel, 'Redelijke Godsdienst enz.' derde deel, derde druk (Hermanus Herts, Rotterdam 1707), blz. 214/215.

296. Henricus Groenewegen, 'Keten der prophetische godgeleerdheyd bewijsende dat de uitlegginge van de Openbaringe Joannis is een ware sleutel der prophetien, uyt een volkomen over-een-stemminge van de Openbaringe met het Hooglied Salomons ende eenige voornaamste Prophetien, zijnde het Hooglied geordent, na de eerste 11 cap. van de Openbaringe, en de Prophetyen, na het gantsche werk.' (Hendrik van Straalen, boekverkoper op de hoge Havendijk, Enkhuizen 1682), blz. 370.

297. Johannes Coccejus, 'De Leer van het Verbond en het Testament van God' (Oorspronkelijk uitgegeven in 1660, in modern Nederlands uitgegeven door Uitgeverij De Groot-Goudriaan, Kampen 1990), blz. 393.

298. Idem, blz. 394.

299. Dr. H.Bavinck, ‘Magnalia Dei’, tweede druk (Kok, Kampen 1931), blz. 562.

300. Dit beeld roept associaties op met de ‘Wilde Jacht’, beschreven in de studie over het hoornblazen bij de Germanen. Bij de ‘Wilde Jacht’ rijdt Wodan ieder najaar in de stormen door de lucht op een wit paard, voorafgegaan door een hoorn, en gevolgd door de in de strijd gevallen voorouders, welke in het Walhalla wachtten tot hun terugkeer naar de aarde.

301. Zie ‘De Openbaring. Haar grootste climax is nabij!’, een uitgifte van het Watch Tower Bible and Tract Society of Pennsylvania uit 1988, blz. 173.

302. Idem.

303. Zie ‘U kunt voor eeuwig in een paradijs leven’, een uitgifte van het Watch Tower Bible and Tract Society of Pennsylvania uit 1982, blz. 173.

304. Ds. A.M. Berkhoff, ‘De Christusregeering’ (Kok, Kampen 1929), blz.265.

305. Idem, blz. 271.

306. Idem, blz. 271.

307. H.C. Voorhoeve Jzn., ‘Beschouwing over de Openbaring’, vierde druk (Medema, Apeldoorn 1969), blz. 10 en 11.

308. H.G. van Rijn, ‘Advent Exposé’ (Veritas, Bosch en Duin 1987), blz. 33.

309. Johannes de Heer, ‘Het Duizendjarig Vrederijk’ (Het Zoeklicht, Driebergen 1934), blz. 171.

310. Idem, blz. 136.

311. Idem, blz. 138.

312. Eerste nummer: uitgegeven 1 juli 1919 als bijblad van ‘Ons orgaan’. Een exemplaar daarvan is in mijn bezit.

313. Dr. G.J.Streeder, ‘De prediking van de opstanding der doden in het Nieuwe Testament’, blz. 181. Het boek verscheen in de serie ‘Bibliotheek van Boeken bij de Bijbel’, onder redactie van dr.A.H.Edelkoort en prof.dr.J.H.Bavinck.

314. Dr. D.Jacobs, ‘Het Evangelie naar Mattheus’ (Kok, Kampen z.j), blz. 125. Het boek maakte deel uit van de serie ‘De bijbel toegelicht voor het Nederlandse volk’ onder redactie van prof.dr.F.W. Grosheide, prof. dr. J. Ridderbos, ds.P.N. Kruyswijk, ds. A. Rignalda en ds. J.A. Schep.

315. Ds. A. Rignalda, ‘De Openbaring van Johannes’ (Kok, Kampen 1962), blz. 12.

316. Idem, blz. 42.

317. J. Schmid, ‘Het Nieuwe Testament met commentaar’, eerste deel, ‘Het evangelie volgens Mattheus’, vertaling L. Witsenburg (Patmos, Antwerpen 1963), blz. 411.

318. Dr. H. Ridderbos, 'Paulus. Ontwerp van zijn theologie' , vierde druk (Kok, Kampen 1978), blz. 590 tot 629.

319. Idem, blz.610.

320. Dr. A.J.Visser, ‘De Openbaring van Johannes’, serie ‘De prediking van het Nieuwe Testament’ (Callenbach, Nijkerk 1980), blz. 26.

321. Idem, blz. 85.

322. J. E. van den Brink, ‘De Openbaring van Jezus Christus’. Er is gebruik gemaakt van de internet-editie, te vinden op: http://life4all.net

323. Er zijn al enige tekstgedeelten gepubliceerd, onder meer op www.bijbelgenootschap.nl.

324. Dr. J.T.Nielsen, ‘Het evangelie naar Mattheus III’ (Callenbach, Nijkerk 1980), blz. 51.

325. Dr.K.D.Goverts, ‘Wegen naar de voleinding’ (Levend Geloof, Wapenveld 1982), blz.5.

326. Idem, blz. 6.

327. Idem, blz. 9.

328. Dr. H. van der Laan, ‘De Openbaring van Johannes’ (Kok, Kampen 1992), blz. 7.

329. Idem, blz. 63.

330. Dr. A.A. Leenhouts, ‘De zeven sjofarim in de apocalyps’ (Primo Vere, Den Haag 1995), blz. 50. Het boekje is het tweede deel uit de sjofar-serie van deze uitgeverij.

331. Idem, blz. 50.

332. Idem, blz. 52.

333. Jos de Heer, ‘De Apocalyps van Johannes’ (Meinema, Zoetermeer 1998), blz. 187.

334. Idem, blz. 188.

335. H.R. van der Kamp, ‘Openbaringen. Profetie vanaf Patmos.’ (Kok, Kampen 2000), blz. 226.

336. Zie: http://www.xs4all.nl/~bijbelop/jubeljaar1.htm

337. Zie: http://www.xs4all.nl/~bijbelop/bazuin1.htm

338. Hij vertelde van zijn werkwijze per email. Onder de door hem gebruikte bronnen is onder meer het hiervoor aangehaalde boek van dr. K.D.Goverts.

339. Dr. H. Berkhof, "Christelijk Geloof" (Callenbach, Nijkerk 1993), blz. 510.

340. Dr. H. Berkhof, "Christelijk Geloof" (Callenbach, Nijkerk 1993), blz. 526.

341. Dr. H. Berkhof, "Christelijk Geloof" (Callenbach, Nijkerk 1993), blz. 526.